

Žmogaus teisės Lietuvoje 2018 – 2019

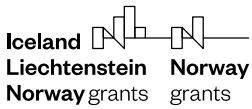
Žmogaus teisės Lietuvoje 2018 – 2019

Apžvalga

Redakcinė grupė:

Goda Jurevičiūtė
Mėta Adutavičiūtė
Ugnė Grigaitė
Erika Leonaitė
Dainius Pūras

Apžvalgos leidimą parėmė:

Atviros visuomenės instituto fondas (Foundation Open Society Institute in cooperation with the Public Health Program of the Open Society Foundations)

Apžvalgoje pateikiama jos autorių ir nepriklausomų ekspertų nuomonė.
Apžvalgos rėmėjai neatsako už joje pateikiamą informaciją ar nuomonę.

ISSN 2538-8592

© Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2020

Turiny

Apie mus	7
Pratarmė	8
Norvegijos Karalystės ambasadoriaus pratarmė	10
Santrauka	12
1. Saviraiškos, susirinkimų ir religijos laisvė	20
Saviraiškos laisvė	21
Susirinkimų laisvė	25
Religijos laisvė	27
2. Asmens duomenų apsauga	30
3. Teisė į privatų ir šeimos gyvenimą	35
Šeimos gyvenimas	36
Reprodukcinės teisės ir lytinis švietimas	40
4. Diskriminacijos draudimas	46
Diskriminacija dėl amžiaus	47
Diskriminacija dėl lytinės orientacijos ir lytinės tapatybės	51
Diskriminacija dėl lyties	55
Diskriminacija dėl negalios	62
Diskriminacija dėl religijos	67
Diskriminacija dėl tautybės ir etninės kilmės	69
Neapykantos nusikaltimai	72
5. Teisė į teisingą teismą	77
Įtariamųjų teisės	78
Nukentėjusiųjų teisės	82

6. Teisė į laisvę	84
Suėmimas	85
Probacija	86
Priverstinė hospitalizacija psichiatrijoje	88
7. Teisė gyventi bendruomenėje	92
Vaikų globos įstaigų pertvarka	93
Socialinės globos įstaigų pertvarka	95
8. Laisvės atėmimas	99
Vaikų socializacijos centrai	100
Įkalinimo įstaigos	103
9. Smurto draudimas	108
Smurtas artimoje aplinkoje	109
Smurtas prieš moteris ir seksualinis priekabiavimas	112
Smurtas prieš vaikus	116
10. Prekyba žmonėmis ir kitos išnaudojimo formos	120
11. Migrantų ir pabėgėlių teisės	124
Migrantų teisės	125
Pabėgėlių ir prieglobsčio prašytojų teisės	128
12. Teisė į sveikatą	132

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (ŽTSI) – nepriklausoma, nevyriausybinė, pelno nesiekianti organizacija, kurioje dirba žmogaus teisių specialistai – teisininkai, socialinių ir politikos mokslų ekspertai. Mūsų misija – prisidėti prie atviros ir demokratinės visuomenės, kurioje užtikrinamos žmogaus teisės ir laisvės, kūrimo.

ŽTSI vykdo žmogaus teisių situacijos Lietuvoje stebėseną, dalyvauja teisėkūros procese, atlieka tyrimus, užsiima advokacija ir rengia pasiūlymus teisės aktams, teikia alternatyvias ataskaitas tarptautinėms žmogaus teisių priežiūros institucijoms, imasi bylų teismuose strateginiais žmogaus teisių klausimais bei vykdo mokymus apie žmogaus teises.

Pagrindinės ŽTSI veiklos sritys yra nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų teisės, visų diskriminacijos formų draudimas, privatumo ir duomenų apsauga, žodžio laisvė bei žmogaus teisių užtikrinimas psichikos sveikatos srityje.

hrmi.lt

Apie mus

Nepriklausomybės atkūrimo metu viena iš raktinių temų buvusi žmogaus teisių problematika per šiuos tris dešimtmečius atsidūrė politinės darbotvarkės paraštėse. Tiksliau, ne atsidūrė, o buvo pamažu nustumta.

Žmogaus teisių klausimai nuolat persmelkia daugybę politinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių procesų. Tai akivaizdžiai matome ir šioje Žmogaus teisių stebėjimo instituto apžvalgoje. Bet beveik visų temų apibendrinimuose kartojama ta pati išvada: nepakankamas dėmesys.

Kryptingas žmogaus teisių klausimų sumenkinimas ar ignoravimas atveda prie to, kad krizių ar nelaimių akivaizdoje be jokių skrupulų pareiškiami, kad iki tol, kol situacija bus normalizuota, žmogaus teisės gali palauti.

Žmogaus teisių gynėjai pateikiami kaip nesuprantantys sudėtingų tikrovės iššūkių, nematantys problemų kompleksškumo, idealistai be realybės pagrindo. Jų ginami klausimai trivializuojami, pateikiami absurdiškame fone ar neigiamas jų aktualumas.

Apžvalgoje aptariami pastarųjų metų atvejai rodo, kad net ir ekonominio augimo bei politinio stabilumo laikotarpiu svarbūs asmens teisių ir laisvių aspektai yra patogiai ignoruojami, kai kurie tarptautinių organizacijų kritikos ir pastabų sulaukę sprendimai neįgyvendinami, o buvę pažeidimai – kartojami. Kodėl susiduriame su nerimtu požiūriu ir netgi nepagarba žmogaus teisių temai? Didžiausias kliuvinys vis dar yra tai, kad visuomenėje tapo įprasta patogiai rinktis daugumai svarbias temas, pamirštant mažesnių grupių interesus ir problemas.

Šios tendencijos aktualumą demonstruoja ir nuolat pastebimi diskriminacijos dėl lyties, lytinės orientacijos, amžiaus, negalios ar kitų teorinių skirčių atvejai. Atskirtis galioja ne tik ekonominiu, socialiniu, bet ir žmogaus teisių aktualizavimo klausimais.

Mažesnės žmonių grupės teisių užtikrinimo klausimas suprantamas kaip trikdys didžiosios interesui, o ši tariama priešara nuolat paskatinama reakcingų politinių jėgų ar neapykantos vedamų komentatorių grupių. Teisių suteikimas vieniems dažnai interpretuojamas kaip opo-nuojančios grupės teisių praradimas.

Kita didelė problema yra tai, kad tam tikros temos tiesiog nėra matomos žmogaus teisių problematikos fone. Jos neatpažįstamos kaip žmogaus teisės. Saviraiškos laisvės, duomenų apsaugos ar net teisės į sveikatą temos vis dar suprantamos kaip kasdienio gyvenimo neliečiančios ir ne itin svarbios.

Daugeliui žmonių šių teisių aktualumas įgyja prasmę tik individualiai susidūrus su atskirais pažeidimų atvejais, nesugebėjus išpildyti savo teisių ar sulaukti valstybės garantuojamų paslaugų.

Pastarųjų metų valdžios sprendimai (demonstravę tas pačias tendencijas ir koronaviruso lemto karantino laikotarpiu) parodė, kad raiškos laisvė, visuomenės informavimas, galimybė kritikuoti nėra suprantami kaip svarbus valdžios ir visuomenės sąveikos aspektai.

Pasitelkiant grėsmių nacionaliniam saugumui, kovos su dezinformacija ar net vadovybės apsaugos argumentus bandoma įteisinti informacijos teikimo ar kritikos laisvės ribojimus. Be to, vis dar ignoruojama būtinybė atsisakyti diskriminacinių Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatų, draudžiančių kalbėjimą apie tos pačios lyties asmenų santykius.

Lietuvoje vis dar stringa Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje ratifikavimas. Reikia pastebėti, kad smurto klausimai viešojoje erdvėje dažniausiai aptariami banalizuojant ir nujautrinant smurto klausimą arba perkeliant jį į bausmių kategoriją ir reikalaujant smurtinio kerštavimo.

Švietimo sistemoje patogia nesprenžiamas lytinio švietimo klausimas, paliekant ne tik turinio, bet ir pamatinių temos klausimų pasirinkimą pačių pedagogų sąmoningumui.

Jau minėti diskriminacijos atvejai pasireiškia ne tik atsisakymu priimti į darbą, aptarnauti ar suteikti vienodas sąlygas, bet ir atskirais neapykantos nusikaltimais. Labiausiai neapykantos nusikaltimų paliesti išlieka kitos lytinės orientacijos, tautybės ir etninės kilmės žmonės, kurie vis dar negali jaustis saugūs viešojoje erdvėje deklaruodami savo tapatybę.

Viena iš žiniasklaidoje mažai matomų, tačiau jau ne vienerius metus Lietuvai tarptautinę kritiką užtraukianti problema – nuteistųjų gyvenimo sąlygos. Tiek 2011, tiek 2014, tiek 2018 metų ataskaitose Lietuvos valstybė kritikuojama dėl kaliniams skiriamo gyvenamojo ploto, kalinių ir pareigūnų patiriamo smurto, sveikatos paslaugų kokybės.

Nepakankamu greičiu vyksta ir institucinės vaikų globos reforma. Pastangos steigti bendruomeninius vaikų globos namus susilaukia ir visuomenės pasipriešinimo. Ryškiausias to pavyzdys – Biržų miesto gyventojų pasipiktinimas ir griežtas atsisakymas įsileisti į savo bendruomenę globos namų auklėtinius.

Panašios stigmatizacijos dalies visuomenės akyse susilaukia ir asmenys, turintys psichikos sveikatos, intelekto sutrikimų ar psichosocialinę negalią, kurie vis dar yra vieni labiausiai nepageidaujamų kaimynų. Tiesa, prie tokio požiūrio šiuo atveju prisideda ir valstybinis, institucinis psichikos sveikatos sutrikimų traktavimas, žmogaus teises pažeidžiantys priverstinės hospitalizacijos ir kitų taikomų suvaržymų atvejai.

Sparčiai išaugęs darbo migrantų skaičius atvėrė ir migracijos bei darbo sąlygų priežiūros sistemos spragas. Net ir sulaukus asmenų kreipimosi dėl pažeidimų ar pagalbos prašymų dėl išnaudojimo, sistema reaguoja vangiai ir negali užtikrinti veiksmingų sprendimų.

Panašaus abejingumo ir neefektyvių sprendinių sulaukia ir pabėgėliai bei prieglobsčio prašytojai. Net ir įsipareigojimai priimti dalį asmenų Europos Sąjungą ištikusios pabėgėlių krizės fone, tiek sėkmingo priėmimo, tiek integracijos procesus turinčios užtikrinti sistemos įgyvendinami ganėtinai padrikai.

Koronaviruso lemta krizė ir didesnis dėmesys sveikatos apsaugos sistemai neleidžia pamiršti ir to, kad šioje sistemoje daugybė netolygumų, atsiveriančių per statistinius duomenis, rodančius atskirų grupių mirtingumą ar to priežastis.

Psichikos sveikatos srityje galima konstatuoti problemas vaikų psichikos sveikatos ir pagalbos jiems klausimuose. Stringa perėjimas iš institucinės į bendruomeninę paslaugų infrastruktūrą asmenims, turintiems psichosocialinę ar intelekto negalią. Be to, trūksta dėmesio savižudybių ir kitokio save žalojančio elgesio prevencijai, pagalbos integravimui į sveikatos, švietimo ir socialinę apsaugą.

Ši trumpa panorama patvirtina, kad žmogaus teisių tematika per šiuos trisdešimt metų prarado tik išorinį matomumą ir populiarumą. Su ja kasdien susiduria ne tik tokias apžvalgas rašantys ekspertai, bet ir atskirų minėtų sričių darbuotojai, valstybės paslaugų kūrėjai ir jų klientai.

Pastaruoju metu mes daug diskutuojame apie žmonių laimę, pasitikėjimą valstybe, institucijomis, nacionalinį saugumą. Visi šie dėmenys sprendžiami aktualizuojant žmogaus teisių klausimus ir paverčiant juos ne politizuotų rietenų, visuomenės kaitinimo ar neapykantos kurstymo, bet realių strateginių sprendimų dalimi.

Belieka palinkėti įžvalgumo politikams, lankstumo biurokratams ir kantrybės tiems, kurie mato ir supranta žmogaus teisių kontekstą pamatiniuose valstybės klausimuose.

Paulius Gritėnas,
Apžvalgininkas, filosofas, Žmogaus teisių stebėjimo instituto tarybos narys

Norvegijos Karalystės ambasadoriaus pratarinė

Brangūs skaitytojai,

Leidiny, kuri netrukus skaitysite, pateikia išsamų Lietuvos visuomenės raidos vertinimą žvelgiant iš žmogaus teisių įtvirtinimo perspektyvos. Jame išsamiai analizuojama pažanga praktiškai įgyvendinant žmogaus teisių principus įvairiose srityse. Svarbu nepamiršti, kad žmogaus teisės sudaro nedalomą visumą – jos yra neatsiejamos ir viena nuo kitos priklausomos. Neužtikrinant vienių teisių įgyvendinimo, susilpnėtų ir visos kitos. Kartu privalome jas saugoti ir stiprinti visose politikos srityse, kurdami nuoseklią asmenų teisių apsaugos sistemą.

Apie visuomenę daug pasako tai, kaip ji elgiasi su pažeidžiamomis grupėmis. Gebėjimas užtikrinti vienodas teises ir galimybes visiems – tai šiuolaikinės demokratijos pagrindas. Norvegija siekia aukščiausių žmogaus teisių standartų įgyvendinimo savo šalyje. Kartu tai yra ir neatsiejama Norvegijos užsienio politikos dalis. Siekiame stiprinti ir ginti žmogaus teises bendradarbiaudami tarptautinėse organizacijose bei plėtodami dvišalius santykius su kitomis valstybėmis.

Žmogaus teisių stiprinimas yra vienas pagrindinių prioritetų bendradarbiaujant su Lietuva per pastaruosius penkiolika metų. Europos ekonominės erdvės ir Norvegijos parama yra priemonė, kuria prisidedame prie teigiamų pokyčių šioje srityje, ypač remiant ir įgalinant nevyriausybinės organizacijas.

Aktyvi ir pajėgi pilietinė visuomenė yra būtina gyvybingos demokratijos sąlyga. Nevyriausybinių organizacijų atliekama politikos priežiūros funkcija ir glaudus bendradarbiavimas su valstybės institucijomis ieškant bendrų sprendimų nėra nesuderinami. Pilietines visuomenes įsitraukimas į diskusijas didina nuomonių įvairovę ir leidžia išsirinkti pačius geriausius sprendimus. Nevyriausybinių organizacijų teikiamos paslaugos padeda sumažinti nelygybę ir atskirtį.

Norvegija ir toliau tvirtai remia pastangas įtvirtinti žmogaus teises ir gero valdymo principus bei mažinti socialinę ir ekonominę nelygybę. Šiuo tikslu tęsime bendradarbiavimą su mūsų partneriais Lietuvoje, kurių pastangos svariai prisideda prie Lietuvos socialinės ir ekonominės raidos.

Linkime Jums turiningo ir verčiančio susimąstyti skaitymo,

Karsten Klepšvik
Norvegijos Karalystės ambasadorius Lietuvoje

Dėkojame apžvalgos rengime dalyvavusiems autoriams, žmogaus teisių ekspertams, kurie pasidalino savo žiniomis ir įžvalgomis, bei šaunioms Žmogaus teisių stebėjimo instituto praktikantėms ir savanorėms, rinkusioms informaciją apžvalgai ir kitaip prisidėjusioms prie jos rengimo: Viktorijai Misėkaitei, Rūtai Valčiukaitei, Ugnei Veiverytei, Emilijai Valentinaitei. Didžiulė padėka Žmogaus teisių stebėjimo instituto projektų asistentei Justei Kavaliauskaitei už visokeriopą pagalbą, leidžiant šį leidinį.

Taip pat nuoširdžiai dėkojame Europos ekonominės erdvės ir Norvegijos finansiniams mechanizmams, Atviros visuomenės instituto fondui už suteiktą paramą bei visiems per Aukok.lt platformą paaukojusiems žmonėms. Be Jūsų šis leidinys nebūtų įmanomas.

Padėka

Santrauka

„Žmogaus teisės Lietuvoje 2018–2019“ apžvelgia esminių pilietinių teisių ir laisvių įgyvendinimą, problemas ir teigiamus pokyčius Lietuvoje per 2018–2019 metus. Šioje apžvalgoje taip pat pirmą sykį skiriamas išskirtinis dėmesys teisei į sveikatą bei jos užtikrinimui.

Saviraiškos, susirinkimų ir religijos laisvės

2018–2019 m. pasižymėjo valstybės institucijų bandymais suvaržyti saviraiškos laisvę, motyvuojant įvairiais pagrindais, tokiais kaip nacionalinis saugumas, kova su dezinformacija ar vadovybės apsauga. Kita vertus, į tokius bandymus aktyviai ir sutelktai reagavo tiek pilietinė visuomenė, tiek žiniasklaida, kurių pastangų dėka buvo išvengta nepagrįstų saviraiškos laisvės apribojimų įstatymais. Tuo pačiu išlieka diskriminacinės Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatos, draudžiančios skleisti informaciją apie tos pačios lyties santuokas, problema, kurią rekomenduotina spręsti keičiant įstatymą ir šią nuostatą panaikinant.

Sisteminių problemų dėl susirinkimų laisvės ar trukdymų organizuoti taikius susirinkimus nebuvo užfiksuota, tačiau susirūpinimą kelia ne visuomet pagrįsti ir proporcingi teisėsaugos pareigūnų veiksmai susirinkimų dalyvių atžvilgiu. Rekomenduotina vykdyti teisėsaugos pareigūnų mokymus apie Konstitucijoje ir Susirinkimų įstatyme įtvirtintus susirinkimų laisvės garantijas bei tarptautinius, ypač Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) formuojamus, standartus susirinkimų laisvės srityje. Svarbu užtikrinti, kad susirinkimų laisvė išliktų veiksminga priemone dalyvauti viešojoje diskusijoje visuomenei aktualiais klausimais.

Lietuvoje religijos laisvės nuostatų įgyvendinimas dažniausiai apsiriboja individualios ir privačiai praktikuojamos religijos ir tikėjimo laisvės užtikrinimu, ignoruojant tai, jog religija yra socialinis reiškinys, kuriam būdinga bendruomenė bei viešos praktikos, ir šiems religinio gyvenimo aspektams taip pat turėtų būti garantuojama konstitucinė apsauga. Itin problemišką kolektyvinės religijos ir tikėjimo laisvės suvokimą Lietuvoje atskleidė viešos diskusijos dėl senovės baltų tikėjimo bendrijos „Romuva“ valstybės pripažinimo statuso suteikimo. Per aptariamą laikotarpį taip pat buvo grįžta prie diskusijų apie religijos ir saviraiškos laisvės ribas („Zero Live Show“ reklamos atvejis). Žiniasklaidos dėmesys religijos laisvės tematikai dažniausiai lietė tradicinių religinių bendruomenių kasdienybę. Tuo tarpu religinių mažumų veiklos vaizdavimas Lietuvos žiniasklaidoje išliko probleminis, šios grupės dažniausiai dėmesio sulaukė dėl egzotiškų arba kriminalinių priežasčių.

Asmens duomenų apsauga

Apžvelgiamu laikotarpiu asmens duomenų apsaugos ir privatumo klausimai susilaukė ypatingo dėmesio, ypač dėl sugriežtėjusio teisinio reguliavimo. Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas ir naujoji Asmens duomenų apsaugos įstatymo redakcija išplėtė priežiūros institucijų įgaliojimus bei paskatino pačias institucijas aktyviau komunikuoti apie savo veiklą, kas prisidėjo prie gyventojų sąmoningumo augimo. Visgi „lūžio taškas“ šiuo klausimu nebuvo pasiektas ir asmens duomenų apsaugos užtikrinimas plačiojoje visuomenėje, įskaitant valdžios institucijas, vis dar yra dažnai vertinamas kaip eilinis biurokratinis reikalavimas, o ne kaip būtina tvarios technologijų plėtros ir viešojo sektoriaus valdymo procesų sąlyga bei viena iš pagrindinių žmogaus teisių. Tą iliustruoja ir vengimas spręsti tokias įsisenėjusias problemas kaip visuotinis ryšių srauto duomenų saugojimas bei kibernetinio saugumo spragos viešosiose sistemose, kaupiančiose duomenis apie beveik visus Lietuvos gyventojus. Taip pat apžvelgiamu laikotarpiu buvo pastebėta tendencija naudoti Bendrąjį asmens duomenų apsaugos reglamentą, dažnai nedetalizuojant konkrečių jo nuostatų turinio, kaip tam tikrą priedangą, siekiant apriboti visuomenės ir žiniasklaidos teisę gauti prieigą prie informacijos apie valstybės institucijų darbą.

Teisė į privatų ir šeimos gyvenimą

Lietuvoje vis dar nėra galimybės sudaryti partnerystės nei skirtingų, nei tos pačios lyties poroms. Apžvelgiamu laikotarpiu įstatymų leidėjai taip pat nesiėmė jokių iniciatyvų, kuriomis būtų siekiama

spřesti šį klausimą. Priešingai, 2018 m. Seime buvo priimtas Civilinio kodekso pakeitimas, kuriuo į principų, kuriais grindžiamas šeimos santykių teisinis reguliavimas, sąrašą buvo įtrauktas „tėvystės ir motinystės papildomumo“ principas. Tokios teisės normos atsiradimas yra aiškaus diskriminacinio pobūdžio, nes diskriminuoja tos pačios lyties šeimas, turinčias vaikų. Kita vertus, 2019 m. Konstitucinis Teismas priėmė nutarimą, kuriame buvo aiškiai pabrėžta, kad konstitucinė šeimos samprata yra neutrali lyties požiūriu. Tiesa, teismas padarė skirtumą tarp santuokinės ir nesantuokinės šeimos. Pagal Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalį santuokinė šeima sudaroma tarp vyro ir moters, ir, pagal teismo poziciją, kitoks santuokos aiškinimas reikalautų Konstitucijos keitimo. O nesantuokinis šeimos gyvenimas gali susiklostyti ir tarp skirtingos lyties, ir tarp tos pačios lyties porų, ir, pagal Konstituciją, visos nesantuokinės šeimos, gyvenančios šeimos gyvenimą, turi teisę į teisinę apsaugą. Taigi, po Konstitucinio Teismo nutarimo nėra jokių formalių kliūčių, kad nebūtų galima priimti šeimos partnerystės teisinių santykių – asmeninių neturtinių ir turtingų – reguliavimo.

Iki šiol Lietuvoje nėra priimtas joks reprodukcinės sveikatos įstatymas, reglamentuojantis šeimos planavimo ir reprodukcinės sveikatos klausimus. Nors abortų skaičius kasmet mažėja, tačiau apie 6 proc. jų tenka merginoms iki 19 m. amžiaus, ir tą lemia kontracepcijos neprieinamumas, informacijos, tinkamo lytinio švietimo ir ugdymo stoka. Tyrimai rodo, kad kontraceptinės priemonės yra nekompensuojamos. Visoms Lietuvos moterims trūksta valstybės remiamų informacijos šaltinių apie įvairias, o ypač – modernias kontracepcijos priemones. 2016 m. Švietimo ir mokslo ministerijos pavirtina Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendroji programa, kaip rodo tyrimai, yra neveiksminga, o jos įgyvendinamas didele dalimi priklauso nuo mokytojų pasirengimo ir kvalifikacijos. Pedagogai ir visuomenės sveikatos specialistai baiminasi, kad per anksti pradėję šviesti paauglius apie kontraceptines priemones, paskatins jų lytinį aktyvumą, todėl pabrėžiamas susilaikymo grįžtas ugdymas, skiriant didesnę dėmesį merginų lytiniam švietimui ir ignoruojant faktą, kad vaikinai dažniausiai būna lytinių santykių iniciatoriai. Lietuvos neįgaliųjų draugijos 2018 metais atliktas tyrimas parodė, kad moterys ir mergaitės, turinčios negalią, siekdamos kurti šeimą, patiria diskriminaciją. Apie dešimtadalis apklaustųjų teigė patyrusios tokią diskriminaciją susirandant partnerį, kuriant šeimą ir norint susilaukti vaikų.

Diskriminacijos draudimas

Lietuvoje amžius („per senas“ ar „per jaunas“) vis dar suvokiamas kaip viena didžiausių kliūčių visaverčiai dalyvauti darbo rinkoje. Didžioji dalis Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos (LGKT) 2018 m. nagrinėtų skundų dėl galimos diskriminacijos amžiaus pagrindu buvo susiję būtent su darbo santykiais, penktadalis – su valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų veikla, o kas septintas – su vartotojų teisių apsauga. Lietuvos vyresnio amžiaus žmonių (65 metų ir vyresnių) teisės į tinkamas minimalias pajamas įgyvendinimas itin suprastėjo: 2010–2018 m. laikotarpiu šio amžiaus žmonių, gyvenančių žemiau skurdo ribos, dalis išaugo beveik 4 kartus. Teisės į sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą įgyvendinimo srityje vyresnio amžiaus žmonės buvo daug nepalankesnėje situacijoje nei jauno amžiaus žmonės. Tačiau apžvelgiamu laikotarpiu stiprėjo įvairių organizacijų ir institucijų pastangos stiprinti visų rūšių diskriminacijos prevenciją ir šviesti visuomenę lygybės ir įvairovės klausimais. Tai gali būti viena priežasčių, kodėl 2019 m. Lietuvos gyventojai šalies pastangas kovoti su visų rūšių diskriminacija įvertino geriau nei 2015 metais.

Pozityvius pokyčius lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių (LGBT) asmenų žmogaus teisių apsaugos srityje lėmė nacionalinių teismų sprendimai ir gerėjantis Lietuvos visuomenės požiūris. 2019 m. Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Konstitucija draudžia diskriminaciją seksualinės orientacijos ir lytinės tapatybės pagrindais, o tos pačios lyties poroms galioja pagrindinio šalies įstatymo laiduojama šeimos gyvenimo apsauga. Nacionaliniai teismai suteikė galimybę translyčiams asmenims pasikeisti asmens tapatybės dokumentus – tokia galimybė pasinaudojo jau beveik 30 asmenų. Nors teisėsaugos institucijų atsakas į prieš LGBT asmenis nukreiptus neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos atvejus išlieka neefektyvus, pozityviai nuteikia didėjantis visuomenės ir žiniasklaidos nepakantumas tokiems incidentams. 2020 metų sausio mėn. EŽTT byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* konstatavo, jog Lietuvoje neegzistuoja efektyvi teisinės gynybos priemonė kovojant su homofobine neapykantos kalba – rekomenduojama tobulinti teisėsaugos institucijų bei nacionalinių teismų praktiką. Aptariamam laikotarpiu valstybės institucijos netaikė Nepilnamečių apsaugos

nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatų, siekiant riboti LGBT asmenų savi-
raiškos laisvę. Tačiau šios diskriminacinės įstatymo nuostatos egzistavimas suteikė erdvės įvairioms
manipuliacijoms, bandant cenzūruoti pozityvią viešą informaciją apie LGBT asmenis. Nors visuome-
nės apklausos ir vieši LGBT bendruomenės renginiai (pavyzdžiui, „Baltic Pride“ eitynės) rodo lais-
vėjantį visuomenės požiūrį, šalies politikai nesiėmė jokių aktyvių žingsnių, siekiant pagerinti teisinę
LGBT asmenų padėtį.

Lyčių nelygybė Lietuvoje išlieka aktualia, tačiau sistemingai nesprendžiama problema. Moterys su-
daro mažumą svarbiausiose sprendimų priėmimo institucijose, o ypač jų mažai didžiausių verslo
bendrovių sprendimų priėmimo ir kontrolės organuose. Nors lietuvės yra aktyvesnės darbo rinkoje
ir turi geresnes karjeros perspektyvas palyginus su vidutine europiete, tai nepanaikina finansinės
nelygybės, kuri Lietuvoje ryškesnė nei Europos Sąjungoje, ypač tarp asmenų, turinčių vaikų. Laikas,
praleistas neapmokamam darbui namuose, bei prastos sąlygos derinti motinystę (tėvystę) ir darbą
prisideda prie žemesnio moterų atlygio bei skurdo grėsmės pensijoje arba likus vienišoms. Ban-
dymai pakeisti lyčių nelygybę didinančią vaiko priežiūros išmokų politiką Seime atmesti. Vis dėlto,
siekiant į vaikų auginimą įtraukti abu tėvus, Lietuvoje pagal ES direktyvą turėtų įsigaliooti dviejų mė-
nesių neperleidžiama vaiko priežiūros atostogų teisė abiems tėvams. Visuomenėje tebėra plačiai
paplitusios seksistinio ir patriarchalinio pobūdžio nuostatos lyčių atžvilgiu. Tyrimai dėl galimos dis-
kriminacijos lyties pagrindu sudaro didžiausią dalį LGKT atliekamų tyrimų. Daugiausiai jų atliekama
darbo santykių ir vartotojų teisių apsaugos srityje. Tuo metu priemonės lyčių lygybei skatinti valsty-
bės lygmeniu planuojamos ir įgyvendinamos fragmentiškai ir formaliai, bei galimai neskaidriai.

Asmenų, turinčių negalią, diskriminacija Lietuvoje vis dar yra plačiai paplitusi. 2018 m. LGKT duome-
nimis, diskriminacijos negalios pagrindu atvejų dažniau pasitaikydavo valstybės ir savivaldybių ins-
titucijų bei įstaigų veiklos srityje. Tais pačiais metais Lietuvos neįgaliųjų draugijos atlikta moterų ir
mergaičių nuomonės apklausa atskleidė, kad 41 proc. moterų ir 53 proc. mergaičių, turinčių negalią,
teigia patiriančios diskriminaciją. Kita vertus, aptariamam laikotarpiu pastebėta ir pozityvių pokyčių.
2018 m. įsigaliojo reikšmingos Visuomenės informavimo įstatymo pataisos, kuriomis buvo įtvirtintas
draudimas žiniasklaidoje kurstyti neapykantą, patyčias, diskriminaciją, smurtą bei fizinį susidorojimą
su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu, įtraukiant ir negalią kaip vieną iš galimų pagrindų to-
kiems veiksams. Nuo 2019 m. vasaros prie LGKT įsteigta Nepriklausoma Žmonių su negalia teisių
stebėsenos komisija vykdo JT Neįgaliųjų teisių konvencijos stebėseną Lietuvoje. 2019 m. pabaigoje
inicijuotos, o 2020 m. pradžioje priimtos Seimo rinkimų įstatymo pataisos, labiau užtikrinančios rin-
kėjų, turinčių negalią, teises rinkimų metu.

Valstybės nustatytas religinių bendruomenių diferencijavimas į tradicines ir kitas religines ben-
druomenes ir bendrijas sudaro prielaidas religinei diskriminacijai rasti. 2018–2019 m. atliktų so-
cialinių tyrimų duomenys leidžia teigti, kad Lietuvos gyventojai nemano, kad diskriminacija dėl re-
ligijos ir tikėjimo yra paplitusi šalyje. Tuo pačiu metu šalies gyventojai išsako neigiamas nuostatas
musulmonų, Jehovos liudytojų, hinduistų, budistų atžvilgiu. Tokie tyrimų rezultatai rodo, kad šalyje
išlieka palanki terpė diskriminacijai dėl religijos ir tikėjimo formuotis. 2018 – 2019 m. LGKT sulaukti
skundai dėl diskriminacijos dėl religijos išliko tarp neskaitlingiausių, kurių sulaukia ši tarnyba. Tokia
situacija greičiau atspindi piliečių nepasitikėjimą valstybės institucijomis nei tikrąją diskriminacijos
dėl religijos padėtį Lietuvoje.

Pastarųjų metų pokyčiai diskriminacijos dėl tautinės ir etninės kilmės srityje vertintini dvejopai. Vie-
na vertus, matomos pavienių politinių partijų ir institucijų pastangos parengti naują tautinių mažumų
įstatymą, nustojusį galioti dar 2010 m., skatinti tarpkultūrinį dialogą bei spręsti tautinių mažumų istori-
jos atminimo klausimus. Teigiamai vertintinas Vyriausybės nutarimas steigti komisiją tautinių mažumų
klausimams nagrinėti. Svarbūs pokyčiai pastebimi ir romų integracijos srityje, ypač švietime bei Kir-
timų tabore gyvenančių romų įtraukties projektuose. Kita vertus, pasigendama tarpinstitucinio ben-
dradarbiavimo ir strateginio užsibrėžtumo sprendžiant tautinėms mažumoms aktualias problemas.
Pavieniai incidentai ir tyrimai rodo, kad tautinių ir etninių mažumų atstovai patiria diskriminaciją bei
nesaugumo jausmą kasdienėse situacijose, pasigendama veiksmingos sistemos kovai su neapykan-
tos nusikaltimais. Todėl svarbu ir toliau vystyti ne tik teisėsaugos pareigūnų kompetenciją atpažinti
neapykantos nusikaltimus, bet taip pat ir prevencines iniciatyvas, mažinti struktūrines kliūtis tautinių
ir etninių mažumų integracijai ir atskirties mažinimui.

Neapykantos nusikaltimai Lietuvoje vis dar pasižymi latentišku. Visuomenės nuomonės tyrimai, internete fiksuojama neapykantos kalba kelia abejonių, ar vos kelios dešimtys kasmet teisės saugos užregistruojamų neapykanta motyvuotų nusikalstamų veikų atspindi realią situaciją. Aptariamu laikotarpiu Vidaus reikalų ministerijos užsakymu atliktas kokybinis neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių tyrimas patvirtino tokią išvadą. Tą pabrėžia ir tarptautinės žmogaus teisių priežiūrą vykdančios organizacijos, raginančios imtis priemonių skatinti ir lengvinti pranešimų apie neapykantos kalbą ir neapykantos nusikaltimus teikimą, kelti teisės saugos pareigūnų kvalifikaciją tirti tokias nusikalstamas veikas. Per 2018–2019 metus keletas neapykanta motyvuotų nusikaltimų buvo kvalifikuoti kaip viešosios tvarkos pažeidimai, o neapykantos motyvas pradėtas tirti tik apie tai pradėjus kalbėti žiniasklaidai ir nevyriausybiniams organizacijoms. Vis dėlto, aptariamu laikotarpiu pastebėta ir teigiamų valstybės institucijų iniciatyvų: vykdomas projektas, per kurį neapykantos nusikaltimų klausimu bus apmokyti keli šimtai teisės saugos pareigūnų (policijos atstovų, prokurorų ir teisėjų), vos paskirtas policijos generalinis komisaras pažadėjo tokių nusikalstamų veikų tyrimui skirti daugiau dėmesio, Vidaus reikalų ministerija ėmėsi veiksmų burti tarpinstitucinę darbo grupę veiksmingam atsakui į neapykantos nusikaltimus.

Teisė į teisingą teismą

Europos Sąjungai plečiant įtariamųjų ir kaltinamųjų teisių standartus, atitinkamai tobulinamas ir Lietuvos teisinis reguliavimas. Apžvelgiamu laikotarpiu buvo priimta naujų teisinių nuostatų, susijusių su įsipareigojimais įgyvendinti tris ES direktyvas: direktyvą dėl nekaltumo prezumpcijos, direktyvą dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir direktyvą dėl nepilnamečių įtariamųjų teisių. Tačiau svarbu užtikrinti, kad visos įtariamųjų teisės ir garantijos būtų ne formalios, o veiksmingos. Vadinamoji teisėjų ir advokatų korupcijos byla iškėlė klausimus dėl perteklinio fizinio suvaržymo priemonių naudojimo ir atitinkamai visapusiško nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo. Apžvelgiamu laikotarpiu nemažai kritikos sulaukė valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema, kol kas nėra išspręsta valstybės apmokamų teisinių paslaugų nepakankamos kokybės problema. Finansinių resursų, tinkamai parengtos informacinės medžiagos ar aiškių procedūrų stoka lemia, kad ne visada tinkamai užtikrinama ir įtariamųjų teisė į informaciją bei teisė į vertimą. Todėl daugelyje sričių išlieka svarbu įgyvendinti priemones, skirtas mažinti atotrūkį tarp formalių standartų ir jų užtikrinimo praktikoje.

Per 2018–2019 m. buvo užregistruoti 81 103 asmenys, kurie dėl nusikalstamų veikų patyrė fizinę, turtinę ar psichologinę žalą. Siekiant geriau užtikrinti nuo nusikaltimų nukentėjusių asmenų teises, šiuo laikotarpiu buvo įgyvendinti pokyčiai, skirti apsaugoti nepilnamečius nuo neigiamų patirčių baudžiamojo proceso metu, taip pat išplėstos teisinės pagalbos galimybės nukentėjusiesiems, kurie laikomi labiau pažeidžiamais dėl patirtų nusikaltimų pobūdžio (smurto artimoje aplinkoje, prekybos žmonėmis, ir kt.). Tačiau Europos Sąjungos standartai dėl nusikaltimų aukų teisių dar vis nėra tinkamai įgyvendinti, pavyzdžiui, nėra sukurta visapusiškos pagalbos nusikaltimų aukoms sistema.

Teisė į laisvę

Aptariamu laikotarpiu toliau mažėjo įtariamųjų, kuriems taikytas suėmimas, skaičius. Vien lyginant su 2017 m., 2019 m. suėmimų skaičius sumažėjo daugiau nei dvigubai, o per pastaruosius penkerius metus (nuo 2014 iki 2019 m.) – beveik 80 procentų. Kadangi teismai tenkina absoliučią daugumą prašymų skirti suėmimą, toks sumažėjimas rodo, kad prieš kreipiantis dėl šios priemonės taikymo, atsakingai įvertinamas jos būtinumas. Kartu retėjantis suėmimo taikymas leidžia kalbėti ir apie reikšmingą pokytį stiprinant asmens laisvės garantijas ikiteisminio tyrimo procese.

2018–2019 m. Lietuvoje mažėjo ir probacijos taikymo atvejų skaičius. Kol kas sunku įvertinti, ar lygtinio paleidimo iš įkalinimo vietų skaičių padidins 2020 m. liepos 1 d. įsigaliosiantys Bausmių vykdymo kodekso pakeitimai. Ekspansyvus elektroninės priežiūros taikymas nuteistiesiems kelia abejonių dėl jo tikslingumo ir veiksmingumo.

2018 m. buvo priimti ir viešojoje erdvėje nušviesti du Lietuvai reikšmingi EŽTT sprendimai byloje, susijusiose su priverstine hospitalizacija ir gydymu, taip pat vyko viešas Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo projekto svarstymas, proaktyviai įsitraukus nevyriausybinėms organizacijoms ir Seimo kontrolierių įstaigai. Nauja Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo redakcija buvo patvirtinta 2019 metais. Joje, prieštaraujant tarptautiniams įsipareigojimams, buvo praplėstos priverstinės hospitalizacijos sąlygos, galima aptikti daugiau nuostatų, kurių suderinamumas su žmogaus teisių standartais yra vertas rimtos diskusijos, tačiau yra ir žmogaus teises įtvirtinančių aspektų. Sveikatos apsaugos ministro patvirtinta nauja priverstinio hospitalizavimo ir gydymo tvarka detaliai aprašo priverstinės hospitalizacijos ir priverstinio gydymo procedūras, siekiant suvienodinti šias praktikas visose gydymo įstaigose, o taip pat inicijuoja priverstinio hospitalizavimo stebėseną, rinkant ir analizuojant duomenis nacionaliniu mastu.

Teisė gyventi bendruomenėje

Apžvelgiamu laikotarpiu Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, jai pavaldžios įstaigos ir savivaldybės tęsė institucinės vaikų globos pertvarką, kurios tikslas – sudaryti tėvų globos netekusiems vaikams galimybę būti globojamiems šeiminėje aplinkoje. Pertvarkos metu buvo susiaurintos teisinės galimybės nustatyti tėvų globos netekusių vaikų globą institucijoje, išformuojamos didelės vaikų globos įstaigos, steigiami bendruomeniniai vaikų globos namai, kuriami globos centrai, besirūpinantys budinčių globėjų rengimu, plečiamas budinčių globėjų, teikiančių vaikams globą skubiais atvejais, tinklas. Iš globojamų vaikų skaičiaus, kuriems nustatyta globa institucijoje, matyti, kad pertvarka yra pasistūmėjusi, tačiau apie 20 proc. vaikų, netenkančių tėvų globos, kasmet vis dar nustatoma globa institucijoje. Tad planuojant tolesnius pertvarkos žingsnius, tikslinga išsiskirti ambicingesnius tikslus ir siekti visiško vaikų globos didelėse institucijose panaikinimo.

Nepaisant to, kad nuo 2014 m. Lietuvoje yra vykdoma institucinės globos pertvarka, 2019 m. šalyje vis dar veikė 32 Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai pavaldžios stacionarios globos įstaigos, skirtos vyresnio amžiaus asmenims, vaikams, vaikams ir suaugusiems asmenims, turintiems negalią. Šiose uždaro tipo institucijose, socialinėje atskirtyje, gyvena apie 6687 asmenys ir numatyti 4262 darbuotojų etatai. Atkreiptinas dėmesys, kad pertvarka, siekiant geriau užtikrinti asmenų, turinčių negalią, teises, jų socialinę įtrauktį bei geresnę gyvenimo kokybę, vykdoma tik 6–iuose iš 10–ies Lietuvos regionų. 2019 m. garsiai nuskambėjęs Žiez marių atvejis atskleidė, jog Lietuva netinkamai įgyvendina pertvarką bei tarptautinius įsipareigojimus, kuriuos prisiėmė 2010 m. ratifikavusi JT Neįgalųjų teisių konvenciją. Naujai statomi grupinio gyvenimo namai, kaip bene pagrindinė pertvarkos priemonė, neatitinka Konvencijos nuostatų. Didesnės socialinės globos institucijos yra tiesiog keičiamos mažesnėmis, taip iki galo ir neužtikrinant žmonių, turinčių negalią, galimybės pasirinkti, kur ir su kuo gyventi, jų autonomijos, orumo, savarankiškumo gyvenant bendruomenėje bei gaunant tinkamai jiems teikiamas efektyvias ir individualizuotas pagalbos paslaugas. Taip pat vis dar pastebimas itin didelis tinkamos informacijos apie pertvarką trūkumas, ypač regionuose, viešojoje erdvėje, bei trūksta visuomenės švietimo veiklų ir sąmoningumą skatinančių kampanijų apie žmonių, turinčių negalią, teises ir reguliariai patiriamas kliūtis bei stigmą Lietuvos visuomenėje.

Laisvės atėmimas

2019 m. rugpjūčio 1 d. trijuose Lietuvoje veikiančiuose vaikų socializacijos centruose gyveno 28 vaikai. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos planas 2019 m. modernizuoti vieną ir įrengti du naujus centrus nebuvo įgyvendintas. Vaikų socializacijos centrų vadovai ir darbuotojai reiškė abejones dėl pertvarkos, jos eigos, buvusių centrų likvidavimo. Tuo tarpu vaikų socializacijos centrui „Širvėna“ bylą dėl žalos atlyginimo iškelė pilnametystės sulaukę jaunuoliai mano, kad socializacijos centro vadovai jiems ne-užtikrino saugios aplinkos, neužkirto kelio nusikaltimams. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2019 metais paskelbė galutinę ir neskundžiamą nutartį, pagal kurią atsakomybę už nusikaltimą turėjo prisiimti ne tik smurtavęs paauglys, bet ir atsakinga institucija. Sunkumų nestinga ir veikiančiuose centruose, nors juose vaikų nuosekliai mažėja. Atkreiptinas dėmesys į kokybiškų modernių socialinių paslaugų

bei minimalios priežiūros priemonių stygių savivaldybėse. Tokių paslaugų ir priemonių užtikrinimas yra svarbus, siekiant užkirsti kelią vaikų patekimui į socializacijos centrus bei konstruktyviai sprendžiant elgesio ir emocijų problemų turinčių vaikų ir jų šeimos narių ar globėjų patiriamus sunkumus.

Įsisenėjusios vadybinės, teisinės ir organizacinės Lietuvos įkalinimo sistemos problemos į viešumą iškilo 2018 m. vasarą. Nors apie jas iš Seimo kontrolierių, Kankinimų prevencijos komiteto, Žmogaus teisių stebėjimo instituto ataskaitų, Europos Žmogaus Teisių Teismo ir nacionalinių teismų sprendimų, mokslinių ir žurnalistinių tyrimų buvo žinoma seniai, išviešintos negerovės galėjo tapti kardinalių reformų ir pokyčių atskaitos tašku. Tačiau, kaip rodo įvairūs naujausi statistiniai rodikliai, tyrimai ir ataskaitos, esminių teigiamų pokyčių Lietuvos įkalinimo sistemoje apžvelgiamu laikotarpiu nebuvo.

Smurto draudimas

2018–2019 metais Lietuvoje užregistruota mažiau nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje, nei ankstesniu periodu, bet dar negalima daryti išvados, ar tokio pobūdžio smurto išties mažėja. Žmogaus teisių organizacijos toliau nuosekliai reikalavo ratifikuoti Europos Tarybos konvenciją dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo, tačiau tam priešinos politikai ir vyskupai. 2019 m. JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas pateikė rekomendacijas Lietuvai, kuriose ir vėl, kaip ir prieš penkerius metus, akcentuota būtinybė veiksmingai kovoti su smurtu artimoje aplinkoje ir smurtu prieš moteris.

LGKT kartu su nevyriausybinėmis organizacijomis nemažai nuveikė smurto prieš moteris ir seksualinio priekabiavimo prevencijos srityje. Buvo parengtos gairės žurnalistams, kaip rašyti apie smurtą prieš moteris, rekomendacijos specialistams dėl pagalbos suteikimo, vykdomos socialinės kampanijos. Nevyriausybinių organizacijos taip pat parengė ir testavo seksualinio priekabiavimo prevencijos mokymų programą įmonėse, atliko apklausą apie seksualinį priekabiavimą Lietuvos kino industrijoje. Tačiau esminių teisinių ar politinių pokyčių šioje srityje Lietuvoje nebuvo, o kai kurias socialines kampanijas apie smurtą prieš moteris net bandyta stabdyti. Smurto ir seksualinio priekabiavimo aukoms ir toliau sunku pasiekti teisingumo Lietuvoje.

Veiksmingai vaikų apsaugai nuo smurto reikalinga veikianti prevencijos bei reagavimo sistema: švietimas ir paslaugos visiems visuomenės nariams, šeimoms, kurios susiduria su sunkumais bei nuo smurto nukentėjusiems vaikams ir jų šeimoms. Svarbiausi pastarųjų metų pasiekimai šioje srityje apima aiškų smurto prieš vaikus draudimą, pradėtą vaiko teisių apsaugos pertvarką, įstatymo pakeitimus užtikrinančius geresnę vaikų apsaugą baudžiamajame procese, šalies mastu įgyvendinamą Kompleksinių paslaugų šeimai projektą, pirmąsias paslaugų elgesio ir emocijų sunkumų turintiems vaikams iniciatyvas ir kt. Teikiamų paslaugų vaikams ir šeimoms tęstinumas išlieka problema, kadangi beveik visos paslaugos yra finansuojamos projektiniu būdu. Tačiau pagrindinis iššūkis ir tikslas šioje srityje yra vaiko saugumo pripažinimas aiškiu valstybės prioritetu, kurio įgyvendinimui būtų pasitelkiamos nuoseklios priemonės.

Prekyba žmonėmis ir kitos išnaudojimo formos

Nors Lietuva turi tarptautinius standartus atitinkančią kovos su prekyba žmonėmis teisinę bazę, pasigendama efektyvios nukentėjusiųjų asmenų apsaugos bei išnaudojimo atvejų atpažinimo sistemų. Atotrūkis tarp pradėtų ikiteisminių tyrimų ir nevyriausybinių organizacijų konsultuojamų asmenų skaičiaus augo, o tai galima interpretuoti kaip nepasitikėjimo teisėsaugos institucijomis bei stringančio aukų atpažinimo proceso pasekmę. Kaip ir visame pasaulyje, Lietuvoje daugėjo verbavimo internetinėje erdvėje bei priverstinio darbo pornografiniuose tinklalapiuose atvejų. Kita nerimą kelianti tendencija – vis dažniau užfiksuojamas darbo migrantų išnaudojimas. Tiek ir išnaudojimas internetinėje erdvėje, tiek ir migrantų priverstinis darbas reikalauja naujų teisėsaugos institucijų darbuotojų kompetencijų atpažinti bei tirti tokio pobūdžio nusikaltimus. Svarbu užtikrinti, kad prevencinės ir informacinės priemonės būtų tikslingos ir pasiektų pažeidžiamas grupes, būtų stiprinamas aukos teisių užtikrinimas, skatinamas visuomenės bei atsakingų institucijų darbuotojų sąmoningumas kovos su

prekyba žmonėmis temomis. Svarbu atkreipti dėmesį į darbo migrantų pažeidžiamumą, egzistuojančius kalbos barjerus bei priemones didinti darbdavių, darbinančių užsieniečių, atskaitingumą.

Migrantų ir pabėgėlių teisės

Pastaraisiais metais stebimos besikeičiančios tarptautinės migracijos tendencijos Lietuvoje – vis daugiau užsienio piliečių pasirenka gyvenimą ir darbą mūsų šalyje. Vis dėlto, žvelgiant į šalyje įgyvendinamą migracijos politiką, matoma, kad ji pirmiausia orientuota į grįžtamąją migraciją, tai yra į užsienyje gyvenančius Lietuvos Respublikos piliečius bei jų šeimos narius. O užsienio šalių piliečių atvykimui yra taikoma ribojanti ir ne visiems vienoda migracijos politika – palankesnėmis sąlygomis į šalį gali atvykti tik tam tikrų profesijų, aukštos kvalifikacijos ir / ar tam tikrų valstybių piliečiai bei jų šeimos nariai. Pastebima, kad šalyje vis dar trūksta sistemingos ir į ilgalaikę integraciją orientuotos migracijos politikos – praktikoje integracijos priemonių įgyvendinimas išlieka fragmentiškas, o dėl jų įgyvendinimo vien projektų rėmuose nėra užtikrinamas tokių veiklų tęstinumas.

Daugėjant pateiktų prašymų suteikti prieglobstį Lietuvos Respublikoje ir augant neišnagrinėtų prašymų dėl prieglobsčio suteikimo skaičiui itin reikšmingas 2019 m. Vyriausybės priimtas sprendimas teikti Seimui pataisas dėl galimybių prieglobsčio prašytojams įsidarbinti Lietuvoje suteikimo. Kitas svarbus žingsnis yra 2018 m. pabaigoje priimtas „Užsieniečių integracijos į visuomenę 2018–2020 metų planas“, kurio įgyvendinimo priemonės taip pat apima ir prieglobsčio gavėjų integraciją. Nepaisant tam tikrų teigiamų pokyčių pabėgėlių teisių įgyvendinimo srityje, pastebima, kad vis dar trūksta strateginio požiūrio, skirtingų institucijų bendradarbiavimo bei tinkamo valstybinio finansavimo planuojant ir įgyvendinant ilgalaikes šių asmenų integracijos priemones. Šiame kontekste svarbus ir visuomenės požiūris į skirtingas migrantų grupes, tarp jų ir pabėgėlius. Nors reprezentatyvios apklausos atskleidžia, kad Lietuvos gyventojų nuostatos tampa šiek tiek palankesnės pabėgėlių atžvilgiu, tačiau priešiškas išlieka, o tai apsunkina šių užsieniečių integracijos į visuomenę galimybes. Tad labai svarbu skirti daugiau dėmesio švietimo apie kultūrinę įvairovę priemonėms (ypač valstybinių lygmeniu, nes šiuo metu kultūrinio sąmoningumo skatinimo priemonės įgyvendinamos privačių iniciatyvų ir NVO pastangomis) ir taip mažinti išankstinius nusistatymus bei neigiamas nuostatas.

Teisė į sveikatą

Lietuvos sveikatos apsaugos sistemos tvarumui išlieka grėsmė dėl per didelių netolygumų ir atsainaus požiūrio į šiuolaikinius sveikatos mokslų bei žmogaus teisių principus. Vienos sveikatos apsaugos sritys, istoriškai nulėmus, plėtojamos prioritetiškai, o kitų plėtra nuolat atidedama. Tai sukelia situaciją, kai ištisos žmonių grupės yra diskriminuojamos, jei jų sveikatos problemos nelaikomos „prestižinėmis“ ar vertomis investicijų. Už sveikatos sistemą atsakingi politikai atsisako pripažinti dideles spragas, esančias paslaugų vaikams ir suaugusiems, turintiems psichikos sveikatos, elgesio ir raidos sutrikimų, teikimo srityje. Nesukuriamos paskatos plėtoti labai reikalingas tęstines nemedikamentines paslaugas, todėl iki šiol pacientų teisės pažeidžiamos, kai jiems kokybiškos paslaugos neprieinamos, arba jiems skiriamos pakartotinos hospitalizacijos bei ambulatorinis medikamentinis gydymas, nors tokio gydymo jiems dažnai nereikia. Tokiu būdu, teikiant minėtas perteklines paslaugas, pažeidžiamas principas „pirmiausia – nepakenk“, ir gali būti daroma žala asmenų fizinei ir psichikos sveikatai.

Saviraiškos,
susirinkimų ir
religijos laisvės

1

Saviraiškos laisvė

Mėta Adutavičiūtė

Apžvelgiamu laikotarpiu įvairiais įstatymų projektais ne kartą mėginta apriboti saviraiškos ir žiniasklaidos laisvę, tačiau, kilus visuomenės ir žiniasklaidos pasipriešinimui, šie bandymai nebuvo sėkmingi. Lietuva taip pat pralaimėjo dvi bylas tarptautiniuose procesuose dėl nepagrįsto saviraiškos laisvės ribojimo.

2018 m. sausio 30 d. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) byloje *Sekmadienis prieš Lietuvą* pripažino Lietuvą pažeidus dizainerio Roberto Kalinkino saviraiškos laisvę.¹

2012 m. rudenį R. Kalinkinas organizavo naujos savo drabužių kolekcijos reklaminę kampaniją. Reklaminuose plakatuose buvo pavaizduoti jaunuoliai, dėvintys R. Kalinkino kolekcijos drabužius, bei pateikti užrašai „Jėzau, kokios Tavo kelnės!“, „Marija brangi, kokia suknelė!“ bei „Jėzau Marija, kuo čia apsirengę!“. Dizaineriui buvo skirta 579 EUR bauda už netinkamą religinės simbolikos naudojimą reklamoje.

Reklamos kampaniją organizavęs UAB „Sekmadienis“ sprendimą, kuriuo paskirta bauda, nesėkmingai skundė Lietuvos teismuose. Galutiniu Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimu, sprendimas paliktas galioti, nes, anot teismo, reklamos vaizdiniuose religinė simbolika naudota netinkamai. Teismo vertinimu, pasirinktas reklamos įgyvendinimo būdas neatitiko geros moralės ir krikščionių tikėjimo vertybių bei sakralumo simbolių gerbimo principų.

EŽTT, išnagrinėjęs bylą, konstatavo, kad Lietuva UAB „Sekmadienis“ saviraiškos laisvę apribojo nepagrįstai ir pažeidė Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnį. Teismas griežtai sukritikavo Lietuvos reklamos priežiūros institucijos ir teismų pasitelktus motyvus, kuriais remiantis pareiškėjo skundai dėl baudos skyrimo buvo atmesti. EŽTT nuomone, institucijų argumentai buvo deklaratyvūs, paviršutiniški ir nepakankamai paaiškinantys, kas konkrečiai šiose reklamose buvo įžeidus. Anot EŽTT, Lietuvos institucijos nesugebėjo rasti tinkamo balanso tarp tikinčiųjų jausmų apsaugos ir pareiškėjo saviraiškos laisvės, suteikdamos pirmajai absoliučią pirmenybę.

„Šiuo atveju visose trijose reklamose (kurias, tarp kitko, vis dar galima pamatyti internete) nebuvo nieko, kas, net ir pasitelkus visą vaizduotę, galėtų būti laikoma įžeidus ar tuo labiau prilygintina kokiam nors religijos ar religinių simbolių niekinimui, ir kas galėtų būti laikoma pateisinama priežastimi ją riboti „siekiant apsaugoti kitų [žmonių] teises“, – dar griežčiau nei kolegijos dauguma pasisakė pritariamąją

nuomonę pateikęs teisėjas Vincentas A. De Gaetano. Pasak jo, šis atvejis net neturėjo patekti į institucijų akiratį. Reklamą kūrusiai bendrovei teismas priteisė 580 eurų žalos atlyginimą.

2018 m. kovo 2 d. Vilniaus apygardos administracinis teismas pripažino, kad UAB „Kiaulių valdovai“, reklamuodami savo produkciją, nesilaikė Reklamos įstatymo reikalavimų, draudžiančių niekinti religinius simbolius, ir taip peržengė saviraiškos laisvės ribas. UAB „Kiaulių valdovai“ už 2015–2017 m. darytus Facebook įrašus su religiniais personažais ir simboliais buvo skirta administracinė bauda, kurios skyrimą bendrovė nesėkmingai skundė teismui.²

2018 m. pradžioje Seimas po pateikimo pritarė Ūkio ministerijos parengtoms Vartotojų teisių apsaugos įstatymo pataisoms, kuriomis būtų buvę uždrausta prekiauti prekėmis, kuriomis „skleidžiamas teigiamas požiūris į agresiją kitos valstybės atžvilgiu ar kitokius valstybės suverenitetą pažeidžiančius veiksmus, iškraipomi Lietuvos istoriniai faktai, menkinama Lietuvos istorija, nepriklausomybė, teritorinis vientisumas ar konstituciniai ir istoriniai klausimai bei galimai nepagrįstai ribotų keitimąsi idėjomis ir informacija. Po svarstymo Seimo Žmogaus teisių komitetas šį įstatymo projektą pasiūlė atmesti.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (ŽTSI) 2018 m. balandžio 17 d. pateikė pastabas šiam įstatymo projektui, kuriose pabrėžė, jog numatyti draudimų pagrindai yra itin plačiai suformuluoti ir neproporcingai ribotų pamatinę saviraiškos laisvę. Tokie draudimai potencialiai turėtų atgrasinti poveikį viešosioms ir akademinėms diskusijoms politiniais ir istoriniais klausimais bei galimai nepagrįstai ribotų keitimąsi idėjomis ir informacija. Po svarstymo Seimo Žmogaus teisių komitetas šį įstatymo projektą pasiūlė atmesti.

2018 m. rugpjūčio 27 d. Seime registruotos Vidaus reikalų ministerijos parengtos Vadovybės apsaugos įstatymo pataisos, kuriomis siekta numatyti galimybę vadovybės apsaugos pareigūnams šalinti rizikos veiksmus, kurie galėtų neigiamai paveikti šalies prezidentės, premjero ir Seimo pirmininko autoritetą.⁴ Vadovybės apsaugos pareigūnai būtų turėję teisę pareikšti oficialų įspėjimą asmeniui, jeigu būtų buvę pagrįstų duomenų, jog šis savo veiksmais kėsinosi sumenkinti vadovybės autoritetą.

ŽTSI 2018 m. rugsėjo 9 d. pateikė pastabas šiam įstatymo projektui, argumentuodamas tuo, jog siūlomų pataisų neapibrėžtumas kelia grėsmę, jog šios įstatymo nuostatos galėtų būti pasitelkiamos ribojant žodžio ir saviraiškos laisvę, teisę į taikius protestus bei teisę laisvai ir nevaržomai kritikuoti valdžios institucijų darbą. Kilus visuomenės ir žiniasklaidos pasipiktinimui dėl siūlomų ribojimų, įstatymo projektas toliau nebuvo svarstomas.

2018 m. rugsėjį Registrų centras nutraukė ilgalaikę praktiką neatlygintai teikti registrų duomenis jų oficialiai prašantiems žurnalistams. Centro atstovų teigimu, ši praktika buvo neteisėta, nes nebuvo numatyta įstatymuose. Už Registrų centro teikiamą informaciją žurnalistams, kaip ir verslo atstovams, pasiūlyta susimokėti pagal komercinius įkainius. Lietuvos žurnalistai viešai kreipėsi į valdžios atstovus, pabrėždami, jog tokia situacija „šiuurkščiai pažeidžia Konstitucijos ir įstatymų garantuojamą laisvę nevaržomai rinkti, gauti ir skleisti informaciją“⁵.

Atsižvelgdama į žurnalistų pasipiktinimą, Susisiekimo ministerija parengė įstatymo pataisas, kurios būtų leidusios žurnalistams ir toliau gauti registrų centro duomenis nemokamai. Tačiau per Vyriausybės posėdį nutarta šiam projektui nepritari ir grąžinti jį ministerijai tobulinti. Neoficialiais duomenimis, žiniasklaidai palankiam pasiūlymui nepritarė pats ministras pirmininkas.⁶

Žurnalistams pateikus prašymus susipažinti su šio Vyriausybės posėdžio garso įrašu, iš pradžių buvo atsisakyta jį teikti, motyvuojant Vyriausybės posėdžio konfidencialumu, o po kelių dienų šis garso įrašas apskritai buvo sunaikintas. Lietuvos žurnalistų sąjunga ir kelių redakcijų žurnalistai šį Vyriausybės kanceliarijos sprendimą apskundė Vilniaus apygardos administraciniam teismui, tačiau teismo sprendimas žurnalistams buvo nepalankus. Žurnalistai šią nutartį apskundė Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui.⁷

2019 m. sausio 2 d. Seime įregistruotos Kultūros ministerijos parengtos ir Seimo Kultūros komiteto pateiktos Visuomenės informavimo įstatymo pataisos, kuriomis buvo siekiama uždrausti visuomenės

informavimo priemonėse skelbti informaciją, kuria: „bandoma iškraipyti Lietuvos Respublikos istorinę atmintį, skatinamas nepasitikėjimas ir nepasitenkinimas Lietuvos valstybe ir jos institucijomis, demokratine santvarka, krašto gynyba, siekiama stiprinti tautines ir kultūrinės takoskyras, silpninti tautinę tapatybę ir pilietiškumą, silpninti piliečių ryžtą ginti savo valstybę, ar kitaip siekiama daryti prieš Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo interesus nukreiptą įtaką šalies demokratijos, rinkimų procesams, partinei sistemai“.⁸

ŽTSI vertinimu, tokios pataisos būtų kėlusios grėsmę diskusijų apie istorinius faktus laisvei, galimybės kritikuoti valdžios įstaigas ir pareigūnus bei atvėrusios plačias galimybes drausti žiniasklaidos priemonėms skleisti informaciją, prisidengiant abstrakčiu pagrindu, jog tokia informacija „siekiama daryti prieš nacionalinio saugumo interesus nukreiptą įtaką“. Po visuomenės ir žiniasklaidos pasipriešinimo tokioms pataisoms, jų iniciatoriai pataisų dalį, susijusią su Visuomenės informavimo įstatymo 19 str., atsiėmė.

2019 m. liepos 24 d. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas byloje *E. Kusaitė prieš Lietuvą* konstatavo, jog Lietuva pažeidė Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte įtvirtintą saviraiškos laisvę.⁹ E. Kusaitėi buvo pritaikyta baudžiamoji atsakomybė už tai, kad ji savo pasisakymu įžeidė valstybės tarnautojus – Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros prokurorus. Komiteto nuomone, nebuvo tinkamai atsižvelgta į aplinkybę, kad pareiškėjos pasisakymas buvo spontaniška reakcija į žinią, kad jai bus taikomas suėmimas. Be to, E. Kusaitės baudžiamoji byla sulaukė didelio visuomenės susidomėjimo ir galėjo turėti politinių aspektų, todėl kritikos, kurią ji išreiškė prokurorų atžvilgiu, ribos galėjo būti platesnės. Komitetas taip pat priminė savo poziciją, kad valstybės yra skatinamos apsvarstyti šmeižto dekriminalizavimą, o baudžiamojo įstatymo taikymas turėtų būti pateisinamas tik sudėtingiausių bylų atvejais.

2019 m. spalį Lietuvos radijo ir televizijos komisija, gavusi gyventojų skundų, svarstė, ar LRT.lt portale paskelbiant reportažą „Spalvos. Gėjai tėčiai“ nebuvo paskleista informacija, daranti neigiamą poveikį nepilnamečiams.

2019 m. spalį Lietuvos radijo ir televizijos komisija, gavusi gyventojų skundų, svarstė, ar LRT.lt portale paskelbiant reportažą „Spalvos. Gėjai tėčiai“ nebuvo paskleista informacija, daranti neigiamą poveikį nepilnamečiams. Prie LRT pastato net buvo surengtas pasipiktinusiųjų reportažu protestas, kurio metu vyko ir kontra-protestas, palaikantis reportažo rodymą.¹⁰ ŽTSI šiuo klausimu pateikė poziciją Lietuvos radijo ir televizijos reguliavimo komisijai, kurioje nurodė, jog laida „Spalvos. Gėjai tėčiai“ laikytina vertingu indėliu į viešąją diskusiją teisės į pagarbą šeimos gyvenimui klausimais, taip prisidedant ir prie visuomeninio transliuotojo misijos įgyvendinimo – užtikrinti Konstitucijoje įtvirtintą, jos ginamą ir saugomą visuomenės interesą būti informuotai, o šios informacijos sklaidos ribojimai būtų konstituciškai nepagrįsti ir pažeistų tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus saviraiškos laisvės apsaugos srityje. Apsvarsčiusi klausimą, Lietuvos radijo ir televizijos reguliavimo komisija nusprendė, kad LRT.lt portalas, paskelbdamas šį reportažą, nepažeidė Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo. Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad susirūpinimą dėl Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo yra išreiškęs ir Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas. Komiteto manymu, šis įstatymas gali būti pritaikytas siekiant apriboti žiniasklaidoje skelbiamą ir kitą turinį tokiu būdu, kuris nepagrįstai apribotų saviraiškos laisvę lesbiečių, gėjų, biseksualų, translyčių bei interlyčių asmenų klausimais ir prisidėtų prie diskriminacijos.¹¹

Apibendrinat, 2018–2019 m. pasižymėjo valstybės institucijų bandymais suvaržyti saviraiškos laisvę, motyvuojant įvairiais pagrindais, tokiais kaip nacionalinis saugumas, kova su dezinformacija ar vadovybės apsauga. Teigiamai galima įvertinti tai, kad į tokias pastangas aktyviai ir sutelktai reagavo tiek pilietinė visuomenė, tiek žiniasklaida, kurių pastangų dėka nepagrįstų saviraiškos laisvės apribojimų įstatymais aptariamuoju laikotarpiu buvo išvengta. Tuo pačiu išlieka diskriminacinės Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatos, draudžiančios skleisti informaciją apie tos pačios lyties santuokas, problema, kurią rekomenduotina spręsti keičiant įstatymą ir šią nuostatą panaikinant.

ŠALTINIAI

¹ EŽTT 2018 m. sausio 30 d. sprendimas byloje UAB „Sekmadienis“ prieš Lietuvą, pareiškimo Nr. 69317/14, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#f%22itemid%22:\[%22001-180506%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#f%22itemid%22:[%22001-180506%22]).

² Teismas: UAB „Kiaulių valdovai“ peržengė saviraiškos laisvės ribas“, Vilniaus apygardos administracinio teismo pranešimas spaudai, 2018-03-02, <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-pranesimai-spaudai/teismas-uab-kiailiu-valdovai-perzenge-saviraiskos-laisves-ribas/5492>

³ Lietuvos Respublikos Vartotojų teisių apsaugos įstatymo Nr. I-657 2, 3, 5, 12 straipsnių, ketvirtąjį skirsnio pakeitimo ir įstatymo papildymo 14(1) straipsniu įstatymo projektas Nr. XIII P-1430, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/adb-c8d00d65c11e782d4fd2c44cc67af>

⁴ Lietuvos Respublikos Vadovybės apsaugos įstatymo Nr. IX-1183 2, 12, 12, 15 ir 19 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIII P-2463, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/5fdbb260a9d211e8aa33fe8f0fea665f?jfwid=-2y4hh-c6po>

⁵ V. Beniušis, „Žurnalistai ragina atšaukti ribojimus gauti registro duomenis“, 2018-10-04, <http://www.lzs.lt/lt/naujienos/aktuali-informacija/zurnalistai-ragina-atsaukti-ribojimus-gauti-registru-duomenis.html>

⁶ D. Pancerovas, „Vyriausybė atsako atkurti garso įrašą su Sauliaus Skvernelio pasisakymu“, 15min.lt, 2018-10-10, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vyriausybje-atsisako-atkurti-sunaikinta-garso-irasa-su-sauliaus-skvernelio-pasisakymu-56-1042612>

⁷ I. Jačiauskas, „Žurnalistai teisme toliau siekia gauti Vyriausybės pasitarimo garso įrašą“, 15min.lt, 2019-04-05, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/zurnalistai-teisme-toliau-siekia-gauti-vyriausybes-pasitarimo-garso-irasa-56-1126316>

⁸ Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo Nr. I-1418 19, 31, 34, 48 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIII P-3118, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/3b843be00e5d11e98a758703636ea610?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=48387e24-dc77-4589-b79e-186ef70c5904>

⁹ Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto 2019 m. liepos 24 d. sprendimas byloje E. Kusaitė prieš Lietuvą, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f126%2f-D%2f2716%2f2016&Lang=en

¹⁰ D. Karklytė, „Šeštadienį prie LRT susirinko mitinguotojai: piktinasi reportažu apie homoseksualius tėčius“, delfi.lt, 2019-11-09, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/sexstadieni-prie-lrt-susirinko-mitinguotojai-piktinasi-reportazu-apie-homoseksualius-tecius.d?id=82744889>

¹¹ Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto Bendrieji komentarai dėl Lietuvos ketvirtosios periodinės ataskaitos dėl Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto nuostatų įgyvendinimo 2018, http://www.urm.lt/uploads/default/documents/ZTK%20pastabos_TPPTP_IV%20pranesimui%20LT20180905.pdf

Susirinkimų laisvė

Mėta Adutavičiūtė

2018 m. spalio 10 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (LAT) paskelbė nutartį byloje dėl administracinės baudos skyrimo Kaune prieš medžių kirtimą protestavusiam pareiškėjui.¹ Pareiškėjas buvo nubaustas 130 Eur dydžio bauda už tai, kad 2017 m. rugpjūčio 21 d. Kaune nevykdė policijos pareigūnų nurodymo pasitraukti nuo medžių, aptvertų juosta „STOP POLICIJA“, o iš šios vietos prievarta pašalintas, perėjo šią apsauginę juostą ir taip neva pažeidė Lietuvos Respublikos policijos įstatymo 21 straipsnį (nevykdė teisėtų pareigūnų reikalavimų).

LAT teisėjų kolegija nutartyje pažymėjo, kad pareiškėjas buvo įsitikinęs, jog siekia visuomenei naudingo rezultato bei vykdo Želdynų įstatymo 14 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą nuostatą, jog fiziniai ir juridiniai asmenys neturi leisti neteisėtų veiksmų ar neveikimo, jeigu dėl to želdynai ir želdiniai galėtų būti sunaikinti ar pažeisti. Teismo vertinimu, kartu tai reiškia ir įstatymu jam deleguotą pareigą – neleisti iškirsti dar likusių neiškirstų paprastųjų kaštonų. Anot teismo, pareiškėjas, kaip ir kiti su juo buvę asmenys, nesitraukė nuo medžių ir neleido medžių kirtimą vykdžiusiai įmonei vykdyti darbų, nes, pasitraukus iš įvykio vietos, nukirtus medžius, neliktų galimybės atlikti kokybišką medžių būklės ekspertizę, juolab atkurti buvusią situaciją.

Teismas nustatė, kad pareiškėjo veikloje pereinant policijos apsauginę juostą nebuvo kaltės, kadangi jo valia buvo sutelkta ne į pavojingos veikos padarymą, o į bent laikiną medžių išsaugojimą nuo iškirtimo, kol bus išsiaiškinta jų būklė. Tuo pagrindu LAT pripažino, kad pareiškėjas administracinėn atsakomybėn buvo patrauktas nepagrįstai ir šį sprendimą panaikino.

Šia nutartimi LAT apgynė protestuotojų susirinkimų laisvę ir patvirtino, kad visuomenė turi teisę ir pareigą reaguoti, jeigu valstybės institucijos imasi savavališkų, su visuomene nesuderintų, potencialiai žalingų veiksmų gamtosaugos srityje.

Vienas įsimintiniausių apžvelgiamo periodo įvykių susirinkimų laisvės srityje buvo mokytojų streikas ir protestas, užimant Švietimo ir mokslo ministerijos patalpas. Ši situacija susiklostė, kai 2018 m. lapkričio 28 d. Lietuvos švietimo darbuotojų profesinei sąjungai priklausantys mokytojai, atvykę į ministeriją derėtis su Švietimo ir mokslo ministre bei jos nesulaukę, liko ministerijos patalpose. Vėliau prie jų prisijungė ir daugiau mokytojų, į ministeriją įlipusių per langą. Mokytojai ministerijoje „gyveno“ nuo lapkričio 28 d. iki gruodžio 19 d., kai po naujai paskirto Švietimo ir mokslo ministro pažado kompensuoti dėl streiko negautas pajamas apleido patalpas.² Jokių veiksmų, išskyrus prašymus palikti ministeriją, valstybės institucijos prieš protestuojančius mokytojus nesiėmė.

2019 m. birželio 8 d. Vilniuje įvyko jau ketvirtosios „Baltic Pride“ eitynės, kuriose šį kartą dalyvavo rekordinis – 10 tūkstančių – dalyvių skaičius. Tai jau antrosios eitynės, kurios praėjo be incidentų iš protestuotojų pusės ir be valstybės institucijų kuriamų formalių kliūčių renginio organizavimui. 2019 m. „Baltic Pride“ sulaukė viešos paramos iš užsienio šalių ambasadų, kai kurių Lietuvos politikų, verslo įmonių, žiniasklaidos priemonių.

2019 m. lapkričio 9 d. prie LRT pastato vyko protestas dėl LRT.lt portalo paskelbto reportažo „Spalvos. Gėjai tėčiai“³, kurio metu buvo sulaikytas ir į policijos areštinę išvežtas žinomas komikas Olegas Šurajevas. O. Šurajevas, persirengęs moteriškais drabužiais, dalyvavo tuo pačiu metu vykusiame kontr–proteste už žiniasklaidos laisvę ir LGBTI* teises. Anot policijos atstovės, komikas buvo sulaikytas už tai, jog nevykdė teisėtų pareigūnų nurodymų ir „trukdė“ protesto organizatoriams.⁴ Pažymėtina, kad Susirinkimų įstatymo 5 straipsnis numato konkrečius veiksmus, kurie yra draudžiami susirinkimų metu: 1) kurstyti pažeisti arba pažeisti Konstituciją ar įstatymus; 2) pažeisti dorovės, geros moralės ir etikos normas; 3) demonstruoti nacistinės Vokietijos, SSRS ar Lietuvos SSR simbolius; 4) kitokiais

Lrytas.lt, R. Danisevičiaus nuotr.

būdais rengtis atlikti ar atlikti baudžiamajame kodekse numatytas veikas. Remiantis žiniasklaidoje pateikta informacija, O. Šurajevs tokių veiksmų neatliko, o dalyvaudamas kontr–proteste išreiškė savo pažiūras ir nuomonę apie vykusį protestą, kuriam prieštaravo – tokią teisę kiekvienam Lietuvos Respublikos piliečiui garantuoja Konstitucija ir jau minėtas Susirinkimų įstatymas. Tad kyla pagrįstų abejonių, ar teisėsaugos veiksmai O. Šurajevo atžvilgiu buvo teisėti ir proporcingi. Vien tai, kad protesto organizatoriai nepritarė kontr–protesto dalyvio raiškos formoms, negali būti pakankamas pagrindas apriboti asmens susirinkimų laisvę.

Apibendrinant, apžvelgiamu laikotarpiu Lietuvoje sisteminių problemų dėl susirinkimų laisvės ar trukdymų organizuoti taikius susirinkimus nebuvo užfiksuota, tačiau susirūpinimą kelia ne visuomet pagrįsti ir proporcingi teisėsaugos pareigūnų veiksmai susirinkimų dalyvių atžvilgiu. Rekomenduotina vykdyti teisėsaugos pareigūnų mokymus apie Konstitucijoje ir Susirinkimų įstatyme įtvirtintus susirinkimų laisvės garantijas bei tarptautinius, ypač Europos Žmogaus Teisių Teismo, formuojamus standartus susirinkimų laisvės srityje.

ŠALTINIAI

¹ 2018 m. spalio 10 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimas administracinio nusižengimo byloje Nr. 2AT-44-699/2018, <https://eteismai.lt/byla/46782955420475/2AT-44-699/2018?word=darius%20petrikas>

² Vilma Danauskienė, „DELFI tyrimas. Mokytojai paliko ministeriją su pažadu iš biudžeto apmokėti negautas pajamas“, LRT.lt, 2019 m. sausio 4 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/239827/delfi-tyrimas-mokytojai-paliko-ministerija-su-pazadu-is-biudzeto-apmoketi-negautas-pajamas>

³ Elena Reimerytė, LRT.lt, „Spalvos. Gėjai tėčiai“, 2019 m. spalio 7 d., <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000080626/spalvos-gejai-teciai>

⁴ „Policija paaiškino, už ką sulaike komiką Olegą Šurajevą“, Lrytas.lt, 2019 m. lapkričio 9 d., <https://www.lrytas.lt/zmones/veidai-ir-vardai/2019/11/09/news/policija-paaiskino-uz-ka-sulaike-komika-olega-suraje-va-12499989/>

Religijos laisvė

Milda Ališauskienė

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 str. įtvirtintos religijos laisvės nuostatos atitinka universalias žmogaus teisių nuostatas šioje srityje. Vis dėlto Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų pokomunistinių valstybių, dažniausiai šių nuostatų įgyvendinimas apsiriboja individualios ir privačiai praktikuojamos religijos ir tikėjimo laisvės užtikrinimu. Tačiau įgyvendinant minėtas religijos ir tikėjimo laisvės nuostatas dažniausiai ignoruojama visuotinai nusistovėjusi praktika, jog religija yra socialinis reiškinys, kuriam būdinga religinė bendruomenė bei viešos religinės praktikos, ir šioms religinio gyvenimo aspektams taip pat turėtų būti užtikrinama konstitucinė apsauga.

Konstitucijos 43 str. apibrėžiami religijų ir valstybės santykiai suskirsto religines bendruomenes į *tradiciines* ir *kitas*. 1995 m. Religinų bendruomenių ir bendrųjų įstatyme pateikiamas 9 tradicinių religinių bendruomenių sąrašas bei įvedama tarpinė tarp *tradicinių* ir *kitų* – *valstybės pripažintos* religinės bendruomenės kategorija.¹ Mokslinėje literatūroje toks Lietuvoje egzistuojantis religinių bendruomenių pripažinimo modelis vertinamas kaip itin sudėtingas lyginant su kitų Europos valstybių religijos politikos modeliais.² Iki 2019 m. pabaigos *valstybės pripažintos bendruomenės statusas* buvo suteiktas 4 religinėms bendruomenėms.

2000 m. pasirašytos Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto bendradarbiavimo Katalikų bažnyčios ir valstybės santykių, švietimo ir kultūros bei katalikų sielovados kariuomenėje sutarčių nuostatos daugeliu atveju taikomos dažniausiai tik Romos katalikų bažnyčiai. Tokiu būdu šiai religinei bendruomenei sukuriamos išskirtinės sąlygos valstybės bei visuomenės gyvenime.³

2011 m. gyventojų surašymo duomenimis, trys ketvirtadaliai Lietuvos gyventojų save priskiria Romos katalikų bažnyčiai (77.2 proc.), ketvirtadalis gyventojų priklauso įvairioms religinėms bendruomenėms, nepriklauso jokioms arba yra netikintys. Minėto gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvos gyventojai save priskiria 59 religinėms bendruomenėms. Gausiausios religinių mažumų bendruomenės – stačiatikiai (4.1 proc.), sentikiai (0.8 proc.), evangelikai liuteronai (0.6 proc.), evangelikai reformatai (0.2 proc.), senovės Baltų tikėjimo bendruomenė (0.1 proc.), Jehovos liudytojai (0.1 proc.).⁴

2018–2019 m. laikotarpiu religijos ir tikėjimo laisvės srityje vyko gana intensyvios diskusijos apie individualios ir bendruomeninės, privačios ir viešos religijos laisvės ribas. Jose dalyvavo tiek įvairias religines bendruomenes atstovaujantys asmenys, tiek pačios bendruomenės ir valstybės institucijos.

2018 m. birželį į Teisingumo ministeriją dėl valstybės pripažintos bendruomenės statuso suteikimo kreipėsi senovės baltų tikėjimo bendrija „Romuva“. Gavus teigiamą ministerijos išvadą dėl valstybės pripažinimo suteikimo prasidėjo šio klausimo svarstymai Seime. Politinių diskusijų metu išsakyti nuogaštavimai neva dėl galimų „Romuvos“ sąsajų su Rusija, kurių pagrindu priimtas sprendimas, kad „Romuvos“ bendrijos galimybės tapti valstybės pripažinta religine bendrija būtų apsvaistytos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitete. Pabrėžtina, kad tokia praktika taikyta tik „Romuvos“ religinės bendrijos atžvilgiu, anksčiau valstybės pripažinimo statuso siekusios religinės bendruomenės nebuvo svarstytos minėtame Seimo komitete. Neįžvelgus grėsmių nacionaliniam saugumui Seime išsakytas nuogaštavimas, kad valstybės pripažinimo statuso suteikimas „Romuvos“ bendrijai gali sutrikdyti 2018 m. rugsėjo mėn. vyksiantį Popiežiaus Pranciškaus vizitą, todėl klausimo svarstymas nukeltas po vizito. 2019 m. birželio 27 d. Seime atnaujinus svarstymus dėl valstybės pripažinimo statuso Romuvos bendrijai suteikimo priimtas neigiamas sprendimas⁵. Svarstymo išvakarėse Seimo narius pasiekė Lietuvos katalikų bažnyčios hierarchų laiškas, kviečiantis nesuteikti valstybės pripažinimo „Romuvos“ bendrijai⁶. Svarstant Seime valstybės pripažinimo statuso suteikimą „Romuvai“, oponuojantis tokiame sprendimui Seimo narys Žygimantas Pavilionis išsakė nuomonę, jog „Romuva“ turi sąsajų su Kremliumi. 2019 m. rugsėjo 11 d. Seimo etikos ir procedūrų komitetas įpareigojo Seimo narį Ž. Pavilionį paneigti savo žodžius artimiausiame Seimo posėdyje⁷. 2019 m. rugsėjo mėnesį „Romuvos“ bendrija kreipėsi į Europos žmogaus teisių teismą (EŽTT), prašydama pripažinti, kad Lietuva pažeidė

Europos Žmogaus teisių konvencijos straipsnius dėl minties, sąžinės ir religijos laisvės, diskriminacijos draudimo bei teisės į teisingą bylos nagrinėjimą bei veiksmingą teisinę gynybą priemonę⁸.

2018 m. vasario 27 d. paskelbtas EŽTT sprendimas byloje *Mockutė prieš Lietuvą*⁹. Teismas nusprendė, kad Lietuva pažeidė pacientės teisę į privatumą ir religijos laisvę, bei įpareigojo padengti pareiškėjos patirtas išlaidas bei kompensaciją. Neringa Mockutė kaltino Lietuvą dėl priverstinės hospitalizacijos, religijos laisvės apribojimų, kuomet teko patirti priešiškesnę iš ligoninės personalo dėl dalyvavimo Ošo religinio judėjimo veikloje ir meditacijos praktikavimo. Mockutė taip pat kaltino Respublikinės Vilniaus psichiatrijos ligoninės medikus bei LNK laidos „Srovės“ kūrėjus privačios informacijos paviešinimu, kuomet medikai bei laidos kūrėjai pateikė vienašališką informaciją apie jos ligos istoriją bei įsivaizduojamą jos priežastį – Ošo meditacijos praktikas.

2019 m. tęsiantis visuomenės diskusijoms dėl Jono Noreikos–Generolo Vėtros ir Kazio Škirpos dalyvavimo Holokauste Lietuvos žydų bendruomenė sulaukė grasinimų. Dėl šių grasinimų rugpjūčio 8 d. buvo nuspręsta uždaryti Lietuvos žydų bendruomenės būstinę bei Vilniaus sinagogą¹⁰. Praėjus kelioms dienoms bendruomenės būstinės ir sinagogos prieinamumas buvo atkurtas.

2019 m. spalio mėnesį visuomenėje kilo diskusijos dėl mečetės statybų Vilniuje. Paaikškėjo, kad 2018 m. buvo įkurtas alternatyvus Kauno ir Vilniaus musulmonų bendruomenės vienijantis muftiatas „Lietuvos musulmonų religinių bendruomenių taryba–Muftiatas“ vadovaujamas Aleksandro Begansko, kuriam buvo suteiktas skyapas mečetei Liepkalnio gatvėje, Vilniuje. Totorių bendruomenę atstovaujantis muftiatas (Lietuvos musulmonų sunitų dvasinis centras – Muftiatas) tuo tarpu prašė skirti skyapą Sietyno gatvėje. A. Begansko vadovaujama bendruomenei skyrus skyapą Liepkalnio gatvėje, paaikškėjo, kad šis paskirtas vietoje ankstesnio skyapo Mečetės gatvėje ir apeinant Lietuvos totorių bendruomenę¹¹.

2019 m. spalio 19 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas neskundžiama nutartimi konstatavo, kad Jehovos liudytojų bendruomenės diakonas gali tarnauti kaip šauktinis. Tokiu būdu buvo pabaigti teisiniai svarytymai dėl tradicinių ir tradicinėmis nesančių religinių bendruomenių dvasininkų tarnavimo šauktiniais. Anksčiau Konstitucinis Teismas išnagrinėjęs situaciją nusprendė, kad nuo tarnavimo šauktiniais negali būti atleidžiami nei tradicinių nei tradicinėmis nesančių religinių bendruomenių dvasininkai¹².

Kaip ir ankstesniais metais, aptariamuoju laikotarpiu vėl grįžta prie religijos ir saviraiškos laisvės ribų brėžimo diskusijų. 2018 metų rugpjūčio 15 d. į Šalčininkų rajono Turgelių bažnyčią užėjo trys dvasininkais persirengę vyrai – aktoriai V. Cololo, M. Papinigis ir A. Storpirstis, kurie lenkų kalba pasakojo apie „Siemens“ arenoje vykiantį renginį „Zero Live Show“, į pamaldas susirinkusiems tikintiesiems siūlė ir dalijo netikras suktines. Tuo metu bažnyčioje vyko rožinio malda, išpažinčių klausymas. Anot prokurorų, reklaminės akcijos organizatoriai ir vykdytojai tyčia, sąmoningai siekė sutrikdyti religines apeigas bažnyčioje, gausiai lankomoje lenkų tautybės tikinčiųjų. Anot prokuratūros, savo veiksmais jie „galimai viešai pasityčiojo iš laisvės išpažinti ir praktikuoti katalikų religiją“. Baudžiamoji byla buvo nutraukta dėl mažareikiškumo, aktoriams skirtos piniginės baudos¹³. Šį sprendimą apskundė ir prokuratūra, ir reklaminės akcijos dalyviai. Apeliacijas išnagrinėjęs Vilniaus apygardos teismas priėmė aktoriams nepalankų sprendimą – akcijos dalyviai sutrikdė pamaldas ir taip įvykdė nusikaltimą¹⁴.

Aptariamuoju laikotarpiu žiniasklaidos dėmesys religijos laisvės tematikai dažniausiai lietė tradicinių religinių bendruomenių kasdienybę. Tuo tarpu religinių mažumų veiklos vaizdavimas Lietuvos žiniasklaidoje išliko probleminis, šios grupės dažniausiai dėmesio sulaukė dėl egzotiškų arba kriminalinių priežasčių. Pavyzdžiui, 2018–2019 m. Lietuvos žiniasklaida neskyrė dėmesio Jehovos liudytojų veiklos Rusijoje apribojimams aptarti, kai šios bendruomenės padėtis kaimyninėje šalyje sulaukė nemažo pasaulio žiniasklaidos dėmesio.

Apibendrinant, Konstitucijoje ir teisės aktuose įtvirtinta religijos laisvės dažniausiai suvokiama kaip individuali laisvė, tuo tarpu bendruomeninė religijos ir tikėjimo laisvė gana dažnai užtikrinama tik dominuojančiai Romos katalikų bažnyčiai bei kitoms tradicinėms religinėms bendruomenėms. Tokią padėtį toleruoja tiek įstatymų leidėjas, tiek visuomenė, nes neatsižvelgia į šalyje egzistuojančią religijų įvairovę.

Religijų įvairovės pažinimo stoką galėtų užpildyti nekonfesinio religinio švietimo formaliojo švietimo ir mokymo įstaigose įdiegimas. Religijų istorijos, religijos sociologijos, religijos psichologijos ir kitų mokslo šakų žiniomis grįsta disciplina galėtų pateikti objektyvesnę informaciją apie Lietuvos religinį gyvenimą.

ŠALTINIAI

¹Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas, 1995 m. spalio 4 d., Nr. I-1057, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=21783

²Fox, Jonathan. 2013. An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practice. Oxon: Routledge.

³Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartis dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados, 2000 m. gegužės 5 d., http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/AS-LR-sutartis-teise.html; Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje, 2000 m. gegužės 5 d., http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/AS-LR-sutartis-svietimas.html; Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartis dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados, 2000 m. gegužės 5 d., http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/AS-LR-sutartis-kariai.html

⁴Lietuvos statistikos departamentas, „Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikybą. Lietuvos Respublikos 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatai“, 2013 m. kovo 15 d., https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f

⁵Ramūnas Jakubauskas, „Valstybės pripažinimo nesulaukusios „Romuvos“ vadovė: Seimas pažeidžia žmogaus teises“, Irt.lt, 2019 m. birželio 27 d., <https://www.irt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1073439/valstybes-pripazinimo-nesulaukusios-romuvos-vadove-seimas-pazeidzia-zmogaus-teises>

⁶Lukrecijus Tubys, „Bažnyčia dėl Romuvos rašė ir Seimui, ir ministerijai: siekė „neįgyti“ konkurentų“, 15min.lt, 2019 m. rugsėjo 6 d. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/baznycia-del-romuvos-rase-ir-seimui-ir-vyriausybei-izvelgia-griezta-tona-ir-sieki-daryti-itaka-56-1197188>

⁷„Etikos sargai įpareigojo parlamentarą Pavilionį paneigti paskleistus neteisingus duomenis apie „Romuvą“, delfi.lt, 2019 m. rugsėjo 11 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/etikos-sargai-ipareigojo-parlamentara-pavilioni-paneigti-paskleistus-neteisingus-duomenis-apie-romuva.d?id=82225017>

⁸„Valstybės pripažinimo negavusi religinė bendruomenė „Romuva“ kreipėsi į EŽTT“, 15min.lt, 2019 m. rugsėjo 2 d. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/religine-bendruomene-nepripazinta-romuva-kreipesi-i-ezt-56-1196290>

⁹EŽTT 2018 m. vasario 27 d. sprendimas byloje *Mockutė prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 66490/09, <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-181202>

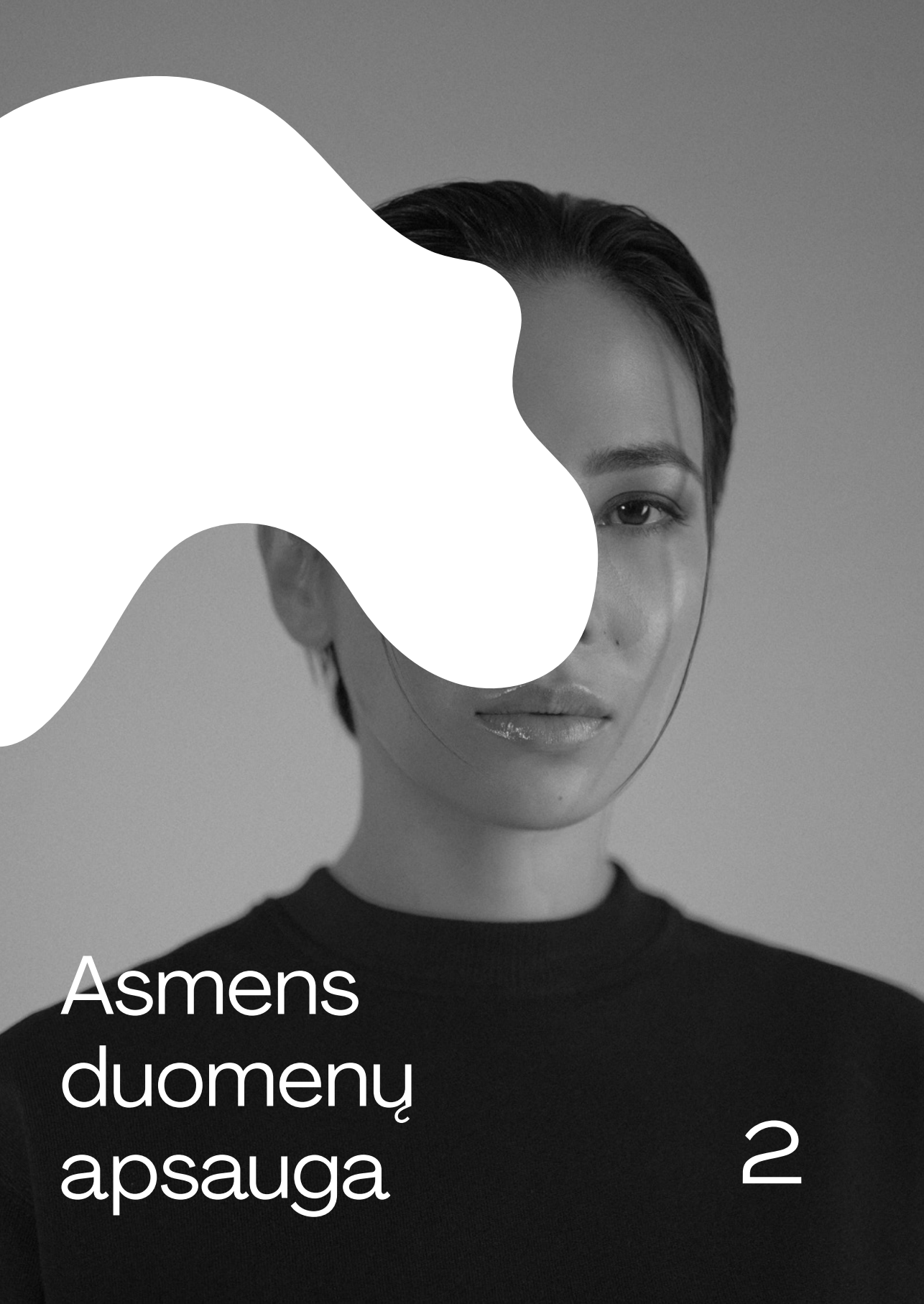
¹⁰Ramūnas Jakubauskas, BNS, „Lietuvos žydų bendruomenė dėl grasinimų uždaro Vilniaus sinagogą ir savo būstinę“, Irt.lt, 2019 m. rugpjūčio 6 d., <https://www.irt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1085739/lietuvos-zydu-bendruomene-del-grasini-mu-uzdaro-vilniaus-sinagoga-ir-savo-bustine>

¹¹Kristina Tamelytė, „Istorikė T. Bairauskaitė: Vilniuje gali būti dvi mečetės, bet viena turi priklausyti totoriams“, bernardinai.lt, 2019 m. spalio 11 d. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2019-10-10-istorike-t-bairauskaite-vilniuje-gali-buti-dvi-mecetes-bet-viena-turi-priklausyti-totoriams/177636>

¹²Austėja Masiokaitė-Liubiniėnė (BNS), „Teismas nusprendė – Jehovos liudytojų diakonas gali tarnauti kaip šauktinis“, Irt.lt, 2019 m. spalio 19 d., <https://www.irt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1108273/teismas-nusprende-jehovos-liudytoju-diakonas-gali-tarnauti-kaip-sauktinis>

¹³„Ažiotazą sukėlusios „Zero Live Show“ reklamos kūrėjai išgirdo teismo nuosprendį“, delfi.lt, 2019 m. spalio 15 d. <https://www.delfi.lt/veidai/zmones/aziotaza-sukelusios-zero-live-show-reklamos-kurejai-igirdo-teismo-nuosprendi.d?id=82082505>

¹⁴Saulius Chadasevičius, „Mirusį V. Cololo teismas paliko ramybėje, o kolegas nuteisė: „Zero“ šou bažnyčioje buvo nusikaltimas“, 15min.lt, 2020 m. kovo 10 d., <https://www.15min.lt/vardai/naujiena/lietuva/mirusi-humorista-v-cololo-teismas-paliko-ramybeje-o-kolegas-nuteise-zero-performansas-baznycioje-buvo-nusikaltimas-1050-1287638>

Asmens
duomenų
apsauga

2

Asmens duomenų apsauga

Natalija Bitiukova

Apžvelgiamu laikotarpiu asmens duomenų apsaugos sritis buvo gausi įvykių ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Augantys dirbtiniu intelektu grįstų technologijų mastai ir su tuo susiję iššūkiai žmogaus teisėms ir laisvėms,¹ 2018 m. pradėtas taikyti Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas² ir 2019 m. priimta atnaujinta Europos Tarybos Konvencija 108+,³ didysis „Cambridge Analytica“ ir „Facebook“ skandalas dėl neteisėto asmens duomenų panaudojimo kuriant paveikias politines žinutes,⁴ keršto pornografijos ir dezinformacijos sklaida socialiniuose tinkluose⁵ ir kiti įvykiai paskatino aktyvesnes diskusijas pasauliniu mastu dėl efektyvios asmens duomenų ir privatumo apsaugos poreikio. Tų diskusijų atgarsiai kažkiek pasiekė ir Lietuvą, tačiau duomenų apsauga viešojoje erdvėje buvo dažniau priešpastatoma kitoms vertybėms, kaip antai informacijos ir saviraiškos laisvė ar inovacijų plėtra, negu vertinama kaip integralus šių vertybių elementas.

Teisinių ir institucinių pokyčių apžvalga

2015 m. pabaigoje buvo pasiektas susitarimas tarp ES Tarybos ir Europos Parlamento, ir patvirtinta ES asmens duomenų apsaugos reforma, kurios pagrindą sudarė Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas (toliau – Reglamentas, BDAR). 2018 m. gegužės 25 d. pradėtas taikyti Reglamentas numatė su asmens duomenų apsauga susijusių naujovių tiek vartotojams, tiek šiuos duomenis tvarkančioms bendrovėms ir valstybės institucijoms.

Kiekviena ES valstybė narė iki Reglamento taikymo dienos buvo įpareigota priimti jį įgyvendinančius nacionalinės teisės aktus. Šią pareigą Lietuva įvykdė kiek pavėluotai, ir naujoji Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo (toliau – Įstatymas) redakcija buvo priimta tik 2018 m. birželio 30 d.⁶ Šis vėlavimas galėjo būti susijęs su ganėtinai sunkiai Lietuvoje vykusiu pasirengimu BDAR įgyvendinimui – beveik metus Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija, pagrindinė priežiūros institucija šioje srityje, dirbo be pastovaus vadovo, kuris paskirtas tik 2018 m. vasario mėnesį.⁷

Naujuoju įstatymu buvo numatytas papildomas reguliavimas srityse, kurias BDAR paliko valstybių narių diskrecijai. Pavyzdžiui, Įstatymas numatė pakankamai plačias išimtis duomenų tvarkymui žurnalistikos ir meninės raiškos tikslais,⁸ draudimą viešai skelbti asmens kodą ir tvarkyti jį tiesioginės rinkodaros tikslais,⁹ griežtesnes sąlygas darbuotojų duomenų tvarkymui (kaip antai draudimą rinkti informaciją apie būsimą darbuotoją iš buvusių darbdavių prieš tai asmens apie tai neinformavus)¹⁰ bei numatė žemesnes, lyginant su privačiais subjektais, baudas valdžios institucijoms už neteisėtą asmens duomenų tvarkymą.¹¹ Deja, įstatymų leidėjas nusprendė neišplėsti pelno nesiekiančių subjektų (pavyzdžiui, asociacijų ar kitų nevyriausybinų organizacijų) teisės teisme atstovauti asmenis, patyrusius duomenų apsaugos pažeidimus, ir siekti žalos jiems atlyginimo, nors Reglamentas tokią galimybę ir numatė.¹²

Įstatyme taip pat buvo įtvirtinta, kad asmens duomenų tvarkymą Lietuvoje prižiūri dvi institucijos – Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija ir Žurnalistų etikos inspektorius tarnyba (kiek tai yra susiję su asmens duomenų tvarkymu žurnalistikos, akademinės, meninės ar literatūrinės saviraiškos tikslais).¹³ BDAR kartu su naująja Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo redakcija sustiprino šių institucijų įgaliojimus ir suteikė joms daugiau teisių, įskaitant galimybę skirti dideles baudas už asmens duomenų tvarkymo taisyklių pažeidimus.¹⁴ Visgi apžvelgiamu laikotarpiu priežiūros institucijos šia galia pernelyg dažnai nesinaudojo, o labiau koncentravosi į kitas savo funkcijas, kaip antai *ex officio* tyrimų atlikimas, skundų nagrinėjimas ir konsultacijos.¹⁵

Pirmoji „BDAR lygio“ bauda buvo skirta praėjus beveik metams nuo BDAR taikymo pradžios. 2019 m. gegužės mėnesį buvo nustatyta, kad viena iš elektroninių mokėjimų bendrovių „duomenis tvarkė neskaidriai, didesne apimtimi ir ilgiau negu tai yra būtina duomenų tvarkymo tikslui pasiekti,

neteisėtą asmens duomenų tvarkymą atliko sistemingai, asmens duomenų saugumo pažeidimo metu neužtikrino asmens duomenų saugumo, priežiūros institucijai nepranešė apie įvykusį asmens duomenų saugumo pažeidimą“¹⁶ 61,5 tūkst. eurų baudą minėta bendrovė planavo apskųsti teismui.¹⁷

Vertinant priežiūros institucijų darbą asmens duomenų srityje, galima matyti tokias teigiamas tendencijas kaip išaugęs institucijų atvirumas, dažnesnė ir kokybiškesnė komunikacija apie savo veiklą, nuoseklus veiklos rezultatų viešinimas, aktyvus įsitraukimas į teisėkūros procesus. Visa tai prisidėjo ir prie bendro gyventojų sąmoningumo augimo šioje srityje.¹⁸ Visgi iki šiol trūksta šių institucijų lyderystės ir iniciatyvos formuojant strategines viešosios politikos kryptis skaitmeninių technologijų vystymo srityje, siekiant užtikrinti, kad šios technologijos, ypač kai jos yra kuriamos ir vystomos Lietuvoje, būtų, visų pirma, paremtos teisėtu ir etišku asmens duomenų tvarkymu.

Nauji ir įsisenėję asmens duomenų apsaugos iššūkiai

Apžvelgiamu laikotarpiu liko neišspręstas klausimas dėl Elektroninių ryšių įstatymo nuostatų, kurios įpareigoja elektroninių ryšių paslaugų teikėjus 6 mėnesius saugoti ir atsakingoms institucijoms teikti visų šias paslaugas naudojančių asmenų duomenis (pvz., skambinančiojo ir adresato telefono numeriai, abonento vardas, pavardė, adresas).¹⁹ Visuotinis ryšių srauto duomenų saugojimas ne tik kelia grėsmę asmens privatumui, nes tokie duomenys suteikia gausią ir detalią informaciją apie asmens privatų gyvenimą, bet ir prieštarauja tarptautiniams žmogaus teisių standartams, įtvirtintiems ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje. Nors Europos Sąjungos Teisingumo Teismas pasisakė dėl tokio reguliavimo neteisėtumo 2014 m.²⁰ ir 2016 m. sprendimuose²¹, ir daugelyje ES valstybių analogiškos nuostatos buvo panaikintos ar yra peržiūrimos, Lietuvoje nebuvo imtasi konkrečių žingsnių šiai įsisenėjusiai problemai spręsti.

Apžvelgiant įsisenėjusias problemas, paminėtinas ir “byLock” programėlės atvejis. 2017 m. pasirodė pranešimų, esą Turkija gavo Lietuvoje buvusio serverio palaikomos programėlės “byLock” vartotojų duomenis, kurie buvo panaudoti opozicijos šalininkų persekiojimui ir masiniams suėmimams. Nors Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetas patvirtino, kad Lietuvos institucijos oficialiai neteikė tokios informacijos Turkijos valdžiai,²² taip ir nebuvo nustatyta ar šie duomenys nebuvo atskleisti kitais būdais, pavyzdžiui, Turkijos institucijoms gavus neteisėtą prieigą prie jų. Žmogaus teisių stebėjimo institutas dar 2018 m. kreipėsi į kompetentingas institucijas su prašymu inicijuoti tyrimą, tačiau tyrimas pradėtas nebuvo.

Apžvelgiamu laikotarpiu priežiūros institucijų atlikti Lietuvoje veikiančių bendrovių patikrinimai atskleidė, kad įmonės dažnai kaupia per daug asmens duomenų, kurie nėra reikalingi konkrečiam asmens duomenų tvarkymo tikslui pasiekti bei neužtikrina efektyvaus informacijos saugumo valdymo.²³

Kibernetinio saugumo spragos buvo nustatytos ne tik pavienėse privataus verslo įmonėse, bet ir jautrius beveik visų Lietuvos gyventojų duomenis kaupiančiose viešosiose sistemose. Dėl rimtų spragų Elektroninės sveikatos sistemoje bet kas turėjo galimybę laisvai pasiekti konfidencialius pacientų ir medikų asmens duomenis.²⁴ Teisminės institucijos, kurioms irgi tam tikra apimtimi yra taikomas Bendrasis asmens duomenų reglamentas, neįgyvendino tinkamų techninių ir organizacinių priemonių asmens duomenų konfidencialumui užtikrinti – Lietuvos teismų informacinėje sistemoje (LITEKO) buvo paskelbti nenuasmeninti bylų dokumentai, iš kurių buvo galima identifikuoti tiek kaltinamuosius, tiek ir nukentėjusius asmenis.²⁵ Tai ne pirmas kartas, kai žiniasklaidoje buvo pranešta apie elektroninės teismų sistemos spragas. Panašus atvejis įvyko ir 2014 m., kai dėl teismo darbuotojų kaltės buvo paviešinti nuo seksualinės prievartos nukentėjusių nepilnamečių asmens duomenys.²⁶ Tokio pobūdžio jautrių, su skaudžiais asmeniniais išgyvenimais susijusių asmens duomenų paviešinimą galima vertinti kaip antrinę nukentėjusiojo viktimizaciją. Perteklinio asmens duomenų tvarkymo atvejai, apie tai deramai neinformavus duomenų subjektų, buvo pastebėti ir „Sodroje“²⁷ ir Vilniaus miesto savivaldybėje.²⁸ Apibendrinant galima teigti, kad apžvelgiamu laikotarpiu sugriežtėjęs teisinis reguliavimas nebūtinai turėjo įtakos konkrečioms duomenų tvarkytojų ir valdytojų veiksmams bei požiūriui į duomenų apsaugą, kuris išliko pakankamai atsainus.²⁹

Apžvelgiamu laikotarpiu taip pat buvo pastebėta tendencija naudoti Bendrąjį asmens duomenų apsaugos reglamentą, dažnai nedetalizuojant konkrečių jo nuostatų turinio, kaip tam tikrą priedangą, siekiant apriboti visuomenės teisę gauti prieigą prie Vyriausybės pasitarimų,³⁰ Registro centro³¹ ir Vyriausiosios rinkimų komisijos kaupiamų duomenų.³² Pastebėtina, kad tokia praktika neatitinka pačiame Reglamente įtvirtintos būtinybės suderinti asmens duomenų apsaugą su teise į saviraiškos ir informacijos laisvę, įskaitant visuomenės teisę susipažinti su oficialiais dokumentais.³³ Kaip pažymėta Reglamente nurodomojoje dalyje, „asmens duomenys turėtų būti tvarkomi taip, kad tai pasitarnautų žmonijai. Teisė į asmens duomenų apsaugą nėra absoliuti; ji turi būti vertinama atsižvelgiant į jos visuomeninę paskirtį ir derėti su kitomis pagrindinėmis teisėmis, remiantis proporcingumo principu.“³⁴

Apibendrinant apžvelgiamo laikotarpio tendencijas, asmens duomenų apsaugos ir privatumo klausimai buvo kaip niekad aktualūs ir susilaukė ypatingo dėmesio, ypač dėl sugriežtėjusio teisinio regulavimo. Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas ir naujoji Asmens duomenų apsaugos įstatymo redakcija išplėtė priežiūros institucijų įgaliojimus bei paskatino pačias institucijas aktyviau komunicuoti apie savo veiklą, kas prisidėjo prie gyventojų sąmoningumo augimo. Visgi „lūžio taškas“ šiuo klausimu nebuvo pasiektas ir asmens duomenų apsaugos užtikrinimas plačiojoje visuomenėje, įskaitant valdžios institucijas, vis dar yra dažnai vertinamas kaip eilinis biurokratinis reikalavimas, o ne kaip būtina tvarios technologijų plėtros ir viešojo sektoriaus valdymo procesų sąlyga bei viena pagrindinių žmogaus teisių.

ŠALTINIAI

¹ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Europos Vadovų Tarybai, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Dirbtinis intelektas Europai“, 2018 m. balandžio 25 d., <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/LT/COM-2018-237-F1-LT-MAIN-PART-1.PDF>

² Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas), 2016 m. balandžio 27 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>

³ „Strasbūre pasirašytas svarbus dokumentas dėl asmens duomenų apsaugos“, teise.pro, 2018 m. spalio 10 d., <http://www.teise.pro/index.php/2018/10/10/strasbure-pasirasytas-svarbus-dokumentas-del-asmens-duomeniu-apsaugos/>

⁴ Europos Parlamento rezoliucija dėl žiniasklaidos pliuralizmo ir žiniasklaidos laisvės Europos Sąjungoje, 2018 m. gegužės 3 d., http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0204_LT.html

⁵ Ugnius Antanavičius, „15min paaiškina: „Facebook“ ir „Cambridge Analytica“ skandalas – kas čia įvyko?“, 15min.lt, 2018 m. kovo 29 d., <https://www.15min.lt/mokslasit/straipsnis/technologijos/15min-paaiskina-facebook-ir-cambridge-analytica-skandalas-kas-cia-ivyko-646-948604>

⁶ Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, 1996 m. birželio 11 d., Nr. I-1374, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lit/TAD/TAIS.29193/asr>

⁷ Vytenė Stašaitytė, „Atsistatydina Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos vadovas Kunčinas“, vz.lt, 2017 m. kovo 7 d., <https://www.vz.lt/vadyba/iss-tarnybos-i/2017/03/17/atsistatydina-valstybines-duomeniu-apsaugos-inspekcijos-vadovas-kuncinas>, Stasys Gudavičius, „Paskirtas naujasis Duomenų apsaugos inspekcijos vadovas“, vz.lt, 2018 m. vasario 7 d., <https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2018/02/07/paskirtas-naujasis-duomeniu-apsaugos-inspekcijos-vadovas>

⁸ Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, 4 str.

⁹ Ibid., 3 str.

¹⁰ Ibid., 5 str.

¹¹ Ibid., 33 str.

¹² Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas, 80 str.

¹³ Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, 7 str.

¹⁴ Ibid., 32 str.

¹⁵ Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija, 2019 m. trijų ketvirčių Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos veiklos statistika, <https://vdai.lrv.lt/lt/naujienos/2019-m-triju-ketvirciu-valstybines-duomeniu-apsaugos-inspekcijos-veiklos-statistika>

- ¹⁶ „Už BDAR pažeidimus „MisterTango“ nubausta 61,5 tūkstančio eurų bauda“, 15min.lt, 2019 m. gegužės 16 d., <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/bendroves/bdar-auka-mistertango-nubausta-61-5-tukstanciu-euru-bau-da-663-1145494>
- ¹⁷ Ibid.
- ¹⁸ Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija, „Lietuvos gyventojų tyrimas apie asmens duomenų apsaugą – žinančiųjų apie asmens duomenų apsaugą skaičius padvigubėjo“, 2019 m. sausio 18 d., <https://vdai.lrv.lt/lt/naujienos/lietuvos-gy-ventoju-tyrimas-apie-asmens-duomenu-apsauga-zinanciju-apie-asmens-duomenu-apsauga-skaicius-padvigubejo>
- ¹⁹ Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas, 2004 m. balandžio 15 d., IX-2135, 65-66 str., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.232036/asr>
- ²⁰ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo didžiosios kolegijos sprendimas sujungtose bylose C-293/12 ir C-594/12, 2014 m. balandžio 8 d., <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=150642&pageIndex=0&doclang=LT>
- ²¹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo didžiosios kolegijos sprendimas sujungtose bylose C-203/15 ir C-698/15, 2016 m. gruodžio 21 d., <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=186492&pageIndex=0&doclang=LT>
- ²² Milena Andrukaitytė, „Lietuva neteikė Turkijai informacijos apie „ByLock“ vartotojus“, kauno.diena.lt, 2017 m. lapkričio 18 d., <https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/politika/lietuva-neteike-turkijai-informacijos-apie-bylock-vartotojus-833732>
- ²³ Žr. pvz. Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija, „Sporto klubai tvarkydami biometrinius duomenis neužtikrina Bendrojo duomenų apsaugos reglamento reikalavimų“, 2019 m. balandžio 30 d., <https://vdai.lrv.lt/lt/naujienos/spor-to-klubai-tvarkydami-biometrinius-duomenis-neuztikrina-bendrojo-duomenu-apsaugos-reglamento-reikalavimu>
- ²⁴ Žyngintas Abromaitis, „E.sveikatos sistema turi daugiau spragų – vartotojai galėjo pasiekti ir medikų duomenis“, 5min.lt, 2018 m. spalio 3 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/e-sveikatos-sistema-turi-daugiau-spra-gu-vartotojai-galejo-pasiekti-ir-mediku-duomenis-56-1039384>
- ²⁵ Jonas Valaitis, „Privatūs asmens duomenys – lyg ant delno“, ve.lt, 2019 m. birželio 12 d., <https://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuva/privatus-asmens-duomenys---lyg-ant-delno-1717681/>
- ²⁶ Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: 2013-2014 apžvalga“, 129 psl., http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2015/06/HRML_apzvalga-LT.pdf
- ²⁷ Jūratė Važgauskaitė, „Advokatai įvertino „Sodros“ elgesį tikrinant nėsčiąją: taip daryti negalima“, tv3.lt, 2019 m. lapkričio 22 d., <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/1020082/advokatai-ivertino-sodros-elgesi-tikrinant-nesciaja-taip-daryti-negalima>
- ²⁸ Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Dėl mikrofonų Vilniaus miesto savivaldybės tarybos posėdžio salėje“, 2018 m. sausio 23 d., <http://hrmi.lt/del-mikrofonu-vilniaus-miesto-savivaldybes-tarybos-posedziu-saleje/>
- ²⁹ Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Žmogaus teisės Lietuvoje 2016-2017“, 33 psl., <http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/07/2016-2017-%C5%BDmogaus-teisi%C5%B3-ap%C5%BEvalga.pdf>
- ³⁰ Rūta Kupetytė, „S. Skvernelis apie sunaikintą pasitarimo įrašą: emocijų pasisakymų buvo, bet ne apie žiniasklaidos laisvę“, lrt.lt, 2018 m. spalio 16 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/230526/s-skvernelis-apie-sunaikinta-pasitari-mo-irasa-emocingu-pasisakymu-buvo-bet-ne-apie-ziniasklaidos-laisve>
- ³¹ Birutė Davidonytė, „Dalis Registrų centro duomenų žurnalistams vis dar neprieinami“, lrt.lt, 2018 m. spalio 24 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/231507/dalis-registru-centro-duomenu-zurnalistams-vis-dar-neprieinami>
- ³² „Siūloma paslėpti didelę dalį rinkimų duomenų, o rezultatus skelbti 50 metų“, lrytas.lt, 2019 m. spalio 12 d., <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2019/10/12/news/siuloma-paslepti-didele-dali-rinkimu-duomenu-o-re-zultatus-skelbti-50-metu-12158314/>
- ³³ Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas, 85-86 str.
- ³⁴ Ibid., 4-ta nurodomoji dalis.

Teisė į
privatų šeimos
gyvenimą

3

Šeimos gyvenimas

Vytautas Mizaras

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas, teisė į šeimos gyvenimo gerbimą ir apsaugą yra įtvirtinta Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalyje, taip pat Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (EŽTK) 8 straipsnyje. Vadovaujantis Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) praktika, teisė į asmeninį ir šeimos gyvenimą yra teisė gyventi taip, kaip kiekvienas pageidauja, teisė užmegzti bei palaikyti ryšius su kitais žmonėmis, ypač emocinio gyvenimo srityje, teisė būti apsaugotam nuo privataus gyvenimo kėlimo į viešumą bei galimybė ugdyti, realizuoti ir skatinti save kaip asmenybę¹. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra išsakęs poziciją, kad žmogaus teisė į privatų gyvenimą, be kita ko, apima asmeninį, šeimos ir namų gyvenimo neliečiamumą².

Pagal EŽTK 8 straipsnį teisė į šeimos gyvenimą užtikrinama ne tik santuoką sudariusiems asmenims, bet ir santuokos nesudariusiems, tačiau šeimos gyvenimą gyvenantiems asmenims. Nesantuokę asmenys laikytini šeima, jeigu jų santykiai pasižymi stabilumu, ir niekuo, išskyrus tai, kad jie nėra sudarę santuokos, nesiskiria nuo sutuoktinių gyvenimo³. Sąvoka „šeima“ negali būti išimtinai siejama tik su santuoka pagrįstais santykiais, kadangi ji apima ir kitus faktinius santykius, atsirandančius tarp asmenų, kurie gyvena kartu nesantuokę⁴.

EŽTK 8 straipsnis apima ir tos pačios lyties asmenų teisę į šeimos gyvenimo gerbimą⁵. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad 2013 m. EŽTT konstatavo, kad valstybė pažeidžia EŽTK 8 straipsnio ir 14 straipsnio, draudžiančio diskriminaciją, nuostatas, jeigu nesuteikia tos pačios lyties porų šeimos gyvenimui teisinės apsaugos taip, kaip ją yra suteikusi skirtingos lyties porų šeimoms⁶.

Pagal EŽTK 8 straipsnį teisė į šeimos gyvenimą užtikrinama ne tik santuoką sudariusiems asmenims, bet ir santuokos nesudariusiems, tačiau šeimos gyvenimą gyvenantiems asmenims.

2015 m. EŽTT byloje *Oliari ir kiti prieš Italiją* konstatavo, kad valstybė neturi plačios apsisprendimo laisvės pripažinti ar ne teisinius šeimos santykius tarp tos pačios lyties asmenų, t. y. buvo pirmą kartą pripažinta valstybės pozityvi pareiga sureguliuoti minėtus teisinius santykius⁷. Tą patį teismas pakartojo ir 2016 m. kitoje byloje prieš Italiją⁸, o 2017 m. konstatavo, kad valstybės turi pareigą saugoti tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimą⁹.

Lietuvoje nuo pat 2000 m., kai buvo priimtas naujasis Civilinis kodeksas, taip ir neįsigaliojo jo normos, skirtos šeimos partnerystės teisiniams santykiams tarp skirtingos lyties asmenų. Kelios įstatymų leidėjo iniciatyvos dėl skirtingos lyties asmenų bei tos pačios lyties asmenų šeimos partnerystės teisinio reguliavimo buvo nesėkmingos. Nesantuokinį šeimos gyvenimą gyvenančios šeimos nėra teisiškai pripažįstamos kaip turinčios šeimos narių statusą, o taip pat neturi tinkamos teisinės apsaugos. Taip Lietuva pažeidžia ratifikuotą tarptautinę sutartį – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją, o taip pat ir Konstituciją, nes dar 2011 m. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucijos 38 str. saugo ne tik santuokines šeimas, bet ir kitu pagrindu atsirandantį šeimos gyvenimą¹⁰.

2018–2019 metų laikotarpiu Seime nebuvo jokių iniciatyvų dėl partnerystės šeimos teisinių santykių reguliavimo (2015–2017 m. laikotarpiu buvo du bandymai, bet abu baigėsi nesėkmingai net nepasiekę svarstymo stadijos). Tačiau 2018 m. birželio 26 d. Seime buvo priimtas Civilinio kodekso 3.3 straipsnio pakeitimas¹¹, kuriuo į principų, kuriais grindžiamas šeimos santykių teisinis reguliavimas, sąrašą buvo įtrauktas „tėvystės ir motinystės papildomumo“ principas. Tokios teisės normos atsiradimas yra aiškus diskriminacinio pobūdžio, kadangi savaime diskriminuoja tos pačios lyties šeimas, turinčias vaikų.

Apžvelgiamu laikotarpiu buvo priimtas konstitucinės šeimos sampratos aspektu svarbus Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas. 2019 m. sausio 11 d. Konstitucinis Teismas priėmė nutarimą dėl Užsieniečių teisinės padėties 43 straipsnio 1 dalies 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai¹². Konstitucinėje byloje buvo sprendžiamas klausimas pagal pareiškėjo Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo kreipimąsi dėl tos pačios lyties sutuoktinio galimybės jį laikyti šeimos nariu, kad šeimos susijungimo pagrindu galėtų gauti leidimą laikinai gyventi Lietuvoje su savo sutuoktiniu, Lietuvos Respublikos piliečiu. Pažymėtina, kad byloje buvo sprendžiamas tos pačios lyties sutuoktinio (partnerio) pripažinimo šeimos nariu klausimas migracijos teisės srityje, ir nebuvo nagrinėjami klausimai dėl užsienyje sudarytos tos pačios lyties asmenų santuokos pripažinimo civiline teisine prasme.

Aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnio turinį, Konstitucinis Teismas pirmą kartą konstatavo, kad „viena iš pagal Konstitucijos 29 straipsnį draudžiamo diskriminavimo formų yra žmogaus teisių varžymas dėl jo lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos, kuris kartu laikytinas ir žmogaus orumo žeminimu“¹³. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad tik besivadovaujanti pagarba kiekvieno žmogaus orumui valstybė gali būti laikoma iš tikrųjų demokratine. Aptariamame nutarime teismas dar kartą pakartojo, kad Konstitucijos 38 straipsnio 1–2 dalys, numatančios konstitucinę šeimos sampratą, apima ne tik vyro ir moters santuokos pagrindu susiklosčiusius šeimos santykius, bet ir ne santuokos pagrindu gyvenančias šeimas. Pagal plėtojamą teismo jurisprudenciją, kuri atitinka EŽTT praktiką aiškinant EŽTK 8 straipsnį, yra akivaizdu, kad konstitucinė šeimos apsauga taikoma ir santuokinei, ir nesantuokinei šeimai. Konstitucinis Teismas dar kartą patvirtino tai, kad socialinėje realybėje šeimos gyvenimas yra gyvenamas ne tik sudarius santuoką, bet ir formalizuotoje ar faktinėje šeimos partnerystėje. Svarbu šeimos santykių turinys, o ne forma.

Lyginant su 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimu, kuriame Konstitucinis Teismas pakankamai abstrakčiai padarė nuorodą, kad šeimos samprata aiškintina atsižvelgiant į tarptautines sutartis, 2019 m. sausio 11 d. nutarime buvo labai aiškiai pabrėžta, kad „konstitucinė šeimos samprata (...) yra neutrali lyties požiūriu“. Tiesa, šiuo aspektu teismas padarė skirtumą tarp santuokinės ir nesantuokinės šeimos. Pagal Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalį santuokinė šeima sudaroma tarp vyro ir moters, ir pagal teismo poziciją, kitoks santuokos aiškinimas reikalautų Konstitucijos keitimo. O nesantuokinis šeimos gyvenimas gali susiklostyti ir tarp skirtingos lyties, ir tarp tos pačios lyties porų. Tačiau, pagal Konstituciją, visos nesantuokinės šeimos, gyvenančios šeimos gyvenimą, nesvarbu, ar formalizavusios šeimos teisinius santykius (jei tai leidžia galiojanti teisė), ar faktiškai gyvenančios kaip šeima, turi teisę į teisinę apsaugą. Svarbu ir tai, kad teismas nurodė, jog visos šeimos, atitinkančios konstitucinę šeimos sampratą, pagrįstai nuolatinio ar ilgalaikio pobūdžio šeimos narių santykių turiniu, saugomos ir ginamos laikantis asmenų lygybės principo ir diskriminacijos draudimo.

Tokia pozicija teismas išsakė mintį, kad laikantis lygiateisiškumo principo visos šeimos yra vertos teisinės apsaugos ir tik remiantis objektyviais kriterijais gali būti nustatomas skirtingas valstybės globos bei paramos šeimai teisinis reguliavimas.

Po tokios Konstitucinio Teismo pozicijos yra aiškus Konstitucijos 38 straipsnio turinys: konstitucinė šeimos samprata apima santuokinę šeimą tarp vyro ir moters ir nesantuokinę šeimą tiek tarp skirtingos lyties, tiek tarp tos pačios lyties porų. Taip yra užtikrinama teisė ir tos pačios lyties asmenų poroms į jų šeimos gyvenimo pagarbą, o tos pačios lyties porai priklausantys asmenys gali būti pripažįstami turinčiais šeimos narių statusą. Dar daugiau, jeigu valstybė nesuteiktų apsaugos tos pačios lyties nesantuokinei šeimai, galėtų būti keliamas klausimas dėl Konstitucijos pažeidimo, konkrečiai, jos 21 straipsnio 2–3 d. (orumo žeminimas), 22 straipsnio (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą), 29 straipsnio (lygiateisiškumo principas) bei 38 str. 2 d. (šeimos apsauga).

Paminėtinas ir 2018 metų Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje *Comanas ir kt.*¹⁴, kuriame buvo aiškinama Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 21 straipsnio 1 dalis, užtikrinanti ES piliečių teisę laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje. Šiame sprendime teismas pažymėjo, kad asmenų laisvo judėjimo ES srityje vartojama sąvoka „sutuoktinis“ reiškia asmenį, sudariusį santuoką su kitu asmeniu; ši sąvoka yra neutrali lyties atžvilgiu ir gali apimti tos pačios lyties, kaip ir ES pilietis, sutuoktinį.

Tačiau paminėti teismų sprendimai neišsprendžia teisinės skirtingos lyties ir tos pačios lyties šeimos partnerystės apsaugos klausimo. Ir toliau lieka teisinio neapibrėžtumo problema. Teisingumas reikalauja, kad valstybė ne tik suteiktų leidimą Lietuvoje gyventi tos pačioms lyties poroms kaip šeimos nariams, bet ir kad tokios poros visų teisinių santykių prasme būtų laikomos šeima.

Tam būtinas teisinis apibrėžtumas, kuris būtų pasiekiamas tik priėmus šeimos partnerystės teisinius santykius reguliuojantį teisės aktą (geriausiai – Civilinio kodekso trečiosios knygos pakeitimus). Priešingu atveju, nors teoriškai pagal Konstituciją net ir faktinis tos pačios lyties porų šeimos gyvenimas saugomas, tačiau realiai teisinę apsaugą bus galima pasiekti tik ginant teises konkrečiose individualiose bylose. Todėl būtina bendroji priemonė, atitinkanti žmogaus teisių standartus, t. y. bendrai šeimos partnerystės teisinių santykių – asmeninių neturtinių ir turtinių – reguliavimas. Ir po aptarto Konstitucinio Teismo nutarimo, tokį teisinį reguliavimą priimti nėra formalių kliūčių, nes tai neprieštarautų konstitucinei šeimos sampratai, kuri apima ir nesantuokines tos pačios lyties šeimas.

Pažymėtina, kad per pastaruosius metus šiek tiek pagausėjo gyventojų, kurie palankiai vertintų vienos lyties asmenų partnerystės ir santuokos įteisinimą. Vis dėlto, kaip rodo reprezentatyvi sociologinė apklausa, dauguma šalies gyventojų laikosi konservatyvaus tradicinio požiūrio į santuoką ir partnerystę, pranešė apklausą užsakę Lietuvos notarų rūmai. 2019 metų vasarį atlikto tyrimo, kurį Lietuvos notarų rūmų užsakymu atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“, duomenimis, už siūlymą, kad būtų galima registruoti tos pačios lyties asmenų partnerystę, pasisako 13 proc. respondentų, 11 proc. į tai žiūri patenkinamai, nepritaria 66 proc. apklaustųjų. Palyginti su 2017–siais, kai buvo atlikta analogiška apklausa, pritariančiųjų padaugėjo nuo 11 iki 13 proc., vertinančių patenkinamai – nuo 9 iki 11 proc., o nepritariančiųjų sumažėjo nuo 69 iki 66 proc. 2016 metais pritariančiųjų buvo 11 proc., o prieštaraujančių – 74 proc. respondentų¹⁵.

ŠALTINIAI

- ¹ EŽTT sprendimas 1979 m. byloje Van Oosterwijck v. Belgija, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57549>
- ² Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas dėl LR Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Valstybės žinios, 2002, Nr. 104–4675), <http://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta311/content>
- ³ EŽTT 1986 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje Johnston ir kt. v. Airija, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57508>
- ⁴ EŽTT 1994 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje Keegan v. Airija, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57881>
- ⁵ EŽTT 2003 m. liepos 24 d. sprendimas byloje Nr. 40016/98, Karner v. Austrija, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61263>; EŽTT 2010 m. birželio 24 d. sprendimas byloje Schalk ir Kopf v. Austrija, Nr. 30141/04, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99605>
- Išsamiau apie šiuose sprendimuose išsakytas pozicijas žr. MIZARAS, V. Teisė j šeimos gyvenimą: konstituciniai ir civiliniai teisiniai aspektai. In Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Liber Amicorum J. Prapiesčiui (mokslinių straipsnių rinkinys), Vilnius, 2012, p. 371.
- ⁶ EŽTT 2013 m. lapkričio 7 d. sprendimą byloje Vallianatos ir kiti prieš Graikiją, Nr. 29381/09 ir 32684/09, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-128294>
- ⁷ EŽTT 2015 m. liepos 21 d. sprendimas byloje Oliari ir kiti prieš Italiją, Nr. 18766/11 ir 36030/11, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156265>
- ⁸ EŽTT 2016 m. birželio 30 d. sprendimas byloje Taddeucci ir McCall prieš Italiją, Nr. 51362/09, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164715>
- ⁹ EŽTT 2017 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje Orlandi ir kiti prieš Italiją, Nr. 26431/12; 26742/12; 44057/12 ir 60088/12, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-179547>
- ¹⁰ Žr. 2011 m. rugsėjo 28 d. LR Konstitucinio teismo nutarimą dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>.
- ¹¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.3, 3.153, 3.212, 3.217, 3.219, 3.224, 3.253, 3.254, 3.259, 3.260, 3.261, 3.269 straipsnių pakeitimo, 3.220 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir Kodekso papildymo 3.254–1 straipsniu įstatymo Nr. XIII-645 pakeitimo įstatymas, 2018 m. birželio 26 d., Nr. XIII-1290, <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=7c26b81079f911e8ae2bfd1913d66d57>
- ¹² Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas byloje Nr. 16/2016, <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1898/content>
- ¹³ Ten pat.
- ¹⁴ ESTT 2018 m. birželio 5 d. sprendimas byloje C-673/16 Comanas ir kt., ECLI:EU:C:2018:385, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=36F5633D7EF2426181EC33FE9872FC06?text=&docid=202542&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=124695>
- ¹⁵ BNS, „Apklausa parodė, kiek palankiai lietuviai vertina vienos lyties partnerystę ar santuoką“, delfi.lt, 2019 m. birželio 8 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/apklausa-parode-kiek-palankiai-lietuviai-vertina-vienos-lyties-partneryste-ar-santuoka.d?id=81409221>

Reprodukcinės teisės ir lytinis švietimas

Vilana Pilinkaitė Sotirovič

Teisė pasirinkti nėštumo nutraukimą

Per visą Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį nuo 1991 m. iki dabar Lietuvos Respublikoje nepriimtas joks reprodukcinės sveikatos įstatymas, reglamentuojantis šeimos planavimo ir reprodukcinės sveikatos klausimus. Teisę nutraukti nėštumą iki 12 savaičių suteikia dar 1994 m. priimtas Sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos“¹. Didesnį nei 12 savaičių nėštumą leidžiama nutraukti tik tuo atveju, kai jis kelia grėsmę moters gyvybei ir sveikatai, o nepilnametės merginos iki 16 metų nėštumą gali nutraukti tik gavusios tėvų sutikimą.² Pagal šį įsakymą, pageidautina, kad nėštumą siekiančios nutraukti 16–18 metų merginos turėtų vieno iš tėvų, įtėvių ar globėjų raštišką sutikimą.³

Higienos instituto statistiniai duomenys rodo, kad dirbtinių abortų skaičius Lietuvoje kasmet mažėja,⁴ ir per pastaruosius aštuonerius metus sumažėjo beveik dvigubai nuo 6 989 abortų 2010 m. iki 3 590 – 2018 metais.⁵ Pasak ekspertų, apie 6 proc. visų abortų tenka merginoms iki 19 metų amžiaus, o to priežastimis yra kontracepcijos neprieinamumas, informacijos, tinkamo lytinio švietimo ir ugdymo stoka.⁶

Kiti tyrimai atkreipia dėmesį į socialinius–ekonominius ir psichologinius faktorius, kurie daro poveikį nėštumo nutraukimui. Vėlyvą Vilniaus gimdymo namuose atlikta gimdžiusių moterų ir jų partnerių / vyrų apklausa rodo, kad, apklaustųjų manymu, pagrindinės priežastys, dėl kurių moterys nutraukia nėštumą, yra finansiniai sunkumai, emocinio palaikymo stoka ir vaiko tėvo ar artimųjų noras.⁷ Kiti Lietuvoje atlikti moksliniai tyrimai rodo, kad vis dar išlieka ryškūs skirtumai tarp kaimo ir miesto paauglių kūdikių gimstamumo rodiklių: kaime rodiklis dvigubai didesnis nei mieste. Taip yra dėl to, kad trūksta informacijos apie kontracepcijos priemones ir galimybių jas įsigyti.⁸

Daugelyje pasaulio šalių ankstyvam nėštumo nutraukimui plačiai naudojamas taip vadinamas medikamentinis abortas, tačiau Lietuvoje toks nėštumo nutraukimo būdas yra neprieinamas.⁹ Kai kurių gydytojų manymu, tokių medikamentų galima nelegaliai įsigyti internetu, bet nebūtinai tie vaistai skirti nėštumui nutraukti, todėl tokių medikamentų vartojimas gali žaloti moterų sveikatą.¹⁰ Medikamentinio aborto prieinamumas galėtų padėti spręsti etinius iššūkius, kylančius dėl kai kurių gydytojų įsitikinimų. Pastaruoju metu, atsiranda nemažai jaunų gydytojų, kurie dėl įsitikinimų nesutinka mokyti atlikti instrumentinį nėštumo nutraukimą, todėl medikamentinis abortas, jeigu jis būtų įteisintas, padėtų spręsti šią problemą.¹¹

Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (toliau – Komitetas) atkreipė Lietuvos valstybės dėmesį į neišspręstą teisinio nėštumo nutraukimo reguliavimo problemą. 2019 m. apsaugęs šeštąjį Lietuvos valstybės pranešimą, Komitetas rekomendavo sureguliuoti nėštumo nutraukimą įstatymu, o ne ministro įsakymu, ir užtikrinti visoms moterims galimybę gauti būtinas paslaugas, pasirūpinant jų sveikata, atliekant saugią nėštumo nutraukimo procedūrą ir suteikiant būtinas paslaugas vėlesniame po nėštumo nutraukimo etape.¹² Komitetas atkreipė dėmesį į tai, kad nors Lietuvoje veikia visuotinė sveikatos draudimo sistema, ne visos jaunos moterys ir merginos, gyvenančios kaime ar dėl savo etninės kilmės, ypač priklausančios romų etninei grupei, turi prieigą prie sveikatos paslaugų, tarp jų – reprodukcinės sveikatos paslaugų ir modernių kontraceptinių priemonių.¹³

Kontraceptinių priemonių prieinamumo spragos

2019 m. Europos Parlamento forumas seksualinei ir reprodukciniai sveikatai atliko tyrimą apie kontraceptinių priemonių prieinamumą 46 Europos šalyse. Tyrime buvo siekta išsiaiškinti, koks valstybės vaidmuo, suteikiant kokybiškas informavimo ir konsultavimo paslaugas bei užtikrinant modernių kontraceptinių priemonių prieinamumą. Atlikus tyrimą buvo sudarytas „Europos Kontracepcijos atlasas“¹⁴, kurio duomenimis Lietuva patenka į ketvirtą šalių kategoriją (iš viso yra šešios), kuomet pokyčiai vos pastebimi ir neužtikrinamas valstybės taikomų priemonių stabilumas ir tvarumas.¹⁵

Tyrimo duomenys rodo, kad Lietuvoje yra žemas kontracepcijos prieinamumas – kontraceptinės priemonės yra nekompensuojamos visoms Lietuvos moterims. Jaunoms merginoms iki 19 metų ir pažeidžiamų grupių moterims (bedarbėms, mažas pajamas gaunančias ir pan.) nėra numatyti ir todėl netaikomi jokie specialūs kompensavimo mechanizmai. Informacijos prieinamumo rodikliai taip pat yra pakankamai žemi – nėra valstybės remiamų informacijos šaltinių ir trūksta informacijos apie įvairias ir ypač modernias kontracepcijos priemones. Šios problemos paliečia socialiai pažeidžiamas, skurdą patiriančias moteris ir jaunimą.¹⁶

Apie 44 proc. jaunuolių pirmųjų lytinių santykiu metu nesisaugo, nevartoja jokios kontracepcijos, nes daugeliui ji yra per brangi arba jie neturi apie tai žinių.

Ekspertai pastebi, kad tose šalyse, kur yra ribotas kontracepcijos prieinamumas ir trūksta kokybiškų reprodukcinės sveikatos priežiūros paslaugų bei informacijos apie šiuolaikiškus kontracepcijos metodus, moterys dažniau neplanuotai pastoja.¹⁷ 2018–2019 m. atliktas sociologinis tyrimas, analizuojantis paauglių ankstyvojo nėštumo patirtis periferinėse¹⁸ Lietuvos savivaldybėse, patvirtina, kad esama atvejų, kai jaunoms merginoms trūksta žinių apie kontraceptines priemones ir informacijos apie jų prieinamumą. Jaunos merginos ir vaikinai vis dar įsitikinę, kad per pirmuosius lytinius santykius pasekmių nebus, ir apie kontraceptines priemones iš anksto nepagalvoja.¹⁹ Kai kurios apklausos rodo, kad apie 44 proc. jaunuolių pirmųjų lytinių santykiu metu nesisaugo, nevartoja jokios kontracepcijos, nes daugeliui ji yra per brangi arba jie neturi apie tai žinių.²⁰ Tačiau jokių papildomų priemonių ar veiksmų, skirtų informuotumo didinimui apie kontraceptines priemones, jų prieinamumo – ypač pažeidžiamoms grupėms ir jaunimui – gerinimui bei konsultavimui Sveikatos apsaugos ministerija nenumato.²¹

Kontracepcijos politikos spragos, pasak gydytojų ginekologų, susijusios su tuo, kad paauglės lytinį gyvenimą pradeda ankstyvame amžiuje, tačiau ginekologinės paslaugos merginoms iki 16 m. teikiamos tik su rašytiniu tėvų ar globėjų sutikimu konsultuoti, gydyti ir teikti profilaktines žinias. Neretai gydytojams kyla dilema dėl konfidencialumo nepilnamečių pacienčių atžvilgiu užtikrinimo ir jų teisėtų atstovų informavimo. Kartu su tėvais ar globėjais pas ginekologą atvykusios paauglės dažnai prašo gydytojo, kad jis tėvų neinformuotų apie jų lytinį gyvenimą.²² Neseniai atliktas sociologinis tyrimas apie ankstyvo paauglių nėštumo patirtis rodo, kad tėvams atsisakius duoti sutikimą nėštumo nutraukimui, paauglės priverstos gimdyti, nors ir norėtų nėštumą nutraukti.²³ Ekspertai siūlo užtikrinti, kad kontracepcija lytiškai aktyviems paaugliams turėtų būti kompensuojama. 2019 m. Lietuvos akušerių ir ginekologų draugija kreipėsi į Ligų, vaistinių preparatų ir medicinos pagalbos priemonių kompensavimo komisiją prie Sveikatos apsaugos ministerijos dėl kontracepcijos kompensavimo 15–19 m. amžiaus merginoms.²⁴

Susirūpinimą dėl nekompensuojamų kontraceptinių priemonių ir kokybiškų reprodukcinės sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo stokos Lietuvoje išreiškė ir Jungtinių Tautų komitetas dėl visų formų diskriminacijos moterims panaikinimo.²⁵ Apsvarstęs šeštąjį Lietuvos respublikos pranešimą,

Komitetas atkreipė dėmesį į ribotą modernių kontraceptinių priemonių prieinamumą jaunoms moterims, gyvenančioms kaime ir romų etninės grupės merginoms ir moterims.²⁶ Neseniai atliktas tyrimas apie jaunų merginų, susilaukusių kūdikių paauglystėje, patirtis²⁷ rodo, kad dėl neplanuoto nėštumo ir nepalankių socialinių-ekonominių aplinkybių, jaunos 15–19 metų moterys tampa priklausomomis nuo partnerio ir sunkiai gali kontroliuoti savo gyvenimo situacijas. Apibendrinami tyrimo duomenis mokslininkai pastebėjo, kad paauglystėje susilaukus vaiko, labai sudėtinga ištrūkti iš skurdo rato dėl ribotų finansinių išteklių ir kitų su vaiko priežiūra susijusių sunkumų. Todėl tokioje situacijoje atsідurusios jaunos moterys dažniausiai atsisako siekti išsilavinimo ar įgyti profesiją, kas galėtų sukurti geresnius pagrindus tolimesniam gyvenimui.²⁸

Teisė gauti informaciją apie lytiškumą, reprodukcinę sveikatą ir teises

Nors Švietimo ir mokslo ministras dar 2016 m. patvirtino Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrąją programą²⁹, tačiau jos turinys ir įgyvendinimas kelia nemažai klausimų ir problemų. Žmogaus teisių nevyriausybinių organizacijų ir katalikiškos organizacijos nesutaria dėl lyčių ir lytinio švietimo terminologijos, kuri iš esmės nėra suderinama dėl skirtingų požiūrio prieigų: iš vienos pusės ji pagrįsta žmogaus teisių vertybinėmis nuostatomis, iš kitos – konservatyvia tradicine pozicija.³⁰ Tačiau Švietimo ir mokslo ministerija vengia pareikšti aiškia poziciją ir prisiimti atsakomybę dėl programos turinio ir įgyvendinimo nuoseklumo.³¹ Tokie neveiksni Švietimo ir mokslo ministerijos politika suponuoja, kad mokyklose šios Sveikatos ir lytiškumo ugdymo programos įgyvendinamas didele dalimi priklauso nuo mokytojų pasirengimo ir kvalifikacijos.

Pastaruoju metu Lietuvoje atliekama labai mažai tyrimų, kuriais siekiama analizuoti lytinio švietimo mokymų turinį ir eigą mokyklose bei moksleivių seksualinės elgsenos pokyčius. 2018 m. paskelbti kokybinės mokytojų apklausos rezultatai siūlo atkreipti dėmesį, kad mokytojai, kalbėdami apie lytiškumo klausimus, visų pirma akcentuoja lytinių santykių, jų turėjimą ir / ar neturėjimą, svarbumą. Kiti klausimai, kaip antai lytinio identiteto, saviraiškos, lyčių stereotipų, seksualinės orientacijos, pateikiami, tačiau mažiau aptariami.³² Kitas sociologinis tyrimas, atliktas periferinėse Lietuvos savivaldybėse, kuriose aukšti paauglių kūdikių gimstamumo rodikliai, atskleidžia, kad pedagogai ir visuomenės sveikatos specialistai, vedantys lytinio švietimo pamokas mokyklose, baiminasi, kad per anksti pradėję šviesti paauglius apie kontraceptines priemones, paskatins jų lytinį aktyvumą, todėl pabrėžia susilaikymu grįstą ugdymą, skiriant didesnę dėmesį merginų lytiniam švietimui ir ignoruojant faktą, kad vaikinai dažniausiai būna lytinių santykių iniciatoriai. Tyrime atkreiptas dėmesys, kad dėl metodinės medžiagos trūkumo, už lytinį moksleivių ugdymą atsakingi specialistai dažnai naudoja gašdinančias vaizdines priemones apie nėštumo nutraukimą ir skatina įvairių mitų kūrimą apie nevaisingumo grėsmes dėl modernių kontraceptinių priemonių naudojimo ar ankstyvo nėštumo nutraukimo. Abiejų sociologinių tyrimų rezultatai rodo, kad nesant aiškos pozicijos dėl lytiškumo ugdymo tiek švietimo politikoje, tiek mokykloje, apsunkinamos mokytojų galimybės diskutuoti lytiškumo temomis ir kelti savo kompetencijas šioje srityje, o moksleiviams įgyti įvairiapusių žinių šiais klausimais.³³ Mokyklose diskusijų apie lytiškumą ir jo ugdymą nevyksta, o mokytojai jaučia visuomenės, tėvų ir kolegų priešiškus su lytiniu švietimu susijusioms temoms.³⁴

2018 m. Lietuvos Žmogaus teisių organizacijų koalicija pateikė skundą Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai,³⁵ kuriame teigiama, kad Lietuvoje pasigendama kokybiško ugdymo turinio apie lytiškumą. Lygių galimybių kontrolierė, išnagrinėjusi skundą, nutarė, kad trūksta objektyvių duomenų apie galimai padarytą pažeidimą, tačiau kreipėsi į Švietimo, mokslo ir sporto ministeriją, rekomenduodama įtvirtinti tokią mokymų pedagogams akreditavimo tvarką, kuria būtų užtikrinamas jų turinio objektyvumas bei pagarba lygiateisiškumo principams.³⁶ Taip pat atkreiptas dėmesys, kad kokybiškai rengiant priemones mokytojams, būtina atsižvelgti į galiojančius įstatymus bei mokslines žinias, paremtas pripažintais moksliniais tyrimais, ir užkirsti kelią klaidinančiam ir tendencingam informacijai ir diskriminacijai dėl šeiminių ar kitokio statuso, lytinės orientacijos ir jos nepriėmimo, lytinės tapatybės bei nėštumo nutraukimo.³⁷

Priverstinė sterilizacija

Asmenų, turinčių negalią, nevyriausybinės organizacijos atkreipia dėmesį, kad jų atstovaujama asmenų lytiniai poreikiai apskritai ignoruojami, o visuomenėje dominuoja požiūris, kad žmonėms, prarintiems negalią, lytinis gyvenimas apskritai nėra aktualus.³⁸ Panašias tendencijas atspindi ir Pasaulio sveikatos organizacijos atliktas tyrimas, kuriame nagrinėta ir situacija Lietuvoje, ir kuriame atkreiptas dėmesys, kad moterys, turinčios negalią, patiria diskriminaciją dėl paslaugų, susijusių su reprodukcinė ir seksualinė sveikata, riboto prieinamumo, informacijos ir konsultacijų nesuteikimo ir specialistų nekompetencijos teikti tokias paslaugas.³⁹

2018 metų pabaigoje Lietuvos neįgalųjų draugijos atliktas tyrimas⁴⁰ patvirtino, kad moterys ir mergaitės, turinčios negalią, jaučia, kad dažnai patiria diskriminaciją įvairiose gyvenimo srityse, tame tarpe ir kuriant šeimą. Paklaustos, ar yra patyrusios diskriminaciją su šeima susijusiose srityse, apie dešimtadalis apklaustųjų nurodė, kad patyrė tokią diskriminaciją, ieškodamos partnerio, kurdamas šeimą ir norėdamos susilaukti vaikų. Pagrindinės tokios diskriminacijos šeimos srityje priežastys yra susijusios su atkabinėjimu nuo šeimos sukūrimo ir / ar vaikų gimdymo. Paminėti ir atvejai, kai buvo sunku gauti pagalbą prižiūrėti vaikus, atimta vaiko/ų globa skyrybų atveju ar neleista įvaikinti vaiką dėl negalios.⁴¹ Paklaustos, ar pritaria, kad moterys, turinčios negalią, labiau nei vyrai su negalia patiria diskriminaciją šeimos srityje, penktadalis (20,4 proc.) apklaustųjų moterų pritarė šiam teiginiui.⁴² Dažniausiai pažymėta didesnė diskriminacijos priežastis yra susijusi su tuo, kad moterims, turinčioms negalią, yra daug sunkiau susirasti partnerį bei sukurti šeimą, nei vyrams su negalia. Šiek tiek daugiau nei trečdalis apklaustųjų moterų su negalia (31,7 proc.) pritaria, kad moterys, turinčios negalią, labiau nei moterys, neturinčios negalios, patiria diskriminaciją šeimos srityje.⁴³

2018 m. Lietuvos spaudoje nuskambėjo atvejis apie ligoninėje prieš 15 metų atliktą sterilizacijos procedūrą cezario pjūvio metu. Sterilizacija padaryta be pacientės ir jos vyro žinios.⁴⁴ Abu sutuoktiniai turi negalią, bet teigia gebantys pasirūpinti šeima. 2019 m. liepos 3 d. Kauno apygardos teismas bylą išnagrinėjo neviešame posėdyje ir priteisė 31 tūkst. eurų neturtinės žalos sterilizaciją be savo žinios patyrusiai moteriai ir jos sutuoktiniui.⁴⁵

ŠALTINIAI

¹ Lietuvos respublikos sveikatos ministro įsakymas „Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos“. 1994 m. sausio 28 d., Nr. 50, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.14276?jfwid=-je71sz4g>

² Ten pat, 11. p.; 1.6. p.

³ Ten pat, 1.6. p.

⁴ Higienos instituto Sveikatos informacijos centras. „Lietuvos sveikatos statistika“, 2018 m., 20 psl. http://hi.lt/uploads/pdf/leidiniai/Statistikos/LT_sveik_stat_health/la_2018.pdf

⁵ Ten pat.

⁶ Šeimos planavimo ir seksualinės sveikatos asociacija. „Konferencija: Reprodukcinės ir seksualinės sveikatos apsaugos iššūkiai“, 2019 m. gegužės 28 d., <http://tavogvyvenimas.lt/konferencija-reprodukcinės-ir-seksualinės-sveikatos-apsaugos-issukiai/>

⁷ Mickevičienė I., G. Šurkienė, T. Sketerskienė, M. Butikis, J. Žurvaska. 2019. „Všį Vilniaus gimdymo namuose gimdžiu-sių moterų ir jų vyrų nuomonė apie nėštumo nutraukimą ir jo pasekmes nesant medicininių priežasčių“. Visuomenės sveikata. 2019/1 (84): 68–77. [http://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenės%20sveikata/20191\(84\)/vs2019%201\(84\)%20ORIG%20Nestumo%20nutraukimas.pdf](http://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenės%20sveikata/20191(84)/vs2019%201(84)%20ORIG%20Nestumo%20nutraukimas.pdf)

⁸ Tretjakova V., G. Pociūtė–Sereikienė, R. Ubarevičienė. 2018. „Paauglių kūdikių gimstamumo kaitos tendencijos: Europos Sąjungos kontekstas ir regioninė diferenciacija Lietuvoje“, Lietuvos statistikos darbai, 2018, 57(1): 41–55, <https://www.zurnalai.vu.lt/statisticsjournal/article/view/12835>

⁹ Lithuanian Women's Lobby, Shadow Report on implementation of CEDAW in Lithuania, 2018, 10 psl.

- ¹⁰ Inga Saukienė, „Grįžtama prie teisinio abortų reguliavimo: kokia pagalba siūloma krizinį nėštumą patiriančioms moterims“, 15min.lt, 2019 m. lapkričio 5 d. <https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/seima/griztama-prie-teisinio-abortu-regulivavimo-kokia-pagalba-siuloma-krizini-nestuma-patiriancioms-moterims-1026-1227436?copied>.
- ¹¹ Ten pat.
- ¹² UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the sixth periodic report of Lithuania, 8 November 2019, 11 psl. <https://digitallibrary.un.org/record/3840062>
- ¹³ Ten pat.
- ¹⁴ European Parliamentary Forum for Sexual and Reproductive Rights “Contraception Atlas 2019”, February 2019, <https://www.contraceptioninfo.eu/node/72>
- ¹⁵ Ten pat.
- ¹⁶ Lietuvos Respublikos Seimas, Pranešimas žiniasklaidai: Seime – konferencija „Reprodukcinės ir seksualinės sveikatos apsaugos iššūkiai“. 2019 m. gegužės 23 d. https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=36002&p_k=1&p_t=266535
- ¹⁷ Šeimos planavimo ir seksualinės sveikatos asociacija, „Konferencija: Reprodukcinės ir seksualinės sveikatos apsaugos iššūkiai“, 2019 m. gegužės 28 d., <http://tavogyvenimas.lt/konferencija-reprodukcinės-ir-seksualinės-sveikatos-apsaugos-issukiai/>
- ¹⁸ Periferinis regionas – tai teritorinis vienetas išsidėstęs už centro ribų, kurį sieja priklausomybės ryšys nuo centro, pasižymintis nuo vidurkiu atsiliekanciais bei prasčiausiais geografiniais, socio-ekonominiais, demografiniais, kultūriniais bei politiniais rodikliais. (Pociūtė G., 2011, „Periferinio regiono sampratos problema Lietuvoje“, *Annales Geographicae* 43–44, 2010–2011: 128–143).
- ¹⁹ Domantė Juknonytė, „V. Tretjakova apie paauglių nėštumus: lytinis švietimas dažnai grįstas susilaikymu nuo lytinių santykių“, 15min.lt, 2019-02-21, <https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/seima/v-tretjakova-apie-paaugliu-nestumus-lytinis-svietimas-daznai-gristas-susilaikymu-nuo-lytiniu-santykiu-1026-1106070?fbclid=IwAR0dzPiQ--IGtnPyFqLstYRse-M2vBphQyTntSa9lbwveSwW2bO-Qf41Vc>
- ²⁰ Žiedunė Juškytė, „Geriausia kontraceptinė priemonė susilaikymas: toks požiūris Lietuvai kasmet atneša nėsčias paaugles ir tūkstančius abortų“, Delfi.lt, 2019-05-28 <https://www.delfi.lt/sveikata/sveikatos-naujienos/geriausia-kontraceptine-priemone-susilaikymas-toks-pozivuris-lietuvai-kasmet-atnesa-nescias-paaugles-ir-tukstancius-abortu.d?id=81303998>
- ²¹ Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2015–2021 metų programos įgyvendinimo veiksmų plano 2018–2021 metams patvirtinimo“, 2018 m. birželio 27 d., Nr. A1-331 https://www.e-tar.lt/rs/legalact/571f9fe079d71e8ae2bfd1913d66d57/#_ftn7
- ²² Šeimos planavimo ir seksualinės sveikatos asociacija. „Konferencija: Reprodukcinės ir seksualinės sveikatos apsaugos iššūkiai“, 2019 m. gegužės 28, <http://tavogyvenimas.lt/konferencija-reprodukcinės-ir-seksualinės-sveikatos-apsaugos-issukiai/>
- ²³ Tretjakova V., Pociūtė-Sereikiėnė, G. Ubarevičienė, R., Šumskaitė, L., Žaliauskaitė, M. 2020. Paauglės mamos Lietuvoje: patirtys, veiksniai, sprendimo kryptys. Mokslinė studija, Lietuvos socialinių tyrimų centras, Vilnius. (spaudoje)
- ²⁴ Šeimos planavimo ir seksualinės sveikatos asociacija. „Konferencija: Reprodukcinės ir seksualinės sveikatos apsaugos iššūkiai“, 2019 m. gegužės 28, <http://tavogyvenimas.lt/konferencija-reprodukcinės-ir-seksualinės-sveikatos-apsaugos-issukiai/>
- ²⁵ UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the sixth periodic report of Lithuania, 8 November 2019, 11 psl. <https://digitallibrary.un.org/record/3840062>
- ²⁶ Ten pat.
- ²⁷ Domantė Juknonytė, „V. Tretjakova apie paauglių nėštumus: lytinis švietimas dažnai grįstas susilaikymu nuo lytinių santykių“, 15min.lt, 2019-02-21, <https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/seima/v-tretjakova-apie-paaugliu-nestumus-lytinis-svietimas-daznai-gristas-susilaikymu-nuo-lytiniu-santykiu-1026-1106070?fbclid=IwAR0dzPiQ--IGtnPyFqLstYRse-M2vBphQyTntSa9lbwveSwW2bO-Qf41Vc>
- ²⁸ Ten pat.
- ²⁹ Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos patvirtinimo“, 2016 m. spalio 25 d. Nr. V-941 <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/285853b09aee11e68adcda1b-b2f432d1?jfwid=-wd7z8q07r>
- ³⁰ Giniotaitė A., 2018, „Lytiškumo ugdymas kaip galimybė dekonstruoti heteronormą: mokytojų turimo žinojimo ir nuostatų analizė“, *ACTA PAEDAGOGICA VILNENSIA*, 41:112–126. <https://doi.org/10.15388/ActPaed.41.12377>
- ³¹ Ten pat.
- ³² Ten pat.
- ³³ Giniotaitė A. 2018. „Lytiškumo ugdymas kaip galimybė dekonstruoti heteronormą: mokytojų turimo žinojimo ir nuostatų analizė“, *ACTA PAEDAGOGICA VILNENSIA*, 41:112–126. <https://doi.org/10.15388/ActPaed.41.12377>; 116 psl.; Tretjakova V., Pociūtė-Sereikiėnė, G. Ubarevičienė, R., Šumskaitė, L., Žaliauskaitė, M. 2020. Paauglės mamos Lietuvoje: patirtys, veiksniai, sprendimo kryptys. Mokslinė studija, Lietuvos socialinių tyrimų centras, Vilnius. (spaudoje)
- ³⁴ Ten pat.
- ³⁵ Lygių galimybių kontrolierius. „Sprendimas dėl galimos diskriminacijos propagavimo lyties, lytinės orientacijos ir negalios pagrindu VšĮ „Švietimo tinklas“ skelbtoje mokyimo programoje“, 2019-01-04 Nr. (18) SN-193)SP-2, <https://lygybe.lt/data/public/uploads/2019/01/sprendimas-nr-18sn-193sp-2.pdf>
- ³⁶ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. „Kontrolierė: lytiškumo ugdymo kursams būtini aukščiausios kokybės reikalavimai“, 2019 m. sausio 15d., <https://lygybe.lt/lt/naujienos/kontroliere-lytiskumo-ugdymo-kursams-butini-auksciausios-kokybes-reikalavimai/1028>
- ³⁷ Ten pat.

³⁸ Laura Adomavičienė, „Atsidūrę paraštėse: neįgalių paauglių lytiniai poreikiai Lietuvoje ciniškai ignoruojami“, Irt.lt, 2019-11-18; <https://www.irt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1113201/atsidure-parastese-neigaliu-paaugliu-lytiniai-poreikiai-lietuvoje-ciniskai-ignoruojami>

³⁹ World Health Organization, 2018, „Mental Health, Human Rights and Standards of Care: Assessment of the quality of institutional care for adults with psychosocial and intellectual disabilities in the WHO European Region“, http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0017/373202/mental-health-programme-eng.pdf

⁴⁰ Lietuvos neįgaliųjų draugija, 2018, „Neįgaliųjų moterų padėties analizė, įvertinant Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimo efektyvumą Lietuvoje“, p. 63–68. <http://draugija.lt/wp-content/uploads/2019/01/Ne%C4%AFgali%C5%B3j%C5%B3-moter%C5%B3-ir-mergai%C4%8Di%C5%B3-ataskaita-Galutin%C4%97-2018.12.17.pdf>

⁴¹ Ten pat. P. 64–65

⁴² Ten pat. P. 66

⁴³ Ten pat. P. 67.

⁴⁴ „Moteris iš Lazdijų ligoninės reikalauja 150.000 Eur už sterilizaciją be jos žinios“, BNS, 2018-10-14, <https://www.vz.lt/paslaugos/2018/10/14/moteris-is-lazdiju-ligonines-reikalauja-150000-eur-uz-sterilizacija-be-jos-zinios>

⁴⁵ Austėja Masiokaitė, „Teismo verdiktas: už slaptą moters sterilizaciją ligoninė paklos tūkstantinę sumą“, BNS, 2019 m. liepos 3 d., <https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/nusikaltimai-ir-nelaimes/teismo-verdiktas-uz-slapta-moters-sterilizacija-ligonine-paklos-tukstantine-suma-920629>

Diskriminacijos
draudimas

4

Diskriminacija dėl amžiaus

Sarmitė Mikulionienė

Senstančiose visuomenėse vis labiau atsiskleidžia požiūrio į amžių keitimo būtinybė, nes vis daugiau žmonių pradeda atpažinti visuomenėje paplitusias amžistines (angl. *ageist*) nuostatas ir iš jų kylančius diskriminacinius veiksmus. Vis labiau imama suvokti šių veiksmų daromą žalą sau, artimiesiems ir visai visuomenei.

Diskriminacijai dėl amžiaus būdinga tai, kad ji (ypač netiesioginė) dažnai lieka nepastebėta, o jeigu ir pastebima, dažniau pateisinama. Kitas išskirtinis šios diskriminacijos rūšies bruožas – nuo diskriminacijos dėl amžiaus gali nukentėti bet kokio amžiaus žmogus, nors dažniausiai su tuo susiduria būtent vyresnio ir jauno amžiaus žmonės¹.

Nediskriminavimo dėl amžiaus nacionalinis teisinis kontekstas

Pagrindiniuose šalies teisiniuose dokumentuose – Konstitucijoje (1992), Lygių galimybių įstatyme (2003) ir Darbo kodekse (2016)² – nediskriminavimo dėl amžiaus ir amžiaus įvairovės skatinimo politika atspindėta nuosekliai, išskyrus Konstituciją, kurios 29 straipsnyje randama tik apibendrinta nuostata: „<...> visi asmenys lygūs“, o toliau, greta išvardytų kitų požymių, pagal kuriuos yra draudžiama žmogaus teises varžyti ar teikti jam privilegijų, *amžiaus* požymis lieka nepaminėtas.

Sudėtingiau yra su privalomos teisinės galios neturinčiais dokumentais, kaip, pavyzdžiui, Valstybės pažangos strategija „Lietuva 2030“ (2012), 2014–2020 nacionalinė pažangos programa (2012), Nediskriminavimo skatinimo veiksmų planas 2017–2019 (2017), Vyriausybės programa (2016), Vyriausybės programos įgyvendinimo planas (2017; 2018) bei Demografijos, migracijos ir integracijos strategija (2018). Juose nediskriminavimo dėl amžiaus ir amžiaus įvairovės užtikrinimo idėjos minimos retai, kai kur jos užmaskuotos tiesiog bendromis nuostatomis apie „lygias galimybes visiems“, o jeigu ir vardijamos priemonės, jos nepasižymi gilumine sistemine prieiga. Todėl mažai tikėtina, kad šis dokumentų pluoštas galėtų reikšmingai paskatinti nediskriminavimo dėl amžiaus ir amžiaus įvairovės praktinį įgyvendinimą kasdieniame Lietuvos visuomenės gyvenime.

Situacija ir tendencijos

Remiantis gyventojų nuomonių tyrimais, 2019 m. Lietuvoje diskriminacija dėl amžiaus vis dar yra paplitęs reiškinys – taip manė beveik pusė (45 proc.) suaugusių Lietuvos gyventojų³. Ir daugiau nei pusė jų (59 proc.) sutiko su teiginiu, kad pretendento į darbo vietą „netinkamas“ amžius gali tapti kliūtimi įsidarbinant. Vadinasi, Lietuvos gyventojai suvokia amžių kaip svariausią iš visų galimų diskriminavimo požymių, po jo seka negalia (51 proc.) ir buvimas romu (41 proc.)⁴.

Apžvelgiamu laikotarpiu Lietuvos vyresnio amžiaus žmonių situacija pagal pajamų lygį sparčiai blogėjo: žemiau skurdo rizikos ribos gyvenančių 65 metų ir vyresnių asmenų dalis per porą metų padidėjo dešimčia procentinių punktų (nuo 27,7 proc. 2016 m. iki 37,7 proc. 2018 m.), kitų amžiaus grupių atitinkamiems rodikliams išliekant palyginti stabiliems⁵. Tokia situacija susiklostė dėl to, kad augant atlyginimams, senatvės pensijos išmokos nebuvo indeksuojamos. Tarp 65 metų ir vyresnių žmonių sumažėjo asmenų, patiriančių kraštutinį skurdą (gyvenančių žemiau absoliutaus skurdo ribos), dalis, tačiau, bendrai paėmus, su materialiniu nepriteklumi, kai asmenys gyvena žemiau skurdo rizikos ribos, 2018 m. teko susidurti kur kas didesnei 65 metų ir vyresnių gyventojų daliai nei, pavyzdžiui, 2010 m. (atitinkamai 37,7 ir 9,6 proc.). Dėl šios priežasties galima sakyti, kad keturiais iš dešimties atvejų 65 metų ir vyresnių gyventojų teisė gauti tinkamas minimalias pajamas Lietuvoje prastai įgyvendinama.

2018 m. 3,5 proc. 65 metų ir vyresnių Lietuvos gyventojų pripažino, kad jų poreikiai lankytis pas gydytojus nebuvo patenkinti⁶. Dėl to, kad vizitai pas gydytojus buvo per brangūs, kelionė pas juos per tolimą arba buvo ilgos eilės patekti pas gydytojus, labiausiai kentėjo 85 metų ir vyresnio amžiaus moterys – šias problemas įvardino 4 proc. iš jų. Bendras suaugusių Lietuvos gyventojų nepatenkintų poreikių lankytis pas gydytojus rodiklis buvo beveik du kartus žemesnis – sudarė 2,2 proc., o tarp 16–29 metų jaunuolių dar žemesnis – 0,5 procento. Tad teisė į sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą Lietuvoje realizuojama netolygiai – vyresnio amžiaus žmonėms sveikatos priežiūros paslaugos buvo prieinamos kur kas sunkiau nei jaunesniems asmenims.

Jeigu 2016 m. Lietuvoje buvo išryškintos opios problemos, su kuriomis susiduriama siekiant užtikrinti Lietuvos gyventojų teisę į kokybiškas ilgalaikės priežiūros paslaugas⁷ (o jos dažniausiai aktualios būtent vyresnio amžiaus žmonėms), tai 2019 m. buvo atkreiptas dėmesys į kitą menkai pastebimą problemą – smurtą prieš vyresnio amžiaus moteris artimoje aplinkoje⁸. Smurtą artimoje aplinkoje patiria ne tik jauno ir vidutinio amžiaus moterys, bet ir vyresnės, maža to, jų patiriamas smurtas yra tarsi „nematomas“ ir dažniausiai tęsiasi ilgus dešimtmečius.

Daugialypės pastangos kovoti su diskriminacija dėl amžiaus

Vienas Lietuvoje jau įsitvirtinusių mechanizmų kovoti su patirta diskriminacija yra kreipimasis į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą (LGKT). Tačiau pastaraisiais metais ši įstaiga gauna vis mažiau skundų dėl galimos diskriminacijos amžiaus pagrindu: 2016 m. – 61, 2017 m. – 43, 2018 m. – 35 skundus⁹. 2018 m. tyrimai dėl galimos diskriminacijos amžiaus pagrindu sudarė apie 13 proc. visų LGKT tyrimų. 2018 m. didžiąją dalį tyrimų dėl galimos diskriminacijos amžiaus pagrindu sudarė tyrimai, susiję su darbo santykiais (57 proc. visų tyrimų dėl šios rūšies diskriminacijos). Atitinkamai 20 proc. sudarė tyrimai valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų veiklos srityje, o 14 proc. – vartotojų teisių apsaugos srityje.

Nors bendras skundų dėl galimos diskriminacijos amžiaus pagrindu skaičius yra nedidelis, aprėptų gyvenimo sričių spektras – platus. Lietuvos gyventojai neapsiribojo vien darbo santykių sfera, jie buvo budrūs ir pastebėjo galimą diskriminaciją dėl amžiaus ir kitose gyvenimo srityse – valstybės ir savivaldos, švietimo, bei vartotojų teisių. Taip vienas svarbiausių LGKT tyrimų 2018 m. buvo susijęs su Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymu, kuris faktiškai sudarė prielaidas diskriminuoti vyresnio amžiaus pedagogus¹⁰. Tyrimu buvo nustatyta, kad minėtu įsakymu valstybės biudžeto lėšos mokyklų pedagoginių darbuotojų išeitinių išmokų išlaidoms padengti būtų skiriamos su sąlyga, kad mokyklos skirtingai elgtųsi su didelį ir mažą darbo stažą turinčiais pedagogais (pirmuosius atleisti, antruosius priimti), kas prieštarauja Lygių galimybių įstatymo nuostatomis.

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba konstatavo, kad vos ne kas trečias skundas (30 proc.) dėl diskriminacijos amžiaus pagrindu faktiškai buvo daugialypės diskriminacijos atvejis, nes asmenys buvo diskriminuojami dėl kelių požymių: amžiaus ir socialinės padėties; amžiaus ir lyties; amžiaus ir negalios; amžiaus ir tautybės; amžiaus ir kalbos.

Apžvelgiamu laikotarpiu intensyvią veiklą išplėtojo LGKT Lygių galimybių integravimo skyrius, vykdydamas Kontrolieriaus kompetencijai priskirtas prevencinės ir švietėjiškos veiklos, lygių galimybių užtikrinimo sklaidos funkcijas¹¹.

2018 – 2019 m. pasižymėjo keliomis naujomis iniciatyvomis, telkiant juridinius ir fizinius asmenis lygybės ir įvairovės politikos praktiniam įtvirtinimui kasdieniame gyvenime.

2018 m. Lietuvoje buvo įkurta Įvairovės chartija¹², jungianti beveik trisdešimt Lietuvos įmonių iš įvairių sektorių. 2019 metais buvo surengta I-oji metinė Įvairovės Chartijos konferencija „Neatskleistas įvairovės potencialas“¹³ (angl. *Taking best out of diversity*).

2019 m. Vilniaus miesto savivaldybė įkūrė Draugiško senatvei miesto darbo grupę, kurios tikslas siekti, kad Vilniuje bet kokio amžiaus žmonėms būtų sukurta palanki aplinka gyventi patogų, visapusišką, šviesų ir orų gyvenimą¹⁴.

Apžvelgiamu laikotarpiu akademinė bendruomenė taip pat įnešė savo indėlį ir atskleidė seksizmo ir amžizmo sankirtas, kovojant su smurtu prieš vyresnio amžiaus moteris artimoje aplinkoje¹⁵ bei sistemškai kritiškai įvertino šiuo metu naudojamų amžizmo ir diskriminacijos dėl amžiaus matavimo instrumentų kokybės parametrus¹⁶.

2019 m. Lietuva buvo įtraukta į tarptautinį sociologinį tyrimą „Specialus Eurobarometras 493“¹⁷, kuris leido atskleisti, kaip suaugę Lietuvos gyventojai vertina konkrečiai savo darbovietės ir bendrai Lietuvos valstybės pastangas mažinti diskriminaciją (dėl visų požymių):

1. Beveik trečdalis (28 proc.) Lietuvos gyventojų manė, kad jų darbo vietoje nebuvo pakankamai skatinama amžiaus įvairovė jaunų žmonių atžvilgiu ir kiek daugiau nei trečdalis (35 proc.) sutiko su teiginiu, kad tai nebuvo pakankamai daroma vyresnio amžiaus žmonių atžvilgiu.
2. Lietuvos pastangas įveikti (visų rūšių) diskriminaciją beveik ketvirtadalis (24 proc.) gyventojų įvertino kaip veiksmingas (suteikė 7–10 balų iš dešimties)¹⁸, 40 proc. – kaip vidutiniškas (5–6 balai), o dar vienas ketvirtadalis (26 proc.) – kaip neveiksmingas (1–4 balai)¹⁹. 2019 m. Lietuvos pastangas kovoti su diskriminacija gyventojų buvo įvertintos kur kas geriau nei 2015 metais, kai 17 proc. apklaustųjų jas buvo įvertinę kaip veiksmingas ir 32 proc. kaip vidutiniškas)²⁰.

Beveik trečdalis (28 proc.) Lietuvos gyventojų manė, kad jų darbo vietoje nebuvo pakankamai skatinama amžiaus įvairovė jaunų žmonių atžvilgiu ir kiek daugiau nei trečdalis (35 proc.) sutiko su teiginiu, kad tai nebuvo pakankamai daroma vyresnio amžiaus žmonių atžvilgiu.

- ¹ Nenuvertindami jauno amžiaus žmonių diskriminacijos dėl amžiaus svarbos ir, kur įmanoma, aprėpdami ir ją, šiame skyriuje vis dėlto daugiau dėmesio skiriame vyresnio amžiaus žmonių daugialypių teisių užtikrinimo problemoms.
- ² Plačiau šių dokumentų nuostatos pristatomos: Nauji standartai: Lygių galimybių sparnai. <http://www.lygybesplanai.lt/nacionaliniai-teises-aktai/>
- ³ European Commission, „Special Eurobarometer 493: Report on discrimination in European Union“, September 2019, <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/special/survey-ky/2251>
- ⁴ Ten pat.
- ⁵ Lietuvos statistika, 2019. Oficialiosios statistikos portalas – OSP. Informaciniai pranešimai: Skurdo rodikliai. Paskelbta 2019-07-26 <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=6475033>
- ⁶ Eurostat, 2020. “Self-reported unmet needs for medical examination by sex, age, main reason declared and income quintile”, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlt_h_silc_Q8&lang=en
- ⁷ Seimas Ombudsmen's Office of the Republic of Lithuania, 2016. National Report on the Human Rights of Older Persons in Long-term Care in Lithuania, no 2015/1-114, Vilnius. <http://ennhri.org/wp-content/uploads/2019/10/Lithuania.pdf>
- ⁸ Mikulionienė, S., Tamutienė, I. 2019. “Perceptions of Domestic Violence Against Older Women: When Sexism Is Compounded by Ageism”. In H.Bows (Ed). Violence Against Older Women, Volume I (pp. 15-39). Palgrave Macmillan, Cham.
- ⁹ Lietuvos Respublikos Lygių galimybių kontrolierius. 2018 metų veiklos ataskaita. 2019-03-15 NR. BR-40, Vilnius. <https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/04/lgk-2018-m.-veiklos-ataskaita.pdf>
- ¹⁰ Ten pat.
- ¹¹ Plačiau apie vykdytus projektus ir praveistus mokymus skaitykite: Lietuvos Respublikos Lygių galimybių kontrolierius. 2018 metų veiklos ataskaita. 2019-03-15 NR. BR-40, Vilnius. 47-55 p. <https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/04/lgk-2018-m.-veiklos-ataskaita.pdf>
- ¹² Babinskienė A., „Ivairovės chartija“: darbdavių požiūris turi keistis“, 2018 m. spalio 4 d., Irytas.lt, <https://www.irytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2018/10/04/news/-ivairoves-chartija-darbdaviu-pozivuris-turi-keistis-7786875/>
- ¹³ Migracijos informacijos ir bendradarbiavimo platforma, „Ivairovės Chartija: I-oji metinė konferencija“, <https://mipas.lt/2019/08/30/ivairoves-chartija-i-oji-metine-konferencija/>
- ¹⁴ Žurnalas senjorams 60+, „Vilnius – draugiškas senatvei“, 2019 m. birželio 19 d., <https://www.60plus.lt/2019/06/19/vilnius-draugiskas-senatvei/>
- ¹⁵ Mikulionienė, S., Tamutienė, I. 2019, “Perceptions of Domestic Violence Against Older Women: When Sexism Is Compounded by Ageism”. In Violence Against Older Women, Volume I (pp. 15-39). Palgrave Macmillan, Cham.
- ¹⁶ Ayalon, L., Dolberg, P., Mikulionienė, S., Perek-Białas, J., Rapolienė, G., Stypinska, J., Wilińska M., de la Fuente-Núñez, V. 2019, “A systematic review of existing ageism scales”, Ageing Research Reviews, 100919.
- ¹⁷ European Commission, „Special Eurobarometer 493: Report on discrimination in European Union“, September 2019, <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/special/survey-ky/2251>
- ¹⁸ Ten pat.
- ¹⁹ Tekste pateiktų Lietuvos gyventojų nuomonių pasiskirstymų suma nesudaro 100 proc., nes lieka nepaminėti dar dviejų kategorijų atsakymai: 2019 m. 1 proc. gyventojų spontaniškai pasisakė (vadinasi, toks atsakymo variantas jiems nebuvo siūlomas), kad Lietuvoje nededama jokių pastangų kovoti su diskriminacija (2015 m. taip pasisakiusiųjų buvo 7 proc.) ir 9 proc. gyventojų (kaip ir 2015 m.) neturėjo nuomonės šiuo klausimu (atsakymo variantas „Nežinau“).
- ²⁰ European Commission, „Special Eurobarometer 493: Report on discrimination in European Union“, September 2019, <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/special/survey-ky/2251>

Diskriminacija dėl lytinės orientacijos ir lytinės tapatybės

Tomas Vytautas Raskevičius

Tarptautinės organizacijos „ILGA-Europe“ sudaromoje kasmetinėje LGBT žmogaus teisių apžvalgoje Lietuva 2018 metais užėmė 37-ąją¹, o 2019 metais – 32-ąją vietą iš 49 Europos valstybių². Gerėjančią valstybės vertinimą lėmė nacionalinių teismų lyderystė užtikrinant LGBT asmenų teises teisiniu keliu. 2018 metais Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas Lietuvai pateikė išsamias rekomendacijas dėl diskriminacijos seksualinės orientacijos ir lytinės tapatybės pagrindais prevencijos bei veiksmingo atsako į nepageidaujamą neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos reiškinių³. Nepaisant teisinių iššūkių, Lietuvos visuomenės požiūris į LGBT asmenis tampa nuosaikesnis, viešojoje erdvėje pamažu formuojasi juos palaikanti atmosfera. 2019 metais paskelbto specialiojo diskriminacijos temai skirto *Eurobarometro 493* duomenimis, 53 proc. Lietuvos gyventojų pritaria teiginiui, kad homoseksualūs ir biseksualūs asmenys turėtų turėti tokias pačias teises kaip ir kiti šalies gyventojai, o 30 proc. gyventojų pritaria tos pačios lyties santuokų įteisinimui⁴. 2019 metų birželį įvykusios „Baltic Pride“ eitynės „Už lygybę!“ tapo masiniu visuomenės renginiu – organizatorių teigimu, eisenoje dalyvavo beveik 10 tūkst. dalyvių⁵.

Tos pačios lyties šeimų pripažinimas

Lietuva šiuo metu yra viena iš šešių Europos Sąjungos valstybių narių (kartu su Bulgarija, Latvija, Lenkija, Rumunija ir Slovakija), kuriose teisiškai nėra pripažįstamos tos pačios lyties šeimos. 2018 metais Europos Sąjungos Teisingumo Teismas byloje Nr. C-673/16 priėmė istorinį sprendimą, kuriame nurodoma, kad bet kurioje Europos Sąjungos valstybėje narėje sudarytos tos pačios lyties santuokos laisvo piliečių judėjimo kontekste turi būti pripažįstamos ir visose kitose valstybėse narėse⁶. Šį principą Lietuvoje 2019 metais tiesiogiai pritaikė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, nurodęs išduoti leidimą Lietuvoje nuolatos gyventi Baltarusijos piliečiui, kuris Danijoje buvo sudaręs tos pačios lyties santuoką su lietuviu⁷. Nors šioje konkrečioje byloje Konstitucinis Teismas nagrinėjo siaurą teisinį klausimą, teismas nepraleido progos plačiau pasisakyti svarbiais LGBT žmogaus teisių užtikrinimo klausimais.

Pirma, Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Konstitucijos 29 straipsnis draudžia diskriminaciją seksualinės orientacijos ir (ar) lytinės tapatybės pagrindais, o tokia diskriminacija yra laikytina žmogaus orumo žeminimu (žr. 31.2 nutarimo pastraipą). Nors šiame Konstitucijos straipsnyje yra įtvirtintas baigtinis draudžiamos diskriminacijos pagrindų sąrašas, tačiau Konstitucinis Teismas jau ne kartą yra pasisakęs, jog, siekiant užtikrinti konstitucinį asmenų lygiateisiškumo principą, šis sąrašas turi būti aiškinamas plečiamai.

Antra, Konstitucinis Teismas pakartojo savo poziciją, kad Konstitucija yra antimajoritarinis aktas, kuris visų pirma gina individą (žr. 31.3 nutarimo pastraipą). Šiame kontekste Teismas dar papildomai paaiškino, jog „demokratinėje teisinėje valstybėje tam tikru laikotarpiu vyraujančios daugumos visuomenės narių nuostatos ar stereotipai negali būti konstituciškai pateisinamu pagrindu [...] diskriminuoti asmenis vien dėl jų lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos.“

Trečia, Konstitucinis Teismas patvirtino, jog konstitucinė šeimos samprata yra neutrali lyties atžvilgiu, o pagal Konstituciją yra „saugomos ir ginamos visos šeimos, atitinkančios konstitucinę šeimos sampratą, pagrįstą nuolatinio ar ilgalaikio pobūdžio šeimos narių santykių turiniu, t. y. grindžiamą šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prierašumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas“ (žr. 32.5 nutarimo pastraipą). Kitais

žodžiais tariant, Konstitucinis Teismas patvirtino, jog pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją tos pačios lyties poros yra laikomos šeima.

Nors minimu sprendimu Konstitucinis Teismas ir neįteisino tos pačios lyties santuokų ar partnerystės Lietuvosje bei nepripažino užsienyje sudarytų tos pačios lyties sąjungų Lietuvos civilinės šeimos teisės kontekste, šis sprendimas neabejotinai turės didelės reikšmės tolesnei LGBT žmogaus teisių užtikrinimo raidai mūsų šalyje.

Translyčių asmenų teisių apauga

Lietuva išlieka viena iš nedaugelio Europos valstybių, kuriose galimybė translyčiams asmenims pasikeisti asmens tapatybės dokumentus ir gauti reikalingas sveikatos priežiūros paslaugas apskritai nėra reglamentuojama. 2007 metais Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *L. prieš Lietuvą*⁸ konstatavo, jog neegzistuojanti lyties pakeitimo procedūra pažeidžia Konvencijoje įtvirtintą teisę į privataus gyvenimo apsaugą. Praėjus daugiau nei dešimtmečiui šis Strasbūro teismo sprendimas vis dar lieka neįgyvendintas.

2017 metais nacionaliniai teismai Lietuvosje išplėtojo progresyvią jurisprudenciją praktiką, kai asmens tapatybės dokumentai translyčiams asmenims teismo keliu yra keičiami remiantis išimtinai psichiatro diagnoze ir subjektyviu asmens priskyrimu konkrečiai lyčiai. Tokiu būdu teisę į lytinės tapatybės pripažinimą 2018 metais realizavo 14 asmenų, o 2019 metais – 9 asmenys⁹. Nors galimybė pasikeisti asmens tapatybės dokumentus teismo keliu vienareikšmiškai laikytina teigiamu postūmiu, teisė į lytinės tapatybės pripažinimą turėtų būti įgyvendinama administraciniu, o ne teisiniu keliu. Situaciją iš esmės išspręstų priimtas *Asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymas*. Nors tokio įstatymo projektas Teisingumo ministerijoje buvo parengtas dar 2017 metas¹⁰, jis niekada taip ir nebuvo pateiktas Seimui svarstyti.

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba 2019 metais parengė nacionalinę apžvalgą apie translyčių asmenų situaciją Lietuvosje¹¹. Atlikus tiek socialinės, tiek teisinės translyčių asmenų padėties vertinimą, paaiškėjo, kad, įgyvendinę teisę į lytinės tapatybės pripažinimą teismo keliu (t. y. pasikeitę asmens tapatybės dokumentus), translyčiai asmenys susiduria su įvairiomis praktinėmis kliūtimis įvairiose gyvenimo srityse (pavyzdžiui, gaunant sveikatos priežiūros paslaugas, užtikrinant asmens duomenų apsaugą, keičiant įgytą išsilavinimą patvirtinančius dokumentus ir pan.). Dėl šios priežasties būtina nedelsiant priimti reikalingus teisės aktus ir įtvirtinti horizontalųjį diskriminacijos lytinės tapatybės pagrindu draudimą.

Neapykantos kalba ir nusikaltimai prieš LGBT asmenis

Prieš LGBT asmenis nukreipta neapykantos kalba bei neapykantos nusikaltimai ir neefektyvus teisėsaugos institucijų atsakas į šiuos incidentus išlieka opia problema. 2018 metų vasarą Vilniuje padegtos LGBT žmogaus teisėms atstovaujanti nevyriausybinė organizacijos biuro bei ilgamečio šios organizacijos vadovo buto durys¹². Vykdydamos ikiteisminį tyrimą, teisėsaugos institucijos vengė įvardyti šį incidentą kaip galimą neapykantos nusikaltimą, o padėgimą įvykdę asmenys taip ir nebuvo nustatyti. Su neapykantos nusikaltimų apraiškomis susiduria ir pavieniai LGBT bendruomenės nariai. Pavyzdžiui, 2019 metų vasarą Vilniuje savo daugiaaukščio namo laiptinėje buvo užpulata ir sumušta gėjų pora¹³. Nors nusikaltėliai užpuolimo metu vaikus užgauliojo homofobiškais epitetais, ikiteisminį tyrimą vykdančios pareigūnai incidentą kvalifikavo tik kaip viešosios tvarkos sutrikdymą – neapykantos motyvą nukentėję asmenys patys turėjo įrodinėti baudžiamojo proceso metu.

2020 metų sausio mėnesį Europos Žmogaus Teisių Teismas paskelbė sprendimą byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*¹⁴ dėl teisėsaugos institucijų neveikimo tiriant homofobinės neapykantos kalbos atvejus internetinėje erdvėje. Strasbūro teismas konstatavo, jog prokuratūra ir nacionaliniai teismai neteisėtai nepradėjo ikiteisminio tyrimo dėl socialiniame tinkle „Facebook“ publikuotų homofobinių

neapykantos komentarų, tokiu būdu diskriminuodami pareiškėjus dėl jų seksualinės orientacijos (t. y. teisės į privataus gyvenimo gerbimą pažeidimas). EŽTT, įvertinęs pareiškėjų argumentus bei tarptautinių institucijų ataskaitas apie neapykantos nusikaltimų situaciją Lietuvoje, priėjo prie išvados, kad mūsų šalyje apskritai neegzistuoja efektyvi teisinės gynybos priemonė kovojant su homofobine neapykantos kalba – papildomai nustatytas teisės į efektyvią teisinės gynybos priemonę pažeidimas. Tikimasi, jog šis Strasbūro teismo sprendimas paskatins Lietuvos teisėsaugos institucijas imtis sisteminių reformų, siekiant veiksmingo atsako į prieš LGBT asmenis nukreiptus neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą.

Pijaus Beizaro ir Mangirdo Levicko nuotrauka, po kurios publikavimo socialiniame tinkle „Facebook“ pasipylė neapykantos komentarai (asmeninio archyvo nuotr.)

LGBT asmenų saviraiškos laisvės ribojimai

Lietuva šiuo metu yra vienintelė valstybė Europos Sąjungoje, kurioje galioja taip vadinamas „homoseksualumo propagandą“ draudžiantis įstatymas. *Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo* 4 str. 2 d. 16 p. numato, kad nepilnamečiams neigiamą poveikį daro informacija, „kuria niekinamos šeimos vertybės, skatinama kitokia [...] santuokos sudarymo ir šeimos kūrimo samprata.“¹⁵ Nors valstybės institucijos jau kurį laiką netaiko šios įstatymo nuostatos, įvairios interesų grupės kryptingai bando ja manipuliuoti, siekdamos cenzūruoti su LGBT žmogaus teisėmis susijusią viešąją informaciją. 2018 metais organizacija „Krikščioniškosios kultūros institutas“ Lietuvos gyventojams paštu siuntinėjo lankstinukus, kuriais buvo kviečiama pasirašyti peticiją dėl „Baltic Pride“ eitynių draudimo. Ironiška, tačiau Žurnalistų etikos inspektoriatas 2019 metais konstatavo, kad paties „Krikščioniškosios kultūros instituto“ skleidžiama informacija klasifikuotina kaip neapykantos kalba¹⁶. Analogiškai, 2019 metų rudenį konservatyvios visuomenės grupės kreipėsi į Lietuvos radijo ir televizijos komisiją su reikalavimu cenzūruoti internetinėje nacionalinio transliuoto svetainėje patalpintą dokumentinę laidą „Spalvos“ apie tos pačios lyties šeimose augančius vaikus. Komisija konstatavo, kad minima laida įstatymo nuostatų nepažeidžia¹⁷. Nepaisant šios pozityvios įstatymo (ne) taikymo praktikos, įstatymų leidėjai nesiėmė jokių žingsnių, kad ši diskriminacinė aptariamo įstatymo nuostata būtų pakeista.

***

Šalia su LGBT žmogaus teisių užtikrinimu susijusių iššūkių, 2018–2019 metais Lietuvoje užfiksuota ir teigiamų pokyčių. 2018 metų rugsėjį, solidarizuodamasis su neapykantos nusikaltimais susiduriančia LGBT bendruomene, LGBT bendruomenės centre lankėsi Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius¹⁸. 2019 metų pavasarį vykusiuose savivaldybių tarybų rinkimuose į Vilniaus miesto savivaldybės tarybą buvo išrinktas pirmasis atvirai homoseksualus politikas, rinkiminės kampanijos metu aktyviai deklaravęs paramą LGBT žmogaus teisėms¹⁹. 2019 metų birželio mėnesį dešimt tarptautinių ir nacionalinių verslo įmonių viešai išreiškė paramą „Baltic Pride“ savaitės renginiams, pristatydamos „vaivorykštinę“ savo produkcijos reklamą²⁰. Šie pozityvūs socialiniai pokyčiai sufleruoja, kad Lietuvos visuomenė pamažu tampa vis atviresnė LGBT žmogaus teisių klausimams, o šie pokyčiai netolimoje ateityje neišvengiamai turės teigiamos įtakos užtikrinant ir teisinę LGBT asmenų apsaugą.

- ¹ „Lietuva pakilo „Vaivorykštės indekse“, bet atsilieka nuo daugelio ES šalių“, lrt.lt, 2018 m. gegužės 16 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/212773/lietuva-pakilo-vaivorykstes-indekse-bet-atsilieka-nuo-daugelio-es-saliu>.
- ² ILGA-Europe, „Rainbow Europe. Country Ranking“, 2019 m., <https://rainbow-europe.org/country-ranking#>.
- ³ JT Žmogaus teisių komiteto baigiamosios išvados ir rekomendacijos dėl Lietuvos ketvirtąjį periodinį pranešimą pagal Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą, Nr. CCPR/C/LTU/CO/4, 2018 m. rugpjūčio 29 d., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2FC%2FLTU%2FCO%2F4&Lang=en, žr. 9-10 ir 11-12 pastraipas.
- ⁴ Europos Komisija, „Factsheet on the Social Acceptance of LGBTI people in the EU“, 2019 m. spalio 23 d., https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/ebs_493_data_fact_lgbti_eu_en-1.pdf, p. 1-2.
- ⁵ Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL, „Vilniuje vykusiose „Baltic Pride“ 2019 eitynėse „Už lygybę!“ – rekordinis dalyvių skaičius“, lgl.lt, 2019 m. birželio 21 d., <https://www.lgl.lt/naujienos/vilniuje-vykusiose-baltic-pride-2019-eitynese-uz-lygybe-rekordinis-dalyviu-skaicius>.
- ⁶ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C673/16 Coman ir kiti, 2018 m. birželio 5 d., <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=202542&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2036621>.
- ⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas Nr. KT3-N1/2019, <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1898/content>.
- ⁸ EŽTT 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje L. prieš Lietuvą, pareiškimo Nr. 27527/03, <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-82243>.
- ⁹ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Translyčių asmenų teisių apsauga: tarptautinės tendencijos ir nacionalinės galimybės“ (konferencijos programa), 2019 m. gruodžio 10 d., https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/12/translyciu-asmenu-teisine-apsauga_programa_lt.pdf, p. 7.
- ¹⁰ Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas, Reg. Nr. 17-12650, 2017 m. lapkričio 3 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/bc2a5010c0911e7af36e75c0ac79247>.
- ¹¹ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Translyčių asmenų padėtis Lietuvoje: nacionalinė apžvalga“, Vilnius: 2019, https://lygybe.lt/data/public/uploads/2019/06/translyciu-asmenu-padetis-lietuvoje_nacionaline-apzvalga.pdf.
- ¹² „Naktinį padegimą gėjai laiko neapykantos nusikaltimu: „Policija ne iš karto tai pripažino“, lrytas.lt, 2018 m. rugpjūčio 10 d., <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/kriminalai/2018/08/10/news/naktini-padegima-gejai-laiko-neapykantos-nusikaltimu-policija-ne-is-karto-tai-pripazino--7224972>.
- ¹³ „Laiptinėje užpulta ir užgauliota vyrų pora pasipiktino policijos darbu: nurodytų užpuolikų nesulaikė“, lrt.lt, 2019 m. liepos 1 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1074562/laiptineje-uzpulta-ir-uzgauliota-vyru-pora-pasipiktino-pareigunu-darbu-nurodytu-uzpuoliku-nesulaike>.
- ¹⁴ EŽTT 2020 m. sausio 14 d. sprendimas byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą, pareiškimo Nr. 41288/15, <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-200344>.
- ¹⁵ Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas, Nr. IX-1067, 2002 m. rugsėjo 10 d. (galiojanti suvestinė redakcija nuo 2011 m. lapkričio 5 d.), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.183129/asr>.
- ¹⁶ „Ivertino Krikščioniškosios kultūros instituto informaciją apie „Baltic Pride“: neapykantos kalba“, 15min.lt, 2019 m. birželio 5 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/ivertino-krikscioniskosios-kulturos-instituto-informacija-apie-baltic-pride-tai-neapykantos-kalba-56-1155530>.
- ¹⁷ „Komisija nusprendė: LRT parodyta laida apie homoseksualius tėčius įstatymo nepažeidžia“, lrt.lt, 2019 m. lapkričio 6 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1113471/komisija-nusprende-lrt-parodyta-laida-apie-homoseksualius-tecius-istatymo-nepazeidzia>.
- ¹⁸ „L. Linkevičius susitiko su LGBT bendruomene išreikšti solidarumą“, 15min.lt, 2018 m. rugsėjo 17 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/l-linkevicius-susitiks-su-lgbt-bendruomene-isreiksti-solidarumo-56-1030610>.
- ¹⁹ „I Vilniaus tarybą išrinktas gėjus žada LGBT draugiškesnę sostinę: galėsiu prisidėti prie pokyčių“, delfi.lt, 2019 m. kovo 6 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/i-vilniaus-taryba-isrinktas-gejus-zada-lgbt-draugiskesne-sostine-galesiu-prisideti-prie-pokyciu.d?id=80548037>.
- ²⁰ „Žurnale „Žmonės“ 10 Lietuvos prekės ženklų išreiškė palaikymą LGBT bendruomenei“, zmones.lt, 2019 m. birželio 6 d., <https://www.zmones.lt/naujiena/zurnale-%E2%80%9Ezmones-10-lietuvos-prekes-zenklu-isreiske-palailykma-lgbt-bendruomenei.ddc737e0-87c5-11e9-86a7-aa000054c883>.

Diskriminacija dėl lyties

Ugnė Litvinaitė

2019 m. atnaujintas Europos lyčių lygybės instituto Lyčių lygybės indeksas parodė Lietuvą esant vienintele ES nare, nepadariusia progreso lyčių lygybės srityje nuo 2005 m., kai indeksas pradėtas skaičiuoti¹. Paskutiniausiu duomenimis lyčių lygybės padėtis šalyje įvertinta 55,5 proc. iš 100 proc. (ES vidurkis – 67,4 proc.). Toks Lietuvos rodiklis yra 0,3 proc. prastesnis nei 2005 m. ir 1,3 proc. – nei 2017 m. Kitose ES šalyse lyčių nelygybei mažėjant (bendrai ES rodiklis pagerėjo 5,4 proc.), stagnuojanti, o kai kuriose srityse net regresuojanti Lietuva šalių reitinge nuo 2005 m. nusirito 7 pozicijomis ir 2019 m. liko 23 (iš 28).²

Sprendimų priėmimas

Didžiausia nelygybė pastebima galios arba sprendimų priėmimo srityje (32,5 proc. pasiektos lygybės reitingas Lietuvoje, palyginus su 51,9 proc. ES), ypač ekonominiame gyvenimo sferoje. Didžiausių Lietuvos verslo bendrovių priežiūros ir valdymo mechanizmuose, stebėtojų tarybose ir valdybose moterys per pastaruosius trejus metus tesudarė 13,5 proc. narių, kai vidutiniškai ES moterų dalis bendrovių valdymo organuose siekia ketvirtadalį. Be to, moterys sudarė vos 7,7 proc. centrinio Lietuvos banko valdyboje (2,5 karto mažiau nei ES).³

Politinėse ir socialinių reikalų sprendimų priėmimo institucijose moterų dalis mažesnė nei ES nuo 3,6 proc. (regioninėse tarybose) iki 7,5 proc. (parlamente), skaičiuojant pakutinių trejų metų vidurkį.⁴ Moterys sudaro tik apie penktadalį Seimo⁵, kaip ir šimtmečio pradžioje⁶. Užtat moterų ministrių dalis nuosekliai didėjo (2004–2006 m. 16 proc., 2014–2018 m. jau apie 24 proc.)⁷, tačiau 2019 m. pradžioje Lietuva tapo vienintele ES valstybe, kuriai vadovavo vien iš vyrų sudaryta vyriausybė⁸. Iš pirmo žvilgsnio atsitiktinis įvykis, kurį susiję politikai palydėjo seksistinio pobūdžio komentarais⁹, tapo simboliu iliustracija, kad struktūriniai pokyčiai, užtikrinantys tolygų abiejų lyčių dalyvavimą ir atstovavimą politikoje, iki šiol nebuvo pasiekti. Šią problemą pastebėjo Jungtinių Tautų (JT) Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas. 2019 m. lapkritį pateiktose rekomendacijose Lietuvai dėl JT konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (angl. trumpinys CEDAW) įgyvendinimo išreikštas susirūpinimas, kad iš 14 ministrų tik viena buvo moteris, be to, pastebėta, kad tik viena partija taikė savanoriškas kvotas kandidatūroms paskutiniuose parlamento rinkimuose¹⁰.

Minėtasis komitetas ragino Lietuvą priimti ir taikyti laikinas specialiąsias priemones, kurios gali paspartinti lyčių lygybę (tokias kaip lyčių kvotas) visose sferose, kuriose moterys yra nepakankamai reprezentuojamos, įskaitant ne tik politinį ir viešąjį gyvenimą, bet ir švietimą bei darbo vietas, o taip pat ne tik įstatymo leidėjo, politikos formuotojų, bet ir privataus sektoriaus atstovų iniciatyva.¹¹ Tam visų pirma Lietuva turėtų panaikinti teisinę kliūtis, numatydama galimą tokių priemonių taikymą įstatymuose.¹²

Segregacija tarp lyčių tiek vertikaliai (užimamų pozicijų), tiek horizontaliai (pasiskirstymo tarp profesinių sričių) Lietuvoje išlieka problema, matoma švietimo įstaigose ir darbo vietų pasiskirstyme¹³. Tiek darbo rinka, tiek švietimo sistema prastai įtraukia moteris migrantės, romės, moteris, gyvenančias kaimo vietovėse, vyresnes moteris bei moteris su negalia.¹⁴

Laikas, darbas ir šeima

Reikšminga faktinė lyčių nelygybė taip pat fiksuojama laiko naudojimo srityje dėl moterims tenkančios nelygios namų ruošos ir priklausomų asmenų priežiūros naštos¹⁵. Pastebėtina, kad nors lietuvės yra aktyvesnės darbo rinkoje bei turi geresnes karjeros perspektyvas palyginus su vidutine europiete, tai nepanaikina finansinės nelygybės, kuri Lietuvoje ryškesnė nei ES, ypač tarp asmenų, turinčių vaikų¹⁶.

Laikas, praleistas neapmokamam darbui namuose, bei prastos sąlygos derinti motinystę (tėvystę) ir darbą prisideda prie žemesnio moterų atlygio bei skurdo grėsmės pensijoje arba likus vienišoms¹⁷. Dėl neįvertinamo ir neproporcingai paskirstomo laiko, praleisto šeimos ir namų ūkio reikmėms, ypačingai kenčia moterys, gyvenančios kaimo vietovėse¹⁸.

JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas 2019 m. ragino Lietuvą pripažinti moterų atliekamas namų ruošos ir vaikų auginimo socialinę vertę, užtikrinant joms pensijas ir socialines garantijas, bei plėtoti galimybes moterims derinti šeimos ir darbo atsakomybes, visų pirma suteikiant prieinamas vaikų priežiūros paslaugas.¹⁹ Lietuva kol kas nėra pasiekusi Europos tarybos užsibrėžtų Barselonos tikslų, dar 2002 m. numaćiusių, jog 33 proc. vaikų iki 3 metų amžiaus ir 90 proc. ikimokyklinio amžiaus vaikų nuo 3 m. amžiaus turėtų gauti formalios priežiūros paslaugas. Tokia priežiūra 2017 m. EU-SILC duomenimis buvo suteikiama atitinkamai 20 proc.²⁰ ir 80 proc. vaikų.²¹ Lietuviai taip pat praneša turį žymiai mažesnes lankstumo galimybes darbe nei kiti europiečiai²².

Vaikų susilaukiančių moterų atitrūkimas nuo darbo rinkos, vėliau sukuriantis atlyginimų atotrūkio didėjimą tarp lyčių, glaudžiai susijęs su vaiko priežiūros išmokų politika. Pagal dabartinę tvarką, pirmaisiais vaiko gyvenimo metais vaiko priežiūros išmoka numatoma tik kaip pajamų kompensacija, taigi darbus tęsiančios mamos ar tėvai, prižiūrintys vaiką, ją dažniausiai praranda. Visgi Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo pakeitimo projektai, kuriais siūlyta sudaryti sąlygas tėvams dirbti ar gauti pajamų neprarandant išmokos, Seime atmesti²³. Siekiant į vaikų auginimą labiau įtraukti tėvus ir sumažinti moterų patiriamas diskriminacines pasekmes, diskutuota apie 2019 m. priimtos ES direktyvos, numatančios dviejų mėnesių neperleidžiamas vaiko priežiūros atostogas abiem tėvams²⁴, pritaikymą Lietuvoje²⁵. Išplėsta teisė gauti vaiko priežiūros išmokas ne tik vienam iš tėvų (jėvių) ir globėjų, bet ir vienam iš dirbančių senelių²⁶ galimai pagerins dirbančių motinų situaciją, tačiau gali neigiamai paveikti vyresnių moterų darbo galimybes. Kita vertus, nuo 2020 m. jėviams, kaip ir biologiniu keliu vaiko susilaukusiems tėvams, užtikrinamos tokios pat sąlygos pasiimti 24 mėnesių vaiko priežiūros atostogas, nepriklausomai nuo vaiko amžiaus²⁷. Be to, tėvai galės gauti ligos išmoką už pradinių klasių moksleivių priežiūrą, jeigu mokykloje paskelbta epidemija. Iki šiol tokios išmokos būdavo mokamos tik už ikimokyklinio amžiaus vaikus.²⁸ Patvirtintas bazinių paslaugų šeimai paketas.²⁹

2018 m. priimtas Konstitucinio Teismo (KT) sprendimas *Dėl moterų, nutraukusių savo darbinę (profesinę) veiklą, teisės gauti motinystės išmoką*, sustabdė savarankiškai dirbančių moterų diskriminaciją gauti paramą tapus mama. Įsigaliojus šiam KT nutarimui, visos moterys, turinčios Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme nurodytą socialinio draudimo stažą (ne trumpesnį kaip 12 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius), nutraukusios savo darbinę (profesinę) veiklą iki tos dienos, kurią jos įstatymų nustatyta tvarka įgytų teisę į mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, turi teisę gauti motinystės išmokas.³⁰ Priėmus atitinkamas įstatymo pataisas, blogesnėje padėtyje atsidūrė visą nėštumo laikotarpį nedirbusios moterys³¹, tačiau galiausiai Seimas pritarė įstatymo pakeitimams, kuriais viso nėštumo metu nedirbusioms mamoms sugražinama galimybė gauti motinystės išmoką, jeigu moteris turi reikiamą socialinio draudimo stažą.³²

Stereotipinės nuostatos

Diskriminacinės, seksistinio ir patriarchalinio pobūdžio nuostatos lyčių atžvilgiu išlieka plačiai paplitusios Lietuvos visuomenėje, kaip rodo 2018 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos (LGKT) užsakytu atlikta reprezentatyvi apklausa³³. Pavyzdžiui, net 58 proc. lietuvių sutinka, kad žmonos pareiga yra pasirūpinti vyro buitimi, o 61 proc. – jog vyras turėtų uždirbti daugiau už savo partnerę, 41 proc. pritarė teiginiui „mylėtis su vyru yra žmonos pareiga“.³⁴

Viešojoje erdvėje stereotipinį požiūrį įtvirtina seksistinio pobūdžio moterų vaizdavimas. 2018 m. LGKT atliko 11 tyrimų dėl galimo moterų žeminimo prekių ir paslaugų reklamos. Tarnybos ataskaitoje pažymima, kad moters sudaiktinimas prekių ir paslaugų reklamoje, ypač vaizduojant moterį kaip sekso objektą, vis dar yra paplitęs viešojoje erdvėje³⁵. Kai kurios reklamos įvertintos kaip pažeidžiančios antidiskriminacinius įstatymus.³⁶

2019 m. atlikta mokymo(si) priemonių vertinimo lyčių aspektu apžvalga parodė, kad stereotipinis lyčių vaizdavimas būdingas šiuolaikiams vadovėliams, iš kurių mokosi Lietuvos 6–7 klasių mokiniai.³⁷

Laikas, praleistas
neapmokamam darbui
namuose, bei prastos
sąlygos derinti motinystę
(tėvystę) ir darbą
prisideda prie žemesnio
moterų atlygio bei skurdo
grėsmės pensijoje arba
likus vienišoms. ●

Negana to, diskriminacinės ir patriarchalinės nuostatos buvo dėstomos mokiniams kaip lytiškumo ugdymo programos dalis.³⁸ Klaidinga, žmogaus teisių principų neatitinkanti informacija apie lytinę sveikatą ir lytiškumą buvo teikiama ir mokytojams Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos akredituotose programose³⁹. Be to, 2018 m. LGKT gautas skundas apie mergaitėms ir berniukams nesudarytas vienodas sąlygas rinktis technologijų dalyko programą vienoje sostinės gimnazijoje⁴⁰ rodo, kad mokyklose vyraujantis stereotipinis požiūris galimai riboja ir mokinių galimybes mokytis.

Manytina, kad stereotipinis ankstyvasis ir vidurinis ugdymas lemia lyčių segregaciją universitetinėse studijų programose. Lietuvoje tarp baigiančiųjų pirmosios pakopos studijas informacijos ir ryšio technologijų srityse moterys tesudaro 13 proc., o sveikatos priežiūros ir socialinės gerovės programose vyrai – 23,4 proc.⁴¹ Horizontali segregacija prisideda prie finansinės lyčių nelygybės⁴².

JT ekspertų rekomendacijose Lietuvai siūlyta įgyvendinti tęstinį švietimo programos vertinimą bei reformavimą, pasitelkiant lyčių lygybės ekspertus, ir sukurti atskirą veiksmų planą, kuriuo būtų mažinamas lyčių stereotipų paplitimas mokymo(si) medžiagoje ir mokymo programose.⁴³ Siūlyta sustiprinti prevencinės šviečiamosios LGKT veiklos mandatą, įgyvendinant platesnes kampanijas, ypatingai atsižvelgiant į žiniasklaidos švietimą ir etikos kontrolę.⁴⁴

Pastebima, kad 2018 m. įsigaliojęs Šeimos stiprinimo įstatymas⁴⁵ gali paskatinti diskriminacinius moterims ir vyrams priskiriamus vaidmenis ir atsakomybes šeimoje bei visuomenėje, todėl būtina sekti ir įvertinti jo poveikį diskriminaciniams nuostatom.⁴⁶

Diskriminacija

Tyrimai dėl galimos diskriminacijos lyties pagrindu sudaro didžiausią dalį LGKT atliekamų tyrimų nuo 1999–ųjų. 2018 m. jie sudarė 32 proc. visų tyrimų. Pusė jų atlikta dėl galimų pažeidimų darbo santykių srityje, dažniausiai – dėl galimai diskriminuojančių darbo skelbimų, kai nurodomas pareigybės pavadinimas moteriškosios giminės daiktavardžiais. Tarnybos ataskaitoje pastebima, kad dažniausiai tai būna pareigos, kurias užimti yra nustatyti žemi kvalifikaciniai reikalavimai ir kurios tradiciškai priskiriamos moterų dominuojamai sričiai, pavyzdžiui, „pardavėja, valytoja, kambarių tvarkytoja, pagalbininkė, plovėja, padėjėja“. 2018 metais buvo tirti ir keli atvejai, kai darbo skelbimuose pretendui buvo keliami lyties ir amžiaus reikalavimai.⁴⁷

Antroji sritis, kurioje buvo tiriama daugiausia diskriminacijos dėl lyties apraiškų, – vartotojų teisių apsaugos. Tirti atvejai, kai remiantis lytimi nurodomos skirtingos paslaugų kainos arba taikomos nuolaidos⁴⁸. Kita vertus, LGKT socialinės kampanijos „Kaina neturi lyties“ skatinimu pamažu atsisakoma pagal lytį taikomos kainodaros grožio industrijoje.⁴⁹

Po 2017 m. Darbo kodekso pataisų, numančių, jog darbdavys, kurio vidutinis darbuotojų skaičius yra daugiau nei 50, privalo priimti ir įprastais darbovietėje būdais paskelbti lygių galimybių politikos įgyvendinimo priemones⁵⁰, padaugėjo įmonių ir organizacijų atstovų kreipimūsi dėl praktinio lygių galimybių įgyvendinimo⁵¹. 2018–2019 m. pasirodė daug priemonių ir iniciatyvų lygybei darbo santykių sferoje užtikrinti⁵². Visgi pažymėtina, kad nėra mechanizmų sekti ir įvertinti lygių galimybių politikos įgyvendinimą darbovietėse⁵³.

Teisių žinojimas ir užtikrinimas

Nepaisant rekordinio kreipimūsi į LGKT skaičiaus⁵⁴, pasiekto paskutiniiais ataskaitiniais metais (2018 m.), JT ekspertų vertinimu, skundų dėl diskriminacijos lyties pagrindu, ypatingai iš moterų ir mergaičių su negalia, skaičius yra mažas. Tai siejama su ribotu teisinių konsultacijų prieinamumu, ypatingai moterims, priklausančioms mažumoms, gyvenančioms kaimo vietovėse, moterims su negalia, migrantėms, vyresnio amžiaus bei LGBT* moterims. Komitetas taip pat išreiškė susirūpinimą prastu visuomenės informuotumu apie CEDAW Konvenciją bei fragmentuotą jos įgyvendinimą.⁵⁵ Pastebėtina, kad Lietuvos teisinėje bazėje nesama teisinių nuostatų, draudžiančių daugialypę diskriminaciją prieš moteris, taip pat neįvestas teisinis apibrėžimas, kuris atskirtų biologinę lytį nuo socialinės.

Planuojant bei įgyvendinant priemones lyčių lygybei užtikrinti, trūksta sistemingo ir strateginio požiūrio. Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2015–2021 metų programos įgyvendinimo veiksmų planas 2018–2021 metams, pagrindinis vyriausybės lyčių lygybės politikos darbotvarkės dokumentas, buvo rengtas 11 mėnesių, ir priimtas likus pusmečiui įgyvendinti visas 2018 metams skirtas priemones.⁵⁶ Kaip nurodoma Nepriklausomoje šio plano apžvalgoje, atliktoje LGKT, didelė dalis priemonių yra fragmentiškos ir formalios, jų įgyvendinimo mastai nėra ambicingi arba reikšmingi; kvestionuotinas proceso skaidrumas.⁵⁷ JT rekomendacijose nurodoma, kad šį planą tvirtinančios Moterų ir vyrų lygių galimybių komisijos veikla turėtų būti perorganizuota taip, kad neatliktų ir politikos priemonių formavimo, ir jų įgyvendinimo kontrolės funkcijų vienu metu.⁵⁸

ŠALTINIAI

¹ European Institute for Gender Equality (EIGE), „Gender Equality Index: Lithuania in 2019“, <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2019>

² Ten pat.

³ EIGE, „Gender Equality Index: Power in Lithuania in 2019“, <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2019/domain/power/LT>

⁴ Ten pat.

⁵ Ten pat.

⁶ EIGE, „Gender Equality Index: Power in Lithuania in 2005“, <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2005/domain/power/LT>

⁷ EIGE, „Gender Equality Index: Power in Lithuania in 2005“; EIGE, „Gender Equality Index: Power in Lithuania in 2019“, <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2005/domain/power/LT>

⁸ Vilius Petkauskas, „S. Skvernelis: lyčių lygybė Vyriausybėje išlaikyta“, *alfa.lt*, 2019 m. sausio 16 d., <https://www.alfa.lt/straipsnis/50361619/s-skvernelis-lyciu-lygybe-vyriausybeje-islaikyta>

⁹ Antanas Manstavičius, „Tikimybių ironija“, *IQ žurnalas*, 2019 m. kovo 28 d., <https://naujienos.alfa.lt/leidinys/iq/tikimybiu-ironija/>

¹⁰ United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, „Concluding observations on the sixth periodic report of Lithuania (CEDAW/C/LTU/CO/6)“, 2019 m. lapkričio 12 d., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fLTU%2fCO%2f6&Lang=en

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat.

¹³ Milda Dargužaitė ir Ugnė Litvinaitė, „Stereotipai ir moters darbo rinkoje“, Asociacija „Lyderė“, 2018, <https://lydere.lt/studija/>

¹⁴ United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, „Concluding observations on the sixth periodic report of Lithuania (CEDAW/C/LTU/CO/6)“, 2019 m. lapkričio 12 d., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fLTU%2fCO%2f6&Lang=en

¹⁵ EIGE, „Time in Lithuania in 2019“, <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2019/domain/time/LT> Pastaba: 2016 m. duomenys.

¹⁶ EIGE, „Money in Lithuania in 2019“, <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2019/domain/money/LT> Pastaba: 2017 m. duomenys.

¹⁷ Dargužaitė ir Litvinaitė, p. 21–24, <https://lydere.lt/studija/>

¹⁸ United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, „Concluding observations on the sixth periodic report of Lithuania (CEDAW/C/LTU/CO/6)“, 2019 m. lapkričio 12 d., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fLTU%2fCO%2f6&Lang=en

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Lietuvos statistikos departamento duomenimis, tokių vaikų dalis ikimokykliniame ugdyme buvo 28,3 procento.

²¹ EIGE, „Work-life balance (2019) / Informal caring for children and childcare services“, <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/thematic-focus/work-life-balance/caring-for-children/LT>

²² EIGE, „Work-life balance (2019) / Flexible working arrangements in Lithuania“, <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/thematic-focus/work-life-balance/flexible-working-arrangements/LT>

²³ Laura Adomavičienė, „Ginčai Seime: papildomos išmokos gali tikėtis tik pradinukų tėvai ir darbą praradusios nėščiosios“, *LRT.lt*, 2019 m. spalio 8 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1104742/ginciai-seime-papildomos-ismokos-gali-tiketis-tik-pradinuku-tevai-ir-darba-praradusios-nesciosios>

²⁴ Directive (EU) 2019/1158 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on work-life balance for parents and carers and repealing Council Directive 2010/18/EU/REV/1, 2019 m. birželio 20 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELLAR:4119596d-a475-11e9-9d01-01aa75ed71a1>

²⁵ Jurgita Čeponytė, *LRT RADIO* laida „LRT aktualijų studija“, „Vaiko priežiūros atostogos Lietuvoje: prižiūrėti ilgiau galės ir tėčiai, bet dvejojama dėl visuomenės sąmoningumo“, *LRT.lt*, 2019 m. liepos 11 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1070322/vaiko-prieziuros-atostogos-lietuvoje-priziureti-ilgiau-gales-ir-teciai-bet-dvejojama-del-visuomenes-samoningumo>

- ²⁶ Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo Nr. IX-110 10 ir 22 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2018 m. sausio 12 d., Nr. XIII-987, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b4e84cf0fb5e11e79a26c63add27e2?jfwid=-1cf2004j5n>
- ²⁷ Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo Nr. IX-110 5, 22, 23 ir 24 straipsnių
- ²⁸ Pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIIIP-1878(2), 2019, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/fdc44750928711e98a-8298567570d639?fbclid=IwAR04wQUfIZG_7crMN6uOZxyxKWkXK8SpGm-o6uB304F7_LrO5uF8BDeXVBU
- ²⁸ Vytautas V. Žeimantas, „2020 m. keisis motinystės, ligos ir nedarbo išmokos“, „Verslo žinios“, 2019 m. gruodžio 25 d., <https://www.vz.lt/finansai-apskaita/2019/12/25/2020-m-keisis-motinystes-ligos-ir-nedarbo-ismokos#ixzz6ARXV-ga80>
- ²⁹ LR Vyriausybė, Šeštasis pranešimas apie Jungtinių tautų konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims įgyvendinimą Lietuvoje, LR Socialinių reikalų ir darbo ministerija, 2018, 14; LR Socialinių reikalų ir darbo ministerija, „Lyčių lygybė ir moterų diskriminacijos panaikinimas: kas pasiekta ir kokias rekomendacijas siūlo įgyvendinti JT komitetas“, 2019 m. lapkričio 27 d., <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/lyciu-lygybe-ir-moteru-diskriminacijos-panaikinimas-kas-pasiekta-ir-kokias-rekomendacijas-siulo-igyvendinti-jt-komitetas>
- ³⁰ LR Konstitucinis Teismas, „Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 16 straipsnio nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2018 m. gruodžio 19 d., Nr. KT23-N13/2018, Vilnius <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1885/content>
- ³¹ Vaida Kalinkaitė-Matuliauskienė, „Motinystės išmokų tvarka ir vėl keičiasi – šį kartą į gerąją pusę“, LRT.lt, 2019 m. gruodžio 19 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/1126813/motinystes-ismoku-tvarka-ir-vel-keiciasi-si-karta-i-geraja-puse>
- ³² LR Socialinių reikalų ir darbo ministerija, „Seimas priėmė pataisus dėl motinystės išmokų: numatytos kompensacijos laiku neinformuotoms mamoms“, 2019 m. gruodžio 19 d., <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/seimas-prieme-pataisus-del-motinystes-ismoku-numatytos-kompensacijos-laiku-neinformuotoms-mamoms>
- ³³ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Reprezentatyvi visuomenės nuomonės apklausa apie lyčių stereotipus ir smurtą“, 2018/2019. https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/09/visuomenes_nuomones_apklausa_vilmorus.pdf
- ³⁴ Ten pat.
- ³⁵ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „2018 metų veiklos ataskaita“, 2019 m., <https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/04/lgk-2018-m-veiklos-ataskaita.pdf>
- ³⁶ Eitvydas Zurba, „EMSI“ skirtas įspėjimas už seksistinę reklamą, Žmogaus teisių balsas, 2018 m. liepos 26 d., <https://www.ztbalsas.lt/lietuvoje/emsi-skirtas-ispejimas-uz-seksitine-reklama/>
- ³⁷ Alina Martinkutė-Vorobej, Ramunė Narkevičiūtė ir Virginija Skučaitė-Budrienė, „Vadovėlių ir kitų mokymo (-si) priemonių vertinimo lyčių aspektu apžvalga“, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2019, <https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/04/vaoveliu-ir-kitu-mokymosi-priemoniu-vertinimo-lyciu-aspektu-apzvalga.pdf>
- ³⁸ Kristina Aržuolaitienė, „Lytiškumo pamokoje lektorius moksleiviams aiškino, kur moterų vieta“, 15min.lt, 2019 m. gegužės 28 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/svietimas/lytiskumo-pamokoje-lektorius-moksleiviams-aiskino-kur-moteru-vieta-233-1151494>
- ³⁹ „Žmogaus teisių organizacijos prašo paaiškinti, kodėl mokytojams buvo dėstoma šokiruojanti medžiaga apie lytiškumo ugdymą“, Manoteises.lt, 2018 m. rugpjūčio 21 d., <https://manoteises.lt/straipsnis/zmogaus-teisiu-organizacijos-praso-paaiskinti-kodel-mokytojams-buvo-destoma-sokiruojanti-medziaga-apie-lytiskumo-ugdyma/>
- ⁴⁰ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Pažeidimas gimnazijoje: mokiniai darbų pamokas turėjo lankyti pagal savo lytį“, 2019 m. vasario 1 d., <https://www.lygybe.lt/lt/naujienos/pazeidimas-gimnazijoje-mokiniai-darbu-pamokas-turejo-lankyti-pagal-savo-lyti/1036>
- ⁴¹ Lietuvos Statistikos departamentas, „Moteris ir vyras Lietuvoje 2017“, 2018. <https://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=30580>
- ⁴² Ten pat.
- ⁴³ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas pateikė rekomendacijas Lietuvai“, 2019 m. gruodžio 11 d., <https://www.lygybe.lt/lt/naujienos/jt-moteru-diskriminacijos-panaikinimo-komitetas-pateike-rekomendacijas-lietuvai/1197>
- ⁴⁴ United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, „Concluding observations on the sixth periodic report of Lithuania (CEDAW/C/LTU/CO/6)“, 2019 m. lapkričio 12 d., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fLTU%2fCO%2f6&Lang=en
- ⁴⁵ LR Šeimos stiprinimo įstatymas, 2017 m. spalio 19 d., Nr. XIII-700, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/71039aa2b98511e7967a9645b537eb05>
- ⁴⁶ United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, „Concluding observations on the sixth periodic report of Lithuania (CEDAW/C/LTU/CO/6)“, 2019 m. lapkričio 12 d., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fLTU%2fCO%2f6&Lang=en
- ⁴⁷ Lygių galimybių kontrolieriaus, „2018 metų veiklos ataskaita“, 2019, p. 17, 43. <https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/04/lgk-2018-m-veiklos-ataskaita.pdf>; Karolina Mikolūnaitė, „Braškių prekybai vis dar ieško tik moterų, autoservisai – tik vyrų“, 15min.lt, 2018 m. liepos 1 d., www.15min.lt/verslas/naujiena/bendroves/braskiu-prekybai-vis-dar-iesko-tik-moteru-autoservisai-tik-vyru-663-923858; Mindaugas Jackevičius, „Ieško buhalterės be mažų vaikų: pasipiktinusių laukė keistas paaiškinimas“, Delfi.lt, 2018 m. balandžio 21 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/iesko-buhalteres-be-mazu-vaiku-pasipiktinusių-lauke-keistas-paaiskinimas.d?id=77641309>
- ⁴⁸ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Automobilių plovyklos akcija diskriminavo vyrus“, 2018 m. birželio 25 d., <https://www.lygybe.lt/index.php/lt/automobiliu-plovykla-diskriminavo-vyrus>; Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Skatindami moteris apsilankyti festivalyje, LOGIN organizatoriai diskriminavo vyrus“, 2019 m. vasario 15 d., <https://lygybe.lt/lt/login-organizatoriai-diskriminavo-vyrus>
- ⁴⁹ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Kirpyklos keičia kainas: kliento lytis bus nesvarbi“, 15min.lt, 2018 m. balandžio 27 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kirpyklos-keicia-kainas-kliento-lytis-bus-nesvarbi-56-963716>

⁵⁰ Darius Jokubaitis, „Lyčių lygybė ir naujasis darbo kodeksas“, Lygus.lt, 2017 m. gruodžio 1 d., <http://www.lygus.lt/lyciu-lygybe-ir-naujasis-darbo-kodeksas/>

⁵¹ Lukrecijus Tubys, ELTA, „Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba: pernai gautas rekordinis kreipimūsi skaičius“, Kauno diena.lt, 2019 m. balandžio 10 d., <https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-tarnyba-pernai-gauti-be-veik-1000-kreipimusi-909195>

⁵² Mėta Adutavičiūtė, „Lygių galimybių įgyvendinimo vadovas darbdaviams“, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2018, <https://lygybe.lt/data/public/uploads/2018/11/lygiugalimybiuvadovas.pdf>; Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Startuoja nemokami e-mokymai darbdaviams ir darbuotojams“, Manoteises.lt, 2018 m. spalio 24 d., <https://manoteises.lt/straipsnis/startuoja-nemokami-e-mokymai-darbdaviams-ir-darbuotojams/>; Audronė Kisieliienė et al., „Lyčių lygybės vadovas savivaldybėms“, Vilnius: LGKT, 2018, <https://lygybe.lt/data/public/uploads/2018/09/nuo-a-iki-z-lyciu-lygybes-vadovas-savivaldybems.pdf>; Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „2018-iejį: ir lygybės darbo rinkoje skatinimo metai“, Manoteises.lt, 2018 m. gruodžio 27 d., <https://manoteises.lt/straipsnis/2018-iej-i-ir-lygybes-darbo-rinkoje-skatinimo-metai/>; Lygių galimybių sparnai <http://www.lygybesplanai.lt/lygiu-galimybiu-sparnai/>

⁵³ United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, „Concluding observations on the sixth periodic report of Lithuania (CEDAW/C/LTU/CO/6)“, 2019 m. lapkričio 12 d., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fLTU%2fCO%2f6&Lang=en

⁵⁴ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba „Lygių galimybių kontrolierei – beveik tūkstantis kreipimūsi“, 2019 m. balandžio 10 d., <https://www.lygybe.lt/lt/zmogaus-teises-zmones-gina-vis-dazniau>

⁵⁵ United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, „Concluding observations on the sixth periodic report of Lithuania (CEDAW/C/LTU/CO/6)“, 2019 m. lapkričio 12 d., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fLTU%2fCO%2f6&Lang=en

⁵⁶ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Nepriklausoma apžvalga apie Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2015–2021 m. programos veiksmų plano 2018–2021 m. priemones“, 2018, <https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2018/12/nepriklausoma-apzvalga-2018.pdf>

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, „Concluding observations on the sixth periodic report of Lithuania (CEDAW/C/LTU/CO/6)“, 2019 m. lapkričio 12 d., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fLTU%2fCO%2f6&Lang=en

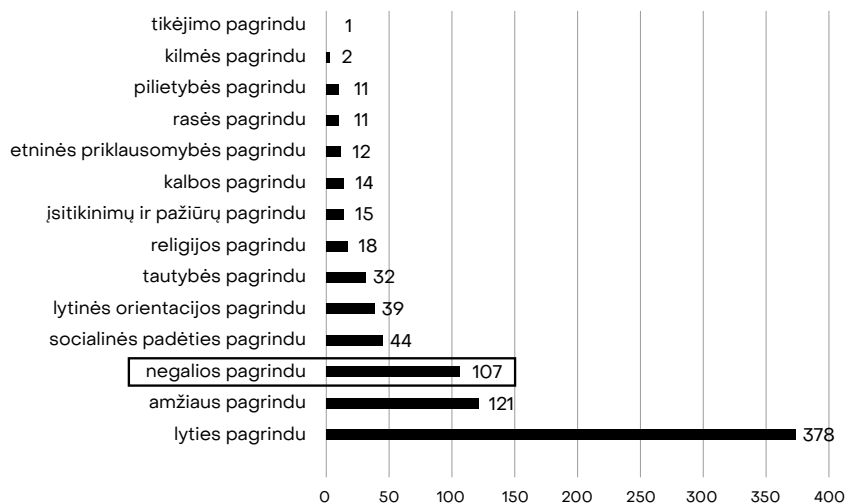
Diskriminacija dėl negalios

Ugnė Grigaitė

Lygių galimybių kontrolierės tarnybos duomenys

2018 m. į Lygių galimybių kontrolierės tarnybą (toliau – LGKT)¹ dėl galimos diskriminacijos negalios pagrindu buvo kreiptasi 107 kartus (tai sudarė 11 proc. visų tais metais gautų kreipimūsi). Nustatyta, kad diskriminacijos negalios pagrindu atvejų dažniau pasitaikydavo valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų veiklos srityje; su skundais į LGKT dažniausiai kreipėsi asmenys, turintys fizinę negalią, dėl patirtų savo teisių suvaržymų paslaugų teikimo srityje. Taip pat pastebėtina, kad lyginant su anksčiau metais, 2018 m. LGKT užfiksavo itin didelį besikreipiančiųjų dėl teisinių konsultacijų asmenų, turinčių negalią, aktyvumą.

2018 m. gautų kreipimūsi skaičius pagal galimus diskriminacijos pagrindus

2019 m. LGKT atliktas 41 tyrimas dėl diskriminacijos negalios pagrindu, iš jų 2 – Lygių galimybių kontrolierės iniciatyva. Daugiausia tyrimų atlikta vartotojų teisių apsaugos srityje (22 tyrimai). Darbo santykių srityje atlikti 10 tyrimų, valstybės ir savivaldybių institucijų srityje (dėl galimai diskriminuojančių teisės aktų) – 5 tyrimai, švietimo srityje – 1 tyrimas. 6 atvejais pažeidimai nustatyti, keli atvejai dar nebaigti tirti, galimai bus nustatyta diskriminacija dar 3 atvejais. 2019 m. 4 atvejais tyrimai nutraukti, nes LGKT pradėjus tyrimą, pažeidimai buvo pašalinti. Telefonu ar atvykus į tarnybą konsultuoti 352 asmenys, turintys negalią, ar juos atstovaujantys asmenys.²

Po LGKT pateikto siūlymo, 2018 m. balandžio 1 d. įsigaliojo Visuomenės informavimo įstatymo pataisos, kuriomis buvo įtvirtintas draudimas žiniasklaidoje kurstyti neapykantą, patyčias, diskriminaciją, smurtą bei fizinį susidorojimą su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu, įtraukiant ir negalią kaip vieną iš galimų pagrindų tokiems veiksams³.

2018 m. LGKT atliko tyrimą⁴ dėl Vilniaus televizijos bokšto teikiamų paslaugų prieinamumo asmenims, turintiems judėjimo, regos negalią bei intelekto sutrikimų. Tyrimas buvo inicijuotas gavus informaciją, jog „Vilniaus televizijos bokšto interneto svetainėje skelbta informacija, kad į televizijos bokšto apžvalgos ratą ir kavinę-barą „Paukščių takas“, esančią pastato 19-ame aukšte, asmenys su judėjimo

negalia, kai jiems judėti reikia vežimėlio, dėl evakuacijos galimybių nebuvimo, neveikiant liftams, pakilti negali. Asmenys su regos negalia, kai jiems judėti reikia baltos vedlio lazdelės arba vedlio, ir asmenys su proto negalia, kai jiems reikia lydinčio asmens, – įleidžiami tik su lydinčiu asmeniu“.⁵

Vykdamas tyrimą, nutarta iš anksto paskelbti keletą dienų per metus, kuriomis lankymosi Vilniaus televizijos bokšto paslaugos būtų teikiamos asmenims, turintiems fizinę negalią, bokšte budint apmokytiems saugos darbuotojams arba Lietuvos Šaulių sąjungos savanoriams. Šis sprendimas buvo priimtas, nes „dėl bokšto konstrukcijos asmenims su judėjimo negalia kritinių situacijų atvejais evakuacijos galimybės būtų itin apsunkintos, buvo konstatuota, jog toks bokštą administruojančios įmonės pasiūlytas ketinamas organizuoti paslaugos teikimo būdas minimaliai atitiktų įstatymų nustatytą reikalavimą paslaugų teikėjams užtikrinti teisę gauti paslaugas visiems asmenims, nepaisant jų negalios“.⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad toks sprendimas neatitinka JT Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatų ir nesuteikia žmonėms, turintiems negalią, galimybės naudotis Vilniaus televizijos bokšto teikiamomis paslaugomis lygiai su kitais asmenimis.

Kitas LGKT 2018 m. atliktas tyrimas⁷ dėl galimos diskriminacijos negalios pagrindu – dėl Kauno „Žalgirio“ arenos nepritaikymo asmenims su fizine negalia. Į daugelį po LGKT tyrimo pateiktų pasiūlymų arenos administracijos atstovai atsižvelgė. Pavyzdžiui, jie įdiegė patobulinimus, tiek išdėstydami žiūrovų vietas arenos žiūrovų salėje, tiek sudarydami galimybę asmenims, turintiems negalią, pasirinkti vietas įsigyjant bilietus internetu į sporto bei kultūros renginius Kauno „Žalgirio“ arenoje⁸.

Motery ir mergaičių, turinčių negalią, teisės

2018 m. Lietuvos neįgaliųjų draugija atliko moterų ir mergaičių, nuomonės apklausą⁹, kuri atskleidė, kad 41 proc. moterų ir 53 proc. mergaičių, turinčių negalią, teigia patiriančios diskriminaciją. Jos įvardino su tuo susiduriančios įvairiose srityse, pavyzdžiui, siekdamas gauti sveikatos priežiūros, reabilitacijos arba slaugos, mobilumą gerinančias paslaugas ar priemones, o taip pat darbo ir užimtumo srityje. 9 proc. moterų atskleidė, kad dėl negalios joms teko susidurti su atkalbinėjimu gimdyti, net prievartine sterilizacija, abortu ar kontracepcija be jų informuoto sutikimo. 32 proc. moterų ir 39 proc. mergaičių taip pat teigė patyrusios psichologinį smurtą, 21 proc. ir 23 proc. – fizinį smurtą, 6 proc. ir 4 proc. patyrė priekabiavimą arba seksualinį smurtą.

Tinkamas sąlygų pritaikymas žmonėms, turintiems negalią

Dar 2016 m. JT Neįgaliųjų teisių komiteto Lietuvai pateiktose rekomendacijose buvo konstatuota, kad valstybė privalo imtis visų būtinų teisinių, juridinių ir administracinių priemonių, kuriomis: a) būtų skatinamas tinkamas sąlygų pritaikymas negalią turintiems asmenims visuose viešuosiuose ir privačiuose sektoriuose, užtikrinamas ir stebimas jų sudarymas; b) būtų pripažįstama, kad „tinkamo sąlygų pritaikymo nebuvimas yra diskriminacijos dėl negalios forma“.¹⁰

Atsižvelgiant į šią rekomendaciją, 2019 m. vasario 12 d. Seime buvo priimtas pakoreguotas įstatymo Paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymo projektas, kuriuo pagerintos paramos teikimo sąlygos asmenims, turintiems negalią, ir jų šeimoms¹¹. Korekcijas pirminiam Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateiktam įstatymo projektui pasiūlė LGKT, kadangi pirminis įstatymo projekto variantas tik iš dalies atitiko ir įgyvendino JT Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatas¹².

Deja, negalią turintys asmenys vis dar neretai susiduria su tinkamo sąlygų pritaikymo nebuvimu, kas yra diskriminacijos dėl negalios forma. Pavyzdžiui, Seimo kontrolierių įstaiga 2018 m. nagrinėjo skundą dėl Vilniaus miesto savivaldybės (toliau VMS) administracijos pareigūnų netinkamų veiksmų, susijusių su tinkamai nepritaikytų socialinių paslaugų skyrimu asmeniui, turinčiam negalią. VMS komisija priėmė sprendimą skirti pareiškėjos sūnui dienos socialinės globos paslaugas jas teikiančioje įstaigoje. Tačiau pareiškėjai nuvykus į šią įstaigą paaiškėjo, kad joje nėra sudarytos reikiamos sąlygos, t.y. patalpos šioje įstaigoje nebuvo pritaikytos ir prieinamos fizinę negalią turintiems asmenims¹³.

12 metų nebuvo vykdomi ir „Lietuvos geležinkelių“ įsipareigojimai pagal Reglamentą dėl traukinių pritaikymo negalią turintiems žmonėms. 2019 m. pabaigoje, po intensyvių diskusijų ir susitikimų su

Lietuvos Negalios organizacijų forumu (toliau – LNF) ir kitomis negalią turinčius asmenis atstovaujančiomis organizacijomis, „Lietuvos geležinkeliai“ pagaliau pristatė viziją ir planą, kaip infrastruktūra ir riedmenys bus pritaikyti fizinę negalią turintiems žmonėms iki 2024-ųjų metų¹⁴.

Rinkimų prieinamumas

LNF kartu su nariais 2018 m. atliko keturias skirtingas savivaldybių teikiamų paslaugų analizės¹⁵. Šių tyrimų rezultatai, kartu su rekomendacijomis, buvo pristatyti konkrečių savivaldybių atstovams bei vietos negalios organizacijoms.

Viena iš šių analizių buvo apie rinkimų apylinkių fizinį prieinamumą žmonėms, turintiems negalią, VMS. Ši analizė¹⁶ atskleidė, kad nei Vyriausioji rinkimų komisija (toliau – VRK), nei VMS neturi tikslių duomenų apie rinkimų apylinkių pritaikymą žmonėms, turintiems negalią. Pavyzdžiui, VRK pateikia tik pasenusius 2016 m. duomenis, o VMS turi naujesnę, tačiau netikslią informaciją – tyrimas parodė, kad iš tiesų fiziškai pritaikyta 11 proc. mažiau apylinkių nei teigiama.

Pažymėtina, kad net 89 proc. VMS tirtų apylinkių yra įsikūrusios švietimo įstaigose, o tai atskleidžia ir kitą itin didelę problemą – didžioji dalis mokyklos įstaigų VMS teritorijoje neturi galimybių priimti negalią turinčių mokinių. Net ir į tas mokyklas, kurios yra fiziškai pritaikytos, negalią turintys asmenys gali patekti tik ne per pagrindinį įėjimą, tačiau nėra aiškių, apie tai informuojančių nuorodų. Kitais atvejais į pritaikytas mokyklas nėra galimybės patekti iš automobilių stovėjimo aikštelių – neįmanoma užvažiuoti ant stačių šaligatvių, o didelė dalis mokyklų net neturi negalią turintiems asmenims pritaikytų automobilių stovėjimo vietų. Tarp kitų dažniausiai pasitaikančių problemų: nepritaikyti higienos kambariai, kai kuriose mokyklose įrengti pernelyg statūs ir visiškai netinkami naudojimui pandusai.

Tinkamo sąlygų pritaikymo nebuvimas yra diskriminacijos dėl negalios forma.

LNF kartu su nariais 2019 m. vykdė ir platesnę vykusių rinkimų stebėseną dėl galimybės balsuoti žmonėms, turintiems ne tik fizinę, bet ir kitokią negalią. 34 oficialiai leidimus iš VRK rinkimų stebėjimui gavę LNF stebėtojai fiksavo pažeidimus nepritaikytose apylinkėse, kuriose nebuvo sudarytos galimybės balsuoti žmonėms su regos negalia, taip pat informacija nebuvo pritaikyta asmenims, turintiems intelekto sutrikimų. LNF nariai taip pat stebėjo rinkimų vykdymą bei galimybes tinkamai, patogiai ir oriai balsuoti asmenims, turintiems negalią, gyvenantiems socialinės globos įstaigose bei atliekančiams bausmę kalėjimuose. LNF stebėtojai savo pastabas apie pažeidimus teikė tiek VRK, tiek ir „Baltosioms pirštinėms“.

Pačioje 2019 m. pabaigoje buvo inicijuotos, o 2020 m. sausio 14 d. priimtos Seimo rinkimų įstatymo pataisos¹⁷ labiau užtikrinančios rinkėjų, turinčių negalią, teises rinkimų metu. Teisės akte nustatyta, kad „balsavimo biuleteniai ir kita rinkiminė medžiaga (viešai skelbiama garso, vaizdo informacija apie rinkimus, kandidatų debatai, informacija apie rinkimų procedūras) turi būti pilnai pritaikyta ir turi būti pateikiama jiems lengvai suprantama kalba ir prieinama forma“¹⁸. Analogiški pakeitimai yra įtvirtinti ir Prezidento, Savivaldybių tarybų rinkimų, Rinkimų į Europos Parlamentą, Referendumo įstatymuose.

Nepriklausomos žmonių su negalia teisių stebėsenos komisijos įsteigimas

2018 m. gruodžio mėnesį Seimas priėmė LGKT iniciatyva sudarytos darbo grupės pateiktas Lygių galimybių įstatymo pataisas, pagal kurias prie LGKT įsteigta Nepriklausoma žmonių su negalia teisių stebėsenos komisija (toliau – Komisija). Nuo 2019 m. vasaros Komisija vykdo JT Neįgaliųjų teisių konvencijos stebėseną Lietuvoje. Komisija tikrina, kaip Lietuvoje įgyvendinamos JT Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatos, taip pat teikia rekomendacijas¹⁹.

Pažymėtina, kad net 89 proc. VMS tirtų apylinkių yra įsikūrusios švietimo įstaigose, o tai atskleidžia ir kitą itin didelę problemą – didžioji dalis mokymo įstaigų VMS teritorijoje neturi galimybių priimti negalia turinčių mokinių. ●

ŠALTINIAI

- ¹ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „2018 m. veiklos ataskaita“, 2019 m., 13 psl.
<https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/04/lgk-2018-m.-veiklos-ataskaita-.pdf>
- ² LGKT pateikti duomenys, 2020 m. sausio 23 d.
- ³ Visuomenės informavimo įstatymo Nr. I-1418 17, 19, 22, 24, 49, 50 ir 52 straipsnių pakeitimo įstatymas, Nr. XIII-983, 2018 m. sausio 12 d., <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=ef2e2030003e11e88bcec397524184ce>
- ⁴ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos sprendimas „Dėl galimos diskriminacijos negalios pagrindu teikiant paslaugas Vilniaus televizijos bokšte“, 2018 m. birželio 14 d. Nr. (18)SI-4)SP-56.
https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2018/06/d1_sprendimas-18si-4sp-56.pdf
- ⁵ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2018 m. veiklos ataskaita, 2019 m., 41 psl.
<https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/04/lgk-2018-m.-veiklos-ataskaita-.pdf>
- ⁶ Ibid.
- ⁷ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos sprendimas „Dėl galimos diskriminacijos negalios pagrindu teikiant paslaugas Kaunos „Žalgirio“ arenoje tyrimo“, 2018 m. rugpjūčio 28 d. Nr. (18)SI-9)SP-80.
https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2018/08/d2_sprendimas-18si-9sp-80.pdf
- ⁸ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2018 m. veiklos ataskaita, 2019 m., 13 psl.
<https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/04/lgk-2018-m.-veiklos-ataskaita-.pdf>
- ⁹ Lietuvos neįgaliųjų draugija, Apklauso rezultatų ataskaita, 2018 m. <http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/Ne%C4%AF-gali%C5%B3%C5%B3-moter%C5%B3-ir-mergai%C4%8Di%C5%B3-ataskaita-Galutin%C4%97-2018.12.17-1.pdf>
- ¹⁰ JT Neįgaliųjų teisių komiteto rekomendacijos Lietuvai, 2016 m., Nr. CRPD/C/LTU/CO/1.
<http://www.ndt.lt/jungtiniu-tautu-neigaliuju-teisiu-komiteto-rekomendacijos-lietuvai/>
- ¹¹ LR Paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymo Nr. XII-1215 pakeitimo įstatymas, Nr. XIII-1959, 2019 m. vasario 12 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lit/TAD/673dbcc230f911e9a505bd13c24940c9?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=64709%2066a-a771-4923-94fa-72137f75c72>
- ¹² Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2018 m. veiklos ataskaita, 2019 m., 9 psl.
<https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/04/lgk-2018-m.-veiklos-ataskaita-.pdf>
- ¹³ LR Seimo kontrolierių įstaiga, „2018 m. veiklos ataskaita“, 2019 m., 28 psl.
http://www.lrski.lt/images/dokumentai/SK-ataskaita-2018_galutine.pdf
- ¹⁴ Lietuvos geležinkeliai, „Lietuvos geležinkeliai“ keliones traukiniais sieks pritaikyti visų keleivių poreikiams, 2019 m.
<https://www.litrail.lt/-/%E2%80%9ELietuvos-gelezinkeliai-keliones-traukiniais-sieks-pritaikyti-visu-keleiviu-poreikiams>
- ¹⁵ Lietuvos negalios organizacijų forumas, Nevyriausybinės organizacijos vienijančių asociacijų institucinio stiprinimo projektas 2018 metais, 2019 m.
<https://www.lnf.lt/projektai/nevyriausybinės-organizacijos-vienijanciu-asociaciju-institucinio-stiprinimo-projektas-2018-metais/?lang=lt>
- ¹⁶ Lietuvos negalios organizacijų forumas ir Lietuvos žmonių su negalia sąjunga, „Vilniaus miesto savivaldybės rinkimų apylinkių fizinio prieinamumo, fizinę negalią turintiems asmenims, analizė“, 2018 m.
https://lnf.lt/wp-content/uploads/2018/12/Rinkimai_tyrimas_2018.pdf
- ¹⁷ Projektas Nr. XIII-3940(3) dėl Seimo rinkimų įstatymo Nr. I-2721 pataisų,
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lit/TAK/2b69e66035fd1eabd71c05e81f09716>
- ¹⁸ LR Seimas, „Priimtomis Seimo rinkimų įstatymo pataisomis užtikrinamos neįgalių rinkėjų teisės“, 2020 m. https://www.lrs.lt/sjp/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=269601&fbclid=IwAR1Qu53zOekKG7zSeOCBz_bz243e-37cuY-4XVb-G-1yAhXOB9alZY-DWaa4
- ¹⁹ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „2018 m. veiklos ataskaita“, 2019 m., 10 psl.
<https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/04/lgk-2018-m.-veiklos-ataskaita-.pdf>

Diskriminacija dėl religijos

Milda Ališauskienė

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad diskriminacija dėl religijos reiškiasi religinių mažumų religinių praktikų ar institucijų apribojimais, kurie nėra taikomi daugumos religijai¹. Religijos reiškinys apima tiek institucionalizuotas, tiek neinstitutionalizuotas religijas, o taip pat netikinčiuosius bei jų bendruomenes. Lietuvos Respublikos teisės aktai nustato, kad visi asmenys, nepaisant jų religijos, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų yra lygūs. Riboti jų teises ar laisves draudžiama². Religinės bendruomenės Lietuvoje skirstomos į tradicines ir kitas (netradicines) religines bendruomenes ir bendrijas, be to, egzistuoja ir trečioji – valstybės pripažintos religinės bendruomenės kategorija³.

Ankstesniais metais atliktos Lietuvos religinių mažumų narių apklausos duomenys parodė, kad dauguma tyrimo respondentų jautėsi diskriminuojami dėl savo religijos. Diskriminacija dažniausiai pasireiškėdavo stigmatizacija ir / ar individualios arba bendruomeninės veiklos apribojimais. Pavyzdžiui, tradicine nesanti religinė bendruomenė negauna leidimo viešoje vietoje vykdyti evangelizacines veiklas. Diskriminacijos dėl religijos priežastimis tyrimo respondentai įvardijo Romos katalikų bažnyčią, teisės aktus, t. y., religinių bendruomenių diferencijavimą į tradicines ir kitas bei žiniasklaidą. Tyrimo duomenys taip pat parodė, kad respondentai buvo linkę neatskleisti informacijos apie patirtą diskriminaciją ir nesikonsultuoti su valstybės institucijomis dėl savo padėties⁴.

2018 m. atliktos visuomenės apklausos duomenimis, 37 proc. Lietuvos gyventojų nenorėjo dirbti kartu su musulmonais, per 20 proc. – su Jehovos liudytojais, beveik 18 proc. – su hinduistais, budistais. Dėl šios priežasties teigiamai vertintina 2018 m. spalio 3 d. kelių dešimčių įmonių pasirašyta „Įvairovės chartija“, kuria jos įsipareigojo skatinti įvairovę darbo vietoje, tarp jų – ir religinę⁵.

2019 m. atliktos Lietuvos visuomenės apklausos duomenimis tarp nepalankiausiai vertinamų socialinių grupių įvardinti musulmonai ir Jehovos liudytojai⁶. Taip pačiais metais atliktos Eurobarometro „Diskriminacija Europos Sąjungoje“ tyrimo duomenimis, Lietuvos gyventojai nesijaučia saugūs dėl kaimynų ar bendradarbių, kurie yra musulmonai, budistai, judėjai ar ateistai. Kita vertus, tyrimo duomenimis, dauguma šalies gyventojų, mano, kad diskriminacija dėl religijos ir tikėjimo Lietuvoje nėra paplitusi⁷.

2019 m. Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo duomenimis, Lietuvoje gyvenantys musulmonai susiduria su neapykantos jų atžvilgiu kurstymu, užgauliojimais, tačiau dažniausiai dėl patirtų incidentų į teisėsaugos institucijas nesikreipia⁸. Kad nepagarbus elgesio musulmonų atžvilgiu esama iliustruoja ir 2019 m. įvykęs incidentas Migracijos valdyboje, kuomet darbuotoja liepė nusiimti hidžabą Turkijos pilietei fotografuojantis dokumentui⁹. Migracijos valdybos darbuotojai teigė, kad moteris nepateikė privalomo religinės įstaigos išduoto tarpininkavimo rašto dėl hidžabo (galvos apdangalo) dėvėjimo, numatyto vidaus reikalų ministro įsakyme. Įsakyme numatyta, kad asmuo dokumentams fotografuojamas be galvos apdangalo, tačiau išimtis taikoma tradicinių ir kitų Lietuvos valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų nariams. Savo ruožtu moteris tvirtino, kad jai informacija apie būtiną pateikti dokumentą Migracijos valdyboje nebuvo suteikta¹⁰.

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (LGKT) yra pagrindinė valstybės institucija, į kurią piliečiai gali kreiptis turėdami skundų dėl patirtos diskriminacijos. Skundai dėl religijos ir tikėjimo išlieka tarp neskaitytinausių, kurių sulaukia LGKT. 2018 m. ji gavo 10 skundų dėl diskriminacijos religijos, tikėjimo, įsitikinimų ir pažiūrų srityje, tai yra 4 proc. visų tirtų skundų. Iš minėtų 10 skundų, 6 – religijos ir tikėjimo pagrindu.

2019 m. LGKT sulaukė 14 skundų dėl diskriminavimo religijos, tikėjimo, įsitikinimų ir pažiūrų pagrindais. 9 skundai buvo pateikti dėl galimos diskriminacijos įsitikinimų arba pažiūrų pagrindu, 8 skundai – religijos, 2 skundai – tikėjimo pagrindu. LGKT nagrinėjo skundus, kai dėl diskriminacijos religijos ir

tikėjimo pagrindu įtariamas darbdavys ir įkalinimo įstaigos, tačiau visais atvejais buvo priimtas sprendimas, kad nusiskundimai nebuvo pagrįsti ir negalėjo būti laikomi diskriminacija dėl religijos.

Apibendrinant galima teigti, kad teisės aktuose nustatytas religinių bendruomenių diferencijavimas į tradicines ir kitas religines bendruomenes sukuria palankias sąlygas diskriminacijai dėl religijos rastis. Todėl svarbu inicijuoti viešas diskusijas dėl tokio religinių bendruomenių skirstymo atsakymo.

Nors visuomenės nuostatų tyrimai atskleidė Lietuvos gyventojų daugumos neigiamą nusistatymą kai kurių religinių mažumų atžvilgių, skundai dėl diskriminacijos dėl religijos išlieka mažiausiai skaitlingais juos nagrinėjančioje Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyboje, todėl tikėtina, kad religinių mažumų atstovai nėra linkę kreiptis dėl patiriamos diskriminacijos. Dėl šios priežasties svarbu šių grupių narius informuoti apie galimybę kreiptis dėl diskriminacijos dėl religijos į šią valstybės instituciją.

Valstybės institucijų atstovai ir toliau privilegijuoja dominuojančią Romos katalikų bažnyčią ir ją atstovaujančias institucijas tokiu būdu pažeisdami kitų tikinčiųjų ir netikinčiųjų teises.

Valstybės institucijų atstovai ir toliau privilegijuoja dominuojančią Romos katalikų bažnyčią ir ją atstovaujančias institucijas tokiu būdu pažeisdami kitų tikinčiųjų ir netikinčiųjų teises. Todėl svarbu, kad valstybės tarnautojų mokymuose atsirastų žinių apie religijų įvairovę, religijos ir valstybės santykius.

ŠALTINIAI

¹ Fox, Jonathan. 2013. An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practice. Oxon: Routledge.

² Religinių bendruomenių ir bendrųjų įstatymas, 1995 m. spalio 4 d, Nr. I-1057, https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.B4DBBD7C388A/TAIS_363706

³ Ten pat.

⁴ Ališauskienė, Milda, Glodenis, Donatas. 2013. Iššūkiai religinei įvairovei Lietuvoje: religinių mažumų perspektyva. Vilnius: Naujųjų religijų tyrimų ir informacijos centras.

⁵ Lapienytė Jurgita, „Lietuviai skundžiasi diskriminacija, bet patys nenorėtų dirbti su gėjais ar musulmonais“, 15min.lt, 2018 spalio 3 d. <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/karjera/lietuviai-aiskina-patiriantys-diskriminacija-bet-patys-labai-nenoretu-dirbti-su-musulmonais-romais-ar-homoseksualais-666-1038900>

⁶ Lietuvos socialinių tyrimų centro etninių tyrimų instituto užsakytu atliktos visuomenės nuostatų apklausos 2019 m. rezultatai, http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomenės-nuostatatos-apklauso-rezultatai_20191.pdf

⁷ Special Eurobarometer 493. Discrimination in the European Union, 2019, <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2251>

⁸ Liutauras Labanauskas, „Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita“, 2019, <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/Pa%C5%BEid%C5%BEiam%C5%B3%20bendruomeni%C5%B3%20kokybinio%20tyrimo%20ataskaita.pdf>

⁹ Eglė Krištopaitytė, „Migracijos valdyboje turkės su hidžabu nefotografavo: nesusikalbėjimas ar darbuotojos klaida?“, 15min.lt, 2019 m. gegužės 29 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/migracijos-valdyboje-turkes-su-hidzabu-nefotografavo-nesusikalbejimas-ar-darbuotojos-klaida-56-1151368?copied>

¹⁰ LR Vidaus reikalų ministro įsakymas „Dėl nuotraukų asmens dokumentams reikalavimų patvirtinimo“, 2002 m. gruodžio 6 d., Nr. 569, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.197394?fwid=rivwzvpgv>

Diskriminacija dėl tautybės ir etninės kilmės

Akvilė Kriščiūnaitė, *Diversity Development Group*

Nors apžvelgiamu laikotarpiu buvo įgyvendinti reikšmingi projektai ir iniciatyvos tautinių mažumų integracijos srityje, vis dar pasigendama Seimo ir valstybinių institucijų strateginio užsibrėžtumo, sprendžiant aktualias tautinėms mažumoms problemas. Lietuva dar 2000 m. ratifikavo Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, tačiau dalis nuostatų vis dar nėra perkeltos į šalies teisinį reglamentavimą. Lietuvoje iki šiol nėra įstatymo, leidžiančio dokumentuose rašyti asmenvardžius originalo kalba, taip pat neįteisintos dvikalbės lentelės gyvenvietėse, kuriose didelę gyventojų dalį sudaro tautinės mažumos. Paskutinis tautinių mažumų įstatymas Lietuvoje baigė galioti 2010 m. ir iki šiol nebuvo atnaujintas. Kita vertus, matomos pastangos įtvirtinti naują tautinių mažumų įstatymą ir, jį atnaujinant, įvertinti tautinių mažumų poreikius. Apžvelgiamu laikotarpiu buvo užregistruotas Lietuvos socialdemokratų partijos frakcijos narių Tautinių mažumų įstatymo projektas,¹ apžvelgiami anksčiau registruoti įstatymo siūlymai,² o 2017 m. pateiktas Tautinių mažumų departamento įstatymo projektas buvo nagrinėtas ekspertinių darbo grupių ir Tautinių bendrijų tarybos narių.³

Teigiamai vertinamas Vyriausybės sprendimas steigti komisiją tautinių mažumų klausimams nagrinėti, kurios veikloje dalyvautų ne tik tautinių bendrijų bei Tautinių mažumų departamento atstovai, bet ir Vyriausybė. Šis nutarimas ypač aktualus po Europos Komisijos sprendimo skirti mažesnę paramą Vilniaus krašto savivaldybėms. Tikimasi, kad komisijos steigimas padės išspręsti naujai iškilusius klausimus dėl Vilniaus krašte gyvenančių tautinių mažumų atskirties mažinimo projektų rėmimo.⁴

Nors socialinė distancija daugelio etninių grupių atžvilgiu mažėjo, tam tikrų tautybių asmenys ir toliau yra vertinami nepalankiai. 2019 m. vykdytos reprezentatyvios visuomenės nuostatų apklausos duomenimis,⁵ daugiau nei trečdalis (36 proc.) respondentų nenorėtų gyventi kaimynystėje su musulmonu,⁶ apie 15 proc. taip pat jaučiasi ir dėl juodaodžio kaimyno.⁷ Nepalankiausiai vertinama etnine grupe ir toliau išlieka romai – su jais kaimynystėje gyventi nenorėtų beveik du trečdaliai (63 proc.) respondentų. Nors paskutiniiais metais mažėjo socialinė distancija musulmonų ir juodaodžių atžvilgiu, požiūris į romus beveik nekito.⁸

Tai, kad dalis visuomenės vis dėlto nepriima kitos rasės, ypač juodaodžių, asmenų kaip visaverčių visuomenės narių rodo tiek pavieniai incidentai, tiek ir didesnio masto tyrimai. 2018 m. popiežiaus vizito metu jį pasitikusi juodaodė mergaitė vilkėjusi lietuviškus tautinius drabužius atkreipė dalies žiūrovų dėmesį. Toks popiežiaus sutikimas sulaukė kritikos, o viešojoje erdvėje diskusijas sukėlusį komentarą „jau geriau ufo su LT tautiniais drabužiais nei juodaodė“⁹ galima interpretuoti kaip Lietuvoje vyraujančio etnocentristinio, rasės pagrindu diskriminuojančio tautiškumo suvokimo apraišką. Toks įsivaizduojamas lietuviškumo ir tamsios odos spalvos nesuderinamumas veikia ne tik į Lietuvą atvykusius migrantus, bet, kaip parodė ši situacija, ir Lietuvoje gyvenančias mišrias šeimas.

Nevyriausybinių organizacijų bei žurnalistų užfiksuoti atvejai rodo, kad neigiamos nuostatos etninių mažumų atžvilgiu neapsiriboja požiūriu, bet materializuojasi diskriminacijos kasdienėse situacijose forma, taip smarkiai apsunkindamos asmenų integraciją ir gyvenimo kokybę. Diskriminuojamiems asmenims ypač sudėtinga susirasti būstą, neigiamos nuostatos apsunkina darbo paiešką, prieigą prie viešųjų paslaugų.¹⁰ Pavyzdžiui, skelbimų portaluose užfiksuotos tokios antraštės kaip „Nigers and Indians not allowed“ („Nig***ai“ ir indai nepageidaujami) yra klasikiniai atviro rasizmo atvejai.¹¹ Kita vertus, diskriminacija dėl etninės kilmės įgauna ir sunkiau pastebimas formas. 2019 m. naujienu portalas

„15min“ atliko eksperimentą, per kurį etninių mažumų atstovams buvo bandoma surasti nuomojamą būstą.¹² Be paplitusios diskriminacijos tyrimas atskleidžia ir tai, jog daugėja asmenų, suvokiančių tokio elgesio nepriimtumą, tad pasirenkančių neįvardinti etninės kilmės kaip diskriminacijos pagrindo.

Teigiamai vertinami romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų programos pasiekimai. Europos Komisijos parengtame vertinime didžiausia pažanga pastebima švietimo srityje – įkurtas švietimo tinklas, jungiantis romų vaikų lankomas bendrojo lavinimo mokyklas, suorganizuoti seminarai apie lytiškumą ir ankstyvųjų santuokų prevenciją, o paskirti socialiniai darbuotojai mokyklose bei savivaldybėje padeda užtikrinti moksleivių integraciją švietimo institucijose. Svarbus žingsnis romų integracijos į darbo rinką srityje buvo projekto „Dirbkime kartu su romais – naujos darbo galimybės ir iššūkiai“ įgyvendinimas, per kurį 300 romų bendruomenės atstovams buvo teikiama informacija bei konsultacijos įsadarbinimo klausimais. Vilniaus Kirtimų mikrorajone gyvenančių romų populiacija sumažėjo, o visos jame gyvenusios šeimos, auginančios penkis ir daugiau vaikų, gavo būstus mieste. Daliai šeimų buvo suteiktas socialinis būstas, kitiems perkeltiems asmenims – būsto nuomos kompensacijos. Kita vertus, nevyriausybinių institucijų pastebi, kad šią relokaciją apsunkina tarp nuomotųjų paplitę stereotipai apie romų tautybės asmenis. Nerimą kelia tai, kad romų iškeldinimo iš Kirtimų taboro mastas yra neproporcingas naujo būsto užtikrinimui, o tai didina iškeldintų asmenų socio-ekonominės atskirties riziką. Visuomenės, darbdavių bei valstybinių institucijų atstovų, pvz., policijos pareigūnų, diskriminacija romų tautybės asmenų atžvilgiu bei ribotos galimybės leisti vaikus į priešmokyklinio ugdymo įstaigas taip pat išlieka svarbiomis romų integracijos kliūtimis.¹³

Tam, kad integracija būtų sėkminga, svarbu ir toliau skatinti tarpkultūrinį dialogą, visuomenės sąmoningumą romų istorijos ir mažai žinomo romų genocido temomis. Dėl šių priežasčių sveikintinas Tautinių mažumų departamento kartu su nevyriausybėmis organizacijomis inicijuotas ir 2019 m. Seimo patvirtintas siūlymas įrašyti Romų genocido atminimo dieną į atmintinų dienų sąrašą.¹⁴ Teigiamai vertinamos Tautinių mažumų departamento ir nevyriausybinių organizacijų edukacinės iniciatyvos.¹⁵

Kiti teigiami pokyčiai etninių mažumų apsaugos srityje yra vis dažniau matomi aktyvūs žinomų valstybės tarnautojų pasisakymai prieš neapykantos nusikaltimus, žmogaus teises ginančių iniciatyvų palaikymas.¹⁶ Be Vilniaus mieste iškabinėtų dekoratyvinių gatvės pavadinimų lentelių tautinių mažumų kalbomis, įgyvendinta Vilniaus miesto savivaldybės inicijuota socialinė kampanija „Aš esu Vilnietis“¹⁷, skatinanti miesto gyventojus susipažinti su užsienyje gimusiaisiais, tačiau Vilniuje įsikūrusiais asmenimis. Vis daugiau vyriausybės ir savivaldybės institucijų teikia informaciją ne tik lietuvių, bet ir tautinių mažumų kalbomis.

Neapykantos nusikaltimai

Visuomenėje nuskambėję atvejai rodo, kad neapykantos nusikaltimai etninės kilmės pagrindu Lietuvoje vis pasikartoja – apžvelgiamu laikotarpiu užfiksuoti kitos rasės ar tautybių asmenų užpuolimai,¹⁸ nerimą kelia pastaruju metu padažnėję antisemitiniai incidentai.¹⁹ Nors galimai daugėja situacijų, kai policija bei valstybės pareigūnai į neapykantos nusikaltimus sureagoja greitai ir efektyviai, vis dar pasitaiko teisėsaugos pareigūnų vangumo atvejų. 2018 m. ekvadorietis Fabianas Sančesas buvo užpultas dviejų jaunų vyrų, šaukiančių „Lietuva lietuviams“, tačiau policija ikiteisminio tyrimo nepradėjo, kol nesulaukė žiniasklaidos ir nevyriausybinių organizacijų kritikos.²⁰

2019 m. Vidaus reikalų ministerijos užsakytu tyrimas²¹ apie neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų grupių poreikius patvirtino iki tol vyravusią nevyriausybinių organizacijų poziciją – oficiali statistika neatspindi neapykantos dėl tautinės bei etninės kilmės motyvuotų incidentų skaičiaus, nukentėję asmenys dažnai nepasitiki teisėsaugos institucijomis, nes yra susidūrę su pasyvia policijos reakcija bei neigiamu požiūriu. Labiausiai paplitusi neapykantos nusikaltimų forma yra neapykantos kalba, apie kurią ypač dažnai nėra pranešama arba tokie atvejai nepradedami tirti. Pasigendama priemonių, skatinančių pažeidžiamas grupes pranešti apie patirtus incidentus, o kalba išlieka vienu iš svarbiausių barjerų kreipimuisi į atsakingas institucijas tarp lietuviškai nešnekančių asmenų. Tyrimo duomenimis, romai, žydai, kitos rasės bei islamą išpažįstantys asmenys viešose vietose dažnai jaučia įtampą ir nesaugumo jausmą, o tam, kad gatvėje būtų mažiau matomi ir pastebimi, vengia nešioti jų tautybę ar religiją identifikuojančius drabužius. Emigracija tampa dažnu atsaku į neapykantos incidentus.²²

- ¹ Tautinių mažumų įstatymas, 2018 m. vasario 15 d., Nr. XIIP-1696, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/4c2a4650125111e88a05839ea3846d8e>
- ² Tautinių mažumų įstatymas, 2014 m. rugsėjo 11 d., XIIP-2242, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/8c2fb1f-Q39b411e4a343f25bd52b4862?fwid=-2icx9btf9>; Tautinėms mažumoms ir bendrijoms priklausantiems asmenų teisių ir laisvių apsaugos įstatymas, 2014 m. birželio 12 d., Nr. XIIP-1204, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/58119670f-22b11e3a8c1a1dee39661ca>; Tautinių mažumų įstatymas, 2013 m. gruodžio 20 d., Nr. XIIP-1648(3), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.462919?fwid=-m92g8h6ji>
- ³ Tautinių mažumų departamentas, 2018 m. veiklos ataskaita, 2019 m., 5 psl., <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/TMD%202018%20SVP%20ataskaita%202019-02-27.pdf>
- ⁴ Ignas Jačauskas, „Vyriausybėje bus steigiama komisija Tautinių mažumų klausimams“, Kauno diena, 2019 m. spalio 14 d., <https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/politika/vyriausybeje-pasitarimas-ar-steigti-tautiniu-mazumu-taryba-934808>
- ⁵ Lietuvos socialinių tyrimo centro Etninių tyrimų institutas, „Visuomenės nuostatų apklausos rezultatai“, 2019 m., http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomen%C4%97s-nuostatos-apklauso-rezultatai_20191.pdf
- ⁶ Diskriminacija prieš musulmonus dažnai traktuojama ir kaip religinio, ir kaip etninio pagrindo turinti diskriminacijos forma. Steve Garner, Saher Selod, „The Racialization of Muslims: Empirical Studies of Islamophobia“, *Critical Sociology*, 41(1):9–19, 2014.
- ⁷ Lietuvos socialinių tyrimo centro Etninių tyrimų institutas, „Visuomenės nuostatų apklausos rezultatai“, 2019 m., http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomen%C4%97s-nuostatos-apklauso-rezultatai_20191.pdf
- ⁸ Ten pat.
- ⁹ „Eurika Masytė sukėlė audrą feisbuke: kodėl popiežių oro uoste pasitiko būtent ši mergaitė?“, 15min.lt, 2018 m. rugsėjo 23 d., <https://www.15min.lt/vardai/naujiena/lietuva/eurika-masyte-apie-popieziu-pasitikusia-mergaite-jau-geriau-ufo-su-tautiniais-drabuziais-nei-juodaode-1050-1033892>
- ¹⁰ Ramutė Šulčienė, „Lietuvoje rasizmas rūpi tik jį patiriantiesiems“, *Manoteisės.lt*, 2019 m. balandžio 15 d., <https://manoteises.lt/straipsnis/lietuvoje-rasizmas-rupi-tik-ji-patiriantiesiems/>
- ¹¹ „Lietuvos svetimtaučius stebina rasizmas: butų skelbimuose nepageidajami „indai ir juodaodžiai“, *LRT.lt*, 2019 m. liepos 3 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1075241/lietuvo-svetimtaucius-stebina-rasizmas-butu-skelbimuose-nepageidajami-indai-ir-juodaodziai>
- ¹² Kristina Aržuolaitienė, Eglė Krištopaitytė, „15min eksperimentas: kaip juodaodis, musulmonė ir romė būtų ieškojo“, 15min.lt, 2019 m. birželio 8 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/15min-eksperimentas-kaip-juodaodis-musulmone-ir-rome-butu-ieskojo-57-1155552>
- ¹³ Europos Komisija, „Romų integracijos strategijų 2019 metais įgyvendinimo ataskaita, 2019 m., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?qid=1575907500935&uri=CELEX%3A52019SC0320>
- ¹⁴ Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, „Seimo sprendimu Romų genocido atminimo diena įrašyta į atmintinų dienų sąrašą“, 2019 m. birželio 27 d., <http://tmde.lrv.lt/lt/naujienos/seimo-sprendimu-romu-genocido-atminimo-diena-irasyta-i-atmintinu-dienu-sarasa>
- ¹⁵ Pavyzdžiui, išleistas knygos romų istorijos tematika bei įgyvendintas seminarų ciklas mokytojams ir žmogaus teisių aktyvistams. Apie tai rašo Sigita Zumerytė, „Ragina Seimą Romų genocido dieną įtraukti į atmintinų dienų sąrašą“, *Kauno diena*, 2019 m. vasario 8 d., <https://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/ragina-seima-romu-genocido-diena-itraukti-i-atmintinu-dienu-sarasa-900454>
- ¹⁶ „Teisingumo ministras pasmerkė ksenofobinį išpuolį Vilniuje“, *Bernardinai.lt*, 2018 m. liepos 27 d., <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-07-27-teisingumo-ministras-pasmerke-ksenofobini-ispuoli-vilniuje/171045>; „Šalia žydų bendruomenės namų Vilniuje iš žemių išdėliota svastika, dėl įvykio kreiptasi policija“, *LRT.lt*, 2019 m. rugsėjo 15 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1097728/salia-zydu-bendruomenes-namu-vilniuje-is-zemiu-isdeliota-svastika-del-ivykio-kreiptasi-policija>
- ¹⁷ Migracijos informacijos ir bendradarbiavimo platforma (MIPAS), „Kvietimas lietuvoje gyvenantiems užsieniečiams prisijungti prie socialinės kampanijos Aš esu vilnietis“, 2018 m., <https://mipas.lt/2018/08/03/kvietimas-lietuvoje-gyvenantiems-uzsienieciams-prisijungti-prie-socialines-kampanijos-as-esu-vilnietis/>
- ¹⁸ Karolis Vyšniauskas, „Ka reiškia būti juodaodžiu Lietuvoje?“, *Manoteisės.lt*, 2018 m. birželio 22 d., <https://manoteises.lt/straipsnis/ka-reiskia-buti-juodaodzium-lietuvoje/>
- ¹⁹ Austėja Masiokaitė-Liubinienė, „Prie Lietuvos žydų bendruomenės Vilniuje iš žemių supilta svastika“, *Delfi.lt*, 2019 m. rugsėjo 15 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/prie-lietuvo-zydu-bendruomenes-vilniuje-is-zemiu-supilta-svastika.d?id=82255441>; „Vilniuje ant pastato sienos išpurkšta svastika, rastas, kaip manoma, savadarbis sprogmuo“, 15min.lt, 2019 m. spalio 7 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimai/nelaimes/vilniuje-ant-pastato-sienos-ispurksta-svastika-rastas-kaip-manoma-savadarbis-sprogmuo-59>; Austėja Masiokaitė-Liubinienė, „Kauno policija: mečetė ir sinagoga nuniokojo tie patys jaunuoliai“, *LRT.lt*, 2019 m. lapkričio 28 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1120338/kauno-policija-mecete-ir-sinagoga-nuniokojo-tie-patys-jaunuoliai>
- ²⁰ Ramutė Šulčienė, „Lietuvoje rasizmas rūpi tik jį patiriantiesiems“, *Manoteisės.lt*, 2019 m. balandžio 15 d., <https://manoteises.lt/straipsnis/lietuvoje-rasizmas-rupi-tik-ji-patiriantiesiems/>
- ²¹ Vidaus reikalų ministerija, „Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita“, 2019 m., https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasia_saugumas/Pa%C5%BFeid%C5%BEiam-%C5%B3%20bendruomeni%C5%B3%20kokybinio%20tyrimo%20ataskaita.pdf
- ²² Ibid.

Neapykantos nusikaltimai

Goda Jurevičiūtė

Neapykantos nusikaltimų terminu apibūdinamos nusikalstamos veikos, padarytos prieš asmenį, visuomenę, turtinę nuosavybę, jeigu jos motyvuotos teisės pažeidėjo išankstinių, prietarais ar stereotipais grįstų, neigiamų nuostatų apie tam tikro asmens ar žmonių grupės rasinę, etninę, tautinę kilmę, tikėjimą, lytį, seksualinę orientaciją, amžių, socialinę padėtį, negalią, įsitikinimus ar pažiūras.¹

Neapykantos nusikaltimai paprastai skirstomi į dvi kategorijas²:

1. Neapykantos kalbą, kurios atitikmeniu Lietuvoje galima laikyti *neapykantos kurstymą* – šioms veikoms yra būdinga tai, kad jos dažniausiai padaromos naudojant kalbines priemones, t.y., raštu ar žodžiu išreiškiant tam tikrus teiginius, žodžius, panaudojant įvairius kurstomojo, diskriminacinio pobūdžio prasmę turinčius simbolius (ženklus ir kitus objektus)³;
2. Kitus *neapykantos nusikaltimus*, kurių sudėtį sudaro su fiziniais išpuoliais susiję incidentai, pavyzdžiui, fizinis smurtas, nusikaltimai žmonių grupių ar jų narių nuosavybei – vandalizmas, nuosavybės naikinimas. Tokiais atvejais inkriminuojamas konkretus Baudžiamojo kodekso (BK) straipsnis (pvz., fizinio skausmo sukėlimas), o neapykantos motyvas yra sunkinanti aplinkybė⁴. Nužudymo, sunkaus ir nesunkaus sveikatos sutrikdymo atveju neapykantos nusikaltimas yra kvalifikuojantis požymis⁵.

Nors dabartinis neapykantos nusikaltimų teisinis reguliavimas iš principo atitinka Europos Sąjungos ir tarptautinių žmogaus teises ginančių organizacijų reikalavimus, aptariamu laikotarpiu šioje srityje dirbančios Lietuvos nevyriausybinės organizacijos ėmė kelti klausimą, ar BK nuostatos, įtvirtinančios neapykantos nusikaltimų kaip nusikalstamų veikų, kuriomis siekiama „išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų“ (BK 60 str. 12 p., BK 129 str. 2 d. 13 p., BK 135 str. 2 d. 13 p., BK 138 str. 2 d. 13 p.), sampratą, atitinka Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuro pateikiamą neapykantos nusikaltimų apibrėžimą, kuriame, kalbant apie motyvaciją, naudojamas išankstinių nuostatų ar šališkumo (angl. *bias motivation*), o ne neapykantos terminas⁶. Kitaip tariant, nors Generalinės prokuratūros metodinėse rekomendacijose neapykantos nusikaltimų apibrėžimas yra labai artimas vartojamam ESBO, vis dėlto kyla klausimas, ar BK nėra įtvirtinta pernelyg siaura jų samprata, kuri, galimai, kelia iššūkių šių nusikalstamų veikų atpažinimui ir tyrimui.

Tai ypač aktualu kalbant apie neapykantos nusikaltimus, nukreiptus prieš žmones, turinčius negalią. Remiantis 2019 metų Lietuvos negalios organizacijų forumo ir Žmogaus teisių stebėjimo instituto parengta „Ataskaita dėl neapykantos nusikaltimų, nukreiptų prieš žmones, turinčius negalią, Lietuvoje“⁷, nėra oficialių duomenų apie šalyje įvykdytas tokio pobūdžio nusikalstamas veikas.

Tokio latentškumo priežastys gali būti įvairios: žmonių, turinčių negalią, bendruomenė ir juos atstovaujanti organizacijos neturi pakankamai žinių apie neapykantos nusikaltimus; teisingumo sistemos prieinamumas nėra užtikrintas asmenims, turintiems, negalią; bendruomenėje vyrauja nepasitikėjimas teisėsaugos institucijomis; teisėsaugos pareigūnai neturi pakankamai kvalifikacijos atpažinti tokio pobūdžio nusikaltimus, etc. Tačiau dar viena priežastimi gali būti tai, kad tokie nusikaltimai, kurie atitiktų ESBO neapykantos nusikaltimų, nukreiptų prieš asmenis, turinčius negalią, apibrėžimą, Lietuvoje neregistruojami ir netiriami kaip tokie, nes BK įtvirtinta daug siauresnė tokių nusikalstamų veikų samprata. Pavyzdžiui, ESBO teigimu, jei asmuo, turintis negalią, pasirenkamas kaip „lengvas taikiny“, tai yra „šališkumo“ išraiška, todėl tokia nusikalstama veikia turėtų būti laikoma neapykantos nusikaltimu⁸.

Kaip vieną tokių neapykantos nusikaltimų, nukreiptų prieš asmenis, turinčius negalią, pavyzdžių galima paminėti 2019 m. pabaigoje prie Vilniaus autobusų stoties apvogtą žmogų, turintį regos negalią ir judėjimo sutrikimą. Prie nukentėjusiojo priėję ir primygtinai, prieš jo valią neva pagalbą pasiūlę asme-

nys, pasivedėjo jį į šoną ir atėmė mobilųjį telefoną⁹. Ši vagystė nebuvo tirama kaip neapykantos nusikaltimas, o apie šį atvejį diskutuojant su keletu policijos pareigūnų, jie nematė galimybės ir pagrindo jį priskirti tokio pobūdžio nusikalstamai veikai, nes neižvelgė jokio „siektio išreikšti neapykantą“. Tuo tarpu ESBO pozicijai, prieš atmetant šališkumo motyvą, vertėtų paklausti, ar vagystė būtų įvykdyta, jei nukentėjusysis nebūtų asmuo, turintis negalią. Greičiausiai jis taikiniu buvo pasirinktas todėl, kad teisės pažeidėjai laikė jį labiau pažeidžiamu, nemanė, kad jis galės nuo jų apsiginti ar juos identifikuoti, ir tokias išvadas jie padarė būtent dėl jo negalios¹⁰. Nors neapykantos nusikaltimų, įvykdytų prieš žmones, turinčius negalią, sąvoka Lietuvoje dar tik įvedama, o šių nusikalstamų veikų atpažinimui iš dalies kliūčių kelia teisinio reguliavimo spragos, vis dar pasitaiko atvejų, kai teisėsaugos pareigūnai nefiksuoja neapykantos motyvo, susidūrę ir su ksenofobijos ar rasizmo paskatintais nusikaltimais.

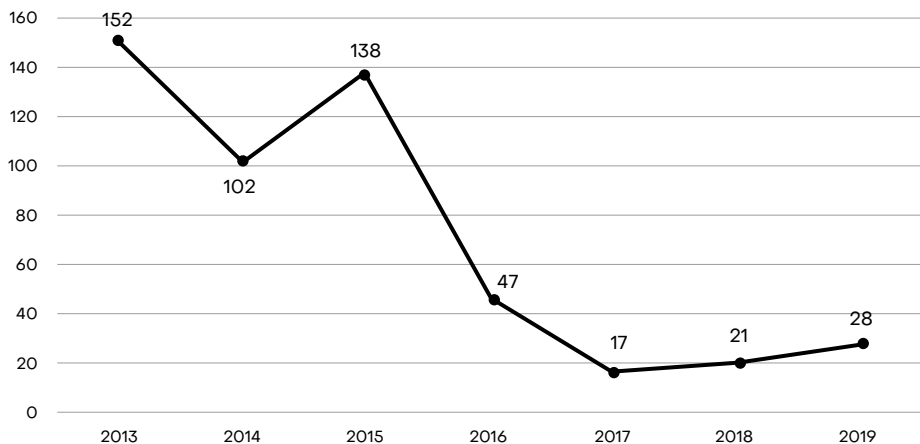
2018 m. vasarą du jaunuoliai, šaukdami „Lietuva lietuviams“ viešojo transporto stotelėje užpuolė ekvadorietį Fabianą Sanchezą, tačiau policijos pareigūnai šį nusikaltimą, kaip motyvuotą neapykantos kitataučiams, pradėjo tirti tik tada, kai apie jį ėmė kalbėti nevyriausybinės organizacijos ir žiniasklaida¹¹. Teisės pažeidėjams buvo pareikšti kaltinimai dėl viešosios tvarkos pažeidimo (BK 284) ir neapykantos kurstymo (BK 170 str. 2 d.). Vilniaus apylinkės teismas jaunuolius nuteisė už abu nusikaltimus, o vėliau nuosprendį patvirtino ir apeliacinis teismas¹².

Įdomus teisėsaugos pareigūnų sprendimas dėl vartotos frazės „Lietuva lietuviams“ inkriminuoti ne sunkinančiąją nusikaltimo aplinkybę (BK 60 str. 1 d. 12 p.), bet atskirą nusikaltimą – neapykantos kurstymą. Pastarajam nusikaltimui turėtų būti būdingas viešumas, siekis ką nors sukurstyti, tačiau ikiteisminio tyrimo metu nebuvo nustatyta asmenų, kurie būtų matę konfliktą ar girdėję teisės pažeidėjų vartotą, ksenofobinį motyvą išduodančią frazę, todėl būtų galima daryti išvadą, kad „neapykantos žinutė“ buvo skirta tik nukentėjusiam asmeniui. Apeliacinėje nutartyje Vilniaus apygardos teismas tvirtino, kad „vien tik lingvistinė prasme šūkis „Lietuva lietuviams“ nereiškia kažkokių rasių ar tautybių žmonių diskriminacijos, įžeidimo ir niekinimo“¹³, o tokį atspalvį įgavo tik todėl, kad buvo vartojamas per nukentėjusio asmens užpuolimą. Nusikaltimo viešumo aspektas buvo nagrinėjamas pagrindžiant kaltinimą dėl viešosios tvarkos pažeidimo, tvirtinant, jog užtenka vien to fakto, kad dėl laisvo priėjimo prie viešosios vietos, joje bet kada galėjo atsirasti kitų asmenų.

Panašiai tyrimo eiga klostėsi ir dėl 2019 metų vasarą Vilniuje savo daugiaaukščio namo laiptinėje užpultos ir sumuštos gėjų poros¹⁴. Nors nusikaltėliai užpuolimo metu vaikus užgauliojo homofobiškais epitetais, ikiteisminį tyrimą vykdančios pareigūnai incidentą iš pradžių kvalifikavo tik kaip viešosios tvarkos pažeidimą. O vėliau tyrimas pradėtas ir dėl neapykantos kurstymo.

Dėl tokių teisėsaugos pareigūnų sprendimų tokio pobūdžio neapykantos nusikaltimai oficialiojoje statistikoje priskiriami tik neapykantos kurstymo (BK 170) atvejams. Taip iš esmės iškreipiama reali neapykanta motyvuotų nusikalstamų veikų situacija Lietuvoje, nes smurtiniai nusikaltimai, jei jie kvalifikuojami kaip viešosios tvarkos pažeidimai, neapykantos nusikaltimų statistikoje nepateikiami.

Užregistruotų neapykantos kurstymo veikų dinamika¹⁷

Apžvelgiamu laikotarpiu, lyginant su 2015–2017 metais, nežymiai daugėjo pagal BK 170 straipsnį užregistruotų nusikalstamų veikų: 2018 m. buvo užregistruota 21, 2019 m. – 28 neapykantos kurstymo atvejai. Pagal pateikiamą oficialią statistiką, nuo neapykantos kurstymo daugiausiai nukentėjo asmenys, prieš kuriuos kurstoma dėl jų tautybės ar seksualinės orientacijos.

Kita vertus, svarbu pastebėti, kad lyginant su 2015 metais, kai pagal BK 170 str. buvo užregistruota 138 nusikalstamos veikos, šis skaičius yra dramatiškai sumažėjęs, o didžiausias pokytis įvyko vos per vienerius metus (2016 m. buvo užfiksuota 47 atvejai). 2016 m. Lietuvos Vyriausybė tokių neapykantos kurstymo veikų sumažėjimą aiškino pagerėjusiomis teisėsaugos pareigūnų žiniomis, aktyvesniu žiniasklaidos indėliu skleidžiant informaciją apie neapykantos nusikaltimų tyrimą ir teismo sprendimus, organizuotais mokymais¹⁵. Tačiau tokios priežastys galėjo lemti nebent palaipsnių registruojamų nusikalstamų veikų skaičiaus mažėjimą, todėl kyla klausimas, ar jis nebuvo nulemtas pasyvesnio neapykantos kurstymo atvejų registravimo ir tyrimo, retesnio pranešimo apie juos teisėsaugos institucijoms¹⁶.

Nuo 2018 metų ataskaitos, kuri apima ir 2017 metus, Informatikos ir ryšių departamentas (IRD) statistiką apie neapykanta motyvuotas nusikalstamas veikas ėmė teikti ne tik pagal BK 170 str., bet ir pagal 129 straipsnio („Nužudymas“), 135 straipsnio („Sunkus sveikatos sutrikdymas“) ir 138 straipsnio („Nesunkus sveikatos sutrikdymas“) 2 dalies 13 punktą, kuriame rasiniai, nacionalistiniai, ksenofobiniai, homofobiniai, religiniai ir kiti netolerancijos ar diskriminacinio pobūdžio motyvai yra nusikalstamą veiką kvalifikuojantys požymiai¹⁷. Tiesa, 2017–2019 metų laikotarpiu, IRD duomenimis, pagal BK 129 str. 2 d. 13 p. ir 135 str. 2 d. 13 p. 2017–2019 metais nėra užregistruotas nei vienas nusikaltimas, o pagal BK 138 str. 2 d. 13 p. – 1 nusikalstama veika 2017 metais.

Be to, IRD statistikoje nuo 2018 metų ataskaitos, taip pat įtraukiančios ir 2017 metų duomenis, išskiriamos „Kitos nusikalstamos veikos, galimai padarytos siekiant išreikšti neapykantą dėl rasės, tautybės, kilmės, seksualinės orientacijos ar tikėjimo“¹⁸. Iš formuluotės nėra aišku, ar būtent čia įtraukiami duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas turint neapykantos motyvą, kai jis pripažįstamas baudžiamąją atsakomybę sunkinančia aplinkybe.

Lietuvos nacionalinės teismų administracijos ataskaitose nuo 2017 metų taip pat galima rasti informaciją ne tik pagal BK 170 str. įvykdytas ir teismui perduotas nusikalstamas veikas (2018 metais gauta 14 tokių bylų, išnagrinėta 13, o 2019 m. gautos 5, išnagrinėtos 6 bylos¹⁹), bet ir apie nusikaltimus, kai neapykantos motyvas yra nusikalstamą veiką kvalifikuojantis požymis. Remiantis šiais duomenimis, per 2017–2019 metus teismą pasiekė tik 5 bylos, kuriose nusikalstama veika buvo motyvuota siekio išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jam priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų²⁰. 2019 metais teisme taip pat buvo nagrinėta viena byla pagal 312 straipsnio 2 dalį, kuri numato atsakomybę už kapo ar kitos viešosios pagarbos vietų išniekinimą vandališkais veiksmais dėl rasinių, nacionalinių ar religinių motyvų.²¹

Mažai tikėtina, kad vos kelios dešimtys kasmet Lietuvoje užregistruojamų neapykantos nusikaltimų perteikia realų šių nusikaltimų paplitimo mastą. Tokių nusikalstamų veikų latentiskumą galėtų rodyti Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos kasdien užfiksuojamų per 3 tūkst. neapykantos kalbos atvejų²² bei visuomenės nuomonės tyrimai²³, atskleidžiantys visuomenės daugumos neigiamą požiūrį į romus, asmenis, turinčius psichikos sutrikimų, homoseksualių asmenis, musulmonus, pabėgėlius, kitas grupes.

Panašią išvadą leidžia daryti ir 2019 m. Vidaus reikalų ministerijos užsakymu atliktas tyrimas²⁴ apie neapykantos nusikaltimų pažeidžiamas grupes. Tyrimo rezultatai rodo, kad Lietuvos lesbiečių, gėjų, biseksualų ir translyčių (LGBT), romų, žydų, musulmonų ir kitos rasės asmenų bendruomenių atstovai dažnai patiria neapykantos kurstymą, neapykanta motyvuotas priekabes gatvėje, kartais ir fizinį smurtą, o apie incidentus retai praneša teisėsaugos institucijoms²⁵.

2019 m. gegužės 10 d. Jungtinių Tautų visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas (angl. CERD) paskelbė baigiamąsias išvadas Lietuvai²⁶, kuriose išreiškė susirūpinimą dėl to, kad šalyje retai pranešama apie neapykantos kalbos atvejus ir neapykantos nusikaltimus, ir dėl to, kad šie nusikaltimai

ne visada registruojami ir tiriami. Atitinkamai CERD rekomendavo imtis priemonių skatinti ir lengvinti pranešimų apie neapykantos kalbą ir neapykantos nusikaltimus teikimą, įskaitant visuomenės informuotumo apie galimybę gauti teisinę pagalbą ir pasinaudoti teisių gynimo priemonėmis didinimą ir užtikrinti, kad kaltininkai būtų tinkamai patraukti atsakomybėn ir nubausti. Komitetas taip pat rekomendavo stiprinti teisėsaugos pareigūnų, prokurorų ir teisėjų gebėjimus tirti neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbos atvejus, vykdyti baudžiamąjį persekiojimą bei tobulinti duomenų rinkimo sistemą, kad renkami duomenys diskriminacijos, neapykantos kalbos ir neapykantos nusikaltimų atvejais būtų išskaidyti pagal draudžiamus pagrindus.

Šios rekomendacijos nedaug skyrėsi ir nuo Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto 2018 m. rugpjūčio 29 d. Baigiamosiose pastabose dėl ketvirtąjį periodinį Lietuvos pranešimą dėl Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto įgyvendinimo²⁷ pateiktų pasiūlymų, kuriuose taip pat akcentuojamas skatinimo pranešti apie neapykantos nusikaltimus bei neapykantos kalbą, bei teisėsaugos pareigūnų gebėjimų šioje srityje stiprinimo poreikis.

Aptariamam laikotarpiu galima pastebėti ir tam tikrų teigiamų valstybės institucijų žingsnių. 2018 m. Vidaus reikalų ministerija, kartu su Generaline prokuratūra ir Žurnalistų etikos inspektoriatu tarnyba, ėmė vykdyti ES finansuojamą projektą „Atsako į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą kurstančias kalbas Lietuvoje stiprinimas“. Projekto, kurio pabaiga numatyta 2020 metų pavasarį, metu žadėta apmokyti per 300 pareigūnų: policijos atstovų, prokurorų ir teisėjų²⁸. Vienas iš projekto rezultatų taip pat yra anksčiau minėtas neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių tyrimas.

2019 m. lapkričio 12 d. generaliniu komisaru paskirtas Renatas Požėla vos po kelių savaičių susitiko su Lietuvos žydų bendruomenės pirmininke Faina Kukliansky ir pažadėjo, kad policija skirs didelį dėmesį neapykantos nusikaltimų prevencijai ir tyrimui²⁹.

2019 m. gruodžio 13 dieną, atsižvelgdama į nevyriausybinų organizacijų prašymą, Vidaus reikalų ministerija sušaukė valstybės institucijų ir nevyriausybinų organizacijų atstovų pasitarimą dėl darbo grupės veiksmingam atsakui į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą steigimo³⁰. Per posėdį buvo nuspręsta tokią grupę kurti, taip pat aptartos jos funkcijos ir galimos veiklos 2020–2022 metų laikotarpiui.

Tikėtina, kad teigiamų pokyčių neapykantos kalbos tyrimo ir teisinio nagrinėjimo praktikoje atneš 2020 metų sausio mėnesį Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) paskelbtas sprendimas byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*³¹ dėl teisėsaugos institucijų neveikimo tiriant homofobinės neapykantos kalbos atvejus internete. EŽTT konstatavo, jog prokuratūra ir nacionaliniai teismai diskriminavo pareiškėjus dėl jų seksualinės orientacijos ir pažeidė vaikinų teisę į privatumą ir šeimos gyvenimo gerbimą, o taip pat teisę į veiksmingą teisių gynimo priemonę.

ŠALTINIAI

¹ Plačiau žr. Generalinė prokuratūra, „Metodinės rekomendacijos dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų“, patvirtintos Generalinio prokuroro 2009 m. gruodžio 23 d. įsakymu Nr. 12.14–40, <http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2015/12/met-rek-del-neapykantos-2009-12-23.pdf>; 2020 m. balandžio 1 d. įsigaliojo generalinio prokuroro patvirtintos naujos redakcijos „Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinės rekomendacijos“, https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2020/04/neapykantos_nusikaltimu_tyrimo_metodines_rekomendacijos.pdf

² K. Normantaitė, „Bendravimas su nukentėjusiais nuo neapykantos nusikaltimų“. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Pareigūno bendravimas su nukentėjusiais: praktinis vadovas, 2019, p. 88.

³ Atsakomybė už su neapykantos kurstymu susijusias veikas yra nustatyta Baudžiamojo kodekso XXV skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“ (170 ir 1711 str.)

⁴ BK 60 str. 1 d. 12 p.

⁵ BK 129 str. 2 d. 13 p., BK 135 str. 2 d. 13 p., BK 138 str. 2 d. 13 p.

⁶ „What is hate crime“, <https://hatecrime.osce.org/what-hate-crime>

- ⁷ D. Juodkaitė, L. Garbenčiūtė, U. Grigaitė, G. Jurevičiūtė, „Country Report on Disability Hate Crime 2019“. Ataskaita parengta įgyvendinant projektą „Policijos ir NVO bendradarbiavimas, siekiant užkirsti kelią neapykantos nusikaltimams Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje“, finansuotą pagal Europos Sąjungos Teisių, lygybės ir pilietišumo programą (2014–2020).
- ⁸ OSCE ODIHR, „Hate Crime Against People with Disabilities“, 2016, <https://www.osce.org/odihr/hate-crime-against-people-with-disabilities?download=true>
- ⁹ Gintarė Kairytė, „Prie Vilniaus autobusų stoties – sunkiai suvokiamas poelgis su neregium“, 2019 m. lapkričio 22 d., <https://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/likimai/2019/11/22/news/prie-vilniaus-autobusu-stoties-sunkiai-suvokiamas-poelgis-su-neregium-12651793/>
- ¹⁰ Konsultacija su neapykantos nusikaltimų ekspertu, kriminologu dr. Piotr Godzisz.
- ¹¹ Ramutė Šulčienė, „Lietuvoje rasizmas rūpi tik jį patiriantiesiems“, Manoteisės.lt, 2019 m. balandžio 15 d., <https://manoteises.lt/straipsnis/lietuvoje-rasizmas-rupi-tik-ji-patiriantiesiems/>
- ¹² Vilniaus apygardos teismo 2019 m. spalio 14 d. nutartis byloje Nr. 1A-452-898/2019, <https://eteismai.lt/byla/25205509039906/1A-452-898/2019>
- ¹³ Ten pat.
- ¹⁴ „Laiptinėje užpulta ir užgauliota vyrų pora pasipiktino policijos darbu: nurodytu užpuolikų nesulaikė“, lrt.lt, 2019 m. liepos 1 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1074562/laiptineje-uzpulta-ir-uzgauliota-vyru-pora-pasipiktino-pareigunu-darbu-nurodytu-uzpuoliku-nesulaike>
- ¹⁵ K. Normantaitė, „Neapykantos nusikaltimai“. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Žmogaus teisės Lietuvoje 2015–2017, 2018, p. 77; K. Normantaitė, „Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga“, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2017, p. 13.
- ¹⁶ Ten pat.
- ¹⁷ Informatikos ir ryšių departamentas, „Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika“, <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteismini-tyrimu-statistika-1>
- ¹⁸ IRD duomenimis, tarp šių nusikalstamų veikų 2017–2019 metais užregistruoti 3 atvejai, tačiau ištirta 28 atvejai (iš jų 26 – 2019 metais). <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteismini-tyrimu-statistika-1>
- ¹⁹ Nacionalinės teismų administracija, „Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaitos“, <https://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>
- ²⁰ Remiantis šiais duomenimis, 2017 metais teismams buvo perduotos 4 bylos pagal BK 138 str. 2 d. 13 p. „Nesunkus sveikatos sutrikdymas siekiant išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų“. Iš jų buvo išnagrinėtos 3 bylos, 1 liko 2018 metams. Tais metais daugiau bylų, kuriose būtų užregistruotas neapykantos motyvas, Lietuvos teismams nebuvo perduota. 2019 metais teismui perduota ir išnagrinėta 1 byla pagal BK 129 str. 2d. 13 p. „Nužudymas siekiant išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.“ Nacionalinės teismų administracija, „Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaitos“, <https://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>
- ²¹ Ten pat.
- ²² Žurnalistų etikos inspektorius tarnyba, „Nesantaikos kalba – pavojus kiekvienam“, 2019 m. vasario 19 d., <https://www.delfi.lt/partnerio-turinys/naujienos/nesantaikos-kalba-pavojus-kiekvienam.d?id=80333637>
- ²³ Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto užsakyto atliktos visuomenės nuostatų apklausos 2019 m. rezultatai, http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomen%C4%97s-nuostatos-apklausa-rezultatai_20191.pdf
- ²⁴ Vidaus reikalų ministerija, „Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita“, 2019 m., https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Pa%C5%BEeid%C5%BEiam%C5%B3%20bendruomeni%C5%B3%20kokybinio%20tyrimo%20ataskaita.pdf
- ²⁵ Ten pat.
- ²⁶ Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas, „Baigiamosios pastabos dėl Lietuvos devintojo ir dešimtojo periodinių pranešimų“, 2019 m. gegužės 10 d., http://www.urm.lt/uploads/default/documents/uzienio_politika/zmogaus_teises/CERD%20I%C5%A1vados%20lietuvi%C5%B3%20k.pdf
- ²⁷ Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas, „Baigiamosios pastabos dėl ketvirtąjį periodinio Lietuvos pranešimo dėl Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto įgyvendinimo“, 2018 m. rugpjūčio 29 d., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=1213&Lang=en
- ²⁸ LR Vidaus reikalų ministerija, „Startuoja projektas, skirtas stiprinti atsaką į neapykantos nusikaltimus Lietuvoje“, 2018 m. rugsėjo 14 d., <https://vrm.lrv.lt/lt/naujienos/startuoja-projektas-skirtas-stiprinti-atsaka-i-neapykantos-nusikaltimus-lietuvoje>
- ²⁹ BNS, „Požėla žada didelį policijos dėmesį neapykantos nusikaltimų prevencijai ir tyrimui“, LRT.lt, 2019 m. lapkričio 27 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1120032/pozela-zada-dideli-policijos-demesi-neapykantos-nusikaltimu-prevencijai-ir-tyrimui>
- ³⁰ Žmogaus teisių stebėjimo instituto pranešimas „Facebook“ paskyroje, 2019 m. gruodžio 13 d., <https://www.facebook.com/HRMILT/posts/10157292329235283>. Vidaus reikalų ministrė įsakymą dėl šios darbo grupės steigimo pasirašė 2020 m. vasario 24 d., Nr. IV-162, https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/de8241d056d611ea931dbf3357b5b1c0?fbclid=IwAR0uJaskP2h7h8CEdhAh1AYMvp8s71M1Rocv1W_hPRLal5d43Q_Lpdbl174
- ³¹ EŽTT 2020 m. sausio 14 d. sprendimas byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą, pareiškimo Nr. 41288/15, <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-200344>

Teisė į teisingą
teismą

5

Įtariamųjų teisės

Erika Leonaitė

2018–2019 m. Lietuvai tapo privalomi standartai, įtvirtinti trijose Europos Sąjungos direktyvose: direktyvoje dėl nekaltumo prezumpcijos¹, direktyvoje dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems² ir direktyvoje dėl nepilnamečių įtariamųjų teisių³. Tačiau praktikoje kyla klausimų, ar visi standartai, numatyti šiuose ES teisės aktuose, Lietuvoje tinkamai įgyvendinami. Su tam tikrais praktiniais sunkumais vis dar susiduriama siekiant tinkamai užtikrinti ir kitas pamatines ES ir Lietuvos teisės aktuose įtvirtintas įtariamųjų teises – teisę į vertimą ir teisę į informaciją.

Nekaltumo prezumpcija

Pagal direktyvą dėl nekaltumo prezumpcijos valstybės privalo užtikrinti, kad įtariamieji ir kaltinamieji būtų laikomi nekaltais, kol jų kaltė neįrodyta įstatymų nustatyta tvarka⁴. Lietuvoje nekaltumo prezumpciją garantuoja tiek Konstitucijos, tiek ir Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos⁵. Tačiau, nors pagrindinis dėmesys skiriamas nekaltumo prezumpcijos užtikrinimui tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas, visapusiškam šio principo realizavimui svarbu ir tai, kad asmuo nebūtų nuteistas be teismo visuomenės akyse.

Direktyva dėl nekaltumo prezumpcijos įpareigoja valstybes imtis priemonių, kad įtariamieji teisme arba visuomenėje nebūtų pristatomi kaltais naudojant tokias fizinio suvaržymo priemones, kaip antrankiai ar narvai, nebent tai konkrečiu atveju reikalinga saugumo užtikrinimui.⁶ Šio nekaltumo prezumpcijos aspekto svarba itin atsiskleidė 2019 m. vadinamosios teisėjų ir advokatų korupcijos bylos kontekste. Situacija, kai žiniasklaidoje buvo plačiai paviešinti antrankiais surakintų į teismo posėdį vedamų korupcija įtariamųjų teisėjų ir advokatų vaizdai, gali būti laikoma prisidedančia prie šių asmenų kaip neabejotinai nusikaltusių įvaizdžio formavimo⁷. Šis atvejis parodė, kad fizinio suvaržymo priemonės Lietuvoje ne visada naudojamos pagrįstai ir atitinkamai nėra tinkamai užtikrinama nekaltumo prezumpcija. Išvadą, kad perteklinis fizinio suvaržymo priemonių naudojimas lemia, jog Lietuva netinkamai įgyvendina direktyvoje dėl nekaltumo prezumpcijos įtvirtintus standartus, paskelbė ir Nacionalinė žmogaus teisių institucija – Seimo kontrolierių įstaiga⁸.

Teisė gauti teisinę pagalbą

Direktyva dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems įpareigoja Europos Sąjungos valstybes užtikrinti, kad įtariamiesiems ir kaltinamiesiems, neturintiems pakankamai lėšų, būtų sudaryta galimybė gauti valstybės apmokamą advokato pagalbą. Taip pat nemokama advokato pagalba turi būti suteikta tada, kai tai reikalinga siekiant užtikrinti teisingą teismo procesą.

**Svarbu, kad asmuo nebūtų nuteistas
be teismo visuomenės akyse.**

Nors Lietuvoje nemokamai advokato pagalbai taikomas itin griežtas pajamų „slenkstis“ (2019 m. asmens, neturinčio išlaikytinių, pajamos per metus neturėjo viršyti 4306,80 eurų⁹), jį atsveria platus Baudžiamojo proceso kodekse (BPK) įtvirtintas būtinojo gynėjo dalyvavimo pagrindų sąrašas. BPK yra nustatyti konkretūs atvejai, kai gynėjo dalyvavimas procese yra būtinas, ir tuomet antrinė teisinė pagalba įtariamajam yra teikiama neatsižvelgiant į jo turtą ir pajamas¹⁰. Preziumuojama, kad šiais

atvejais asmenys yra labiau pažeidžiami (pvz., dėl savo amžiaus, negalios, lietuvių kalbos nemokėjimo) ir teisingumo principas reikalauja, kad jie būtų atstovaujami gynėjo. Perkeliant Direktyvą dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems buvo priimta BPK pataisa, nustatanti, kad gynėjo dalyvavimas būtinas ir tais atvejais, kai įtariamasis yra laikinai (t. y., iki 48 val.) sulaikytas¹¹. Ši nuostata įsigaliojo 2019 m. sausio 1 d. Be to, tyrimą vykdančioms pareigūnoms palikta diskrecija pripažinti gynėjo dalyvavimą būtinu ir kitais atvejais, kai tai, pareigūnų manymu, reikalinga siekiant apsaugoti teisingumo interesus¹².

Taigi, Lietuvoje įtariamiesiems ir kaltinamiesiems teisė į valstybės lėšomis apmokamo advokato dalyvavimą užtikrinama gana plačiai. Tačiau praktikoje susiduriama su valstybės garantuojamos advokato pagalbos kokybės ir finansavimo problemomis. Žmogaus teisių stebėjimo instituto vykdytas tyrimas¹³, kurio metu buvo stebimos laikinai sulaikytų asmenų apklausos, atskleidė, kad valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiančių advokatų dalyvavimas apklausoje neretai yra formalus. Dalies stebėtų gynėjų vaidmuo apsiribojo fiziniu buvimu apklausos kambaryje arba buvo pasyvus¹⁴. Atvejai, kai gynėjas apklausoje dalyvauja tik formaliai, ar dalyvauja tik dalyje apklausos, pažeidžia įtariamojo teisę į veiksmingą teisinę gynybą, nes ne tik nesuteikiama pagalba įtariamajam, bet ir apsunkinama įtariamojo padėtis. Pavyzdžiui, apklausos protokole užfiksuotas gynėjo dalyvavimo faktas gali apsunkinti įtariamojo galimybę vėliau įrodyti buvus procesinių teisių pažeidimų. Be to, žinodami apie formalų valstybės apmokamų gynėjų požiūrį į įtariamojo interesų atstovavimą, tyrėjai gali vengti kviesti į sulaikyto įtariamojo apklausą jo nurodytą advokatą. Todėl situacijos, kai teisinė pagalba teikiama tik formaliai, neužtikrina realaus įtariamojo gynybos interesų atstovavimo ir kompromituoja teisę į gynybą bei pasitikėjimą baudžiamojo proceso teisingumu.

Ankstesniais metais (2016–2017) Žmogaus teisių stebėjimo instituto vykdyto tyrimo metu kalbinti advokatai, tyrėjai, prokurorai ir teisėjai kaip pagrindines žemą valstybės apmokamų advokatų teikiamų paslaugų kokybės priežastis nurodė per didelį advokatų darbo krūvį, žemą atlyginimą ir nemotyvuojančią atlyginimo sistemą, bei nepakankamai efektyvų veiklos kokybės vertinimo mechanizmą¹⁵.

Panašu, kad ir 2018–2019 m. nebuvo rasta veiksmingų sprendimų, kaip pašalinti šias problemas. 2019 m. spalio mėnesį, reaguodami į daugiau nei pusės milijono eurų įsiskolinimą už valstybės garantuojamos pagalbos teikimą, 268 advokatai pasirašė peticiją, kurioje išreiškė apsisprendimą nepriimti naujų pavedimų valstybės garantuojamos pagalbos teikimui¹⁶. Nors pavykus pasiekti kompromisą tarp Lietuvos advokatūros ir Teisingumo ministerijos teisinės pagalbos teikimas nebuvo sustabdytas¹⁷, ši situacija atskleidė sisteminės problemas organizuojant teisinės pagalbos teikimą. Tai leidžia abejoti, ar šiuo metu Lietuva tinkamai įgyvendina direktyvą dėl teisinės pagalbos, kuri reikalauja imtis reikiamų priemonių, įskaitant finansines, kad teisinės pagalbos paslaugos būtų tinkamos kokybės¹⁸.

Nepilnamečių įtariamųjų teisės

Nepilnamečių įtariamųjų ir kaltinamųjų teisių sričiai 2018–2019 m. daugiausia įtakos turėjo du veiksniai – vykdoma vaiko teisių reforma ir poreikis įgyvendinti direktyvą dėl nepilnamečių įtariamųjų teisių.

Vaiko teisių reformos kontekste 2018 m. liepos 1 d. įsigaliojo Baudžiamojo proceso kodekso nuostata, pagal kurią į nepilnamečio įtariamojo apklausą gali būti kviečiamas psichologas. Jo vaidmuo – padėti apklausti nepilnamečį atsižvelgiant į jo socialinę ir psichologinę brandą. Taip pat įtvirtinta galimybė į apklausą kviesti vaiko teisių apsaugos institucijos atstovą, kurio užduotis yra stebėti, ar apklausos metu nėra pažeidžiamos nepilnamečio įtariamojo teisės¹⁹.

Įgyvendinant direktyvą dėl nepilnamečių įtariamųjų teisių Seimas priėmė Baudžiamojo proceso kodekso²⁰ ir Suėmimo vykdymo įstatymo²¹ pataisas, kurios įsigaliojo 2019 m. rugsėjo 1 dieną. Jomis buvo įtvirtintos šios papildomos nepilnamečių įtariamųjų teisės:

- teisė būti lydimiems atstovo pagal įstatymą teismo posėdžiuose ir atliekant kitus proceso veiksmus;
- teisė į privatumo apsaugą;
- teisė į individualų vertinimą;
- teisė kad apklausos metu būtų daromas garso ir vaizdo įrašas;
- teisė į papildomą ar pakartotinį suimto nepilnamečio sveikatos būklės patikrinimą.

Viena pagrindinių naujovių – nuostatos dėl nepilnamečių individualaus vertinimo. Vertinimo metu turi būti surinkti duomenys apie nepilnamečio įtariamojo asmenybę, jo aplinką ir poreikius apsaugos, švietimo ir socialinės integracijos srityse. Tokį vertinimą tyrėjo ar prokuroro nurodymu turi atlikti vaiko teisių apsaugos institucija ar laisvės atėmimo įstaiga, kurioje nepilnametis laikomas. Į surinktus duomenis turi būti atsižvelgiama priimant su nepilnamečiu įtariamuoju susijusius procesinius sprendimus, įskaitant dėl kardomųjų priemonių taikymo, ikiteisminio tyrimo nutraukimo ar bylos perdavimo teismui, taip pat dėl bausmės, baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo nepilnamečiui²². Šiuo metu anksti vertinti, kaip naujoji procedūra veikia praktikoje. Svarbu, kad ji taptų ne dar viena formalia procedūra, o realia priemone, leidžiančia nustatyti įtariamaisiais tapusių nepilnamečių individualias aplinkybes ir tinkamai į jas atsižvelgti baudžiamajame procese.

Įgyvendinant reikalavimą užtikrinti, kad nepilnamečiai įtariamieji būtų informuoti apie turimas procesines teises, 2019 m. buvo patvirtinta atitinkama „pranešimo apie teises“ forma – Teisių išaiškinimo nepilnamečiam įtariamajam protokolo priedas²³. Tai yra ilgas (daugiau nei 3 puslapių) formalia teisine kalba surašytas dokumentas. Todėl abejotina, ar šis dokumentas atitinka direktyvos dėl nepilnamečių įtariamųjų teisių nuostatą, kad tokia informacija turi būti suteikta paprasta ir suprantama kalba²⁴.

Greta šių su naujais ES standartais susijusių įtariamųjų teisių aspektų tikslinga trumpai paminėti dar dvi teises, kurių įgyvendinimas detalai reguliuojamas teisės aktuose, tačiau kartais susiduriama su praktiniais jų užtikrinimo sunkumais. Tiesa, šios problemos yra tęstinio pobūdžio ir nėra būdingos specifiškai 2018–2019 m. laikotarpiui.

Teisė į vertimą

Lietuvoje įstatymo lygiu yra įtvirtinti pagrindiniai iš Direktyvos dėl teisės į vertimą kylantys reikalavimai²⁵. Todėl išliekančios praktinės teisės į vertimą užtikrinimo problemos susiję ne su teisiniu reguliavimu, o su aiškių procedūrų ir resursų stoka. Pavyzdžiui, kaip parodė atliktas tyrimas, kvalifikuotų vertėjų, galinčių teikti aukštos kokybės vertimą baudžiamajame procese, stoka ir vertėjų registro nebuvimas lemia pasitaikančius sunkumus užtikrinant vertimo kokybę ar organizuojant vertimą į rečiau vartojamas kalbas²⁶.

Teisė į informaciją

Baudžiamojo proceso kodeksas užtikrina įtariamųjų teisę gauti informaciją apie procesines teises²⁷. Tačiau įtariamiesiems įteikiamas pranešimas apie teises (Teisių įtariamajam išaiškinimo protokolo priedas²⁸) surašytas ilgais, sudėtingais sakiniais, atkartojant BPK nuostatas, su nuorodomis į BPK ar kituose įstatymuose nustatytą tvarką. Tokia informacijos pateikimo forma nėra lengvai suprantama teisiųjų žinių neturintiems asmenims. Be to, pranešimas apie teises prieš apklausą įteikiamas kartu su keliais kitais procesiniais dokumentais. Tai lemia, kad įtariamųjų informavimas apie teises dažnu atveju tampa formalumu, turinčiu nedaug realios praktinės reikšmės. Suprantamesnė pranešimo apie teises versija įteikiama tik asmenims, kurių atžvilgiu išduotas Europos arešto orderis²⁹.

ŠALTINIAI

- ¹ 2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32016L0343>, perkėlimo terminas iki 2018 m. balandžio 1 d.
- ² 2016 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/1919 dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir prašomiems perduoti asmenims vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32016L1919>, perkėlimo terminas iki 2019 m. gegužės 5 d.
- ³ 2016 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/800 dėl procesinių garantijų vaikams, kurie baudžiamajame procese yra įtariamieji ar kaltinamieji, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32016L0800>, perkėlimo terminas iki 2019 m. birželio 11 d.
- ⁴ Direktyva dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo, 3 str.
- ⁵ Konstitucija, 1992 m. spalio 25 d., 31 str. 1 d., Baudžiamojo proceso kodeksas, 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785, 44 str. 6 d.
- ⁶ Direktyva dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo, 5 str.
- ⁷ Gintautas Bartkus, „Nekaltumo prezumpcija ir teisėjų suėmimas“, 2019 m. vasario 24 d., 15min.lt, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/gintautas-bartkus-nekaltumo-prezumpcija-ir-teiseju-suemimas-18-1107402>
- ⁸ Seimo kontrolierių įstaiga, „Ataskaita dėl esminių žmogaus teisių problemų, kylančių teisės saugos pareigūnams savo veikloje taikant fizinę prievartą“, 2020 m. vasario 21 d., p. 4.3, http://lrski.lt/images/dokumentai/NTI-2019-1-1_3D-482.pdf
- ⁹ Informacija, skelbiama Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos svetainėje, [https://vgtp.lrv.lt/uploads/vgtp/documents/files/Turto%20ir%20pajam%C5%B3%20lygio%20nustatymas\(1\).pdf](https://vgtp.lrv.lt/uploads/vgtp/documents/files/Turto%20ir%20pajam%C5%B3%20lygio%20nustatymas(1).pdf)
- ¹⁰ Baudžiamojo proceso kodeksas, 51 str. 1 d.
- ¹¹ Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio ir priedo pakeitimo įstatymas, 2018 m. birželio 30 d., Nr. XIII-1438, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/35a873127f8511e89188e16a6495e98c?positionInSearchResults=5&searchModelUUID=32f4d47a-2156-480a-8822-c4a82301692e>
- ¹² Baudžiamojo proceso kodeksas, 51 str. 2 d.
- ¹³ Erika Leonaitė, Karolis Liutkevičius, „Apklaušų kambaryje: įtariamųjų procesinės teisės Lietuvoje. Tyrimo ataskaita“, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Vilnius, 2018, p. 45–49, <http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2019/02/Apklaus%C5%B3-kambaryje.pdf>
- ¹⁴ Ten pat.
- ¹⁵ Natalija Bitukova ir kiti, „Prieinamas teisingumas. Teisė turėti advokatą ir teisė į nemokamą teisinę pagalbą baudžiamajame procese“, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Vilnius, 2017, p. 33–34, <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/11/Prieinamas-teisingumas.pdf>
- ¹⁶ Lietuvos advokatūra, „Dėl VGTP paslaugų ir apmokėjimo“, 2019 m. spalio 8 d., <http://www.advokatura.lt/lt/advokatams-padejejams/naujienos-advokatams/del-vgtp-paslaugu-6nsrhtml>
- ¹⁷ „Advokatūra ir ministras sutarė dėl valstybės teikiamos teisinės pagalbos reformos vizijos“, Verslo žinios, 2019 m. gruodžio 6 d., <https://www.vz.lt/paslaugos/2019/12/06/advokatura-ir-ministras-sutare-del-valstybes-teikiamos-teisines-pagalbos-reformos-vizijos>
- ¹⁸ Direktyva dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir prašomiems perduoti asmenims vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms, 7 str. 1 d.
- ¹⁹ Baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2017 m. kovo 14 d., Nr. XIII-217, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b9d8a4620a2511e78dacb175b73de379>
- ²⁰ Baudžiamojo proceso kodekso 21, 22, 53, 54, 105, 188 straipsnių ir priedo pakeitimo ir kodekso papildymo 27¹ 198¹ straipsniais įstatymas, 2019 m. liepos 16 d., Nr. XIII-2335, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/2b6193f2aa0e11e9aab6d8dd69c6da662>
- ²¹ Suėmimo vykdymo įstatymo Nr. I-1175 10, 45 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas, 2019 m. liepos 16 d., Nr. XIII-2336, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/8fb7d180af9411e98451fa7b5933515d>
- ²² Baudžiamojo proceso kodeksas, 272, 1891 str.
- ²³ Generalinio prokuroro įsakymas dėl baudžiamojo proceso dokumento formos patvirtinimo, 2019 m. liepos 19 d., Nr. I-219, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/44cd2aa0a9fc11e9964cdd77475976b0>
- ²⁴ Direktyva dėl procesinių garantijų vaikams, kurie baudžiamajame procese yra įtariamieji ar kaltinamieji, 4 str. 2 d.
- ²⁵ Baudžiamojo proceso kodeksas, 8 str., 43 str., 711 str. 2 d., 80 str. 1 d. 3 p., 105 str. 1 d.
- ²⁶ Erika Leonaitė, Karolis Liutkevičius, „Apklaušų kambaryje: įtariamųjų procesinės teisės Lietuvoje. Tyrimo ataskaita“, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Vilnius, 2018, p. 10–19, <http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2019/02/Apklaus%C5%B3-kambaryje.pdf>
- ²⁷ Baudžiamojo proceso kodeksas, 45 str., 187 str. 1 d.
- ²⁸ Generalinio prokuroro 2014 m. gruodžio 29 d. įsakymas Nr. I-288 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų formų patvirtinimo“ (su vėlesniais pakeitimais), <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/7d88c1908f6911e4a98a9f2247652cf4/RnuZPoNCAA>
- ²⁹ Erika Leonaitė, Karolis Liutkevičius, „Apklaušų kambaryje: įtariamųjų procesinės teisės Lietuvoje. Tyrimo ataskaita“, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Vilnius, 2018, p. 20–27, <http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2019/02/Apklaus%C5%B3-kambaryje.pdf>

Nukentėjusiųjų teisės

Erika Leonaitė

2018 m. užregistruoti 44 369 nuo nusikalstamų veikų nukentėję fiziniai asmenys, iš jų 3338 vaikai. 2019 m. bendras užregistruotų nukentėjusiųjų skaičius sumažėjo iki 36 734, vaikų – iki 2522¹. Oficialūs duomenys rodo, kad 2018–2019 m. dauguma nukentėjusiųjų patyrė turtinę žalą ir (arba) fizinį smurtą, o psichologinę prievartą, seksualinis smurtas registruoti rečiau.

Turtinė žala		Fizinis smurtas		Seksualinė prievartą		Psichologinė prievartą		Nepriežiūra	
2018 m.	2019 m.	2018 m.	2019 m.	2018 m.	2019 m.	2018 m.	2019 m.	2018 m.	2019 m.
9162	9970	11836	10690	147	117	1062	632	49	52

Lentelė Nr. 1. Nukentėjusiųjų patirta žala 2018–2019 m.²

Nors užregistruotų nukentėjusiųjų asmenų skaičius mažėja, savaime tai dar nereiškia, kad šis pokytis tiksliai atspindi ir nusikalstamumo mažėjimą, nes dalis asmenų gali tiesiog nepranešti apie patirtą nusikaltimą dėl tokių priežasčių kaip nenoras dalyvauti teisinėse procedūrose, netikėjimas, kad žala bus atlyginta, keršto baimė ir kt.

Kadangi bet kuris patirtas nusikaltimas sukelia asmeniui stresą, neteisybės jausmą, svarbia užduotimi išlieka prieinamos ir visapusiškos informacinės, psichologinės ir kitų rūšių pagalbos užtikrinimas. Tai įpareigoja ir Europos Sąjungos Nusikaltimų aukų direktyva³. Deja, apžvelgiamu laikotarpiu Lietuva išliko viena iš valstybių, kurioje dar nėra sukurta ES reikalaujama paramos visoms nusikaltimų aukoms tarnybų sistema. Lietuvoje kompleksinė pagalba teikiama tik smurto artimoje aplinkoje, prekybos žmonėmis bei seksualinio išnaudojimo aukoms. Kita vertus, 2018–2019 m. buvo tęsiamos iniciatyvos, skirtos geriau užtikrinti nukentėjusiųjų interesus baudžiamajame procese. Pavyzdžiui, šešiuose Lietuvos teismuose vykdyta savanorių, teikiančių informaciją ir emocinę paramą nukentėjusiesiems ir liudytojams, programa⁴. Teismų savanoriai ne tik padeda susiorientuoti teismo patalpose, bet ir paaiškina procedūrinius dalykus, prireikus – pabūna su vaikais, kol asmuo dalyvauja teismo posėdyje.

Apžvelgiamu laikotarpiu įvyko ir teisinio reguliavimo pokyčių, kuriais siekta geriau apsaugoti labiausiai pažeidžiamų nukentėjusiųjų grupių teises. Šiuo požiūriu galima išskirti dvi sritis:

- Nepilnamečių nukentėjusiųjų apsauga nuo neigiamo baudžiamojo proceso poveikio (antrinės viktimizacijos).
- Teisinės pagalbos galimybių pažeidžiamoms nukentėjusiųjų grupėms plėtra.

Nepilnamečių nukentėjusiųjų apsauga nuo neigiamo baudžiamojo proceso poveikio

Daugeliui nukentėjusiųjų baudžiamasis procesas savaime yra stresinė patirtis. Apklaušų metu tenka dar kartą prisiminti patirtą smurtą, taip pat gali tekti patirti neįautrų, formalų pareigūnų bendravimą. Šios ir kitos aplinkybės prisideda prie vadinamosios antrinės viktimizacijos, t. y. trauminės patirties, kuri nėra tiesiogiai nulemta patirto nusikaltimo, bet yra sukelta papildomų traumuojančių aplinkybių. Siekiant kuo labiau apsaugoti nepilnamečius nukentėjusiuosius nuo neigiamų patirčių baudžiamojo proceso metu, 2017 m. buvo priimti Baudžiamojo proceso pakeitimai⁵, kurie įsigaliojo 2018 m. liepos 1 d. Nuo šios dienos pradėtos taikyti šios naujos taisyklės:

- Visose mažamečių (iki 14 m.) nukentėjusiųjų ir liudytojų apklausose privalo dalyvauti psichologas. Privalomas psichologo dalyvavimas numatytas ir vyresnių nei 14 m. amžiaus vaikų, nukentėjusiųjų nuo tokių itin didelę trauminę patirtį lemiančių nusikaltimų kaip nusikaltimai gyvybei, sveikatai, seksualiniai nusikaltimai, apklausose, taip pat numatyta galimybė kviesiti psichologą ir jį bet kurią kitą nepilnamečio apklausą. Psichologo užduotis yra paruošti nepilnamečių apklausai, taip pat pa-

teikti jam klausimus atsižvelgiant į konkretaus vaiko brandą. Tokiais atvejais teisėjas ar pareigūnas apklausą turėtų stebėti iš kitos patalpos ir užduoti klausimus per psichologą, kuris juos girdėdamas per ausinę, bendrautų su vaiku, taip tapdamas savotišku „vertėju“ tarp apklausą vykdančio asmens ir apklausiamo vaiko.

- Nepilnamečių nukentėjusiųjų ir liudytojų apklausos turi vykti vaikų apklausoms pritaikytose patalpose, t. y. aplinkoje, kuri yra mažiau formali. Įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams, išskyrus psichologą ir nepilnamečio liudytojo ar nepilnamečio nukentėjusiojo atstovą, neleidžiama būti patalpoje, kurioje atliekama apklausa.
- Nepilnamečiai nukentėjusieji ir liudytojai apie nusikaltimą turėtų būti apklausiami ne daugiau nei vieną kartą.
- Nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo atstovas apklausoje turi teisę dalyvauti tik įvertinus, ar jis nedarys poveikio nepilnamečiui.

2018 m. nepilnamečių apklausas Lietuvos teismuose vykdė 12, 2019 – 15 psichologų⁶. Kadangi teismo psichologai pasitelkiami apklausiant nepilnamečius nukentėjusiuosius, liudytojus, įtariamuosius, taip pat išklausant vaiko nuomonę civilinėse bylose, jiems tenka nemažas darbo krūvis. Nacionalinės teismų administracijos duomenimis, vien baudžiamosiose bylose dalyvaujant teismo psichologui 2018 m. atlikto 1339, o 2019 m. – 1554 apklausos⁷. Į apklausas taip pat gali būti kviečiami psichologai, įrašyti į *Psichologų, galinčių padėti apklausti nepilnamečius, sąrašą*. Ši galimybė itin aktuali tais atvejais, kai nepilnamečiai apklausiamas ne teisme, o policijos įstaigoje. Vis dėlto, dalis į sąrašą įrašytų psichologų pagalba apklausiant nepilnamečius teikia tik po darbo valandų ir / ar savaitgaliais⁸, kas gali lemti praktinius sunkumus organizuojant nepilnamečių apklausas.

Teisinės pagalbos galimybių pažeidžiamoms nukentėjusiųjų grupėms plėtra

2019 m. sausio 1 d. įsigaliojo Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimai⁹, kuriais įtvirtinta galimybė gauti nemokamą teisinę pagalbą labiausiai pažeidžiamiems nukentėjusiesiems, t. y. nukentėjusiesiems nuo terorizmo, prekybos žmonėmis, smurto artimoje aplinkoje, seksualinių nusikaltimų, organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo padarytų nusikaltimų, neapykantos nusikaltimų. Žmonėms, nukentėjusiems nuo šių nusikaltimų, galimybė gauti valstybės apmokamo advokato paslaugas nepriklauso nuo gaunamų pajamų ar turimo turto dydžio. Ši galimybė yra svarbus žingsnis siekiant geriau užtikrinti nukentėjusiųjų teises, nes Lietuvoje nemokamai advokato pagalba taikomas itin griežtas pajamų „slenkstis“ (2019 m. asmens, neturinčio išlaikytinių, pajamos neturėjo viršyti 4306,80 eurų per metus arba maždaug 359 eurų per mėnesį¹⁰). Valstybės apmokamo advokato pagalba taip pat suteikiama bylose dėl nusikaltimų padarytos žalos atlyginimo¹¹. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos duomenimis, 2019 m. pagal naujai įsigaliojusią nuostatą advokato teisinę pagalbą buvo suteikta 60 asmenų.¹²

ŠALTINIAI

¹ Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų 2018–2019 m., <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1>

² Ten pat.

³ 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>

⁴ Nacionalinė teismų administracija, „Lietuvos teismai. Veiklos rezultatai 2019 m.“, p. 68, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/03/teismai2020.pdf>

⁵ Baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2017 m. kovo 14 d., Nr. XIII–217, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/631501100d5d11e79800e8266c1e5d1b>

⁶ Nacionalinė teismų administracija, „Lietuvos teismai. Veiklos rezultatai 2019 m.“, p. 65, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/03/teismai2020.pdf>

⁷ Ten pat, p. 66.

⁸ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba „Psichologų, galinčių padėti apklausti nepilnamečius, sąrašas“, <https://vgtp.lt/lt/uploads/vgtp/documents/files/Psichologai%202020-01-15.pdf>

⁹ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo Nr. VIII–1591 2, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 29, 30, 31, 32, 34 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas, 2018 m. birželio 30 d., Nr. XIII–1437, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/2fda312084d111e8ae2bfd1913d66d57>

¹⁰ Informacija, skelbiama Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos svetainėje, [https://vgtp.lt/lt/uploads/vgtp/documents/files/Turto%20ir%20pajam%C5%B3%20lygio%20nustatymas\(1\).pdf](https://vgtp.lt/lt/uploads/vgtp/documents/files/Turto%20ir%20pajam%C5%B3%20lygio%20nustatymas(1).pdf)

¹¹ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, 2000 m. kovo 28 d., Nr. VIII–1591, 12 str. 1 d. 3 p., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EAA93A47BAA1/asmr>

¹² Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2020 m. vasario 5 d. atsakymas į Žmogaus teisių stebėjimo instituto paklausimą.

Teisė į laisvę

6

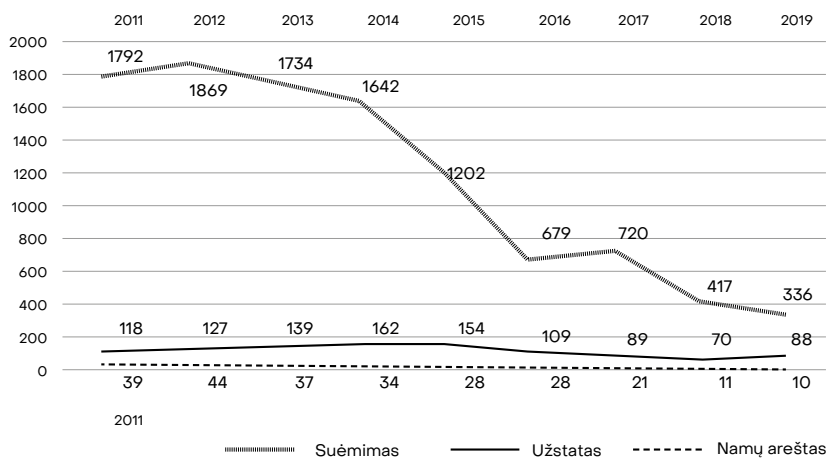
Suėmimas

Erika Leonaitė

Suėmimas yra griežčiausia priemonė, kuri gali būti taikoma nusikaltimo padarymu įtariamam asmeniui, kai reikia užtikrinti, kad jis nepabėgtų, netrukdytų tyrimui ar nedarytų kitų nusikaltimų. Savo esme suėmimas atitinka laisvės atėmimą dar nesulaukus teismo sprendimo, be to, sąlygos suimtųjų laikymo vietose (tardymo izoliatoriuose) neretai būna sunkesnės, nei taikomos laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims. Todėl ši priemonė laikoma itin rimtu žmogaus teisės į laisvę suvaržymu ir gali būti taikoma tik tada, kai yra duomenų, pagrindžiančių šios priemonės būtinybę ir tai, kad švelnesnės priemonės, tokios kaip namų areštas, intensyvi priežiūra (elektroninės „apykojės“ naudojimas) ar užstatas būtų nepakankamos.

Oficialūs statistiniai duomenys leidžia tikėti, kad Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos, pagal kurias suėmimas gali būti skiriamas tik kaip krašutinė priemonė, kiekvieną kartą aiškiai pagrindžiant ne tik jos taikymo pagrindus ir motyvus, bet ir aplinkybes, dėl kurių nebuvo galima pasirinkti švelnesnėmis nuostatomis,¹ nebėra tik „sausas įstatymo raidė“. 2018–2019 m. ir toliau mažėjo asmenų, kuriems taikytas suėmimas, skaičius. Vien lyginant su 2017 m., 2019 m. tokių asmenų skaičius sumažėjo daugiau nei dvigubai. Tuo tarpu per pastaruosius penkerius metus (nuo 2014 iki 2019 m.) suėmimų skaičius sumažėjo beveik 80 procentų.² Atsižvelgiant į tai, kad, kaip ir ankstesniais metais, teismuose patenkinama 96 proc. prokurorų prašymų skirti ar pratęsti suėmimą,³ galima daryti prielaidą, kad reikšmingas vaidmuo šioje srityje tenka atsakingam prokurorų požiūriui, ir prašymai skirti suėmimą teikiami tik įvertinus šios priemonės būtinumą. Kartu šis pokytis liudija išaugusį dėmesį asmens laisvės garantijoms ikiteisminio tyrimo procese.

Žmonės, kuriems taikyta kardomoji priemonė

ŠALTINIAI

¹ Baudžiamojo proceso kodeksas, 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), 122 str. 7 d., 125 str. 1 d. 4 p.

² Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu 2018–2019 m., <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamu-ir-ikiteisminiui-tyrimu-statistika-1>

³ Nacionalinės teismų administracijos 2019 m. vasario 4 d. ir 2020 m. vasario 7 d. atsakymai į Žmogaus teisių instituto prašymus suteikti informaciją.

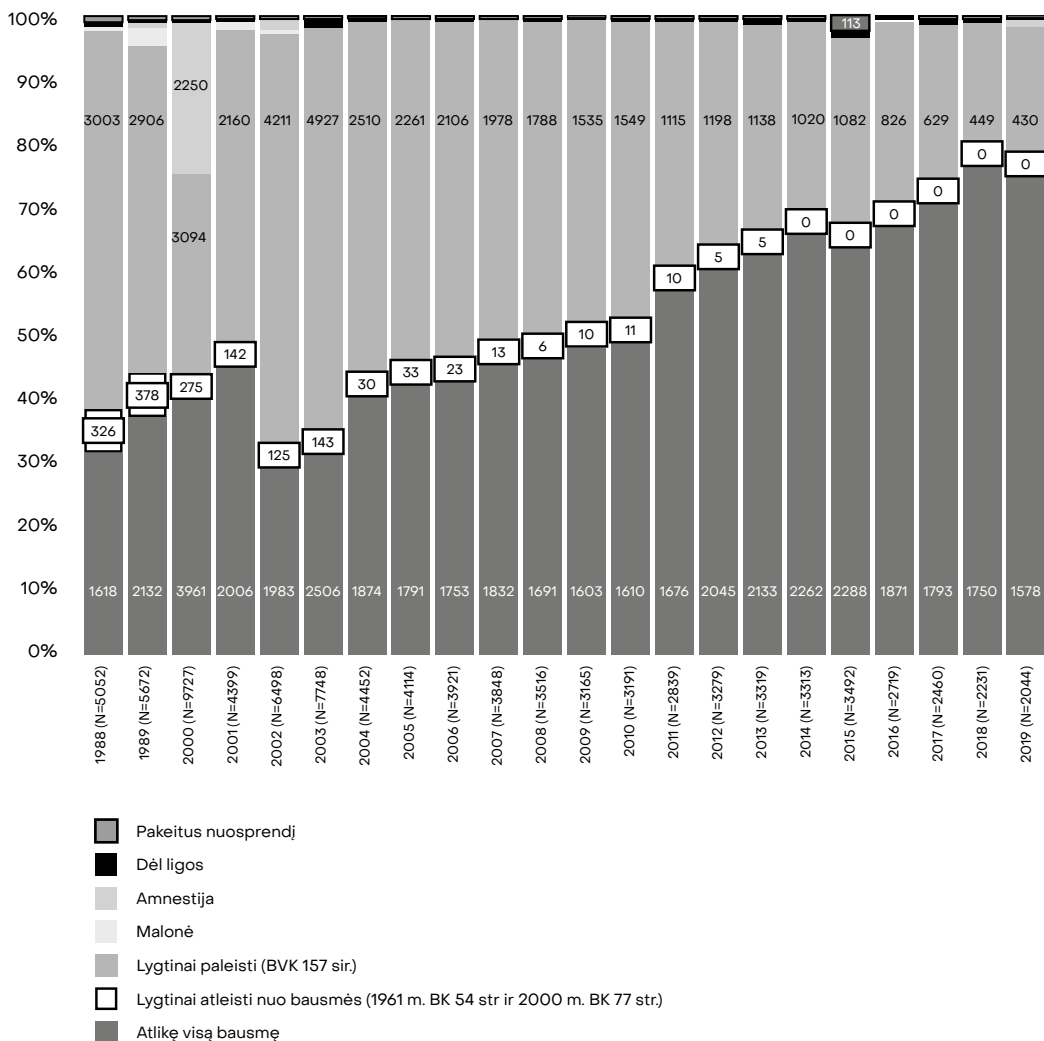
Probacija

Gintautas Sakalauskas

2018–2019 m. sumažėjo laisvės atėmimo baudmės vykdymo atidėjimo dalis. 2018 m. ji sudarė tik 6,9 proc. iš visų paskirtų bausmių, palyginus su 8,8 proc. 2017 m. ir 8,9 proc. 2016 metais.¹

2018–2019 m. toliau mažėjo ir lygtinai paleidžiamų asmenų skaičius: 2018 m. lygtinai paleista tik 20,1 proc. visų tais metais iš įkalinimo įstaigų paleistų laisvės atėmimu nuteistų asmenų, 2019 m. – tik 21 proc., kai 1998–2010 m. lygtinai būdavo paleidžiama 50–65 proc. visų iš įkalinimo įstaigų paleidžiamų asmenų.²

Laisvės atėmimu nuteistų asmenų paleidimo iš įkalinimo įstaigų pagrindai³

2019 m. birželio 27 d. priimta ir 2020 m. liepos 1 d. įsigaliosianti nauja Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 157 straipsnio redakcija vėl iš esmės pakeis lygtinio paleidimo sąlygas⁴ (jos buvo keičiamos 2003 m., 2011 m. ir 2015 m.). Pagal šį kodekso pakeitimą už tyčinius nusikaltimus paskyrus laisvės atėmimo bausmę iki 4 metų, lygtinis paleidimas būtų galimas atlikus vieną trečdalį paskirtos bausmės. Šiuo klausimu (galutinį) sprendimą priims Lygtinio paleidimo komisija, jo neturės patvirtinti teismas. Viena vertus, tokia išplėsta komisijos kompetencija kelia abejonių dėl atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio nuostatai, pagal kurią teisingumą vykdo tik teismai, kita vertus, svarbiau yra tai, kad naujoji sistema ir toliau palieka lygtinio paleidimo sąlygų diferenciaciją, priklausimai nuo paskirtos bausmės trukmės, kuri neatitinka bausmių vykdymo tikslo – resocializacijos. Bausmės trukmė pirmiausia priklauso nuo nusikaltimo sunkumo, į kurį įstatymų leidėjas jau atsižvelgia numatydamas atitinkamą laisvės atėmimo bausmės trukmę Baudžiamojo kodekso straipsnio sankcijoje. Tuo tarpu resocializacijos poreikiai ir galimybės priklauso nuo asmens individualumo, o ne nuo paskirtos bausmės trukmės.

Pastaraisiais metais priimtais įstatymų pakeitimais buvo smarkiai išplėstos nuteistųjų elektroninės priežiūros galimybės.⁵ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje dėl elektroninio monitoringo⁶ pabrėžiama, kad elektroninis nuteistųjų stebėjimas neturi būti savitiksliis, nes pats savaime jis nėra efektyvus ir veiksmingas, o turi būti taikomas kartu su profesionalia intervencija, pagalba ir socialinės integracijos priemonėmis, kurios Lietuvos probacijos sistemoje yra menkai išvystytos.

Pastaraisiais metais priimtais įstatymų pakeitimais buvo smarkiai išplėstos nuteistųjų elektroninės priežiūros galimybės.

ŠALTINIAI

¹ Nacionalinės teismų administracijos duomenys, <https://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/4641>

² Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Bendrasis skyrius, „Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos ataskaita“, 2004–2019 m. sausio–gruodžio mėn. duomenys, http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metines.html

³ Ten pat. Plačiau apie kalinimo sąlygas, kalinių socialinės integracijos ir probacijos taikymo problemas žr. Gintautas Sakalauskas, Liubovė Jarutienė, Vaidas Kalpokas, Rūta Vaičiūnienė, „Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos“, Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2020.

⁴ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas Nr. XIII–2264, priimtas 2019 m. birželio 27 d., TAR, 2019, Nr. 11180.

⁵ „Kalėjimų departamentas rengiasi išleisti iki 16,8 mln. eurų probuojamųjų asmenų priežiūrai“, 15mint.lt, 2019 m. gruodžio 18 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kalejimu-departamentas-rengiasi-isleisti-iki-16-8-mln-euru-probuojamu-asmenu-prieziurai-56-1249196>.

⁶ Recommendation CM/Rec (2014) 4 of the Committee of Ministers to member States on electronic monitoring, <https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171329/CMRec+%282014%29+4+on+electronic+monitoring.pdf/c9756d5b-be0e-4c72-b085-745c9199bef4>.

Priverstinė hospitalizacija psichiatrijoje

Karilė Levickaite

Pačioje 2017 metų pabaigoje ministrų kabinetas pritarė Sveikatos apsaugos ministerijos (toliau – SAM) parengtai Vyriausybės išvadai dėl naujo Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo (toliau – Įstatymas) projekto. SAM pranešime spaudai teigiama, kad „taip siekiama suvienodinti dviejų teisės aktų – Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo ir Civilinio kodekso¹ – nuostatas, nes pastarajame nustatyta, kad psichikos sveikatos sutrikimų turinčius žmones priverstinai hospitalizuoti galima tik jų pačių sutikimu ar teismo leidimu. Šis neatitikimas lėmė ne vieną skaudžią nelaimę.“²

Toks su žmogaus teisių perspektyva nesuderinamas SAM pranešimo spaudai turinys neatitiko net paties SAM ir jai pavaldžių įstaigų parengto naujo Įstatymo projekto³, kuriame numatyta kreipimosi dėl priverstinio hospitalizavimo pratęsimo į teismą būtinybė ne vėliau kaip per 48 valandas nuo priverstinio hospitalizavimo pradžios, nuostatų. Toks akibrokštas leidžia numanyti tiek įstatymų leidžiamosios, tiek vykdomosios valdžios ekspertinį ar vertybinį aplaidumą veikiant psichikos sveikatos ir žmogaus teisių srityje. Tai patvirtina ir faktas, kad rengiant Įstatymo naują redakciją (kurios vienas svarbiausių elementų yra priverstinio hospitalizavimo ir gydymo bei suvaržymo priemonių naudojimas asmens sveikatos priežiūros įstaigose), nebuvo diskutuota su žmogaus teisių srityje veikiančiomis institucijomis, nevyriausybėmis organizacijomis.

Taigi 2018 metai prasidėjo visuomenine diskusija viešojoje erdvėje, nevyriausybinių organizacijos „Psichikos sveikatos perspektyvos“ direktorei Karilei Levickaitei atkreipus dėmesį į pernelyg plačias priverstinės hospitalizacijos sąlygas Įstatymo projekte: „psichikos ir elgesio sutrikimų turintis pacientas, atsisakantis hospitalizavimo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įgaliotų institucijų nustatyta tvarka gali būti priverstinai hospitalizuojamas, bet ne ilgiau kaip 3 darbo dienas, tik jeigu iš paciento elgesio matyti, kad yra reali grėsmė, kad jis savo veiksmais ar neveikimu gali padaryti esminės žalos savo ar aplinkinių sveikatai, gyvybei ir (ar) turtui.“ Nors Valstybinio psichikos sveikatos centro direktorė Ona Davidonienė tikino, kad įstatyme niekas nėra paslėpta – tiesiog siekta jį suvienodinti su šiuo metu galiojančiu Civiliniu kodeksu, Seimo narės Aušrinės Armonaitės teigimu, kai ji teikė nedidelio kiekio narkotikų be tikslo platinti dekriminalizavimo pasiūlymą, keli kolegos užsiminė, kad jis sulauktų daugiau pritarimo, jei kartu būtų teikiama ir idėja taikyti priverstinį gydymą.⁴

Reikšmingus psichikos sveikatos priežiūros sistemas ir paslaugų teikimo pokyčius galima įgyvendinti tik įtraukiant bei glaudžiai bendradarbiaujant valstybės institucijoms bei pilietinės visuomenės atstovams.

Nevyriausybinių organizacijų ir ekspertų koalicijos „Psichikos sveikata 2030“⁵ (toliau – Koalicija) nariai susirinko aptarti Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo projekto 2018 m. vasario 1 d. Daugiausiai dėmesio skirta priverstinės hospitalizacijos temai. Tai pirmas kartas, kai Įstatymas buvo aptariamas įtraukiant įvairias susijusias visuomenės grupes bei skirtingų profesijų atstovus, ko nepadarė valstybinės institucijos. Koalicijos parengta pozicija dėl Įstatymo pakeitimo buvo pateikta SAM 2018 m.

vasario 26 dieną. Joje projektas buvo vertinamas kritiškai ir kviečiama bendradarbiauti, akcentuojant, kad reikšmingus psichikos sveikatos priežiūros sistemos ir paslaugų teikimo pokyčius galima įgyvendinti tik įtraukiant bei glaudžiai bendradarbiaujant valstybės institucijoms bei pilietinės visuomenės atstovams, įskaitant psichosocialinę negalią turinčius asmenis atstovaujančias organizacijas⁶. Tačiau atsakymo iš SAM Koalicija negavo.

SAM atsakymas nebuvo gautas ir į „Psichikos sveikatos perspektyvų“ bei Lietuvos negalios organizacijų forumo inicijuotą kreipimąsi⁷ į Sveikatos apsaugos bei Užsienio reikalų ministrus, kviečiant Europos Taryboje nepalaikyti Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos (Ovjedo konvencijos) papildomo protokolo⁸ priėmimo. Šiame protokole numatoma įtvirtinti priverstinį hospitalizavimą ir gydymą psichosocialinę negalią turintiems asmenims. Sunku buvo neišgirsti ir Jungtinių Tautų (toliau – JT) Neįgaliųjų teisių komiteto⁹, tarptautinių organizacijų¹⁰ raginimo valstybėms neparemti šio protokolo priėmimo Jungtinėse Tautose, siekiant užtikrinti asmenų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar psichosocialinę negalią teises ir vengti priverstinių praktiškų psichiatrijoje, bei kviečiant plėtoti ir užtikrinti alternatyvių paslaugų spektrą ir individualizuotą pagalbą.

Pastarųjų metų itin uždara SAM laikysena formuojant ir vykdamt psichikos sveikatos politiką kvestionuoja vieną pagrindinių demokratijos principų valstybės valdyme: visuomenės įtraukimo į sprendimų priėmimo procesą būtinybę. Tokioje diskusijos vakuumo atmosferoje itin jautrūs žmogaus teisių klausimai psichikos sveikatos srityje gali būti arba visai neapčiuopiami, arba paliekami „užkulisiniams“ ministerijos specialistų sprendimams.

Nuo 2018 metų įsigaliojus LR Seimo kontrolierių įstatymo pataisoms¹¹, suteikiančioms LR Seimo kontrolierių įstaigai Nacionalinės žmogaus teisių institucijos statusą, įgalino šią instituciją siekti nacionalinių teisės aktų suderinimo su Lietuvos tarptautiniais įsipareigojimais žmogaus teisių srityje. 2018 m. sausio 19 d. LR Seimo kontrolierių įstaigos inicijuotame susitikime¹² su Žmogaus teisių organizacijų koalicijos¹³ atstovais buvo aptartos bendradarbiavimo galimybes sprendžiant žmogaus teisių problemas. Buvo atkreiptas dėmesys į aktualiausias žmogaus teisių problemas jų veiklos srityse, tarp jų – Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo pataisas, galimai pažeidžiančias žmogaus teises, ir būtinybę tobulinti psichikos sveikatos priežiūros sistemą.

2018 m. balandžio 3 d. LR Seimo kontrolierių įstaiga inicijavo susitikimą¹⁴ su Sveikatos apsaugos, Teisingumo ministerijos bei nevyriausybiinių organizacijų atstovais aptarti, kaip įgyvendinamos JT Neįgaliųjų teisių komiteto rekomendacijos Lietuvai.¹⁵ Seimo kontrolieriai atkreipė Sveikatos apsaugos ir Teisingumo ministerijų atstovų dėmesį į būtinybę su šio įstatymo pataisomis keisti Civilinio proceso kodekso nuostatas. Susitikime dalyvavę nevyriausybiinių organizacijų atstovai pastebėjo, kad įstatymą būtina tobulinti – siaurinant ir detalizuojant priverstinio hospitalizavimo pagrindus, išskiriant priverstinio hospitalizavimo ir gydymo institutus.

2018 m. LR Seimo kontrolierių įstaiga atliko patikrinimus dviejose psichiatrijos įstaigose: Respublikinės Kauno ligoninės Psichiatrijos klinikos Marių sektoriuje ir Respublikinėje Vilniaus psichiatrijos ligoninėje.¹⁶ Vertinant klausimus, susijusius su asmens sutikimu gauti sveikatos priežiūros paslaugas ir teise atsisakyti gydymo, konstatuota, kad „pacientai nėra tinkamai informuojami apie jų teisę atsisakyti tęsti gydymą, išvykti iš gydymo įstaigos, taip pat apie tokio atsisakymo pasekmes – ne tik hospitalizuojant, bet ir praėjus tam tikram laikui, kai asmens būklė stabilizuojasi“.

Nepaisant aktyvaus nevyriausybiinių organizacijų ir LR Seimo kontrolierių dalyvavimo ir nuomonių teikimo rengiant naują Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo redakciją, Civilinio kodekso nuostatos liko nepakitusios, o patobulinta nauja Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymo redakcija buvo patvirtinta 2019 m. sausio 11 dieną.¹⁷

Įstatymo nuostatas suvienodinus su Civilinio kodekso nuostatomis, numatytas priverstinis hospitalizavimas ir (arba) priverstinis gydymas be teismo sprendimo galimas iki 3 darbo dienų, o į teismą reikia kreiptis per 48 val. nuo priverstinio hospitalizavimo ir priverstinio gydymo pradžios. Numatytas priverstinio asmens hospitalizavimo pagrindas yra reali grėsmė, kad asmuo savo veiksmais ar neveikimu gali padaryti esminės žalos savo ar aplinkinių sveikatai, gyvybei ir (ar) turtui.

Toks priverstinės hospitalizacijos ir gydymo sąlygų išplėtimas neatitinka JT Neįgaliųjų teisių konvencijos¹⁸ nuostatų bei pastaraisiais metais iškomunikuotų Europos Tarybos¹⁹, JT Žmogaus teisių tarybos²⁰ pozicijų, skatinančių iš esmės keisti požiūrį ir kurti naujas sveikatos priežiūros ir socialines paslaugas, nenaudojant prievartos, užtikrinant alternatyvias pagalbos formas, pagalbą ištikus psichikos sveikatos krizei, kurias skatina diegti tarptautinės organizacijos.²¹

Naujojoje Įstatymo redakcijoje galima aptikti daugiau nuostatų, kurių suderinamumas su žmogaus teisių standartais yra vertas rimtos diskusijos: nustatytos psichikos ir elgesio sutrikimų turinčių asmenų teisės ir jų ribojimo pagrindai; reglamentuotas vaizdo stebėjimas psichikos sveikatos priežiūros įstaigose; numatytas ribojimas naudotis vaizdo ir garso įrašymo funkciją turinčiais įrenginiais; reglamentuotos fizinio suvaržymo formos: rankomis (žmogaus kūno jėga), specialiomis priemonėmis ar izoliuojant psichikos ir elgesio sutrikimų turintį asmenį atskiroje patalpoje.

Naujojoje Įstatymo redakcijoje yra ir žmogaus teises įtvirtinančių aspektų: vien atitinkamoje srityje neveiksniu pripažinto asmens globėjo parašas nėra pakankamas pagrindas asmenį hospitalizuoti ir gydyti, hospitalizacija turi būti pratęsta teismo leidimu; hospitalizuoto asmens prašymu privaloma padėti jam susisiekti su savo atstovu, artimaisiais arba priimant sprendimus pagalbą teikiančiu asmeniui; patikslinta hospitalizuotų asmenų informavimo apimtis ir tvarka; asmuo gali būti teismo išklaustas ligoninėje arba nuotolinės apklausos būdu, sprendžiant jo priverstinio hospitalizavimo ir gydymo klausimą; priverstinai hospitalizuotas ir gydomas asmuo turi teisę į papildomą nepriklausomą psichikos sveikatos būklės įvertinimą, tiesa, jeigu sutinka už jį susimokėti.

Įgyvendinant Įstatymą, 2019 m. SAM ėmėsi parengti priverstinio gydymo tvarką²², kurioje detaliai aprašoma priverstinės hospitalizacijos ir priverstinio gydymo procedūra, siekiant suvienodinti šias praktikas gydymo įstaigose. Šiame ministro įsakymu patvirtintame dokumente yra numatyta priverstinio hospitalizavimo atvejų stebėseną, įpareigojant psichikos sveikatos priežiūros įstaigą kasmet pateikti priverstinio hospitalizavimo atvejų stebėsenos ataskaitą pagal nustatytą formą. Tai yra svarbus aspektas, siekiant įvertinti priverstinės hospitalizacijos mastus Lietuvoje, nes iki šiol Lietuvoje tokie duomenys nebuvo renkami ir analizuojami.

2018 metais buvo priimti ir viešojoje erdvėje nušviesti²³ du Lietuvai reikšmingi Europos Žmogaus Teisių teismo (toliau – EŽTT) sprendimai bylose, susijusiose su priverstine hospitalizacija ir gydymu. 2018 m. vasario 27 d. EŽTT paskelbė sprendimą byloje *Mockutė prieš Lietuvą*,²⁴ kuriame nustatė Europos Žmogaus teisių konvencijos 8-ojo ir 9-ojo straipsnių pažeidimus. Pareiškėja buvo priverstinai hospitalizuota ir gydoma 52 dienas Respublikinėje Vilniaus psichiatrijos ligoninėje 2003 metų gegužę. Sprendimas dėl neteisėtos priverstinės hospitalizacijos buvo priimtas dar 2008 m. Vilniaus apygardos teisme: išskyrus pirmąsias dvi priverstinio hospitalizavimo dienas, pareiškėja ligoninėje buvo laikoma neteisėtai, nes nebuvo gautas teismo leidimas.

2018 m. birželio 26 d. EŽTT paskelbė sprendimą byloje *D.R. prieš Lietuvą*,²⁵ kuriame nustatė, kad nacionalinių institucijų veiksmai, išvežant pareiškėją teismo psichiatrijos ekspertizei bei taikant jos atžvilgiu priverčiamąją medicinos priemonę – stacionarinį gydymą specializuotoje psichikos sveikatos priežiūros įstaigoje, pažeidė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnio 1 dalį (teisė į laisvę ir saugumą).

ŠALTINIAI

¹ LR Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107687>

² LR Sveikatos apsaugos ministerija, „Siūloma leisti priverstinai gydyti psichikos sutrikimų turinčius žmones“, 2017 m. gruodžio 11 d., <https://sam.lrv.lt/lt/naujienos/siuloma-leisti-priverstinai-gydyti-psichikos-sutrikimu-turincius-zmones>

³ LR Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo Nr. I-924 pakeitimo įstatymas, Įstatymo projektas, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e2951350de7511e782d4fd2c44cc67af?positionInSearchResults=55&searchModelUID=df4a-e34c-fa2d-42f7-92a2-87a4f127abcd>

- ⁴ Rūta Pukėnė, „Užsirūkius „žolės“ – ne tik kalėjimas, bet ir psichiatrinė? Įregistravo naują pasiūlymą“, delfi.lt, 2018 m. sausio 14 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/uzsirukius-zoles-ne-tik-kalejimas-bet-ir-psichiatrine-iregistravo-nauja-pasiulyma.d?id=76657757>
- ⁵ Psichikos sveikatos perspektyvos, Koalicija „Psichikos sveikata 2030“, http://www.perspektyvos.org/lt/koalicija_psichikos_sveikata_2030.html
- ⁶ Psichikos sveikatos perspektyvos, „Pateikta pozicija dėl LR psichikos sveikatos priežiūros įstatymo Nr. I-924 pakeitimo“, 2018 m. vasario 26 d., http://perspektyvos.org/lt/naujienos/pateikta_pozicija_del_lr_psichikos_sveikatos_prieziuros_istatymo_nr_i_924_pakeitimo
- ⁷ Psichikos sveikatos perspektyvos, „Kreipimasis dėl Oviedo konvencijos papildomo protokolo“, 2018 m. liepos 18 d., http://perspektyvos.org/lt/naujienos/kreipimasis_del_oviedo_konvencijos_papildomo_protokolo
- ⁸ Europos Taryba, Papildomo protokolo dėl psichikos sutrikimų turinčių asmenų teisių ir orumo apsaugos priverstinio apgyvendinimo ir priverstinio gydymo srityje projektas, 2018 m. birželio 4 d., <https://rm.coe.int/inf-2018-7-psy-draft-prot-e/16808c58a3>
- ⁹ JT Neįgalųjų teisių komiteto pareiškimas, kviečiantis valstybes dalyves nepritarii Oviedo konvencijos papildomo protokolo projektui, priimtas 20-oje komiteto sesijoje (2018 m. rugpjūčio 27 d. – rugsėjo 21 d.), https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/Statements/StatementOviedo_CRPD20th.docx
- ¹⁰ Europos negalios forumas, „Neįgalųjų organizacijos ragina Europos Tarybą nepritarii Oviedo konvencijos papildoma protokoliui“, 2018 m. gegužės 14 d., <http://www.edf-feph.org/newsroom/news/disability-organisations-urge-council-europe-withdraw-addition-protocol-oviedo>; Tarptautinis negalios aljansas, „Priverstinis gydymas ir hospitalizavimas pažeidžia negalia turinčių asmenų teises ir JT Neįgalųjų teisių konvenciją“, http://www.internationaldisabilityalliance.org/sites/default/files/handout_ap_oviedo_final_en.pdf; Europos nacionalinių žmogaus teisių institucijų tinklo pareiškimas dėl Oviedo konvencijos papildomo protokolo projekto“, <http://ennhri.org/news-and-blog/ennhri-statement-on-the-draft-additional-protocol-to-the-oviedo-convention/>
- ¹¹ LR Seimo kontrolierių įstatymo NR. VIII-950 3, 19, 191 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildomo 192 straipsniu įstatymas, 2017 m. gruodžio 7 d. Nr. XIII-858, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/79feabd0e3f711e7b3f0a470b0373cb2>
- ¹² LR Seimo kontrolierių įstaiga, „Seimo kontrolieriai susitiko su Žmogaus teisių organizacijų koalicijos atstovais“, 2018 m. sausio 19 d., <http://www.lrski.lt/naujienos/566-seimo-kontrolieriai-susitiko-su-zmogaus-teisiu-organizaciju-koalicijos-atstovais.html>
- ¹³ Žmogaus teisių organizacijų koalicija, manoteises.lt, <https://manoteises.lt/organizacija/zmogaus-teisiu-organizaciju-koalicija/>
- ¹⁴ LR Seimo kontrolierių įstaiga, 2018 m. balandžio 3 d. <http://www.lrski.lt/en/28-naujienos/586-seimo-kontrolieriu-demesyje-psichikos-sveikatos-prieziuros-istatymo-pataisos.html>
- ¹⁵ JT Neįgalųjų teisių komiteto baigiamosios pastabos dėl pirminės Lietuvos ataskaitos, 2016 m. balandžio 20 d., <http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/Neigaliuju-teisiu-komiteto-rekomendacijos-Lietuvai-4.doc>
- ¹⁶ LR Seimo kontrolierių įstaiga, Ataskaita dėl žmogaus teisių padėties Viešosios įstaigos Respublikinės Kauno ligoninės psichiatrijos klinikos Marių sektoriuje ir Viešojoje įstaigoje Respublikinė Vilniaus psichiatrijos ligoninėje Nr. NKP-2018/1-1, 2019 m. balandžio 2 d., http://www.lrski.lt/images/dokumentai/Psich_atask_NKP-2018-1-1.pdf
- ¹⁷ LR psichikos sveikatos priežiūros įstatymo Nr. I-924 pakeitimo įstatymas, 2019 m. sausio 11 d. Nr. XIII-1906, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/47c6e7321a3411e9bd28d9a28a9e9ad9?fwid=12hl4nattn>
- ¹⁸ JT Neįgalųjų teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 1. (2014) 12 straipsnis: Lygybė prieš įstatymą, 2014 m. balandžio 19 d., <https://documents-dds-nyun.org/doc/UNDOC/GEN/G14/O31/20/PDF/G14O3120.pdf?OpenElement>
- ¹⁹ Europos Taryba „Asamblėja ragina nutraukti prievartos praktiką psichinės sveikatos srityje“ 2019 m. birželio 26 d., <http://assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-EN.asp?newsid=7545&lang=8&cat=8>
- ²⁰ Žmogaus teisių taryba, „Psichikos sveikata ir žmogaus teisės“, JT Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro metinė ataskaita ir Vyriausiojo komisaro kanceliarijos ir generalinio sekretoriaus ataskaitos, Trisdešimt devintoji sesija 2018 m. rugsėjo 10 – 28 d., https://www.ohchr.org/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/Documents/Issues/MentalHealth/A_HRC_39_36_EN.pdf&action=default&DefaultItemOpen=1
- ²¹ Mental Health Europe, Perspektyvos prievartos prevencijos, mažinimo ir panaikinimo praktika visoje Europoje, https://www.mhe-sme.org/coercionreport/?fbclid=IwAR2TUbOpqwlTwr1PjFFkLrFKMTVULbNuzjFgVpznLg3ueRQ-gof-Tv_s; Piers Gooding, Bernadette McSherry, Cath Roper, Flick Grey, Prievartos psichikos sveikatos sistemoje alternatyvos: literatūros apžvalga, Melburno socialinės lygybės institutas, 2018, https://socialequity.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0012/2898525/Alternatives-to-Coercion-Literature-Review-Melbourne-Social-Equity-Institute.pdf
- ²² LR Sveikatos apsaugos ministro įsakymas dėl Psichikos ir elgesio sutrikimų turinčių pacientų priverstinio hospitalizavimo ir priverstinio gydymo bei priverstinio hospitalizavimo atvejų stebėsenos (monitoringo) tvarkos aprašo, Nr. V-587, 2019 m. gegužės 17 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/5fedc9c17ad611e98a8298567570d639?positionInSearchResults=0&searchModelUUId=f62d0647-3bf0-485d-a0f0-50cd3fe88a67&fbclid=IwAR2LIP8XpjRLg9l4-zl-DAHBPgyzxFDL5PvgSqx7MdyTlMtfexVdxkg>
- ²³ Karilė Levickaitė, „Mockutė prieš Lietuvą. Ar už Lietuvą?“, 2018 kovo 18d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/karile-levickaitė-mockutė-prieš-lietuva-ar-uz-lietuva-18-942402?copied>; „Lietuvai – Strasbūro teismo kritika dėl priverstinio psichiatrinio gydymo“, www.lrt.lt, 2018 m. birželio 29 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2176294/lietuva-strasburo-teismo-kritika-del-priverstinio-psichiatrinio-gydymo>
- ²⁴ Europos Žmogaus Teisių teismas, Teismo sprendimas byloje Mockutė prieš Lietuvą, 2018 m. gegužės 27 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-18120%22%7D>
- ²⁵ Europos Žmogaus Teisių teismas, Teismo sprendimas byloje D.R. prieš Lietuvą, 2018 m. rugsėjo 26 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-184425%22%7D>

7

Teisė gyventi
bendruomenėje

Vaikų globos įstaigų pertvarka

Mėta Adutavičiūtė

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 20 str. 1 d. numato, kad vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą.¹ Remiantis tarptautiniais vaiko teisių standartais, tam, kad šeimos netekęs vaikas galėtų pilnavertiškai vystytis, jam turėtų būti parūpinama globa šeimoje arba jai artimoje aplinkoje.² Vaiko teisių ekspertų plačiai pripažįstama, kad šeiminei aplinka kur kas geriau gali patenkinti pamatinius vaiko poreikius, nei globa didelėje institucijoje³, tad globa institucijoje turėtų būti skiriama tik išimtiniais atvejais, kai objektyviai nėra galimybės vaiko globoti šeimoje.

Apžvelgiamu laikotarpiu Lietuvoje buvo tęsiama vaikų globos institucijų pertvarka, įgyvendinama Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. vasario 14 d. įsakymu Nr. A1-83 patvirtintu Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 m. veiksmų planu.⁴ Vienas iš plano tikslų yra siekis, kad iki 2020 m. pabaigos institucijose globojamų vaikų dalis iš bendro per metus tėvų globos netenkančių vaikų skaičiaus sumažėtų iki 25 procentų.

Įgyvendinant pertvarką, 2018 m. birželio 26 d. priimti Civilinio kodekso (toliau – Kodeksas) nuostatai, reguliuojančių vaikų globą ir rūpybą, pakeitimai: nuo 12 iki 8 sumažintas galimų globoti šeimynose vaikų skaičius, susiaurintos galimybės nustatyti vaiko globą institucijose. Nauja Civilinio kodekso 3.261 str. 1 d. redakcija nustato, kad likęs be tėvų globos vaikas apgyvendinamas vaikų globos institucijose tik išimtiniais atvejais, kai nėra galimybės jo globoti (juo rūpintis) šeimoje, globos centre arba šeimynoje. Vaiko iki trejų metų globa vaikų globos institucijose taip pat gali būti nustatyta tik išimtiniais atvejais Kodekse nustatytais pagrindais, jeigu: 1) vaikui reikalingos specializuotos sveikatos ar slaugos priežiūros paslaugos; 2) vaiko išskyrimas su broliais, seserimis pažeistų jo geriausių interesus; 3) globa nustatoma dėl skubaus vaiko paėmimo iš jo atstovų pagal įstatymą ir nėra galimybių vaikui nustatyti globą šeimoje, globos centre arba šeimynoje. Skubaus paėmimo atveju vaiko iki trejų metų globa institucijoje gali tęstis ne ilgiau kaip tris mėnesius.

Iš statistinių duomenų matyti, kad pertvarka yra pakankamai pasistūmėjusi, institucinės globos mastai mažėja, plečiamas bendruomeninių vaikų globos namų ir budinčių globėjų tinklas, tačiau institucinė globa vis dar nustatoma nemažam skaičiui vaikų.

Vykdam pertvarką, apžvelgiamu laikotarpiu buvo išformuota dalis didelių vaikų globos institucijų, steigiant bendruomeninius vaikų globos namus, kuriuose gyventų iki 8 vaikų, kuriami globos centrai, taip pat rengiami profesionalūs globėjai, kurie galėtų suteikti laikiną globą vaikams skubiais atvejais. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, iš viso pertvarkyta 18 valstybei ir savivaldybėms pavaldžių globos įstaigų⁵; iki 2019 m. pabaigos buvo įkurti 102 bendruomeniniai vaikų globos namai, kuriuose 2019 m. pabaigoje buvo globojami 526 vaikai.⁶ Remiantis 2019 m. lapkričio duomenimis, globos centrai buvo pasirašę bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutartis su 151 budinčiu globėju; dar

45 budintys globėjai buvo parengti, tačiau sutartys su jais nebuvo pasirašytos.⁷ 2019 m. pabaigoje 151 budintis globotojas ir 80 socialinių globėjų globojo 289 vaikus.⁸

Vertinant institucinės vaikų globos reformos rezultatus, tikslinga atkreipti dėmesį į bendrą globojamų vaikų statistiką. 2019 m. iš viso globa (rūpyba) nustatyta 7450 vaikų, iš jų 2019 m. vaikų globos namuose buvo globojami 1432 vaikai, kas sudaro 19,2 proc. nuo visų globojamų vaikų skaičiaus. Remiantis Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos viešai paskelbtais duomenimis, per 2019 m. Lietuvoje laikinoji globa naujai buvo nustatyta 1312 vaikų, iš jų 296 vaikams – institucinė globa.⁹ Tad institucijose laikinai globojamų vaikų skaičius 2019 m. sudarė 22,5 proc. nuo bendro vaikų, kuriems 2019 m. nustatyta laikinoji globa, skaičiaus. 706 vaikams globa suteikta globėjų šeimoje, 21 vaikui – šeimynoje, 289 vaikams – globos centre. Pažymėtina, kad globos centras pats neteikia globos paslaugų ir nėra globos institucija, tačiau sudaro sutartis dėl globos su budinčiais globėjais.

Apibendrinant, iš statistinių duomenų matyti, kad pertvarka yra pakankamai pasistūmėjusi, institucinės globos mastai mažėja, plečiamas bendruomeninių vaikų globos namų ir budinčių globėjų tinklas, tačiau institucinė globa vis dar nustatoma nemažam skaičiui vaikų. Tad planuojant tolesnius pertvarkos žingsnius, tikslinga išsikelti ambicingesnius tikslus bei siekti visiško vaikų globos didelėse institucijose panaikinimo.

Vykdam pertvarką ir steigiant bendruomeninius vaikų globos namus, susidurta ir su visuomenės pasipriešinimu. 2019 m. liepą Biržų miesto Latvyalgos gatvės gyventojai sukilo prieš planus jų gatvėje steigti bendruomeninius vaikų globos namus aštuoniems iki 8 metų amžiaus vaikams.¹⁰ Gyventojai parengė globos namų steigimui nepritariančią peticiją, ir piktinosi, kad gražiausias aplinkos kampelis bus atiduotas be tėvų globos likusiems vaikams. Sukrėsti tokio Latvyalgos gatvės gyventojų abejingumo vaikams, savo gatvėje steigti šiuos bendruomeninius globos namus pasiūlė Biržų V. Kudirkos gatvės gyventojai.

ŠALTINIAI

¹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, 1989 m. lapkričio 20 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>

² Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec(2005)5, 2005 m. kovo 16 d., <https://www.coe.int/en/web/children/alternative-care>

³ Kevin Browne, „Žalos mažiems vaikams rizika institucinėje globoje“, 2009, <https://www.unicef.org/kyrgyzstan/media/2971/file/The%20Risk%20of%20Harm%20Young%20Children%20Institutional%20Care%20EN.pdf%20.pdf>

⁴ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. vasario 14 d. įsakymas Nr. A1-83 „Dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir be tėvų globos likusiems vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e4169490984411e3aad2c022318814db/asr>

⁵ Pertvarkos pradžioje 2014 m. Lietuvoje veikė 106 valstybei ir savivaldybėms pavaldžios vaikų globos įstaigos. Žr. Žmogaus teisių stebėjimo institutas „Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2013–2014: apžvalga“, p. 54, http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2015/06/HRMI_apzvalga-LT.pdf

⁶ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2020-01-08 atsakymas Nr. (19.7 E-33)SD-724) į Žmogaus teisių stebėjimo instituto paklausimą.

⁷ Ten pat.

⁸ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos veiklos ataskaita už 2019 m. I-IV ketvirtį, 2020-01-31

⁹ „Vaiko teisių tarnyba: vaikų globos namuose per penkerius metus sumažėjo tūkstančiu“, BNS, delfi.lt, 2020 m. vasario 7 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vaiko-teisiu-tarnyba-vaiku-globos-namuose-per-penkerius-metus-su-mazejo-tukstanciu.d?id=83478933>

¹⁰ Jurgita Morkūnienė, „Po kilusio triukšmo našlaičius vaikus į kaimynystę pasikvietė kitos Biržų gatvės gyventojai“, „Šiaurės rytai“, alfa.lt, 2019 m. rugpjūčio 3 d., <https://www.alfa.lt/straipsnis/50397333/po-kilusio-triuksmo-naslaičius-vaikus-i-kaimynyste-pasikviete-kitos-birzu-gatves-gyventojai>

Socialinės globos įstaigų pertvarka

Ugnė Grigaitė

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – SADM) duomenimis¹, 2019 m. Lietuvoje veikė viso 32 ministerijai pavaldžios įstaigos, skirtos vyresnio amžiaus asmenims, vaikams, vaikams ir suaugusiems asmenims, turintiems negalią. Šiose įstaigose yra vietos apgyvendinti 6687 asmenims ir yra numatyti 4262 darbuotojų etatai.

2019 m. rugsėjo mėn. informacija apie biudžetinėse socialinės globos įstaigose, kurių savininko teises ir pareigas įgyvendina SADM, teiktas ilgalaikės socialinės globos paslaugas asmenims, turintiems negalią, ir vaikams, netekusiems tėvų globos²:

Įstaigose teikta ilgalaikė socialinė globa	Stacionarių globos padalinių skaičius	GGN/BVGN skaičius	Gyventojų skaičius		
			Stacionariame globos padalinyje	GGN/BVGN	Iš viso:
1. Asmenims su negalia	33	26	6019	200	6219
1.1. Vaikams (Pabradės, Ventos, Viliampolės SGN)	3	5	56	30	86
1.2. suaugusiems	30	21	5963	170	6133 (iš jų apie 1840 senyvo amžiaus)
2. Vaikams, netekusiems tėvų globos (Obelių VGN, Algimanto Bandzos socialinių paslaugų namai)	2	10	12	77	89
Iš viso:	32 įstaigos*	36	6031	277	6308

*Šiuo metu veikia 32 biudžetinės valstybės globos įstaigos (2019 m. sausio 1 d. Skalvijos VGN savininko teises ir pareigas perėmė Jurbarko r. savivaldybė, 2019 m. liepos 1 d. Pabradės VGN savininko teises ir pareigas perėmė Švenčionių r. savivaldybė, 2019 m. rugsėjo 1 d. Šiaulių VGN „Šaltinis“ savininko teises ir pareigas perėmė Šiaulių m. savivaldybė). Dalyje įstaigų teikiama ilgalaikė socialinė globa kelioms paslaugų gavėjų grupėms, todėl socialinės globos įstaigų yra mažiau nei stacionarių globos padalinių.

Nuo 2014 m. institucinės globos pertvarka yra vykdoma 6-ioose Lietuvos regionuose: Dūseikių socialinės globos namų (toliau – SGN) pertvarka Telšių apskrityje; Adakavo socialinių paslaugų namų pertvarka Tauragės apskrityje; Viliampolės SGN pertvarka Kauno apskrityje; Kalvarijos SGN, Didvyžių SGN pertvarka Marijampolės apskrityje; Ventos SGN, Šiaulių VGN „Šaltinis“ pertvarka Šiaulių apskrityje; Pabradės SGN pertvarka Vilniaus apskrityje.

Pertvarka vykdoma dvejomis kryptimis: bendruomeninių paslaugų vystymo ir teikimo bei naujos infrastruktūros kūrimo. SADM yra atsakinga už laikino atokvėpio, įdarbinimo su pagalba, asmeninio asistento, apsaugoto būsto, pagalbos priimant sprendimus, socialinių dirbtuvių ir atvejo vadybos paslaugų vystymą. Nauja infrastruktūra yra kuriama dienos užimtumui, apsaugotam būstui, socialinėms dirbtuvėms.

Taip pat yra statomi grupinio gyvenimo namai ir savarankiško gyvenimo namai bei specializuoti slaugos / globos namai. Pradėtos veiklos, kuriomis siekiama parengti kelis tipinio grupinio gyvenimo namų

techninius projektus; baigiami rengti atskirų regionų investicijų projektai, susiję su konkrečiame regione esančių pertvarkomų globos įstaigų pertvarka. Iš valstybės biudžeto lėšų iki 2019 m. pabaigos buvo įsteigti šie Grupinio gyvenimo namai³:

Metai	GGN skaičius	Gyventojų skaičius		Savivaldybės, kuriose yra / bus įsteigti GGN
		Vaikai	Suaugę	
2017	11	10	62	Kelmės, Telšių, Kėdainių, Švenčionių, Akmenės r., Kauno m.
2018	14	26	94	Kėdainių r., Visagino, Kelmės r., Panevėžio r., Šilutės r., Marijampolės r., Akmenės r., Tauragės r., Vilkaviškio r., Švenčionių r., Pakruojo r., Kauno m., Šiaulių m.
2019	3	6	18	Kauno m., Marijampolės r.
Iš viso:	28*	38	174	

*2019 m. rugsėjo 1 d. Šiaulių VGN „Šaltinis“ savininko teises ir pareigas perėmė Šiaulių m. savivaldybė, kartu buvo perduoti ir 2 GGN, kuriuose gyveno 12 vaikų su negalia.

2019 m. po SADM sprendimo statyti grupinio gyvenimo namus Žiežmariuose ir į juos perkelti 10 asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, vietinė bendruomenė sukilo ir pademonstravo nepakantumą negalią turintiems asmenims. Žiežmarių gyventojai priešinosi negalią turinčių asmenų perkėlimui gyventi į miestelį, sakydami, kad planas integruoti tokius asmenis yra fiktyvus ir šis planas nuo gyventojų esą buvo tiesiog nuslėptas. Jie taip pat teigė, kad pačių asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, nebuvo klausta apie reformą ir ar jie jai pritaria. Žiežmarių gyventojai taip pat baiminosi, kad 10-čiai žmonių, kurie gyvens šiuose Grupinio gyvenimo namuose, nepakaks tetrėti 1 darbuotoją. Pertvarkomų Strėvininkų socialinės globos namų vadovas, reaguodamas į šią bendromenės reakciją, pabrėžė, kad būsimas pastatas yra gyvenamosios paskirties, tad pagal įstatymą nusipirkus sklypą atsiklausti kaimynų leidimo nereikia⁴.

LGKT per ją atstovaujančią Seimo kontrolierę Mildą Vainiutę teigė, kad šis incidentas – ne pavienis atvejis, o sisteminė problema, susijusi su ilgamete žmonių, turinčių negalią, socialine izoliacija. Pasak M. Vainiutės, nors teisiškai neįmanoma žmonių įpareigoti mąstyti kitaip, valstybės institucijos, atsakingos už JT Neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimą, turėtų daugiau dėmesio skirti sudėtingesnė negalią turinčių asmenų stigmą mažinimui; pirmiausia – vadovautis įtraukiojo ugdymo koncepcija, kai vaikai, turintys negalią, mokosi bendrojo lavinimo mokyklose kartu su bendraamžiais skiriant tam reikalingus išteklius ir pagalbą mokytojams⁵.

Žmonių, turinčių negalią, teisių stebėsenos komisija prie LGKT atkreipė dėmesį į tai, kad šis atvejis atskleidė, jog Lietuva netinkamai įgyvendina tarptautinius įsipareigojimus, kuriuos prisiėmė 2010 m. ratifikavusi JT Neįgaliųjų teisių konvenciją. Grupinio gyvenimo namai, kaip jie suvokiami Lietuvoje įgyvendinant institucinės globos pertvarką, komisijos, o taip pat ir kitų ekspertų nuomone, neatitinka Konvencijos nuostatų: didesnės institucijos tiesiog keičiamos mažesnėmis, taip iki galo ir neužtikrinant žmonių, turinčių negalią, autonomijos, savarankiškumo gyvenant bendruomenėje bei tinkamai teikiant jiems efektyvios pagalbos paslaugas⁶.

Šią poziciją palaiko ir JT Neįgaliųjų teisių komiteto vicepirmininkas prof. Jonas Ruškus, kuris pastebi, jog iš esmės grupinio gyvenimo namai, kaip bene pagrindinė pertvarkos ir deinstitucionalizacijos priemonė, nesudaro sąlygų žmogui pačiam pasirinkti, kur ir su kuo gyventi, taigi, neužtikrina konvencijos nuostatų įgyvendinimo: „Globos institucijoje gyvenantis žmogus negali pasirinkti gyventi ne Gru-

pinio gyvenimo namuose, o visiškai kitur, ten, kur jis pats nori <...> Deinstitutionalizacijos programa numato tik gyvenamo ploto suteikimą grupinio gyvenimo namuose ir dirbtuvėles darbiniais įgūdžiams formuoti. Deja, tokios deinstitutionalizacijos priemonės neužtikrina gyvenimo savarankiškai ir lygių galimybių. Deinstitutionalizacijos programa finansuojamos institucijos, bet ne žmonių savarankiškas gyvenimas visuomenėje“.⁷

Apibendrinant, SADM veiksmai socialinės globos įstaigų pertvarkai Lietuvoje įgyvendinti per 2018 – 2019 metus įsibėgėjo, tačiau šiuo metu vystomos naujos paslaugos bendruomenėje, tokios kaip grupinio gyvenimo namai, neatitinka JT Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatų. Taip pat, itin trūksta visuomenės švietimo veiklų ir sąmoningumo didinimo kampanijų, kurios informuotų Lietuvos gyventojus ne tik apie pertvarką, jos esmę, būtinybę ir svarbą, bet ir apskritai apie lygybę ir įvairovę, apie žmonių, turinčių negalią, teises ir apie kliūtis, su kuriomis ši labiau pažeidžiamų asmenų grupė reguliariai susiduria mūsų visuomenėje.

ŠALTINIAI

¹ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2019 m., <https://socmin.lrv.lt/>

² Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Pertvarkos rezultatų pristatymas LR Vyriausybėje, 2019 m. spalio 24 d.

³ Ten pat.

⁴ Gintarė Bakūnaitė, „Skandalų purtomų Žiežmarių gyventojai išplatino viešą laišką: vis dėlto šie žmonės yra ne tokie kaip mes“, delfi.lt, 2019 m. rugpjūčio 21 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/skandalu-purtomu-ziezmariau-gyventojai-isplatino-viesa-laiska-vis-delto-sie-zmones-yra-ne-tokie-kaip-mes.d?id=82035825>

⁵ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Žiežmarių istorija parodė, kaip Lietuva vykdo tarptautinius įsipareigojimus“, 2019 m. rugpjūčio 14 d., <https://lygybe.lt/lt/naujienos/ziezmariau-istorija-parode-kaip-lietuva-vykdo-tarptautinius-ispareigojimus/1147>

⁶ Ten pat.

⁷ Jonas Ruškus, „Grupinio gyvenimo namuose daugiau žmogaus teisių neatsiranda“, manoteises.lt, 2020 m. sausio 13 d., https://manoteises.lt/straipsnis/grupinio-gyvenimo-namuose-daugiau-zmogaus-teisiu-neatsiranda/?fbclid=IwAR-3rMTpJpyty5cJ811EjibNANBQL3n87RIKRD_iOYd8k5grykT5psmo_Lc

SADM veiksmai socialinės
globos įstaigų pertvarkai
Lietuvoje įgyvendinti
per 2018 – 2019 metus
įsibėgėjo, tačiau šiuo metu
vystomos naujos paslaugos
bendruomenėje, tokios kaip
grupinio gyvenimo namai,
neatitinka JT Neįgaliųjų
teisių konvencijos nuostatų. ●

Laisvės atėmimas

8

Vaikų socializacijos centrai

Karilė Levickaitė

Kaip ir buvo planuota Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos¹ (toliau – ministerija) iki 2019 metų šalyje liko veikti trys vaikų socializacijos centrai (toliau – VSC, centras), tačiau modernizuoti VSC Gruzdžiuose bei įrengti dviejų naujų centrų Kėdainių ir Kelmės rajonuose nepavyko. Taigi 2019 m., pabaigoje veikė Gruzdžių, Veliučionių VSC ir Kauno VSC „Saulutė“. Šiuose trijuose centruose 2019 m. rugpjūčio 1 d. gyveno 28 vaikai², kuriems yra paskirtos vidutinės priežiūros priemonės³.

Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų bendrai finansuojamo projekto „Vaikų socializacijos centrų infrastruktūros modernizavimas“ sutartis buvo pasirašyta 2017 m. lapkričio 28 dieną. Projekte numatyta pastatyti naujas gyvenamąsias patalpas veikiančiame Gruzdžių VSC ir modernizuoti bei pritaikyti vaikų socializacijai patalpas naujai kuriamuose centruose Gailių k., Liolių sen. (Kelmės rajonas) ir Kunionyse (Kėdainių rajonas)⁴. Nors numatyta projekto trukmė yra iki 2020 m. gegužės 31 d.,⁵ kol kas pristatyti projekto rezultatai apsiriboja techninių projektų rengimo darbais ir vieninteliu 2019 m. liepos 24 d. Kunionių VSC techninio projekto parengimu bei gautu statybos leidimu. Kunionių kaimo bendruomenės centro pirmininkė teigia laukianti statybų pradžios: „Reikės ten ir aptarnaujančio personalo, ir specialistų, kitų darbuotojų. Džiugu, kad vėl bus darbo vietų. Taip pat džiaugiamės, kad ir pastatas bus renovuotas, nestovės tuščias. Iš pradžių kai kurie žmonės baiminosi, kad čia bus kalėjimas, bet kai išaiškinome, kokia čia įstaiga įsikurs, visi sutiko, kad ji čia būtų. Mūsų kaimui bus tik geriau“⁶.

Dėl pačios pertvarkos, jos eigos ir dėl atokių vietovių parinkimo centrų steigimui, kritiką išsakė tuometinis Kauno VSC centro ilgametis vadovas Adolfas Skališius.⁷ Jam antrino Veliučionių VSC direktorė Vitalija Grigaitienė, abejojanti, ar uždaryti jau egzistuojančius vaikų socializacijos centrus ir vietoj jų atidaryti naujus kažkur kaimuose – gera išeitis⁸: „Mes esame įsikūrę netoli Vilniaus, naudojames visomis galimybėmis, ką vaikai gali turėti Vilniuje. Kitaip sakant, vaikai neatitrūksta nuo gyvenimo, jiems didesnė galimybė integruotis į visuomenę iš čia išėjus.“

Jevegnijus Žikulinas, buvusio Vilniaus vaikų socializacijos centro auklėtojas, reiškė viešą kritiką dėl centrų uždarymo, ypatingai akcentuodamas šių vaikų turimų problemų gausą, polinkį nusikalsti ir VSC kaip būtina vietą šiuos vaikus izoliuoti dėl jų pačių ir visuomenės saugumo⁹.

**Neproporcingai daug dėmesio skiriama
pastatams, institucijų vietai, daug mažiau –
darbuotojų kvalifikacijos ar modernių ir
kokybiškų paslaugų į centrus patekusiems
vaikams užtikrinimui.**

Panašu, kad sistemos dalyviai nėra linkę keisti pačios sistemos. Neproporcingai daug dėmesio skiriama pastatams, institucijų vietai, daug mažiau – darbuotojų kvalifikacijos ar modernių ir kokybiškų paslaugų į centrus patekusiems vaikams užtikrinimui. Šią nišą iš dalies siekia užpildyti tuometinio Ugdymo plėtotės centro 2018 metais pradėto projekto¹⁰ veikla, kuria siekiama parengti ir įgyvendinti naujus ugdymo organizavimo modelius vaikų socializacijos centruose¹¹.

Tuo tarpu Biržų rajone veikusiam, jau likviduotam VSC „Širvėna“ byla dėl žalos atlyginimo iškėlė pilnametystės sulaukę jaunuoliai teigia, kad socializacijos centro vadovai jiems neužtikrino saugios aplin-

kos, neužkirto kelio nusikaltimams, o priešingai – nusikalsti linkusiems paaugliams leido lavinti savo kriminalinius polinkius¹². Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2019 metais paskelbė galutinę ir neskundžiamą nutartį, pagal kurią atsakomybę už nusikaltimą turėjo prisiimti ne tik smurtavęs paauglys, bet ir atsakinga institucija. VSC „Širvėna“ steigėja Švietimo, mokslo ir sporto ministerija prieš septynerius metus prievartautiems berniukams turi sumokėti po 4 tūkst. eurų neturtinės žalos atlyginimui¹³.

Sunkumų nestinga ir veikiančiuose VSC. Policijos duomenimis, nuo 2018 m. rugsėjo mėnesio iki 2019 m. kovo vidurio buvo registruoti 63 įvairaus pobūdžio pranešimai ir pradėta 14 ikiteisminių tyrimų dėl Kauno VSC auklėtinių veiklos¹⁴. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė gavo Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinavimo skyriaus kreipimąsi dėl vaikų, esančių vaikų socializacijos centruose, pristatymo dalyvauti teisiniuose procesuose problemos. Kontrolierė pateikė nuomonę, kad praktikoje turi būti užtikrintas sklandus vaikų, kuriems skirta vidutinės priežiūros priemonė, dalyvavimas teisiniuose procesuose, pagalbos ir paramos vaikui bei, esant poreikiui, jo atstovams pagal įstatymą, klausimų sprendimas bei sklandus ir glaudus kompetentingų institucijų bendradarbiavimas šioje srityje¹⁵.

Plačiojoje visuomenėje vis dar gajus mąstymas, kad „baudimo kultūra“ yra tinkama priemonė socializacijos iššūkių patiriantiems vaikams. Tiek visuomenėje, tiek ir tarp sistemos dalyvių įvairių psichosocialinių paslaugų vystymas yra mažiau suprantamas ir remiamas, kas trukdo sukurti adekvatų šių paslaugų tinklą Lietuvoje. Nuskambėjus rezonansiniams vaikų ar paauglių smurto atvejams, visuomenėje pasigirsta nuomonių, kad vaikai darosi vis žiauresni ir būtina imtis griežtesnių priemonių juos baudžiant¹⁶. Policijos departamento duomenimis, paauglių nusikalstamumas smarkiai sumažėjo: 2008 m. užfiksuoti 4 tūkst. 300 atvejų, o 2018 m. jau 1 tūkst. 200 nusikaltimo atvejų¹⁷. Akivaizdžiai mažėjant į VSC patenkančių vaikų skaičiui, svarbu atkreipti dėmesį į taip reikalingas resocializaciją skatinančias paslaugas savivaldybėse, tarp jų ir vaiko minimalios priežiūros priemonių spektrą.

Lietuvos mokslininkės, tyrinėjusios asocialaus elgesio priežastis tarp minimalias priežiūros priemones gaunančių paauglių, teigia¹⁸: „Atliekant tyrimą pastebėjome, kad daugeliu atvejų specialistai (mokytojai, psichologai, socialiniai darbuotojai), dirbantys su šiais vaikais, mato ir pripažįsta jų trauminę patirtį praeityje, tačiau sunkiau atpažįsta ir supranta, kaip ji atsiskleidžia dabartiniame paauglio elgesyje.“

2019 metais ministerijos pateikiamoje teisinio reguliavimo stebėsenos pažymoje,¹⁹ išanalizavus vaiko minimalios priežiūros priemonių taikymą savivaldybėse, nustatyti šie neigiami padariniai: itin silpna nevyriausybinių organizacijų įtrauktis į koordinuotų paslaugų spektrą; specialistų trūkumas koordinuotų paslaugų (švietimo, socialinės apsaugos, sveikatos priežiūros) lygmenyje; prieš skiriant vaiko minimalios priežiūros priemones, nėra išnaudojamos visos švietimo pagalbos teikimo galimybės, bendruomeninės iniciatyvos, prevencinis darbas su vaiku ir jo socialine aplinka; priemonės skiriamos šabloniškai, visa individualizavimo našta perkeliama priemonės vykdytojui.

Vilniaus miesto savivaldybės socialinių paslaugų teikimo 2018 metų ataskaitoje²⁰ vienu iš iššūkių yra įvardytas trūkumas specializuotų paslaugų vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, priklausomiems nuo alkoholio, narkotinių ar psichotropinių medžiagų. Vilniaus miesto savivaldybė drauge su „SOS vaikų kaimais“ diegė centrą, skirtą šešiams vaikams, turintiems emocijų ir elgesio sutrikimų. „Lietuvos ryto“ televizijai pavišinus faktą, kad ten gyvena du vaikai, 2018 m. pradžioje užvirė vieša diskusija²¹ apie jo neefektyvumą ir didelius išlaidų kaštus. Po metų, 2019 m. pradžioje, buvo atidarytas aštuonių vietų Vilniaus vaikų socialinės globos namų „Gilė“ padalinys – psichosocialinės reabilitacijos centras, skirtas 8–12 metų elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams²².

- ¹ LR Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, „Planuojama pertvarkyti vaikų socializacijos centrus“, 2017 m., spalio 31 d., https://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/naujienos_1/planuojama-pertvarkyti-vaiku-socializacijos-centrus-
- ² Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, „Vaikų skaičius socializacijos centruose“, 2019 m., rugpjūčio 1 d., <http://www.sppc.lt/veikla/minimali-ir-vidutine-prieziura/vaiko-vidutines-prieziuros-priemones/vaiku-skaicius-socializacijos-centruose/>
- ³ LT Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo Nr. X-1238 pakeitimo įstatymas, 2016 m. birželio 29 d. Nr. XII-2535, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/70593dd04a7311e6b5d09300a16a686c>
- ⁴ 2014-2020 Europos Sąjungos fondų investicijos Lietuvoje, Vaikų socializacijos centrų infrastruktūros modernizavimas Nr. 091.3-CPVA-V-704-02-0002, https://www.esinvesticijos.lt/lt/finansavimas/paraiskos_ir_projektai/vaiku-socializacijos-centru-infrastrukturos-modernizavimas
- ⁵ <https://www.nsa.smm.lt/infrastrukturos-pletros-departmentas/projektai/vaiku-socializacijos-centru-infrastrukturos-modernizavimas/>
- ⁶ Dimitrijus Kuprijanovas, „Buvusioje Kunionių mokykloje įsikurs socializacijos centras“, rinkosaište.lt, 2019 m. liepos 19 d., <http://www.rinkosaište.lt/naujienos/dienos-tema/buvusioje-kunioni-mokykloje-sikurs-socializacijos-centras>
- ⁷ Aušra Židžiūnienė, „Uždaromi seni ir statomi nauji vaikų socializacijos centrai“, svetimonaujienos.lt, 2018 m. kovo 12 d., <http://www.svetimonaujienos.lt/uzdaromi-seni-ir-statomi-nauji-vaiku-socializacijos-centrai/>
- ⁸ Aida Valinskienė, „Ar čia normalu? Socializacijos centre 33 darbuotojai žiūri 7 vaikus“, diena.lt, 2018 m. rugsėjo 12 d., <https://www.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/ar-cia-normalu-socializacijos-centre-33-darbuotojai-ziuri-7-vaikus-880227>
- ⁹ Jevgenijus Žikulinas, „Likviduoto Vilniaus socializacijos centro auklėtojas: sakysiu bjaurius, bet realius dalykus“, delfi.lt, 2018 m. kovo 3 d. <https://www.delfi.lt/pilietis/voxpopuli/likviduoto-vilniaus-socializacijos-centro-aukletejas-saky-siu-bjaurius-bet-realius-dalykus.d?id=77301989>
- ¹⁰ Ugdymo plėtotės centras, Apie projektą „Bendrojo ugdymo turinio ir organizavimo modelių sukūrimas ir išbandymas bendrajame ugdyme“, <https://www.upc.smm.lt/projektai/benmod/apie.php>
- ¹¹ Ugdymo plėtotės centras, „Projekto veiklos“ <https://www.upc.smm.lt/projektai/benmod/veiklos.php>
- ¹² Dainius Sinkevičius, „Vaikų centre – nevaikiškos patyčios: išnaudoti paaugliai valstybei pateikė sąskaitą“, delfi.lt, 2019 m. gegužės 19 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vaiku-centre-nevaikiskos-patycios-issnaudoti-paaugliai-vals-tybei-pateike-saskaita.d?id=81172725>
- ¹³ Dainius Sinkevičius, „Precedento neturintis sprendimas: ŠMM nutarė prisiimti atsakomybę dėl vaikų centre prievartautų paauglių“, delfi.lt, 2020 m. sausio 28 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/precedento-neturintis-sprendimas-smm-nutare-prisiimti-atsakomybe-del-vaiku-centre-prievartautu-paaugliu.d?id=83353217>
- ¹⁴ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, „Tarnybos surėmė pečius sprendžiant vaikų socializacijos centro „Saulutė“ problemas“, 2019 m. kovo 26 d., <http://www.vaikoteises.lt/naujienos/naujienos/tarnybos-sureme-pecius-sprendziant-vaiku-socializacijos-centro-saulute-problemas.html>
- ¹⁵ LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2018 metų veiklos ataskaita, 2019 m. balandžio 1 d. Nr. 4–36, http://vtaki.lt/lt/media/force_download/?url=/uploads/documents/docs/507_32c06e6c6946af00a4a0f4e885dd79ff.pdf
- ¹⁶ Ronaldas Galinis, „Ar šių dienų paaugliai – žiauresni negu ankstesnės kartos?“, alfa.lt, 2018 m. liepos 4 d., <https://www.alfa.lt/straipsnis/50304811/ar-siu-dieniu-paaugliai-ziauresni-negu-ankstesnes-kartos>
- ¹⁷ Karolina Konopko, „Smurtaujantys ir siaubą visuomenei keliantys vaikai: griežtinti bausmes ar bandyti auklėti?“, lrytas.lt, 2019 m. spalio 11 d., <https://www.lrytas.lt/lietuvsodiena/kriminalai/2019/10/11/news/smurtaujantys-ir-siauba-visuomenei-keliantys-vaikai-grieztinti-bausmes-ar-bandyti-aukleti--12124551/>
- ¹⁸ Povilas Juodelis, „Tyrė asocialaus elgesio paauglius: iš ko kyla mokyklos nelankymas, agresija ir polinkis nusikalsti“, delfi.lt, 2019 m. liepos 12 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/tyre-asocialaus-elgesio-paauglius-is-ko-kyla-mokyklos-nelankymas-agresija-ir-polinkis-nusikalsti.d?id=81713611>
- ¹⁹ LR Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Teisinio reguliavimo stebėsenos pažyma, 2019 m. kovo 15 d. Nr. SR-965, www.sppc.lt/wp-content/uploads/2018/08/VMPP-teisinio-reguliuavimo-pazyma-2-2.docx
- ²⁰ Vilniaus miesto savivaldybės metų socialinių pasaugų teikimo 2018 metais ataskaita, <https://vilnius.lt/wp-content/uploads/2019/06/2018-m.pdf>
- ²¹ „Dideliame name sostinės savivaldybė globoja du vaikus“, delfi.lt, 2018 m. sausio 18 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dideliame-name-sostines-savivaldybe-globoja-du-vaikus.d?id=76930897>
- ²² Vilniaus socialinės globos namai „Gilė“, „2019 m. sausio 2 d. duris atvėrė Vilniaus vaikų socialinės globos namų „Gilė“ padalinys – Psichosocialinės reabilitacijos centras“, <http://gilesvaikai.lt/2019-m-sausio-2-d-duris-atvere-vilniaus-vaiku-socialines-globos-namu-gile-padalynys-psichosocialines-reabilitacijos-centras/>

Įkalinimo įstaigos

Gintautas Sakalauskas

2019 m. pradžioje Lietuvoje 100 tūkst. gyventojų teko 232 kaliniai¹ – tai ir toliau buvo didžiausias skaičius iš visų Europos Sąjungos (ES) šalių nuo Lietuvos įstojimo į ES.² Nors per pastaruosius metus šis skaičius šiek tiek sumažėjo ir pasiekė 2003 m. buvusį lygį, tačiau jis išliko kelis kartus didesnis už ES šalių vidurkį. Iš Europos Tarybai priklausančių šalių didesnis santykinis kalinių skaičius buvo tik Rusijoje (364), Turkijoje (324), Gruzijoje (270) ir Azerbaidžane (235).³ Didelis kalinių skaičius ne tik liudija didesniu represyvumu, palyginus su kitomis ES šalimis, pasižyminčią baudimo kultūrą, bet ir apunkina žmogaus teisių užtikrinimą ir būtinų kalinimo sistemos reformų įgyvendinimą.

2018 m. vėl didėjo naujai į kalinimo įstaigas atvykusių nuteistų (arešto arba laisvės atėmimo baismėmis) asmenų skaičius – jų buvo 27 proc. daugiau, palyginus su 2017 metais. Tačiau 2019 m. šis skaičius sumažėjo 25 proc. ir absoliučiais skaičiais buvo mažiausias per visą Nepriklausomybės laikotarpį (4 484, santykinai mažiausias jis buvo 2015 m. – 4 618).⁴

Nors esminės problemos Lietuvos įkalinimo įstaigose buvo žinomos visą pastarąjį dešimtmetį, o jų sistemiskumą Europos žmogaus teisių teismas konstatavo dar 2015 m. gruodžio 8 d. byloje *Mironovas ir kiti prieš Lietuvą*,⁵ į viešumą jos iškilo tik 2018 m. vasarą, žiniasklaidai ėmus skelbti apie subkultūrinio gyvenimo Lietuvos įkalinimo įstaigose peripetijas.⁶ Apie smurtą ir kitus žmogaus teisių pažeidimus Lietuvos įkalinimo įstaigose 2018 m. ne tik daug rašė žiniasklaida,⁷ bet ir patys kaliniai savo socialinių tinklų paskyroje,⁸ jas konstatavo Seimo kontrolieriai savo ataskaitose,⁹ teismai savo sprendimuose,¹⁰ smurto problemas Lietuvos kalėjimuose pripažino ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės vadovas.¹¹ Tačiau ir 2019 m. situacija iš esmės nepasikeitė,¹² buvo imtasi tik keleto taktinio parodomąjo pobūdžio akcijų,¹³ po kurių nustatyta žmogaus teisių pažeidimų,¹⁴ o visoje sistemoje išliko vadybinių¹⁵ ir korupcijos problemų.¹⁶

Per pastaruosius 10 metų Lietuvos įkalinimo įstaigose kasmet vidutiniškai nusižudė 8 kaliniai – tai, skaičiuojant 100 tūkst. gyventojų, yra 3 kartus didesnis savižudybių rodiklis nei tarp gyventojų laisvėje (25 savižudybės 100 tūkst. gyventojų,¹⁷ atitinkamam kalinių skaičiui tektų maždaug 80). 2018 m. šis skaičius buvo perpus mažesnis už pastarųjų 10 metų vidurkį (registruoti 4 nusižudę kaliniai), tačiau Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2019 m. mėnesio, ketvirčio ir pusmečio ataskaitose, kuriose iki tol buvo skelbiama mirusių asmenų statistika, ji dėl nežinomų priežasčių nebėra prieinama. Netgi metinė Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2018 m. ataskaita buvo viešai paskelbta tik 2019 m. pabaigoje. Iš pranešimo žiniasklaidoje žinoma, kad 2019 m. rugpjūčio 2 d. Pravieniškių pataisos namuose-atviroje kolonijoje nusižudė vienas kalinys.¹⁸ Iš Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pranešimų spaudai žinoma, kad 2019 m. rugsėjo 20 d. Pravieniškių pataisos namuose-atviroje kolonijoje nusižudė dar vienas kalinys.¹⁹ Žiniasklaidoje galima rasti ir daugiau 2019 m. skelbtų publikacijų apie įkalinimo įstaigose mirusius kalinius, tačiau mirties priežastis jose nenurodoma, tik pranešama apie atliekamą tyrimą mirties priežastiai nustatyti.²⁰

Pastaruosius 4 metus nuolat didėjo Lietuvos įkalinimo įstaigose registruotų nusikalstamų veikų skaičius.

Pastaruosius 4 metus nuolat didėjo Lietuvos įkalinimo įstaigose registruotų nusikalstamų veikų skaičius. Dėl didelio nusikalstamų veikų latentškumo tai nebūtinai reiškia blogą tendenciją, tačiau santykinis registruotų nusikalstamų veikų skaičius Lietuvos įkalinimo įstaigose yra beveik 2,5 karto didesnis nei regis-

truotų laisvėje. Didžiąją dalį registruotų nusikalstamų veikų sudaro su narkotinėmis ar psichotropinėmis priemonėmis susiję nusikaltimai (2018 m. – 56 proc.).²¹ Tačiau registruojama ir santykinai daug smurto.

2018 m. balandžio 25 d. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymu²² buvo nustatyta suimtųjų ir nuteistųjų pakaitinio gydymo tęsimo organizavimo, informacijos keitimosi tarp specialistų, specialistų konsultacijų kitose asmens sveikatos priežiūros įstaigose užsakymo ir jų gavimo, pakaitiniam gydymui reikalingų vaistinių preparatų užsakymo, priėmimo ir laikymo, dokumentų rengimo, tvarkymo ir apskaitos, asmenų teisių, pareigų ir atsakomybės tvarka laisvės atėmimo vietose. Tvarkos aprašas taikomas organizuojant opioidinės priklausomybės pakaitinį gydymą tiems į įstaigas patekusiems asmenims, kurie kitose gydymo įstaigose yra pradėję, tačiau nebaigę pakaitinio gydymo kurso. Kol kas nėra žinoma, kaip ši tvarka įgyvendinama praktiškai ir kiek kalinių gauna pakaitinį gydymą. Lietuvoje yra buvę atvejų, kai nesuteiktas pakaitinis gydymas teisme buvo pripažintas nesuderinamu su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsniu.²³

2019 m. sausio 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos ir buvo skelbiama, kad pagal jį amnestija bus pritaikyta beveik 500 nuteistųjų, tačiau galiausiai dėl itin griežtų įstatyme numatytų sąlygų ją pasinaudojo tik 86 nuteistieji.²⁴

Pagal 2019 m. balandžio 2 d. įsigaliojusią naują Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 51 straipsnio redakciją, laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistiems asmenims atsirado galimybė, atlikus dvidešimt metų bausmės, ją pakeisti į terminuotą, nuo penkerių iki dešimties metų trukmės, laisvės atėmimo bausmę. Europos Žmogaus Teisių Teismas tokią teisę į viltį įgyvendinimo tvarką pripažino tinkama,²⁵ nors ji ir atrodo sudėtinga, ir kol kas pritaikyta tik nedidelei daliai nuteistųjų iki gyvos galvos.²⁶

2019 m. liepos 1 d. buvo uždarytas Lukiškių tardymo izoliatorius–kalėjimas, kuriame kalėjusiems nuteistiesiems buvo išmokėta daug kompensacijų už blogas kalinimo sąlygas. Viena vertus, šio pastato nebenaudojimas kalėjimo funkcijai vertintinas teigiamai, tačiau skubotas šios įstaigos uždarymas sukėlė kitas dvi problemas: a) dar didesnę kalinimo vietų trūkumą, pabloginant sąlygas kalinamiems asmenims,²⁷ ir b) žmogaus teisių pažeidimus beatodairiškai perkeliant kalinius, nesirūpinant jų adaptacija ir nutraukiant vykdytą socialinę reabilitaciją bei socialinius ryšius.²⁸

Vis didesnė nuteistųjų iš įkalinimo įstaigų asmenų dalis paleidžiama atlikus visą bausmę, nes vis rečiau yra taikomas lygtinis paleidimas. Tačiau ligi šiol nėra sukurta nuosekli nuteistųjų, paleidžiamų iš įkalinimo įstaigų atlikus visą bausmę, resocializacijos sistema.²⁹ Nevyriausybinėms organizacijoms kyla abejonių, ar Norvegijos Vyriausybės Lietuvos bausmių vykdymo sistemos reformai skirtos lėšos bus efektyviai panaudotos.³⁰ Nevyriausybinėms organizacijoms susirūpinimą kelia tai, kad lėšos bus panaudotos pastatams ir elektroninėms apykojėms, o ne personalo kvalifikacijos kėlimui, kalinių užimtumui, socialinių paslaugų plėtrai ir struktūrinei visos kalinimo sistemos reformai.

2019 m. birželio 25 d. paskelbta Europos Komiteto prieš Kankinimą ir kitokį žiaurių, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT) ataskaita³¹ po 2018 m. balandžio 20–27 d. vykusio vizito parodė, kad Lietuvos įkalinimo sistemai būdingos tos pačios problemos, kurias CPT konstatavo ir ankstesnėse ataskaitose (2011 m., 2014 m., 2018 m.). Remiantis CPT vertinimu, situacija iš esmės nepasikeitė – ypač dėl kaliniams tenkančio gyvenamojo ploto, iš kitų kalinių ir pareigūnų patiriamo smurto ir sveikatos priežiūros. Tai liudija, kad problemos Lietuvos įkalinimo įstaigose yra sisteminės ir jų neįmanoma išspręsti, jei nebus iš esmės pertvarkyta ne tik visa kalinimo infrastruktūra, bet ir darbuotojų rengimo bei kvalifikacijos kėlimo sistema, taip iš esmės pakeičiant vadybos kultūrą ir santykių tarp darbuotojų ir kalinių kokybę.³² Sisteminio pokyčio nėra ir jo nėra siekiama, išskyrus pavienius taktinius, bet ne strateginius sprendimus.

ŠALTINIAI

- ¹ Lietuvos statistikos departamento duomenimis įkalintų asmenų buvo 6 485, gyventojų – 2 794 184. Gyventojų skaičius yra preliminarus, jis bus tiksliai žinomas tik po 2021 m. surašymo, tikėtina, kad jų yra mažiau, taigi ir kalinių lygis realiai yra didesnis. Preliminariais duomenimis 2019 m. spalio 1 d. 100 000 gyventojų Lietuvoje teko 221 kalinys (6 175). Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, „Lietuvoje mažėja kalinių skaičius“, <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/lietuvoje-mazeja-kaliniu-skaicius>.
- ² World Prison Brief, <http://www.prisonstudies.org/map/europe>
- ³ Ten pat.
- ⁴ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Bendrasis skyrius, „Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos ataskaita“ ir „Nuteistųjų areštų skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos ataskaita“, 2004–2019 m. sausio–gruodžio mėn. duomenys, http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metines.html
- ⁵ EŽTT 2015 m. gruodžio 8 d. sprendimas byloje Mironovas ir kiti prieš Lietuvą, pareiškimų Nr. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13 ir 70065/13), http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/MIRONOVAS_ir_kiti_2015_sprendimas_FINAL.pdf
- ⁶ Garkauskas Paulius, Gurevičius Ainis, „Po feisbuke transliuotos kalinių puotos – didelės kratos Kybartų pataisos namuose“, Delfi.lt, 2018 m. birželio 18 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/crime/po-feisbuke-transliuotos-kaliniu-puotos-dideles-kratos-kybartu-pataisos-namuose.d?id=78329431>; Dainius Sinkevičius, „Jūros šventė“ Pravieniškėse vis dėlto įvyko: per ją buvo žeminami kaliniai“, Delfi.lt, 2018 m. liepos 31 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/law/juros-svente-pravieniskese-vis-delta-ivyko-per-ja-buvo-zeminami-kaliniai.d?id=78712509>
- ⁷ Dominykas Griezė, „Po insulto gyjanti kalinį kameros draugai puolė kaip žvėrys: mušė, degino ir kitaip kankino kelis mėnesius“, Alfa.lt, 2018 m. liepos 17 d., <https://www.alfa.lt/straipsnis/50308474/po-insulto-gyjanti-kalini-kamerose-draugai-puole-kaip-zverys-muse-degino-ir-kitaip-kankino-kelis-menesius>; Saulius Jakūcionis, „Kalinių smurto Pravieniškėse nesustabdė pareigūnai irgi gali susilaukti bausmių“, 15min.lt, 2018 m. rugpjūčio 1 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/kaliniu-smurto-pravieniskese-nesustabde-pareigunai-irgi-gali-susilaukti-bausmiu-59-1009382>; 15min.lt, „Pranešta apie riaušes Pravieniškių pataisos namuose, kaliniai prakalbo apie provokacijas“, 15min.lt, 2018 m. rugpjūčio 28 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/pranesta-apie-riauses-pravieniskiupataisos-namuose-kalejimu-departamentas-imasiveiksnu-59-1020780>; BNS, „Marijampolės pataisos namuose – nuteistųjų maistas: užsibarikadavo kameroje“, 15min.lt, 2018 m. spalio 15 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/marijampoles-pataisos-namuose-nuteistuju-maistas-uzsibarikadavo-kameroje-59-1040534>.
- ⁸ Žr., pavyzdžiui, Lietuvos kalinių Facebook paskyrą: <https://lt-lt.facebook.com/Asociacija-Kalinys-541012475919223/>
- ⁹ ELTA, „Seimo kontrolieriai: Lietuvoje vangiai sprendžiamos bausmių vykdymo problemos“, Lrt.lt, 2018 m. gegužės 5 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/211531/seimo-kontrolieriai-lietuvoje-vangiai-sprendziamos-bausmiu-vykdy-mo-problemos>; 15min.lt, „Seimo kontrolierių atstovai apsilankė Pravieniškėse: truksta prižiūrėtojų, neveikia vaizdo kameros“, 15min.lt, 2018 m. rugpjūčio 14 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/seimo-kontrolieriu-atstovai-apsilanke-pravieniskese-truksta-prizuretoju-neveikia-vaizdo-kameros-56-1014764>.
- ¹⁰ Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2018 metų veiklos apžvalga, p. 5, <https://lvat.teismas.lt/doclib/sxqj7o7klukprujhd9157r2f7r65y5r>.
- ¹¹ „S. Skvernelis: kalinių smurto problemų yra visuose kalėjimuose“, Sveikata.lt, 2018 m. rugpjūčio 7 d., <http://sveikata.lt/aktualijos/sskvernelis-kaliniu-smurto-problemu-yra-visuose-kalejimuose-9133>
- ¹² „Per dešimt dienų – keturi ikiteisminiai tyrimai dėl incidentų įkalinimo įstaigose“, Diena.lt, 2019 m. gruodžio 4 d., <https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/nusikaltimai-ir-nelaimes/desimt-dieniu-keturi-ikiteisminiai-tyrimai-deli-incidentu-ikalinimo-istaigose-942607>; Dainius Sinkevičius, „Po pragaro Pravieniškėse – šokiruojanti kalinio išpažintis: jie ten kone meldėsi, kad neišgyvenčiau“, Delfi.lt, 2019 m. spalio 14 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/po-pragaro-pravieniskese-sokiruojanti-kalinio-ispazintis-jie-ten-kone-meldesikad-ineisgyvenciau.d?id=82496387>; Dainius Sinkevičius, Aleksandras Zaikinas, Orestas Gurevičius, „Išskirtinė beveik pusę metų komoje išbuvusio kalinio išpažintis: 37 metų vyras virto „daržove““, Delfi.lt, 2019 m. spalio 14 d., <https://www.delfi.lt/video/aktualijos/isskirtine-beveik-puse-metu-komoje-isbuvusio-kalinio-ispazintis-37-metu-vyras-virto-darzove.d?id=82492005>; Kristina Pocytyė, „Maistas Marijampolės pataisos namuose pasirodė toks klaidus, kad kilo muštynės“ Delfi.lt, 2019 m. rugsėjo 26 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/maistas-marijampoles-pataisos-namuose-pasirode-toks-klaikus-kad-kilo-mustynes.d?id=82355861>; Dainius Sinkevičius, „Pravieniškėse – dar neregėtas žudiko pabėgimas: apie patyčias prabilusio bėglio nesustabdė nei spygliuotos tvoros, nei šūviai“, Delfi.lt, 2019 m. rugsėjo 9 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pravieniskese-dar-neregetas-zudiko-pabegimas-apie-patycijas-prabilusio-beglio-nesustabde-nei-spygliuotos-tvoros-nei-suviai.d?id=82197155>; Dainius Sinkevičius, „Po visą kalėjimų sistemą sudrebinusio kalinio pabėgimo – skandalingi pasakojimai“, Delfi.lt, 2019 m. rugsėjo 17 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/po-visa-kalejimu-sistema-sudrebinusio-kalinio-pabegimo-skandalingi-pasakojimai.d?id=82265039>; Dainius Sinkevičius, „Pravieniškėse – draudžiamos linksmybės, kuriose dalyvauja net 90 proc. kalinių“, Delfi.lt, 2019 m. rugsėjo 15 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pravieniskese-draudziamos-linksmybes-kuriose-dalyvauja-net-90-proc-kaliniu.d?id=82245609>; Dainius Sinkevičius, „Baimės kaina: Pravieniškėse sužaloti kaliniai stojo ginti savo skriaudikų“, Delfi.lt, 2019 m. rugsėjo 11 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/baimes-kaina-pravieniskese-suzaloti-kaliniai-stojo-ginti-savo-skriaudiku.d?id=82223307>; BNS, „Kybartų pataisos namuose neramumai: nuteistieji priešinosi pareigūnams“, Lrt.lt, 2019 m. liepos 29 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1083167/kybartu-pataisos-namuose-neramumai-nuteistieji-priesinosi-pareigunams>; „Sumušti pareigūnai kreipėsi į Kauno medikus: pataisos namuose siautėjo kalinys“, Kaunas.kasvyksta.lt, 2019 m. sausio 7 d., <https://kaunas.kasvyksta.lt/2019/01/07/112/sumusti-pareigunai-kreipesi-i-kauno-medikus-pataisos-namuose-siautejo-kalinys/>.

¹³ „Iš Alytaus pataisos namų masiškai išvežami kaliniai“, Delfi.lt, 2018 m. gegužės 31 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/crime/is-alytaus-pataisos-namu-masaki-ais-ivezami-kaliniai.d?id=78156009>; Vilma Danauskienė, „Raudona linija: į keturias įkalinimo įstaigas skubiai įvedamos specialiosios paskirties pajėgos“, 2018 m. rugpjūčio 9 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/raudona-linija-i-keturias-ikalinimo-istaigas-skubiai-ivedamos-specialiosios-paskirties-pajegos.d?id=78788377>; Karolina Stažytė, „Pravieniškėse kalintas vyras – apie kratas: „Brangiu maistu artimus laisvėje maitinsime?““, 15min.lt, 2018 m. rugpjūčio 16 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimairnelaimes/pravieniskese-kalintas-vyras-apie-kratas-brangiu-maistu-artimus-laisveje-maitinsime-59-1014674>.

¹⁴ Mindaugas Jackevičius, „Skausmingos pagirios po Pravieniškų skandalo: kameros neveikia, už viršvalandžių nemo-kama“, 15min.lt, 2018 m. spalio 2 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/law/skausmingos-pagirios-po-pravieniskiu-skandalo-kameros-neveikia-uz-virsvalandziu-nemokama.d?id=79207807>; 15min.lt, „Kol dziaugiamasi kratu Pravieniškėse rezultatais, kaliniai prabilo apie pareigūnų smurtą“, 15min.lt, 2018 m. rugpjūčio 13 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimairnelaimes/kol-dziaugiamasi-kratu-pravieniskese-rezultatais-kaliniai-prabilo-apie-pareigunu-smurta-59-1014540>; BNS, „Daugėja skundų dėl smurto įkalinimo įstaigose“, Lrt.lt, 2018 m. rugsėjo 5 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/225825/daugeja-skundu-del-smurto-ikalinimo-istaigose>.

¹⁵ Lauryna Vireliūnaitė, „Įkalinimo įstaigų medikai grasina streiku: nenorėtume to daryti, bet situacija verčia“, 15min, 2019 m. sausio 30 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/treciadieni-15min-studijoje-karsta-diskusija-ar-su-lauksime-ikalinimo-istaigu-mediku-streiku-56-1094820>; Dainius Sinkevičius, „Tokio skandalo Lietuvoje dar nebuvo: emigrantų įkalino vietoj brolio dvynio, į laisvę nepaleido net ir išaiškėjus klaidai“, Delfi.lt, 2019 m. spalio 21 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/law/tokio-skandalo-lietuvoje-dar-nebuvo-emigranta-ikalino-vietoj-brolio-dvynio-i-laisve-nepaleido-net-ir-aisaiskejus-klaidai.d?id=82563961>; Arvydas Lekavičius, „Nuteistoji pora pamokė Lietuvą: kosmarą išgyvenusiai moteriai kilo grėsmė nesusilaukti vaikų“, „Lietuvos rytas“, 2019 m. lapkričio 15 d., <https://www.rytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2019/11/15/news/nuteistoji-pora-pamoke-lietuva-kosmara-isgyvenusiai-moteris-nebegales-susilaukti-vai-ku-12553497/>.

¹⁶ Lauryna Vireliūnaitė, „Skandalas Kauno tardymo izoliatoriuje: po košėje rasto tarakono paaiškėjo slapta maitintojo informatorė“, 15min.lt, 2019 m. spalio 17 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/skandalas-kauno-tardymo-izo-liatoriuje-po-koseje-rasto-tarakono-paaiskejo-slapta-maitintojo-informatore-56-1217318>; Dovydas Pancerovas, „Milijonai kalėjimams: remontuosime senas sienas ar iš esmės keisime sistemą?“, 15min.lt, 2019 m. spalio 14 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/milijonai-kalejimams-remontuosime-senas-sienas-ar-is-esmes-keisime-sistema-56-1213760>; Dainius Sinkevičius, „Dainius Sinkeviškė – dar neregėtas skandalas: apie slapta šifra SZ, akistatą su žudiku ir karą dėl garbės“, Delfi.lt, 2019 m. rugsėjo 27 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pravieniskese-dar-neregetas-skandalas-apie-slapta-sifra-sz-akistata-su-zudiku-ir-kara-del-garbės.d?id=82362799>; Tv3.lt, „Ivairiose šalyse kalėjės Marius: nuteistieji bėgs to, kol bus vertinami lyg šunys“, Tv3.lt, 2019 m. rugsėjo 20 d., <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/10102918/ivairiose-salyse-kalejes-marius-nuteistieji-begs-tol-kol-bus-vertinami-lyg-sunys>; Lietuvos profesinė sąjunga „Sandrauga“, „Kalėjimų sistemoje ekstremalus darbuotojų mažėjimas“, Sandrauga.lt, 2019 m. rugpjūčio 12 d., <http://www.sandrauga.lt/archyvas/11472>; Kristina Pocyūtė, „Pravieniškų pataisos namuose – šokiruojančios „vestuvės“: pradėtas tyrimas“, Delfi.lt, 2019 m. rugpjūčio 6 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pravieniskiu-pataisos-namuose-sokiruojancios-vestuves-pradetas-tyrimas.d?id=81922059#>; Šiame puslapyje galima pamatyti ir patį „vestuvių“ vaizdo įrašą. Iš jo galima susidaryti įspūdį, kiek daug laisvės kaliniai turi šioje įkalinimo įstaigoje ir kokios menkos yra darbuotojų galimybės kontroliuoti jų elgesį. Dainius Sinkevičius, „Pravieniškėse – vėl kalinių maistas: neramumai tęsiasi visą naktį, yra sužalotų“, Delfi.lt, 2019 m. liepos 25 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/law/pravieniskese-vel-kaliniu-maistas-neramumai-tesiasi-visa-nakti-yra-suzalotu.d?id=81817575>; Dainius Sinkevičius, „Pravieniškėse – dar neregėtas garsių kriminalinio pasaulio šulų maistas“, Delfi.lt, 2019 m. liepos 23 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pravieniskese-dar-neregetas-garsiu-kriminalinio-pasaulio-sulu-maistas.d?id=81799738>; Jonas Deveikis, „Tyrimo metu – šoki-ruojanti informacija: per valstybinę įmonę į kalėjimus buvo gabenami mobilieji telefonai“, Lrt.lt, 2019 m. birželio 20 d., <https://www.lrt.lt/tyrimo-metu-sokiruojanti-informacija-per-valstybine-ime-i-kalejimus-buvo-gabenami-mobilieji-telefonai>; Žiedūnė Juškytė, „Nebeįstverė: už darbą nepakeliamomis sąlygomis siūlo vergišką algą“, Delfi.lt, 2019 m. balandžio 3 d., <https://www.delfi.lt/sveikata/sveikatos-naujienos/nebeistvere-uz-darba-nepakeliamomis-salygomis-siulo-vergiska-aga>; Dainius Sinkevičius, „Kalinius Alytuje gydan-tys medikai nutarė nebetylėti: puolė su peiliu ir grasino išbadyti akis“, Delfi.lt, 2019 m. kovo 6 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kalinius-alytuje-gydantys-medikai-nutare-nebetyleti-puole-su-peiliu-ir-grasino-isebadyti-akis.d?id=80547053>; „Alytaus pataisos namuose – skandalingi audito rezultatai“, Delfi.lt, 2019 m. sausio 17 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/law/alytaus-pataisos-namuose-skandalingi-audito-rezultatai.d?id=80124459>.

¹⁷ Alina Jodko, „Lietuvos skaudulys traukiasi sunkiai: kaip atpažinti savizudybės signalus?“, Lrt.lt, 2019 m. rugsėjo 10 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1096170/lietuvs-skaudulys-traukiasi-sunkiai-kaip-atpazinti-savizudybes-signalus>

¹⁸ „Už nužudymą nuteistas jaunuolis Pravieniškėse rastas negyvas“, 15min.lt, 2019 m. rugpjūčio 3 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimairnelaimes/uz-nuzudyma-nuteistas-jaunuolis-pravieniskese-rastas-negyvas-59-1183262>.

¹⁹ Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, „Įstaigoje rastas miręs nuteistas“. Kaldep.lt, Naujienos, 2019 m. rugsėjo 20 d., <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/aktualijos/naujienos-kaldep/istaigoje-rastas-negyvas-nuteistasis.html>.

²⁰ „Už nužudymą nuteistas jaunuolis Pravieniškėse rastas negyvas“. 15min.lt, 2019 m. rugpjūčio 3 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimairnelaimes/uz-nuzudyma-nuteistas-jaunuolis-pravieniskese-rastas-negyvas-59-1183262>; Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Naujienos, „Įstaigoje rastas miręs nuteistas“, 2019 m. rugsėjo 20 d., <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/aktualijos/naujienos-kaldep/istaigoje-rastas-negyvas-nuteistasis.html>; „Pravieniškų pataisos namuose rastas negyvas kalinys“, Rytas.lt, 2019 m. lapkričio 5 d., <https://www.rytas.lt/lietuvsdiena/nelaimes/2019/11/05/news/pravieniskiu-pataisos-namuose-rastas-negyvas-kaliny-12442310/>.

²¹ Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, „Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotas nusikalstamas veikas (Forma_EK_IT)“, https://www.ird.lt/lt/paslaugos/ivarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybiniu-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1/view_item_datasource?id=8160&datasource=40685

- ²² Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktorius 2018 m. balandžio 25 d. įsakymas Nr. V-194 „Dėl Opioidinės priklausomybės pakaitinio gydymo tęstinumo užtikrinimo laisvės atėmimo vietose tvarkos aprašo patvirtinimo“. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/8945170248bf1e89197e1115e5d5bece?jfwid=qjs00c7g2>
- ²³ Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2017 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje E2-3705-467/2017, <https://eteismai.lt/byla/464335270569205/e2-3705-467/2017>; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 27 d. nutartis byloje e3K-3-445-611/2018, <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiieska/tekstas.aspx?id=a18c8dbd-5783-463a-bfee-c48fa823e-eba>.
- ²⁴ Saulius Jakučionis, „Amnestija pasinaudojo 86 nuteistieji“, Diena.lt, 2019 m. balandžio 22 d., <https://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/amnestija-pasinaudojo-86-nuteistieji-910804>; Jokūbas Baltrukonis, „Teisininkas įvertino R. Karbauskio inicijuotą amnestiją: tai buvo politinė veidmainystė“, Alfa.lt, 2019 m. liepos 25 d., <https://www.alfa.lt/straipsnis/50396568/teisininkas-ivertino-r-karbauskio-inicijuota-amnestija-tai-buvo-politine-veidmainyste>.
- ²⁵ „EŽTT palankiai įvertino Lietuvos teisėje įtvirtintą įkalinimo iki gyvos galvos bausmės peržiūros modelį“, Teise.pro, 2019 m. liepos 12 d., <http://www.teise.pro/index.php/2019/07/12/ezt-palankiai-ivertino-lietuvos-teiseje-itvirtinta-ikalinimo-iki-gyvos-galvos-bausmes-perziuros-modeli/>.
- ²⁶ „Į laisvę veržiasi šeši nuteistieji iki gyvos galvos“, Delfi.lt, 2019 m. gegužės 26 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/crime/i-laisve-verziasi-sesi-nuteistieji-iki-gyvos-galvos.d?id=8127662>; „Antram nuteistam iki gyvos galvos teismas skyrė terminuotą bausmę, laisvę išvys po 8 metų“, Delfi.lt, 2019 m. liepos 23 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/antram-nuteistam-iki-gyvos-galvos-teismas-skyre-terminuota-bausme-laisve-isvys-po-8-metu.d?id=8179605>; Jonas Kisielius, „Šiais metais anksčiau į laisvę bandė išeiti 38 nuteistieji iki gyvos galvos“, Delfi.lt, 2019 m. rugpjūčio 12 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/law/siais-metais-anksčiau-i-laisve-bande-iseiti-38-nuteistieji-iki-gyvos-galvos.d?id=81965195>.
- ²⁷ „Iš Vilniaus pataisos namų pasipylė skundai“, Diena.lt, 2019 m. liepos 6 d., <https://www.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/vilniaus-pataisos-namu-pasipyle-skundai-921016>.
- ²⁸ Ramūnas Jakubauskas, „Seimo kontrolieriai: perkeliant nuteistuosius iš Lukiškių pažeistos jų teisės“, Diena.lt, 2019 m. lapkričio 9 d., <https://www.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/seimo-kontrolieriai-perkeliant-nuteistuosius-lukiskiu-pazeistos-ju-teises-938755>; Augminas Petronis, „Kun. A. Peškaitis: Skubotas Lukiškių kalėjimo uždarymas – žmogaus teisių pažeidimas“, Bernardinai.lt, 2019 m. gruodžio 11 d., <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2019-12-11-kun-a-peskaitis-skubotas-lukiskiu-kalejimo-uzdarymas-zmogaus-teisiu-pazeidimas/178381>.
- ²⁹ LRT Televizijos laida „Labas rytas, Lietuva“, „Nevykstanti buvusių kalinių integracija: neranda net pačio paprasčiausio darbo“, Lrt.lt, 2019 m. balandžio 10 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1009392/nevykstanti-buvusiu-kaliniu-integracija-neranda-net-pacio-paprasciausio-darbo>; Delfi.lt, „Kalėjimų sistemai – negailestingas smūgis: siūlo priimti atsakomybę už kiekvieną kalinį“, Delfi.lt, 2019 m. liepos 20 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/law/kalejimu-sistemai-negailestingas-smugis-siulo-priimti-atsakomybe-uz-kiekviena-kalini.d?id=81774263>; Rasuolė Bauraitė, „30 metų su nuteistaisiais dirbanti M. Bliumenzonienė atskleidė kalėjimų kasdienybę: bijojo ne kalinių“, Lrytas.lt, 2019 m. rugsėjo 21 d., <https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2019/09/21/news/30-metu-su-nuteistaisiais-dirbanti-m-bliumenzoniene-atskleide-kalejimu-kasdienybe-bijojo-ne-kaliniu-10839541/>.
- ³⁰ Dovydas Pancerovas, „Milijonai kalėjimams: remontuosime senas sienas ar iš esmės keisime sistemą?“, 15min.lt, 2019 m. spalio 14 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/milijonai-kalejimams-remontuosime-senas-sienas-ar-is-esmes-keisime-sistema-56-1213760>.
- ³¹ Europos Komiteto prieš Kankinimą ir kitokį žiaurių, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT) ataskaita Lietuvos Vyriausybei po 2018 m. balandžio 20–27 d. vykusio vizito, <https://rm.coe.int/168095212f>
- ³² Vytenis Miškinis, „Įvertino Vyriausybės planą mažinti kalinių skaičių: sprendimas nestatyti naujo kalėjimo – klaida“, 15min.lt, 2019 m. liepos 3 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/ivertino-vyriausybes-plana-mazinti-kaliniu-skaičiu-sprendimas-nestatyti-naujo-kalejimo-klaida-56-1168018>.

Smurto
draudimas

9

Smurtas artimoje aplinkoje

Laima Vaigė

Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2018 metais užregistruota 9 530 nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje, taigi 13,2 proc. mažiau nei per 2017 metus.¹ 2019 m. registruotos 7 695 tokios nusikalstamos veikos, taigi, 2019 m. užregistruota dar 19,3 proc. mažiau nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje, nei per 2018 metus. Vis dėlto duomenys apie mažesnę užregistruojamų nusikalstamų veikų skaičių neleidžia daryti išvados, kad smurto artimoje aplinkoje mastai Lietuvoje iš tiesų mažėja.

Kaip pabrėžė Jungtinių Tautų (JT) Specialioji pranešėja dėl smurto prieš moteris, didėjantis pranešimų apie smurtą skaičius rodo pasitikėjimą valstybės galimybėmis kovoti su smurtu, tačiau ypač svarbu stebėti, kiek atvejų (procentais) pranešimai apie smurtą baigiasi tuo, kad smurtautojui neskiriamos jokios sankcijos.² Šis rodiklis parodytų, ar teisinės ir politinės priemonės tikrai daro realų poveikį žmonių gyvenimams. 2018 m. buvo gauta 41 531 pranešimų apie smurtą artimoje aplinkoje, o 2019 m. – 53 075 pranešimai.³ Taigi, nors pranešimų apie smurtą artimoje aplinkoje 2019 m. buvo *daugiau* nei 2018 m., užregistruotų nusikaltimų skaičius sumažėjo. Smurtautojais pripažįstama kasmet vis mažiau asmenų: 2385 per 2018 metus, ir 1768 per 2019 metus.⁴ 2018 metais 1793 asmenys buvo nuteisti dėl smurto artimoje aplinkoje ir išklaustė smurtinį elgesį keičiančią programą.⁵ Taigi, verta toliau stebėti šiuos duomenis, ir analizuoti, kodėl pranešimų skaičiui didėjant, vis dėlto mažėja užregistruojamų nusikalstamų veikų.

Nors policija registruoja mažiau su smurtu susijusių nusikaltimų, vis daugiau žmonių kiekvienais metais prireikia kompleksinės pagalbos dėl smurto artimoje aplinkoje.⁶ Žmogaus teisių organizacijos pastebi, kad trūksta veiksmingesnio tarpinstitucinio bendradarbiavimo tarp policijos ir kitų institucijų bei suinteresuotų organizacijų.⁷ Pavyzdžiui, asmuo gali kreiptis į gydytojus ar specializuotos pagalbos centrus (SPC), o ne į policiją. Specializuotos pagalbos centras policijos pareigūnus gali informuoti apie smurto grėsmę, bet informacijos apie konkrečių sprendimų priėmimą iš policijos SPC negauna, ir, pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus, negali gauti.⁸ Taip pat trūksta koordinacijos su kitomis susijusiomis įstaigomis, pavyzdžiui, vaiko teisių apsaugos tarnybomis ir mokyklomis.

Savo darbe policija vadovaujasi 2018 m. Generalinio komisaro įsakymu patvirtintu Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje aprašu, pagal kurį, gavus pranešimą apie smurtą, atskiriami smurtautojas ir nukentėjęs asmuo, kad šiam nebūtų grasinama ar jį (jis) nebūtų kitaip paveikiamas.⁹ Praktika rodo, kad moteriai atsakius kalbėti apie smurtą dėl baimės ar kitų priežasčių, net esant kitiems smurto liudytojams, pranešimas apie smurtą gali būti fiksuojamas kaip „nepasitvirtinusi informacija.“¹⁰ Moteriai neturint pretenzijų ar pakeitus parodymus, bylai pasiekus teismą kaltinamasis gali būti išteisintas.¹¹ Taigi, praktikoje vis dar labai svarbi nukentėjusiosios pozicija, ir todėl aktualu užtikrinti jos saugumą, įgalinančią pagalbą ir pasitikėjimą teisine sistema.

Dauguma nuo smurto nukentėjusių asmenų yra moterys (80,2 proc. 2019 metais), o dauguma įtariamųjų yra vyrai;¹² tačiau kol kas galiojantys teisės aktai nenumato lyčiai jautraus požiūrio. 2018 m. nevyriausybinės organizacijos, teikiančios kompleksinę pagalbą smurto artimoje aplinkoje aukoms, įsteigė Lietuvos moterų teisių įtvirtinimo asociaciją (LMTIA).¹³ Šios asociacijos tikslai yra ugdyti visuomenės sąmoningumą, skatinti SPC institucinių gebėjimų plėtrą, užtikrinti visiems nuo smurto nukentėjusiems žmonėms kokybišką pagalbą, atstovauti asociacijos narius valstybės institucijose, kovoti su visomis moterų diskriminacijos formomis, ir t.t.

Žmogaus teisių organizacijos ir specializuoti pagalbos centrai ne kartą reikalavo ratifikuoti Europos Tarybos konvenciją dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su

juo (Stambulo konvencija),¹⁴ kuri taip pat padėtų kovoti su neigiamais lyčių stereotipais ir užtikrintų veiksmingesnę smurto lyties pagrindu prevenciją. Tačiau beveik pusė Seimo narių deklaravo nepriėmimą Stambulo konvencijai,¹⁵ kuri tariamai prieštarauja „prigimtinės lyties“ idėjai. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija taip pat pasiūlė atidėti jos ratifikavimą.¹⁶ 2018 m. tuometinė prezidentė Dalia Grybauskaitė pasirašė teikimą Seimui, kuriuo siūloma Konvenciją ratifikuoti.¹⁷ Po prezidentės teikimo, prieš Konvencijos ratifikavimą pasisakė vyskupai. Jų manymu, Stambulo konvencija nepadės kovoti su smurtu artimoje aplinkoje ir smurtu prieš moteris.¹⁸ Dvasininkai teigia, kad Konvencija iškreiptų prigimtinius lyties skirtingumus, ir siūlo stiprinti šeimos institutą, pabrėžiant vyrų ir moterų skirtingumą. Konvencija iki šiol neratifikuota, nes Seimo daugumos ir šalyje įtakingos Romos katalikų bažnyčios politika šiuo klausimu sutampa.

2019 m. pabaigoje JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (toliau – Komitetas) savo rekomendacijose Lietuvai dar kartą išreiškė susirūpinimą dėl delsimo ratifikuoti Stambulo konvenciją.¹⁹ Be kita ko, rekomenduota didinti finansavimą SPC, plėsti SPC tinklą kaimo vietovėse. Komitetas taip pat atkreipė dėmesį, kad įtvirtinus privalomą mediaciją visuose šeimos ginčiuose (tai nustatančios Mediacijos įstatymo pataisos įsigaliojo 2020 m. sausio 1 d.), galimos neigiamos pasekmės smurto artimoje aplinkoje aukoms. Privalomos mediacijos taikymas nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje prieštarauja tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės reikalavimams.²⁰

**Dauguma nuo smurto nukentėjusių
asmenų yra moterys (80,2 proc. 2019
metais), o dauguma įtariamųjų yra vyrai,
tačiau kol kas galiojantys teisės aktai
nenumato lyčiai jautraus požiūrio.**

Kitą ataskaitą JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetui Lietuva turės pateikti 2023 m., tačiau dėl kai kurių rekomendacijų punktų reikia atsiskaityti jau po dvejų metų.²¹ Pirma, reikės pateikti informaciją dėl teisėjų, prokurorų, policijos pareigūnų nuostatų ir jų vertinimo bei privalomų mokymų apie smurtą dėl lyties ir lyčiai jautrų požiūrį. Antra, Komitetas tikisi, kad Lietuva priims įstatymų pataisas dėl smurto artimoje aplinkoje aukoms prieinamų civilinių apsaugos priemonių, ir lauks informacijos apie tai jau už dvejų metų.

Lietuvoje buvo pateikti keli svarbūs įstatymų projektai, susiję su smurtu artimoje aplinkoje. Pavyzdžiui, Seimas pradėjo svarstyti neteisėto asmens persekiojimo kriminalizavimą.²² Taip pat 2019 m. pabaigoje pasiūlyta numatyti išimtį ir netaikyti privalomos mediacijos šeimos ginčams, kai yra duomenų apie smurtą artimoje aplinkoje.²³

Apibendrinant, 2018 ir 2019 metais Lietuvoje užregistruota mažiau nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje, nei ankstesniu periodu, bet dar negalima daryti išvados, ar tokio pobūdžio smurto išties mažėja. Žmogaus teisių organizacijos toliau nuosekliai reikalavo ratifikuoti Europos Tarybos konvenciją dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo, tačiau politikai ir vyskupai tam priešinosi. 2019 m. Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas pateikė rekomendacijas Lietuvai, kuriose ir vėl, kaip ir prieš penkerius metus, akcentuota būtinybė veiksmingai kovoti su smurtu artimoje aplinkoje ir smurtu prieš moteris.

- ¹ Informatikos ir ryšių departamentas prie LR Vidaus reikalų ministerijos, Užregistruota ir ištirta nusikalstamų veiku, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje, 2019 m. gruodžio 9 d., https://www.ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/atas-kaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1/view_item_datasource?id=8139&datasource=40307
- ² Yakin Ertürk, „Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences. Indicators on violence against women and State response“, 2008 (A/HRC/7/6), 91–93 paragrafai, <https://www.refworld.org/docid/47cd6c442.html>
- ³ LR oficialiosios statistikos portalas, „Policijoje užregistruoti pranešimai dėl smurto artimoje aplinkoje“ 2018 ir 2019 m., <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>
- ⁴ LR oficialiosios statistikos portalas, „Smurtautojai“, 2019 m. <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>
- ⁵ LR oficialiosios statistikos portalas, „Asmenys, nuteisti už smurtą artimoje aplinkoje, išklaušę smurtinį elgesį keičiančią programą“, 2019 m. <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>
- ⁶ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Statistiniai duomenys apie smurtą artimoje aplinkoje ir smurtą prieš moteris“, lygybe.lt, 2019 m. liepos 24 d., https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/07/smurto-statistika_2019-07-24.pdf
- ⁷ „Kovoje su smurtu prieš moteris trūksta institucijų darbo kartu“, manoteises.lt, 2019 m. gegužės 17 d., <https://manoteises.lt/straipsnis/kovoje-su-smurtu-pries-moteris-truksta-instituciju-darbo-kartu/>
- ⁸ Ilona Michailovič, Svetlana Justickaja, Rūta Vaičiūnienė, Vaidas Kalpokas, Evaldas Visockas, „Veiksmingo policijos ir kitų suinteresuotų institucijų bendradarbiavimo link: smurto artimoje aplinkoje atpažinimo, pagalbos ir prevencijos modelis“, Lietuvos teisės institutas, 2019. <http://teise.org/wp-content/uploads/2019/09/POSI8.pdf>
- ⁹ Lietuvos Policijos Generalinis Komisaras, „Dėl Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo“, 3–5 paragrafai, 2018 m. liepos 2 d., TAR, 2018–07–03, Nr. 11084, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/90fa3a207ef711e89188e16a6495e98c>
- ¹⁰ Kristina Aržuolaitienė, „Kaimynai iškviėtė policiją, bet moteris smurtavusiam vyrui pretenzijų neturi. Kaip jai padėti?“, 15min.lt, 2018 m. liepos 19 d., <https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/santykiai/kaimynai-iskviete-policija-bet-moteris-smurtavusiam-vyruui-pretenziju-neturi-kaip-jai-padeti-1024-1003538>
- ¹¹ „Netikėtas Aukščiausiojo Teismo sprendimas: prieš žmoną smurtavęs buvęs teisėjas – nekaltas“, 15min.lt, 2018 m. gruodžio 20 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimai/nelaimas/netiketas-auksciausiojo-teismo-sprendimas-pries-zmona-smurtaves-buves-teisejas-nekaltas-59-1077832>
- ¹² LR oficialiosios statistikos portalas, Informacinis pranešimas „Smurtas artimoje aplinkoje“ 2020 sausio 30 d., <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=226411>
- ¹³ „Dėl Lietuvos moterų teisių įtvirtinimo asociacijos įkūrimo“, lygus.lt, 2018 m. spalio 16 d., <http://www.lygus.lt/wp-content/uploads/2018/10/Del-LMTIA-steigimo.pdf>
- ¹⁴ „Moterų organizacijos ragina Seimą ratifikuoti Stambulo konvenciją“, lrt.lt., 2019 m. kovo 25 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/924903/moteru-organizacijos-ragina-seima-ratifikuoti-stambulo-konvencija>
- ¹⁵ LR Seimo narių deklaracija dėl Stambulo konvencijos ratifikavimo, 2018 m. kovo 12 d., <http://alkas.lt/wp-content/uploads/2018/03/deklaracija.pdf>
- ¹⁶ Vaidotas Beniušis, „Smurto prieš moteris konvencija stringa dėl vieno žodžio“, 2018 kovo 2 d., delfi.lt, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/smurto-pries-moteris-konvencija-stringa-del-vieno-zodzio.d?id=77310323>
- ¹⁷ „L. Linkevičius: nebus lengva ratifikuoti Stambulo konvenciją“, lrt.lt, 2018 birželio 7 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/215229/l-linkevicius-nebus-lengva-ratifikuoti-stambulo-konvencija>
- ¹⁸ „Vyskupai: Stambulo konvencijos ratifikavimas nepadėtų sumažinti smurto prieš moteris“, lrt.lt, 2018 m. birželio 13 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/215959/vyskupai-stambulo-konvencijos-ratifikavimas-nepadetu-sumazinti-smurto-pries-moteris>
- ¹⁹ JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas, Baigiamieji pastebėjimai dėl šeštojo Lietuvos periodinio pranešimo, 2019 m. lapkričio 19 d., 23 (a) paragrafas, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fLTU%2fCO%2f6&Lang=en
- ²⁰ Laima Vaigė, „Privalomoji mediacija šeimos ginčuose – inovacija ar žingsnis atgal?“, manoteises.lt, 2018 kovo 7 d., <https://manoteises.lt/straipsnis/privalomoji-mediacija-seimos-gincuose-inovacija-ar-zingsnis-atgal/>
- ²¹ JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas, Baigiamieji pastebėjimai dėl šeštojo Lietuvos periodinio pranešimo, 2019 m. lapkričio 19 d., 51 paragrafas, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fLTU%2fCO%2f6&Lang=en
- ²² Baudžiamojo kodekso papildymo 167(1) straipsniu įstatymo projektas, nr. XIII P-3746, registruotas 2019 m. liepos 25 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e3556130aec311e9b43db72f2154cfa0?positionInSearchResults=2&searchModelUID=9490cad1-cde9-4750-abcb-166a9e6c0df9>
- ²³ Gintarė Bakūnaitė, „Užsimojo keisti naują tvarką: nusikaltimo aukoms pareigūnai jau dabar siūlo susitaikyti“, delfi.lt, 2019 lapkričio 28 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/uzsimojo-keisti-nauja-tvarka-nusikaltimo-aukoms-pareigunai-jau-dabar-siulo-susitaikyti.d?id=82909779>

Smurtas prieš moteris ir seksualinis priekabiavimas

Laima Vaigė

2019 metų pabaigoje Lygių galimybių kontrolierės tarnyba (LGKT) pateikė rekomendacijas dėl pagalbos teikimo smurtą patiriančioms moterims.¹ Jose nurodyta, kad gydytojams, socialiniams darbuotojams, vaiko teisių apsaugos darbuotojams ir kitiems specialistams visų pirma rekomenduojami išsamūs mokymai apie sisteminio smurto dėl lyties priežastis ir pasekmes. Taip pat LGKT 2018 m. su partneriais parengė rekomendacijas žurnalistams, kaip reikėtų rašyti apie smurtą prieš moteris.² Žiniasklaidos vaidmuo visuomenėje reikšmingas, todėl apie smurtą prieš moteris svarbu rašyti etiškai ir be stereotipų.

2018 m. kilo diskusijos dėl LGKT ir partnerių socialinės kampanijos prieš smurtą „Palaikyk“, kuri buvo dalis platesnio projekto, skirto keisti visuomenės nuostatas dėl smurto prieš moteris.³ Kampanija „Palaikyk“ buvo pasmerкта dalies Seimo narių ir Vyriausybės atstovų,⁴ raginta ją nutraukti. Buvo teigiama, kad kampanija kompromituoja kunigus, teisėjus ir kitus asmenis, kurie buvo raginami palaikyti, o ne kaltinti smurtą išgyvenusias moteris. Žmogaus teisių organizacijos palaikė LGKT kampaniją ir kvietė kovoti su smurtu, o ne su problema įvardijančiomis socialinėmis kampanijomis.⁵

Kaip atskleidė Žmogaus teisių stebėjimo instituto atliktas tyrimas, Lietuvos visuomenėje nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusios moterys neretai kaltinamos kaip prisidėjusios ar išprovokavusios smurtą.⁶ Pats smurtas dažnai vis dar yra suvokiamas tik kaip fizinis smurtas, o seksualinis smurtas suvokiamas siaurai. Tyrimas atskleidė, kad Lietuvoje mažiausiai atpažįstamas ekonominio ir seksualinio pobūdžio smurtavimas ir prievarta.⁷ Todėl, siekiant didinti visuomenės sąmoningumą apie moterų patiriamą smurtą ir keisti neigiamas nuostatas nukentėjusiųjų atžvilgiu, socialinės kampanijos, atskleidžiančios šias problemas, yra labai svarbios.⁸ LGKT duomenimis, daugiau nei 60 proc. gyventojų matė kokią nors

socialinę reklamą apie smurtą prieš moteris per paskutinius kelerius metus.⁹ Pasibaigus projektams, apklaustieji kiek geriau atpažindavo smurtą ir neigiamos nuostatos nukentėjusiųjų atžvilgiu keitėsi.¹⁰ 2019 m. Tauragės kaimo turizmo sodyboje buvo žiauriai sužalota nepilnametė¹¹ ir šis įvykis sukėlė platų atgarsį Lietuvoje. Merginai atlikta trijų valandų trukmės žandikaulio operacija, keliose vietose įstaitytos titano plokštelės, tačiau įtariamasis po dviejų dienų buvo paleistas, apykojės taikymas nutrauktas. Jis atnaujintas tik tada, kai apie šį atvejį pradėjo rašyti žurnalistai. Įtariamajam pareikšti kaltinimai dėl nesunkaus sveikatos sutrikdymo, seksualinio prievartavimo ir pasikėsinimo išžaginti. Pirmosios instancijos teisme pripažinta kaltė, tačiau laisvės atėmimo bausmė atidėta.¹² Visuomenėje kilo diskusijos ir siūlymai seksualinį smurtą traktuoti rimčiau, ir ne tik tada, kai apie tai rašo žiniasklaida. Tačiau apžvelgiamu laikotarpiu valstybės lygiu nebuvo programos, skirtos mažinti smurtą prieš moteris dėl lyties, patiriamą ne artimoje aplinkoje, o gatvėse, vakarėliuose, pasimatymuose, viešose vietose, ir t.t.

Seksualinį priekabiavimą patyrusioms moterims taip pat sunkiai pavyksta pasiekti teisingumo. Pavyzdžiui, net keturioms įmonės darbuotojoms pateikus skundą dėl seksualinio priekabiavimo, tyrimas buvo nutrauktas dėl nepakankamų duomenų, ir atnaujintas tik nušvietus šį atvejį žiniasklaidoje.¹³ Teisingumo baudžiamajame procese sunku pasiekti, o civilinio žalos atlyginimo už seksualinį priekabiavimą vis dar retai reikalaujama, nors šioje srityje įrodinėjimas lengvesnis. Vengiama reikalauti ir administracinės ar drausminės atsakomybės priekabiautojams. Kaip atskleidė Lietuvos studentų sąjungos apklausa, net 91 proc. psichologinį ar seksualinį smurtą patyrusių studijuojančiųjų niekam apie tai nepranešė.¹⁴

Kai kurie Lietuvos darbdaviai parodė suinteresuotumą seksualinio priekabiavimo prevencija. Pavyzdžiui, 2018–2019 metais Lietuvos žmogaus teisių centras kartu su Lygių galimybių plėtros centru parengė ir išbandė seksualinio priekabiavimo prevencijos mokymų programą beveik 10–yje įmonių.¹⁵ Lietuvos kino centro užsakymu, 2019 m. Lygių galimybių plėtros centras ir Lietuvos žmogaus teisių centras atliko apklausą, kuria įvertino seksualinio priekabiavimo paplitimo tendencijas Lietuvos kino industrijoje.¹⁶ Su seksualiniu priekabiavimu teigė susidūrę 24–41 proc. respondentų iš 119 asmenų, o moterys 3–6 kartus dažniau. Nors apklausa neįtraukė seksualinės prievartos atvejų, daugelis respondentų pasakojo ne tik apie seksualinį priekabiavimą, bet ir apie priverbtą lytiškai santykiuoti bei smurtą.

Tam tikrus pokyčius gali paskatinti valstybės įsipareigojimai pagal tarptautinę teisę. 2019 m. rugsėjo mėn. priimtas Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, kuriame nagrinėta situacija, kai Dėmbavoje pagrobta nepilnametė mergina daug kartų iš automobilio bagažinės skambino pagalbos telefonu 112.¹⁷ Kadangi mobilus telefonas buvo be SIM kortelės, jos buvimo vietos nepavyko laiku nustatyti ir ji buvo žiauriai nužudyta. Tačiau valstybė buvo įsipareigojusi pagal Europos Sąjungos teisę ir gavusi finansavimą, skirtą užtikrinti, kad skambučiai pagalbos telefonu 112 veiktų ir be kortelės. 2019 m. pabaigoje Vilniaus apygardos administracinis teismas priėmė sprendimą, kad neužkirtusi kelio nužudymui Dėmbavoje, Lietuvos valstybė pažeidė savo įsipareigojimus, ir privalo atlyginti 91 tūkst. eurų žalą.¹⁸ Tai pirmas kartas, kai Lietuvos valstybė šalies teisme pripažinta prisidėjusi prie moters nužudymo neveikimu.

Vyriausybės ataskaitoje JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetui tarp kitų dalykų buvo teigiama,¹⁹ kad jau 2018 m. bus pateiktas pasiūlymas pakeisti Vyriausybės nutarimą, skirtą smurtui artimoje aplinkoje.²⁰ Pakeitimai būtų svarbūs tam, kad Lietuvos teisė būtų paruošta Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (Stambulo konvencija) ratifikavimui. Taip pat jie reikalingi tam, kad bent jau poįstatyminiuose teisės aktuose būtų iškeltas tikslas kovoti su *visomis* smurto prieš moteris dėl lyties rūšimis, o ne tik smurtu artimoje aplinkoje. Tačiau iki 2020 m. sausio 1 d. jokių panašių pataisų nebuvo atlikta.

JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas priėmė rekomendacijas Lietuvai, išskirdamas smurto prieš moteris sritį.²¹ Rekomenduota aiškiai nustatyti, kad translyčių moterų diskriminacija pripažįstama diskriminacija dėl lyties, ir įtraukti daugialypės diskriminacijos sąvoką į teisės aktus. Kaip minėta skyrelyje „Smurtas artimoje aplinkoje“, buvo rekomenduota stebėti nuostatas visuomenėje nukentėjusių nuo smurto moterų atžvilgiu ir šiuo klausimu ataskaitą pateikti jau po dvejų metų.

2019 m. Seimui buvo pateikti Lygių galimybių įstatymo pakeitimai.²² Tarp kitų dalykų, siūloma, kad seksualinis priekabiavimas būtų draudžiamas vartotojų teisių srityje. Taip pat pateiktas naujas įstatymo pasiūlymas, kuriuo būtų kriminalizuotas prostitucijos pirkimas.²³

Esminių teisinių ar politinių pokyčių šioje srityje Lietuvoje nebuvo, o kai kurias socialines kampanijas apie smurtą prieš moteris net bandyta stabdyti.

Apibendrinant, 2018 ir 2019 metais Lygių galimybių kontrolierės tarnyba su nevyriausybinėmis organizacijomis nemažai nuveikė smurto prieš moteris ir seksualinio priekabiavimo prevencijos srityje. Buvo parengtos gairės žurnalistams, kaip rašyti apie smurtą prieš moteris, rekomendacijos specialistams dėl pagalbos suteikimo, vykdomos socialinės kampanijos. Nevyriausybinių organizacijos taip pat parengė ir testavo seksualinio priekabiavimo prevencijos mokymų programą įmonėse, ir atliko apklausą apie seksualinį priekabiavimą Lietuvos kino industrijoje. Tačiau esminių teisinių ar politinių pokyčių šioje srityje Lietuvoje nebuvo, o kai kurias socialines kampanijas apie smurtą prieš moteris net bandyta stabdyti. Smurto ir seksualinio priekabiavimo aukoms ir toliau sunku pasiekti teisingumo Lietuvoje.

- ¹ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, <https://lygybe.lt/data/public/uploads/2019/12/rekomendacijos-del-pagalbos-teikimo-smurta-patiriantiems-moterims.pdf>
- ² Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Vyru smurtas prieš moteris – ko turėtų vengti žurnalistai?“, lygybe.lt, 2018 m. gegužės 21 d., <https://lygybe.lt/lt/naujienos/vyru-smurtas-pries-moteris-ko-turetu-vengti-zurnalistai/926>
- ³ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, kampanija „Palaiyk“, <https://www.visureikalas.lt/lt/kampanija-palaiyk/>; kampanija „Tai irgi smurtas“, <https://www.visureikalas.lt/lt/kampanija-tai-irgi-smurtas/>; kampanija „Moterys moterims“, <https://www.visureikalas.lt/lt/kampanija-moterys-moterims/>
- ⁴ „Žmogaus teisių organizacijos ragina mažinti smurtą šeimoje, o ne persekioti problemą įvardijusią kontrolierię“, manoteises.lt, 2018 m. lapkričio 13 d., <https://manoteises.lt/straipsnis/zmogaus-teisiu-organizacijos-ragina-mazinti-smurta-seimoje-o-ne-persekio-ti-problema-ivardijusia-kontroliere/>
- ⁵ Ten pat.
- ⁶ Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Intymaus partnerio smurtavimo apraiškos Lietuvoje – moterų perspektyva“, 2018, http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/10/Intymaus-partnerio-smurtavimo-aprai%C5%A1kos_%C5%BDTSI.pdf
- ⁷ Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Tarp asmeninių patirčių ir socialinių „normų“, tarp atpažinimo ir susitaikymo – ekonominis ir seksualinis partnerių smurtas prieš moteris Lietuvoje“, 2019, <https://hrmi.lt/tarp-asmenuiu-patirciu-ir-socialiniu-normu-tarp-atpazinimo-ir-susitaikymo-ekonominis-ir-seksualinis-partneriu-smurtas-pries-moteris-lietuvoje/>
- ⁸ Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Spinter Research, „Socialinės kampanijos „Moterys – moterims“ poveikio moterims tyrimas“, 2019, <https://hrmi.lt/representatyvi-lietuvas-gyventoju-apklausa-socialines-kampanijos-poveikio-tyrimas/>
- ⁹ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Šalies gyventojų tyrimas dėl smurto prieš moteris“, 2019, https://lygybe.lt/data/public/uploads/2019/09/gyventoju_apklausa_smurtas_pries_moteris_2019.pdf
- ¹⁰ „Mintautė Jurkutė: Požiūris į smurtą patyrusią moterį – priešiškas, bet jį pavyko sušvelninti“, manoteises.lt, 2019 m. rugsėjo 30 d., <https://manoteises.lt/straipsnis/mintaute-jurkute-pozivuris-smurta-patyrusia-moteri-priesiskas-bet-ji-pavyko-susvelninti/>
- ¹¹ Austėja Masiokaitė-Liubiniėnė, „Prokuroras teigia, kad prisipažinimas dėl pasikėsinimo išžaginti jurbarkietę ir sužalojimo situacijos nelengvina“, lrt.lt, 2019 m. lapkričio 7 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1113787/prokuroras-teigia-kad-prisipazinimas-del-pasikesinimo-izzaginti-jurbarkiete-ir-suzalojimo-situacijos-nelengvina>
- ¹² Lukas Pileckas, „Jurbarko šviesa“, „Sunkiai jurbarkietę sužalojęs ir prievartavęs jaunuolis išvengė realaus laisvės atėmimo“, lrt.lt, 2020 m. vasario 27 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1146447/sunkiai-jurbarkiete-suzalojes-ir-prievartaves-jaunuolis-isevonge-realaus-laisves-atemimo/>
- ¹³ „Joniškyje darbuotojas čiupinęsiam kebabinės savininkui – nemaloni žinia iš prokuratūros“, 15min.lt, 2019 m. rugsėjo 23 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/joniskyje-darbuotojas-ciupinejusiam-kebabines-savininkui-nemaloni-zinia-is-prokuraturos-59-1206522>
- ¹⁴ „Psichologinis smurtas akademinėje aplinkoje: seksizmas ir neetiški dėstytojai“, 15min.lt, 2018 m. gegužės 28 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/svietimas/psichologinis-smurtas-akademineje-aplinkoje-seksizmas-ir-nee-tiski-destytojai-233-978148>
- ¹⁵ Ugnė Litvinaitė, „Dveji metai po #MeToo: sistema neapvirto, bet pokyčiai vyksta (II dalis)“, 15min.lt, 2019 m. lapkričio 20 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/dveji-metai-po-metoo-sistema-neapvirto-bet-pokyčiai-vyks-ta-ii-dalis-56-1234922?copied>
- ¹⁶ „Rekomendacijos dėl seksualinio priekabiavimo prevencijos Lietuvos kino centrai ir kino industrijos dalyviams“, Lygių galimybių plėtros centras ir Lietuvos žmogaus teisių centras, 2019 m. spalio, <http://www.lkc.lt/wp-content/uploads/2019/10/Rekomendacijos-del-seksualinio-priekabiavimo-prevencijos.pdf>
- ¹⁷ „ES teismas Dembavos byloje: skambinančioji vieta privaloma nustatyti ir be SIM kortelės“, 15min.lt, 2019 m. rugsėjo 5 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/es-teismas-dembavos-byloje-skambinančioji-vieta-privaloma-nustatyti-ir-be-sim-korteles-56-1198112>
- ¹⁸ „Bagažinėje sudegintos merginos artimiesiems iš valstybės priteista 91 tūkst. eurų žalos“, lrt.lt, 2019 m. gruodžio 19 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1126910/bagazineje-sudegintos-merginos-artimiesiems-is-valstybes-priteista-91-tukst-euru-zalos>
- ¹⁹ Šeštoji periodinė ataskaita JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetui, 2018 m., 67 paragrafas. https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/moteru-vyru-lygybe/CEDAW_08%2007.pdf
- ²⁰ LR Vyriausybės nutarimas dėl Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programos patvirtinimo, 2014 m. gegužės 28 d. Nr. 485, <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=0ef33c60ea2811e38557d238694e3fc9>
- ²¹ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, <https://www.lygybe.lt/lt/naujienos/jt-moteru-diskriminacijos-panaikinimo-komitetas-pateike-rekomendacijas-lietuvai/1197>
- ²² Lietuvos Respublikos Seimas, „Seimas svarstys Lygių galimybių įstatymo pataisas“, 2019 m. rugsėjo 17 d. pranešimas žiniasklaidai, https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=267921
- ²³ Milena Andrukaitytė, „Seimas ėmėsi Švedijos modelio, kuris kriminalizuotų sekso paslaugų pirkimą“, lrt.lt, 2019 m. lapkričio 9 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1114503/seimas-emesi-svedijos-modelio-kuris-kriminalizuo-tu-sekso-paslaugu-pirkima>

Smurtas prieš vaikus

Ieva Daniūnaitė

Smurto prieš vaikus sąvoka apima vaikų ir paauglių patiriamą fizinę, seksualinę, emocinę prievartą iš savo tėvų / globėjų ar kitų suaugusiųjų, nepriežiūrą, matomą smurtą namuose bei patyčias, patiriamas iš bendraamžių¹. Tiek paties vaiko patiriamas, tiek jo matytas smurtas yra laikomi vienomis iš labiausiai žalojančių patirčių. Smurto patyrimas vaikystėje yra susijęs su žemesniais akademiniais pasiekimais, fizinės ir psichikos sveikatos problemomis, didesne agresijos, suikaltimų, smurto, suicidinio elgesio rizika, žemesne gyvenimo kokybe, prastesniu socialiniu funkcionavimu². Tai kompleksinė problema, kuri nesprendžiama prisideda prie socialinės ir ekonominės naštos visai visuomenei.

2017 m. vasario 14 d. Lietuva įstatymu uždraudė visų rūšių smurtą prieš vaikus, įskaitant fizinės bausmės³. Vėliau smurto prieš vaikus apibrėžimai įstatyme buvo pakoreguoti, siekiant suderinti skirtingas specialistų ir visuomenės atstovų nuomones. Svarbu, kad fizinių bausmių draudimas įstatyme buvo išsaugotas⁴. Draudimo priėmimas ir jį lydėjusios diskusijos reikšmingai prisidėjo prie visuomenės nuostatų kitimo ir tolerancijos fizinėms bausmėms bei smurtui prieš vaikus mažėjimo. Tai rodo didėjantis pranešimų apie galimą smurtą prieš vaikus skaičius⁵. Žiniasklaidoje pasirodo ne tik vaiko teisių apsaugos pertvarką ir specialistų darbą kritikuojančių, bet ir realią smurtą patiriančių vaikų situaciją atskleidžiančių publikacijų⁶. Reikalingi visuomenės nuomonės tyrimai, kurie būtų atliekami kiekvienais metais ir leistų įvertinti realią visuomenės nuomonę fizinių bausmių atžvilgiu, nuomonės pokyčius ir galimus veiksmus.

Aiškus visų rūšių smurto draudimas yra svarbus žingsnis, siekiant apsaugoti vaikus. Tačiau tam, kad apsauga būtų įgyvendinta, reikalinga efektyvi prevencijos bei reagavimo sistema.

Sistemiška smurto prevencija turėtų apimti veiksmus, orientuotus trimis kryptimis:

- Pirminė prevencija – informacinės kampanijos ir paslaugos, prieinamos visiems visuomenės nariams, siekiant išvengti smurto pasireiškimo;
- Antrinė prevencija – paslaugos pažeidžiamoms grupėms, kurios susiduria su psichologiniais ir / ar socialiniais sunkumais, kurie padidina smurto pasireiškimo tikimybę;
- Tretinė prevencija – atsakas į įvykusį smurtą, siekiant jį sustabdyti, neleisti jam pasikartoti bei užtikrinti reikalingą pagalbą smurto sukeltoms pasekmėms gydyti⁷.

Kalbant apie pirminę prevenciją, poreikis psichologinėms, socialinėms ir švietimo veikloms yra didžiulis. Iškilus klausimams, besilaukiantys ir jau auginantys vaikus tėvai vis drąsiau kreipiasi konsultacijos ar lanko kursus. Tai sudaro galimybę konstruktyviai spręsti kylančius sunkumus ir išvengti žalojančių bausmių ar smurto. Psichologinių ir socialinių paslaugų poreikį šiuo metu bent iš dalies atliepia visose šalies savivaldybėse vykdomas ir Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos remiamas Kompleksinių paslaugų šeimai projektas. Vien Vilniaus mieste per dvejus projekto įgyvendinimo metus paslaugos buvo suteiktos 5122 asmenims⁸. Visgi kompleksinių paslaugų pasiekiamumo problema išlieka nuo savivaldybių centrų nutolusiose vietovėse. Taip pat svarbus klausimas, kas šį didžiulį paslaugų poreikį atlieps pasibaigus projekto įgyvendinimui.

Kita pasiteisinusi iniciatyva – 2017 m. antroje pusėje įsteigta „Tėvų linija“, kurios konsultantai (profesionalūs psichologai) per dvejus metus atsiliepė į 2440 skambučius, susijusius su vaikų auginimu bei krizinių situacijų sprendimu⁹. Visgi „Tėvų linijos“ veiklos tęstinumas priklauso nuo projekto finansavimo, o šiuo metu gaunamas finansavimas profesionaliems psichologams konsultacijas leidžia teikti tik dalį dienos.

Aptariamam laikotarpiu Lietuvoje vykdytos socialinės kampanijos, skatinusios pozityvios tėvystės idėjas ar netoleranciją smurtui prieš vaikus, buvo inicijuotos nevyriausybių organizacijų ir santykinai

Smurto patyrimas
vaikystėje yra susijęs su
žemesniais akademiniais
pasiekimais, fizinės
ir psichikos sveikatos
problemomis, didesne
agresijos, nusikaltimų,
smurto, suicidinio elgesio
rizika, žemesne gyvenimo
kokybe, prastesniu
socialiniu funkcionavimu. ●

nedidelio masto¹⁰. Būtų labai reikalinga socialinė informacinė kampanija, pasiekianti visus ar didžiąją dalį šalies gyventojų.

Paslaugų pažeidžiamoms grupėms trūkumas (antrinė prevencija) kelia didžiulį susirūpinimą. Šeimoms, išgyvenančioms socialinius psichologinius sunkumus ar auginančioms sutrikimų turinčius vaikus, reikalingos specializuotos profesionalios paslaugos (pvz. sisteminė šeimos terapija, elgesio sutrikimų turinčių paauglių terapija ir kt.). Efektyvus tokių paslaugų įdiegimas reikalauja aukštos profesinės kompetencijos, finansinių resursų ir sisteminių pokyčių. Kuriasi pirmieji centrai, teikiantys paslaugas emocijų ir elgesio sunkumų turintiems vaikams, tačiau viso tokios pagalbos poreikio neatliepia. Pavyzdžiui, 2019 m. duris atvėrė Vilniaus vaikų socialinės globos namų „Gilė“ padalinys – psichosocialinės reabilitacijos centras, kuriame paslaugas vienu metu gali gauti iki 8 vaikų¹¹.

Kalbėdami apie specializuotos pagalbos teikimą smurtą patyrusiems vaikams taip pat susiduriame su jau anksčiau minėtomis išliekančiomis projektinio, be to, nedidelio, finansavimo bei pagalbos prieinamumo mažose savivaldybėse ir vietovėse problemomis.

Svarbus sisteminis pasiekimas – baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai, įsigalioję 2018 m. liepos 1 d., numatantys, kad visų mažamečių ir nepilnamečių, nukentėjusių nuo nusikaltimų žmogaus gyvybei, sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai, dėl pelnymosi iš nepilnamečio prostitucijos ar nepilnamečio įtraukimo į prostituciją arba kitais atvejais, kai to prašoma, apklausoje turi dalyvauti psichologas.¹² Šis pakeitimas sudaro galimybę sėkmingiau užtikrinti nuo smurto nukentėjusių vaikų interesus baudžiamajame procese bei detalesnius ir patikimesnius vaikų liudijimus. Siekiant visapusiško vaikų ir paauglių teisių užtikrinimo baudžiamajame procese, būtų svarbu įdiegti vieningą nepilnamečių apklausos procedūrą bei protokolą.

Siekiant užkirsti kelią smurto pasikartojimui, svarbu, kad paslaugos būtų teikiamos ne tik nukentėjusiems, bet ir smurtaujantiems asmenims. Probacijos tarnybos ir kai kurie krizių centrai įgyvendina elgesio keitimo programas, tačiau Lietuvoje nėra programos ar paslaugų asmenims, seksualiai išnaudojantiems vaikus ar esantiems rizikoje juos išnaudoti. Tai ypač aktualu, kadangi atskleidžiamų seksualinio vaikų išnaudojimo atvejų daugėja.¹³

2017–2018 m. šalyje pradėta vaiko teisių apsaugos sistemos pertvarka sulaukė prieštarigų vertinimų. Naujai pastebėti ir įvertinti ilgus metus tarnybų akiratyje buvę besitęsiančio smurto ar nepriežiūros atvejai rodo, kad pokyčiai buvo reikalingi.¹⁴ Daugiausiai diskusijų kelia rizikos ir poreikių vertinimas, kuriam dalis visuomenės ir specialistų prieštarauja, teigdami, kad tai gali pažeisti šeimos teises.¹⁵ Rizikos vertinimas daugybėje pasaulio šalių yra naudojamas kaip vaiko saugumo ir šeimos situacijos vertinimas, kurio pagrindu yra parengiamas pagalbos šeimai ir vaikui planas. Be abejonės, šis darbas reikalauja aukštos kompetencijos ir profesionalumo, kurio siekimui ir turėjimui dėti pastangas. Į specialistų, dirbančių su nepilnamečiais, kvalifikacijos stiprinimą valstybė vis daugiau investuoja rengdama mokymus – pavyzdžiui, mobilių komandų, globos centrų specialistų ir policijos pareigūnų.¹⁶ Būtina parengti sistemiską ir vieningą specialistų kvalifikacijos kėlimo planą. Rūpinantis kvalifikacijos kėlimu, svarbu įvertinti ir tai, kad specialistų kompetencija – tai ne vien žinios ir įgūdžiai, bet ir nuostatos vaikų ir šeimų atžvilgiu. Nuostatų pasikeitimui gali nepakakti vienu mokymų ar pusmečio darbo pertvarkytoje sistemoje.

Didžiausias išliekantis vaikų apsaugos nuo smurto iššūkis – vaiko saugumo supriešinimas su šeimos interesais.¹⁷ Šis supriešinimas žalingas ne tik vaikams, bet ir pačioms šeimoms. Vaiko saugumas ir gerovė turėtų būti svarbiausias kiekvienos sveikai funkcionuojančios šeimos tikslas. O sveikas vaikas sveikoje šeimoje – valstybės prioritetas.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje vis dar trūksta aiškaus požiūrio, kad vaiko saugumas yra valstybės prioritetas, kuriam įgyvendinti būtų pasitelkiamas nuoseklus visuomenės švietimas, efektyvių paslaugų šeimoms finansavimas bei specialistų kvalifikacijos ir bendradarbiavimo užtikrinimas.

- ¹ World Health Organization, „INSPIRE: Seven Strategies for Ending Violence Against Children“, 2016, https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/inspire/en/
- ² Paramos vaikams centras, „Vaiką žalojantis elgesys: metodinis vadovas specialistams“, 2012, http://www.vaikystebesmurto.lt/sites/paramosvaikamscentras/media/images/Leidiniai/manual_vip_lit.pdf
- ³ Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 6, 10, 49, 56, 57 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo straipsnių 21 įstatymas, 2017 m. vasario 14 d., Nr. XIII-204, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7d592952f37411e6be918a531b2126ab>
- ⁴ Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996 m. kovo 14 d. Nr. I-1234, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397/eZaTywbhkn>
- ⁵ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvairinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, „2018 m. veiklos ataskaita“, <https://vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2018%20m.%20veiklos%20ataskaita.pdf>
- ⁶ Roberta Tracevičiūtė, „Kraupu, ką patiria kai kurie vaikai“, [www.lzinios.lt](http://www.lzinios.lt/lzinios/printNEW.php?id=271443), 2018 m. rugsėjo 3 d., <https://www.lzinios.lt/lzinios/printNEW.php?id=271443>; Karolina Stažytė, „Prokuratūra apie Kaune sužalotą 2 mėnesių kūdikį: mama ir jos sugyventinis policijai žinomi“, 15min.lt, 2019 m. rugsėjo 20 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimai/irnelaimes/prokuratūra-apie-kaune-suzalota-2-menesiu-kudiki-mama-ir-jos-sugyventinis-policijai-zinomi-59-1205318>
- ⁷ Paramos vaikams centras, „Vaiką žalojantis elgesys: metodinis vadovas specialistams“, 2012, http://www.vaikystebesmurto.lt/sites/paramosvaikamscentras/media/images/Leidiniai/manual_vip_lit.pdf
- ⁸ Kompleksinės paslaugos šeimai, „Per 2 metus paslaugos suteiktos 5122 asmenims“, <http://kpsvilnius.lt/per-2-metus-paslaugos-suteiktos-5122-asmenims/>
- ⁹ „Per 2-ėjus metus „Tėvų linijos“ psichologai padėjo beveik 2,5 tūkst. tėvų“, [lrytas.lt](http://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/seima/2019/10/02/news/per-2-metus-tevu-linijos-psichologai-padejo-beveik-2-5-tukst-tevu-12036899/), 2019 m. spalio 2 d., <https://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/seima/2019/10/02/news/per-2-metus-tevu-linijos-psichologai-padejo-beveik-2-5-tukst-tevu-12036899/>
- ¹⁰ „Atpažink pyktį“, <http://atpazinkpykti.lt/>; „Pavojai slypi visai čia pat: kaip atpažinti, kad jūsų vaikui internete gresia bėda“, [delfi.lt](https://www.delfi.lt/seima/psichologija/pavojai-slypi-visai-cia-pat-kaip-atpazinti-kad-ju-su-vaikui-internete-gresia-beda.d?id=82581243), 2019 m. spalio 22 d., <https://www.delfi.lt/seima/psichologija/pavojai-slypi-visai-cia-pat-kaip-atpazinti-kad-ju-su-vaikui-internete-gresia-beda.d?id=82581243>
- ¹¹ „2019 m. sausio 2 d. duris atvėrė Vilniaus vaikų socialinės globos namų „Gilė“ padalinys – Psichosocialinės reabilitacijos centras“, [gilesvaikai.lt](http://gilesvaikai.lt/2019-m-sausio-2-d-duris-atvere-vilniaus-vaiku-socialines-globos-namu-gile-padaliny-psichosocialines-reabilitacijos-centras/), 2019 m. sausio 2 d., <http://gilesvaikai.lt/2019-m-sausio-2-d-duris-atvere-vilniaus-vaiku-socialines-globos-namu-gile-padaliny-psichosocialines-reabilitacijos-centras/>
- ¹² Baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, 2002 m. kovo 14 d., Nr. IX-785, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/yEPeCzkWlr>
- ¹³ Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, „Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2018 m. ataskaita“, <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2019/03/lietuvos-respublikos-prokuraturos-veiklos-2018-m-ataskaita.pdf>
- ¹⁴ Gintaras Šiuparys, „Motinos poelgis sukretė Pakruojo rajoną: mergaitės prabilo apie kankinimus“, [www.lrytas.lt](http://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/kriminalai/2018/06/09/news/dukteris-kankino-penkerius-metus-6574441/), 2018 m. birželio 9 d., <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/kriminalai/2018/06/09/news/dukteris-kankino-penkerius-metus-6574441/>
- ¹⁵ Gintarė Bakūnaitė, „Anketa, kuri gali nulemti vaiko likimą: kaip nustatomi grėsmės lygiai“, [delfi.lt](https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/anketa-kuri-gali-nulemti-vaiko-likima-kaip-nustatomi-gresmes-lygiai.d?id=79501865), 2018 m. lapkričio 6 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/anketa-kuri-gali-nulemti-vaiko-likima-kaip-nustatomi-gresmes-lygiai.d?id=79501865>
- ¹⁶ „Beveik 500 vaiko teisių apsaugos specialistų ir socialinių darbuotojų dalyvavo mokymuose, kaip dirbti su šeima, kurioje yra asmuo su proto ir / ar psichikos negalia ir / arba vaikas, turintis elgesio, emocijų sutrikimų“, [www.vaikoteises.lt](http://www.vaikoteises.lt/2019-m-rugsėjo-9-d.-https://vaikoteises.lt/naujienos/naujienos/beveik-500-vaiko-teisiu-apsaugos-specialistu-ir-socialiniu-darbuotoju-dalyvavo-mokymuose-kaip-dirbti.html), 2019 m. rugsėjo 9 d., <https://vaikoteises.lt/naujienos/naujienos/beveik-500-vaiko-teisiu-apsaugos-specialistu-ir-socialiniu-darbuotoju-dalyvavo-mokymuose-kaip-dirbti.html>
- ¹⁷ „Žmogaus teisių organizacijos ragina konstruktyviai spręsti vaiko teisių apsaugos sistemos krizę“, [www.15min.lt](https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/zmogaus-teisiu-organizacijos-ragina-konstruktyviai-spresti-vaiko-teisiu-apsaugos-sistemos-krize-56-1064964), 2018 m. lapkričio 25 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/zmogaus-teisiu-organizacijos-ragina-konstruktyviai-spresti-vaiko-teisiu-apsaugos-sistemos-krize-56-1064964>

Prekyba

10

žmonėmis ir

kitos išnaudojimo

formas

Prekyba žmonėmis ir kitos išnaudojimo formos

Akvilė Kriščiūnaitė, *Diversity Development Group*

Apžvelgiamu laikotarpiu ir toliau buvo vykdomos prevencinės programos prieš prekybą žmonėmis, keliama valstybės tarnautojų kompetencija kovoje su išnaudojimu, didinamas finansavimas nevyriausybinėms organizacijoms, teikiančioms pagalbą nukentėjusiesiems.¹ Galima teigti, jog Lietuva turi veiksmingą, tarptautinius standartus kovos su prekyba žmonėmis srityje atitinkančią teisinę bazę. Kita vertus, pastebima, kad kovoje su prekyba žmonėmis šalyje pasigendama sistemos, kuri užtikrintų nukentėjusiųjų asmenų apsaugą bei jiems teikiamą kompleksinę pagalbą. Tiek visuomenėje, tiek ir tarp atsakingų institucijų darbuotojų pastebimas įgūdžių atpažinti prekybos žmonėmis aukas trūkumas, pasigendama efektyvumo kovojant su darbo migrantų išnaudojimu šalyje.²

2018 m. Lietuvoje buvo pradėta 14 naujų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis bei išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms. Palyginus su ankstesniais metais, pradėtų tyrimų sumažėjo daugiau nei perpus – iki tol buvo pastebimas nuoseklus ikiteisminių tyrimų augimas, rekordinį skaičių pasiekęs 2017 metais (35). Daugiausiai atvejų buvo pradėta nagrinėti dėl išnaudojimo nusikalstamoms veikoms vykdyti (7), taip pat buvo vykdomi tyrimai dėl prekybos žmonėmis priverstiniam darbui (3), seksualiniam išnaudojimui (3) ir elgetavimui (1).³

Tiek visuomenėje, tiek ir tarp atsakingų institucijų darbuotojų pastebimas įgūdžių atpažinti prekybos žmonėmis aukas trūkumas, pasigendama efektyvumo kovojant su darbo migrantų išnaudojimu šalyje.

Pastebima, kad oficiali statistika neatspindi realaus problemos masto. Priešingai, sumažėjusį ikiteisminių tyrimų skaičių galima interpretuoti kaip stringančio aukų atpažinimo proceso bei nepasitikėjimo teisėsaugos institucijomis pasekmę.⁴ Tai rodo ir nevyriausybinių organizacijų konsultuojamų asmenų skaičius: 2018 m. visos su prekybos žmonėmis aukomis dirbančios NVO pagalbą suteikė 239 asmenims, beveik 10 proc. daugiau nei 2017 metais.⁵ Todėl svarbu ir toliau vystyti informacines, prevencines kampanijas prieš prekybą žmonėmis, įgyvendinti kompetencijų atpažinti tokio pobūdžio nusikalstamus kėlimo programas.

Kaip ir ankstesniais metais, pasigendama prekybos žmonėmis aukų teisių užtikrinimo teisėsaugos pareigūnų atliekamų tyrimų metu. Nukentėję asmenys dažnai apklausiami kelis ar net keliolika kartų per ikiteisminį tyrimą, pasitaiko atvejų, kai bendras vieno asmens apklausų laikas siekia beveik dvi paras.⁶ Dažniausiai tai yra nebūtina, perteklinė praktika, kuri gali turėti trauminių pasekmių, be to, atgrasyti nukentėjusius asmenis nuo bendradarbiavimo su teisėsauga. Baudžiamojo procesu metu nėra užtikrinama kokybiška psichologinė pagalba aukoms: pasitaikė atvejų, kai nukentėję asmenys kaltinamųjų buvo bauginami tiesiog teismo salėje.⁷ Nors valstybė skiria advokatus išnaudojimą patyrusiems asmenims, jiems dažnai trūksta kompetencijos, todėl nevyriausybines organizacijas turi pačios ieškoti privačiai paslaugas teikiančių advokatų.⁸

Nevyriausybinių organizacijų atstovų teigimu, tiek visuomenėje, tiek teisėsaugos institucijose vis dar paplitęs aukos kaltinimo motyvas.⁹ Teisėsaugos pareigūnai ne visada suvokia aukos pažeidžiamumo principą, ypač atvejais, kai pačios aukos yra įtraukiamos į prekybos žmonėmis ar kitų išnaudojimo formų veiklos plėtrą, prieš jas nėra naudojamas fizinis smurtas.¹⁰ Sunkus prekybos žmonėmis atvejų atpažinimas, tendencija kaltinti aukas pastebimi ir nukentėjusiųjų socialinėje aplinkoje.¹¹ Pastebima, kad daugiausiai nukentėjusiųjų gyvena kaimuose ir miesteliuose, seksualinį ir kitų formų išnaudojimą patiriantys asmenys dažniausiai yra iš socialinę riziką patiriančių šeimų, vaikų globos namų. Todėl labai svarbu, kad pagalba ir prevencinės programos pasiektų regionų gyventojus ir didžiausios rizikos grupes.¹²

Pastebima, kad daugėja išnaudojimo atvejų, kai internetinė erdvė tampa tiek verbavimo išnaudojimui, tiek pačių nusikaltimų platforma. 2018 m. užbaigta pirmoji Lietuvoje „web-modelių“ byla dėl priversutinio darbo pornografiniuose tinklalapiuose.¹³ Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, verbavimui vis dažniau pasitelkiami socialiniai tinklai, kuriuose, pasinaudodami nukentėjusiųjų paskyromis, nusikaltimo organizatoriai ir vykdytojai ieško naujų potencialių aukų. Tokio pobūdžio išnaudojimą yra ypač sunku atpažinti bei tirti, tam reikalingas policijos pareigūnų kompetencijos kėlimas.¹⁴

Sparčiai augant į šalį atvykstančių darbo migrantų skaičiui, pasigendama didesnio dėmesio atvykstančių asmenų teisių užtikrinimui. Apžvelgiamu laikotarpiu daugėjo žiniasklaidos ir nevyriausybinių organizacijų užfiksotų užsieniečių išnaudojimo atvejų. Pavyzdžiui, Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu (KOPŽI) centras užfiksavo Nepalo, Kinijos, Ukrainos piliečių išnaudojimo atvejų.¹⁵ Vis dėlto, pastebima, kad teisėsaugos lygmeniu užsieniečių išnaudojimas tiriamas retai, o besikreipiančios aukos neretai susiduria su vangia institucijų reakcija.¹⁶

Pastebima, kad teisėsaugos lygmeniu užsieniečių išnaudojimas tiriamas retai, o besikreipiančios aukos neretai susiduria su vangia institucijų reakcija.

Dažnėja atvejų, kai darbo migrantai negauna jiems pažadėtų atlyginimų,¹⁷ yra apgyvendinami nehygieniškomis bei nesaugiomis sąlygomis.¹⁸ Dalis migrantų nežino, kur gali kreiptis pagalbos, darbdaviai naudojami ir kalbos barjeru: darbo sutartys pasirašomos lietuvių kalba.¹⁹ Dėl šių priežasčių svarbu pasirūpinti, kad būtų didinamas bendradarbiavimas tarp institucijų, stiprinamos prevencinės ir informacinės kampanijos, kurios pasiektų ir darbo migrantus. Teigiamai vertintini Lietuvos policijos bei Valstybinės darbo inspekcijos organizuoti darbdavių patikrinimai dėl galimo išnaudojimo ir nelegalaus darbo, skirtingas institucijas apjungiančių jungtinių operacijų grupių Vilniaus ir Klaipėdos regionuose išnaudojimo atvejams tirti įkūrimas.²⁰ Kita vertus, svarbu užtikrinti tokių struktūrų efektyvumą ir pasirūpinti, kad užfiksavus nelegalaus darbo atvejus nebūtų pažeidžiamos migrantų teisės.

- ¹ Vidaus reikalų ministerijos ataskaita „Situacija kovos su prekyba žmonėmis srityje Lietuvoje 2018 m.“, 2019 m., https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/nacionalinio%20pranesejo%20ataskaita_2019%2B%2B.pdf
- ² JAV valstybės departamentas, „Ataskaita dėl prekybos žmonėmis, Lietuva“, p. 297–300, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/06/2019-Trafficking-in-Persons-Report.pdf>
- ³ Vidaus reikalų ministerijos ataskaita „Situacija kovos su prekyba žmonėmis srityje Lietuvoje 2018 m.“, 2019 m., https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/nacionalinio%20pranesejo%20ataskaita_2019%2B%2B.pdf
- ⁴ JAV valstybės departamentas, „Ataskaita dėl prekybos žmonėmis, Lietuva“, p. 297–300, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/06/2019-Trafficking-in-Persons-Report.pdf>
- ⁵ Ten pat.
- ⁶ Vytenis Miškinis, „Prekyba vaikais: apelsinų skynimas Latvijoje, plėšimai Vokietijoje ir Airijoje pasibaigusi kelionė į Kauną“, 15min.lt, 2018 m. rugpjūčio 25 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/klestinti-prekyba-vaikais-apelsinu-skynimas-latvijoje-plesimai-vokietijoje-ir-kelione-i-kauna-pasibaigusi-airijoje-59-1017760>
- ⁷ JAV valstybės departamentas, „Ataskaita dėl prekybos žmonėmis, Lietuva“, p. 297–300, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/06/2019-Trafficking-in-Persons-Report.pdf>
- ⁸ Dovilė Jablonskaitė, „Seksualiai Švėkšnoje išnaudotos merginos trokšta kurti ir mylėti, bet turi mokytis gyventi“, 15mint, 2018 m. spalio 22 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/seksualiai-sveksnoje-isnaudotos-merginos-sven-cia-pergale-teisme-bet-kaip-gyventi-toliau-56-1048426>
- ⁹ Kristina Aržuolaitienė, „Prekybos žmonėmis grimasos: miršti darbo vietoje Lietuvoje, bet mirtis registruota Ukrainoje“, 15min.lt, 2018 m. gruodžio 10 d., <https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/santykiai/prekybos-zmonemis-grimasos-mirsti-darbo-vietoje-lietuvoje-bet-mirtis-registruota-ukrainoje-1024-1072454>
- ¹⁰ Vytenis Miškinis, „Prekyba vaikais: apelsinų skynimas Latvijoje, plėšimai Vokietijoje ir Airijoje pasibaigusi kelionė į Kauną“, 15min.lt, 2018 m. rugpjūčio 25 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/klestinti-prekyba-vaikais-apelsinu-skynimas-latvijoje-plesimai-vokietijoje-ir-kelione-i-kauna-pasibaigusi-airijoje-59-1017760>
- ¹¹ Dovilė Jablonskaitė, „Seksualiai Švėkšnoje išnaudotos merginos trokšta kurti ir mylėti, bet turi mokytis gyventi“, 15min.lt, 2018 m. spalio 22 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/seksualiai-sveksnoje-isnaudotos-merginos-sven-cia-pergale-teisme-bet-kaip-gyventi-toliau-56-1048426>
- ¹² Vytenis Miškinis, „Prekyba vaikais: apelsinų skynimas Latvijoje, plėšimai Vokietijoje ir Airijoje pasibaigusi kelionė į Kauną“, 15min.lt, 2018 m. rugpjūčio 25 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/klestinti-prekyba-vaikais-apelsinu-skynimas-latvijoje-plesimai-vokietijoje-ir-kelione-i-kauna-pasibaigusi-airijoje-59-1017760>
- ¹³ Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, „Pirmoje Lietuvoje „web-modelių“ byloje – galutinis teismo verdiktas ir griežtos bausmės teisiamsiesiems“, Infolex.lt, 2018 m. lapkričio 22 d., <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&str=65392>
- ¹⁴ Giedrė Čiužaitė, Artūras Matusas, „Prekyba žmonėmis: nusikaltėliai vis dažniau atsuka į socialinius tinklus“, LRT, 2018 m. birželio 26 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/217204/prekyba-zmonemis-nusikalteliai-vis-dazniau-atsuka-i-socialinius-tinklus>
- ¹⁵ Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu (KOPŽI) centras, žr. 2019 ir 2018 m. straipsnius, <http://www.anti-trafficking.lt>
- ¹⁶ Mindaugas Jackevičius, „Isidarbinus sostinės restorane laukė vergovė: darbas nuo 9 iki 22 val. be pertraukų ir poilsio dienu“, Delfi.lt, 2018 m. sausio 2 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/isidarbinus-sostines-restorane-lauke-vergove-darbas-nuo-9-iki-22-val-be-pertrauku-ir-poilsio-dienu.d?id=76717293h>
- ¹⁷ Austėja Masiokaitė-Liubinienė, „Turkijos bendrovė žada stengtis, kad streikas nepaveiktų Kauno stadiono statybų“, 15min.lt, 2020 m. sausio 6 d., <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/kvadratinis-metras/nekilnojamos-turtas/turkijos-bendrove-zada-stengtis-kad-streikas-nepaveiktu-kauno-stadiono-statybu-973-1255958>
- ¹⁸ Alma Mosteikaitė, „Gaisravietės pašonėje dirba ir gyvena vietnamiečiai“, Alytaus Naujienos, 2019 m. spalio 25 d., <https://www.alytausnaujienos.lt/gaisravietes-pasoneje-dirba-ir-gyvena-viet-na-mie-ciai?fbclid=IwAR3wyeaoJ-6TUjXm1dPifOnUj-AxotULOPGD6zWFy7PrV8ZSiUn1g4FWu6-Q>
- ¹⁹ „Lietuvoje dirbantys užsieniečiai nežino, kur kreiptis pagalbos“, LRT.lt, 2018 m. spalio 14 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/230357/lietuvoje-dirbantys-uzsienieciai-nezino-kur-kreiptis-pagalbos>
- ²⁰ Valstybinė darbo inspekcija, 2018 m. veiklos ataskaita, <https://www.vdi.lt/PdfUploads/VeiklosSritis2018veiklosAtaskaita.pdf>

11

Migrantų ir
pabėgėlių teisės

Migrantų teisės

Giedrė Blažytė, *Diversity Development Group*

Apžvelgiamu laikotarpiu įvyko reikšmingų pokyčių migrantų teisių srityje, o strateginių dokumentų priėmimas valstybiniu lygiu rodo šio klausimo aktualumą ir svarbą. 2018 m. gruodžio 4 d. Seime buvo priimta rezoliucija „Dėl Jungtinių Tautų Visuotinio susitarimo dėl saugios, tvarkingos ir reguliarios migracijos“¹, kuria migracija pripažįstama visuotiniu reiškiniu bei numatoma „būtinybė užtikrinti valstybių sienų bendruomenių ir migrantų saugumą ir kad turi būti efektyviai kovojama su prekyba žmonėmis ir nelegaliu migrantų gabenimu“.

2018 m. rugsėjo 20 d. Seimas patvirtino „Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 m. strategiją“², o 2018 m. gruodžio 5 d. Vyriausybė patvirtino šios strategijos tarpinstitucinį veiklos planą³. Šioje strategijoje nustatyti pagrindiniai šalies demografijos, migracijos ir integracijos politikos raidos tikslai, kryptys ir siektini rodikliai. Vienas iš strategijos tikslų yra susijęs su migracijos srautų, atitinkančių valstybės poreikius, valdymu, o vienas iš išskeltų uždavinių yra proporcingo užsienio šalių piliečių atvykimo, įgyvendinant pritraukimo, priėmimo, integracijos ir ryšio palaikymo politiką, skatinimas (uždavinys 21). Tačiau reikėtų pastebėti, kad strategija yra orientuota į grįžtamąją migraciją, užsienyje gyvenančius Lietuvos Respublikos piliečius bei lietuvių kilmės asmenis ir tik fragmentiškai yra minimos kai kurios užsienio šalių piliečių grupės (Lietuvoje studijuojantys užsienio piliečiai, aukštos kvalifikacijos darbuotojai, užsieniečiai, kurie yra Lietuvos Respublikos piliečių šeimos nariai). Strategijoje pasigendama konkrečių priemonių, susijusių su trečiųjų šalių piliečių integracija, o tai iš dalies atspindi migracijos politikos įgyvendinimo situaciją Lietuvoje.

Vertinant trečiųjų šalių piliečių integracijos sąlygas šalyje pagal segmentinės asimiliacijos teoriją⁴, migracijos politiką galima būtų įvertinti tarp „aktyvaus skatinimo“ ir „pasyvaus priėmimo“. „Aktyvaus skatinimo“ politika pasižymi tuo, kad dedamos pastangos pritraukti tam tikros grupės migrantus bei yra įgyvendinamos priemonės, palengvinančios šiai migrantų grupei priklausančių asmenų įsikūrimą ir gyvenimą šalyje. Tokio pobūdžio parama yra itin svarbi, nes suteikia galimybę prieiti prie kitoms imigrantų grupėms neprieinamų išteklių. Prie užsieniečių, kuriems taikomos „aktyvaus skatinimo“ priemonės šalyje, galima būti priskirti aukštos profesinės kvalifikacijos darbuotojus ir konkrečių šalių (Australijos, Japonijos, JAV, Kanados, N. Zelandijos ir P. Korėjos) piliečius, atvykstančius darbo tikslais, bei jų šeimos narius.

Tokias tendencijas patvirtina ir įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ pakeitimai, pagal kuriuos Australijos, Japonijos, JAV, Kanados, N. Zelandijos ir P. Korėjos piliečiams leidimai laikinai gyventi išduodami palankesnėmis sąlygomis⁵ (įsigaliojo nuo 2019 m. rugsėjo 1 d.), o tuo pačiu įvedamos kvotos į šalį dirbti atvykstantiems užsieniečiams (įsigalioja nuo 2020 m. liepos 1 d. ir 2021 m. sausio 1 d.). Kvotos įvestos toms profesijoms, kurių atstovų labiausiai trūksta Lietuvoje, tačiau nebus taikomos aukštos profesinės kvalifikacijos darbuotojams⁶. Skelbiama, kad tokiu būdu yra siekiama kovoti su „pigia ir ne kvalifikuota darbo jėga iš trečiųjų šalių“, tačiau ekspertai tokią tvarką vertina kritiškai ir pažymi, kad kvotų sistemą taiko tik kelios ES šalys – Estija, Vengrija, Italija, Slovėnija ir Austrija⁷.

Taip pat reikėtų paminėti, kad 2019 m. balandžio 29 d. Ekonomikos ir inovacijos ministerijos, Vidaus reikalų ministerijos ir Migracijos departamento pasirašytu memorandumu įtvirtinta „Startup Employee Visa“ procedūra, pagal kurią siekiama sumažinti startuoliams reikalingų aukštos kvalifikacijos specialistų atvykimo į Lietuvą barjerus. Teigiama, kad taip siekiama pasitelkti aukštos kvalifikacijos darbuotojus iš užsienio, skatinti sėkmingą jų integraciją Lietuvoje ir tam sudaryti palankias sąlygas.⁸

O štai „pasyvaus priėmimo“ politika pasižymi tuo, kad užsieniečiai gali legaliai atvykti į šalį, tačiau valstybė nesiima papildomų priemonių, kad palengvintų jų integraciją. Apžvelgiant pokyčius migrantų teisių srityje 2018–2019 metais, pastebima, kad dažniausiai jie yra susiję ne su migrantų integracijos priemonių įgyvendinimu, bet užsieniečių priėmimu, paprastinant ir / ar lengvinant kai kurias leidimų

gyventi išdavimo sąlygas ir gerinant su leidimų gyventi išdavimu susijusių paslaugų kokybę. Apie integracijos politikos stagnaciją ilgą laiką liudijo Migrantų integracijos politikos indeksas (MIPEX), kurio duomenys rodo, kad Lietuva yra ES valstybių narių sąrašo gale, o užsieniečių integracijos politika Lietuvoje iš esmės nesikeitė nuo 2007 metų⁹.

Galima manyti, kad šis vertinimas keisis, nes 2018 m. gruodžio 21 d. priimtas „Užsieniečių integracijos į visuomenę 2018–2020 metų planas“¹⁰, kurio tikslas – „tobulinti užsieniečių integracijos įgyvendinimą ir užtikrinti sėkmingą jų integraciją į visuomenę“. Nepaisant šio plano svarbos, reikėtų pastebėti, kad daugumos priemonių įgyvendinimui nėra numatyta lėšų iš valstybės biudžeto, o numatomi asignavimai yra iš Prieglobsčio, migracijos ir integracijos fondo lėšų (PMIF). Tad praktikoje migrantų integracijos įgyvendinimas išlieka fragmentiškas, o dėl integracijos priemonių įgyvendinimo projektų rėmuose negali būti užtikrintas veiklų tęstinumas.

Apžvelgiamu laikotarpiu itin sparčiai augo darbo tikslais į Lietuvą atvykstančių užsieniečių, daugiausiai Ukrainos, Baltarusijos ir Rusijos piliečių, skaičius, o didžioji dalis leidimų laikinai gyventi buvo išduota specialistams, kurių profesijos yra įtrauktos į trūkstančių darbuotojų Lietuvoje sąrašą¹¹. Trūkstančių profesijų specialistai sudarė 68 proc. visų, per pirmuosius 2019 m. septynis mėnesius į šalį atvykusių dirbti užsieniečių. Vis tik Lietuvos laisvos rinkos instituto (LLRI) atliktas tyrimas¹² atskleidžia, kad Lietuva nepakankamai išnaudoja užsieniečių siūlomą darbo jėgos potencialą. Tarp rekomendacijų Lietuvai LLRI ekspertai išskiria tokius aspektus kaip trumpesnių ir paprastesnių procedūrų, mažesnės administracinės ir reguliavimo naštos taikymą; trūkstančių profesijų sąrašą keisti į mažiau ribojančią migracijos politiką, tokiu būdu taip pat užtikrinant visiems užsieniečiams vienodą tvarką; sumažinti turimai kvalifikacijai pagrįsti taikomus reikalavimus; spartinti išduodamų leidimų laikinai gyventi Lietuvoje tvarką; taip pat supaprastinti sąlygas šeimos narių atsivežimui.

Reikėtų pastebėti, kad nuo 2019 m. kovo 1 d. įsigaliojusios įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ pataisos turėtų šiek tiek palengvinti Lietuvoje dirbančių ir ne aukštos kvalifikacijos darbo tikslais imigruojančių užsieniečių atvykimą¹³.

Atsižvelgiant į esamą situaciją šalyje, galima teigiamai vertinti Lietuvos ir Ukrainos susitarimą dėl įdarbinimo ir bendradarbiavimo darbo migracijos srityje. 2019 m. liepos 16 d. Seimas ratifikavo 2018 m. gruodžio 7 d. Kijeve pasirašytą Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Ukrainos Ministrų Kabineto susitarimą, kuriuo siekiama stiprinti bendradarbiavimą tarp Lietuvos ir Ukrainos, teikti abipusę pagalbą, užtikrinant šių šalių darbuotojų teisių ir interesų apsaugą bei kovojant su nelegaliu darbu¹⁴.

Augant atvykstančių į Lietuvą užsienio piliečių skaičiui, daugėjo ir neteisėtos migracijos atvejų¹⁵. Migracijos departamentas skelbia, kad vien per pirmąjį 2019 m. pusmetį į šalį neleista įvažiuoti 2 919 užsieniečiams (tai sudaro 18,1 proc. daugiau atvejų nei tuo pačiu laikotarpiu 2018 m.). Dauguma 2018 m. laikotarpiu nustatytų neteisėtų migrantų – Vietnamo piliečiai (45 proc. visų neteisėtų migrantų). 2019 m. sausio 23 d. buvo pasirašytas susitarimas tarp Lietuvos Respublikos ir Vietnamo Socialistinės Respublikos vyriausybių, kuriuo siekiama kovoti su neteisėta migracija bei efektyviau ir operatyviau atlikti reikiamas neteisėtai į Lietuvą atvykusių Vietnamo piliečių grąžinimo procedūras.¹⁶

Apžvelgiamu laikotarpiu taip pat padaugėjo užsienio piliečių laikinai apgyvendintų Valstybės sienos apsaugos tarnybos Užsieniečių registracijos centre (toliau Centre). 2019 m. Seimo kontrolierių įstaiogos atliktas tyrimas atskleidė, kad Centre gyvenančių užsieniečių teisės nėra tinkamai užtikrinamos, o kalbos barjeras trukdo Centro darbuotojams reaguoti į sulaikytų užsieniečių specialiuosius poreikius. Atsižvelgdamas į tyrimo metu nustatytas problemas, Seimo kontrolierius pateikė rekomendacijas imtis priemonių, kurios užtikrintų pakankamą Centre išduodamų higienos priemonių kiekį; užtikrinti, kad užsieniečiai gautų maistą, kuris atitiktų religinius įsitikinimus; skirti pakankamą finansavimą, reikalingą Centro darbuotojų užsienio kalbų įgūdžiams tobulinti bei užsieniečių laikymo sąlygų ir specialiųjų poreikių užtikrinimui.¹⁷

- ¹ LR Seimo rezoliucija „Dėl Jungtinių Tautų Visuotinio susitarimo dėl saugios, tvarkingos ir reguliarios migracijos“, 2018 m. gruodžio 4 d., Nr. XIII-1695, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/3147be52fa1611e89b04a534c5aaf5ce?jfwid=-bgd9a8sjl>
- ² LR Seimo nutarimas „Dėl demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 metų strategijos patvirtinimo“, 2018 m. rugsėjo 20 d., Nr. XIII-1484, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/fbb35e02c21811e883c7a8f929bf-c500?jfwid=-35aaxldoi>
- ³ LR Vyriausybės nutarimas „Dėl demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 metų strategijos įgyvendinimo 2019–2021 metų tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo“, 2018 m. gruodžio 5 d., Nr. 1216, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/2a093814fc8411e89b04a534c5aaf5ce?jfwid=-rwwpzde7s>
- ⁴ Portes, A., Zhou, M. (1993), The new second generations: segmented assimilation and its variants. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 530, 74–96.
- ⁵ Migracijos departamentas, „Lengvinamos leidimų laikinai gyventi išdavimo sąlygos Australijos, Japonijos, JAV, Kanados, Naujosios Zelandijos ir Pietų Korėjos piliečiams“, 2019 m. rugpjūčio 21 d., <http://migracija.lrv.lt/lt/naujienos/lengvinamos-leidimu-laikintai-gyventi-isdavimo-salygos-australijos-japonijos-jav-kanados-naujosios-zelandijos-ir-pietu-korejos-pilieciams?fbcid=IwAR1dEdVHrosWzOhljOtBBO7ZrvVhRiCTOu308wDsGtV4nys2S3IzW3UD2zk>
- ⁶ LR Vidaus reikalų ministerija, „Vyriausybė pritarė VRM siūlymui dėl kvotų nustatymo dirbti atvykstantiems užsieniečiams“, 2019 m. balandžio 10 d., <https://vrm.lrv.lt/lt/naujienos/vyriausybe-pritare-vrm-siulymui-del-kvotu-nustatymo-dirbti-atvykstantiems-uzsienieciams>
- ⁷ Svetlana Naumčik, „Teisininko komentaras. Įdarbinti užsienietį Lietuvoje taps sudėtingiau – įvedamos kvotos“, delfi.lt, 2019 m. liepos 23 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/law/teisininko-komentaras-idarbinti-uzsienieti-lietuvoje-taps-sudetingiau-ivedamos-kvotos.d?id=81773385>
- ⁸ Migracijos departamentas, „Geros žinios startuoliams: mažins barjerus prisitraukti talentus iš užsienio“, 2019 m. balandžio 29 d., <http://migracija.lrv.lt/lt/naujienos/geros-zinios-startuoliams-mazins-barjerus-prisitraukti-talentus-is-uzsienio>
- ⁹ Huddleston, T., Bilgili, Ö., Joki, A.L., Vankova, Z. (2015). Migrant integration Policy index 2015. Barcelona / Brussels: CIDOB and MPG.
- ¹⁰ LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl užsieniečių integracijos į visuomenę 2018–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“, 2018 m. gruodžio 21 d., Nr. A1-755, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/31d148100a-1911e98a758703636ea610?positionInSearchResults=6&searchModelUID=e27a4cd7-4ffa-4784-ba08-210980bd79e-c&fbcid=IwAR1NSNs7gcW7ecN2juis0SaYJhRKQIDcpdIIIRCs-dBa6lfjPUBcFyjQcCn0>
- ¹¹ Užimtumo tarnybos prie LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus įsakymas „Dėl profesijų, kurių darbuotojų trūksta Lietuvos Respublikoje, sąrašo pagal ekonominės veiklos rūšis 2019 m. II pusmečiui patvirtinimo“, 2019 m. birželio 26 d., Nr. V-322, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/99046f30984911e9aab6d8dd69c6da66?jfwid=-vkuqaauc6>
- ¹² Lietuvos laisvos rinkos institutas, „Labour migration and flexibility on regulation for employing non-EU nationals“, 2018, <https://www.llri.lt/naujienos/ekonomine-politika/31851/lrinka>
- ¹³ Migracijos departamentas, „Nuo 2019 m. kovo 1 d. įsigalioja įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ pataisos (dėl nacionalinių vizų ir leidimų laikinai gyventi)“, 2019 m. vasario 15 d., <http://migracija.lrv.lt/lt/naujienos/nuo-2019-m-ko-vo-1-d-isigalioja-istatymo-del-uzsienieciu-teisines-padeties-pataisos-del-nacionaliniu-vizu-ir-leidimu-laikintai-gyventi>
- ¹⁴ Įstatymas dėl LR Vyriausybės ir Ukrainos ministrų kabineto susitarimo dėl įdarbinimo ir bendradarbiavimo darbo migracijos srityje ratifikavimo, 2019 m. liepos 16 d., Nr. XIII-2337, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a11b8472aa-Qe11e9aab6d8dd69c6da66?jfwid=166ic8yhit>
- ¹⁵ Žr. „Staigmena vilkiko daiktadėžėse: vairuotojas slėpė 15 migrantų iš Vietnamo“, Delfi.lt, 2019 balandžio 4 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/crime/staigmena-vilkiko-daiktadezese-vairuotojas-slepe-15-migrantu-is-vietnamo.d?id=80810143>; „Latvijos pilietis taksi automobiliu per Lietuvos sieną gabeną du neteisėtus migrantus“, Delfi.lt, 2019 m. spalio 17 d., https://www.delfi.lt/news/daily/crime/latvijos-pilietis-taksi-automobiliu-per-lietuvos-siena-gabeno-du-neteisetus-migrantus.d?id=82548629#cxrecs_s
- ¹⁶ Vidaus reikalų ministerija, „Kovai su neteisėta migracija – susitarimas su Vietnamu“, 2019 m. sausio 23 d., <https://vrm.lrv.lt/lt/naujienos/kovai-su-neteiseta-migracija-susitarimas-su-vietnamu>
- ¹⁷ Seimo kontrolierių įstaiga, „Užsieniečių registracijos centre užsieniečių teisės nėra užtikrinamos“, lrski.lt, 2019 m. rugsėjo 19 d., <http://www.lrski.lt/naujienos/729-uzsienieci-registracijos-centre-darbuotojai-nemoka-uzsienio-kalb-o-su-laikytos-uzsienieci-seimos-su-mazameciais-vaikais-talpinamos-uz-grot.html>

Pabėgėlių ir prieglobsčio prašytojų teisės

Giedrė Blažytė, *Diversity Development Group*

Apžvelgiamu laikotarpiu Lietuva toliau vykdė įsipareigojimus kaip ES valstybė narė ir dalyvavo užsieniečių, kuriems reikia prieglobsčio, perkėlimo į Lietuvos Respubliką programoje. Iki 2019 m. spalio 31 d. Lietuva buvo įsipareigojusi perkelti 1077 asmenis. 2020 m. sausio mėn. 1 d. duomenimis, nuo programos įgyvendinimo pradžios 2015 m. į šalį perkelti 493 asmenys.¹ 2019 m. spalio 23 d. Vyriausybė priėmė nutarimą pavėlinti galutinį pabėgėlių perkėlimo į Lietuvos Respubliką terminą iki 2021 m. birželio 30 dienos.²

Remiantis tarptautiniu tyrimu „Nacionalinis integracijos stebėsenos ir vertinimo mechanizmas“ (angl. *National Integration Evaluation Mechanism, NIEM*³), prieglobsčio gavėjų integracijos politikos įgyvendinimas Lietuvoje vertinamas nepalankiai (20,7 taškų iš 100). Daugiausiai trūkumų įgyvendinant prieglobsčio gavėjų integraciją yra būsto, švietimo ir ryšių su priimančiąja visuomene stiprinimo srityse, o geriausiai vertinama integracija profesinio ugdymo atžvilgiu.

NIEM tyrimo rezultatai atskleidžia, kad vienas iš didžiausių Lietuvoje įgyvendinamos prieglobsčio gavėjų integracijos politikos trūkumų yra susijęs su tuo, kad orientuojamasi į trumpalaikes integracijos priemones, o ne ilgalaikę šiai grupei priklausančių užsieniečių integraciją.⁴

Svarbiu žingsniu galima būtų įvardinti 2018 m. gruodžio 21 d. priimtą „Užsieniečių integracijos į visuomenę 2018–2020 metų planą“⁵, kurio įgyvendinimo priemonės taip pat apima ir prieglobsčio gavėjų integraciją. Sėkmingas šio plano įgyvendinimas prisidėtų prie kai kurių prieglobsčio gavėjų integracijos iššūkių, tačiau tokių svarbių klausimų kaip įvairių integracijos paslaugų teikimas pagal individualius poreikius ar lietuvių kalbos mokymų pritaikomumas pagal individualius gebėjimus įgyvendinimas kol kas lieka neišspręstas.

Sveikintinu žingsniu galima būtų įvardinti Vyriausybės sprendimą teikti Seimui pataisas dėl galimybės prieglobsčio prašytojams įsidarbinti Lietuvoje suteikimo.⁶ Tokios galimybės kol kas prieglobsčio prašytojai neturėjo. Nuo 2020 m. sausio 1 d. įsigalioja įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“⁷ pataisos, pagal kurias prieglobsčio prašytojams suteikiama teisė dirbti, „jeigu per 6 mėnesius nuo prašymo suteikti prieglobstį pateikimo dienos Migracijos departamentas nepriėmė sprendimo dėl prieglobsčio Lietuvos Respublikoje suteikimo ne dėl prieglobsčio prašytojo kaltės“ (71 str. 11 p.).

Prieglobsčio prašytojų įsidarbinimo klausimas šiuo metu yra ypač aktualus dėl itin didelio neišnagrinėtų prašymų suteikti prieglobstį likučio.

Prieglobsčio prašytojų įsidarbinimo klausimas šiuo metu yra ypač aktualus dėl itin didelio neišnagrinėtų prašymų suteikti prieglobstį likučio. 2020 m. sausio mėn. 1 d. duomenimis, sprendimo dėl prieglobsčio suteikimo laukė net 424 asmenys (2019 m. sausio mėn. 1 d. neišnagrinėtų prašymų likutis buvo 277 prašymai).⁸ Galimybė įsidarbinti prieglobsčio prašytojams yra labai svarbi siekiant sumažinti jų socialinę atskirtį bei skatinti pilnavertiškumo jausmą.

Kaip vieną iš pabėgėlių ir prieglobsčio prašytojų integracijos iššūkių galima būtų įvardinti ir neigiamas visuomenės nuostatas šių asmenų atžvilgiu. Visuomenės nuostatų apklausos rodo, kad Lietuvos gyventojai yra labiau linkę įžvelgti grėsmes, kurias gali sukelti šios asmenų grupės, o ne galimybes praturtinti visuomenę kultūrine prasme ar skatinant ekonominį augimą. Tiesa, reikėtų pastebėti, kad mažėja Lietuvos gyventojų, manančių, kad pabėgėliai gali padidinti nusikalstamumo lygį Lietuvoje ar sukelti socialinius neramumus, bei daugėja teigiančių, kad valstybė turėtų skirti daugiau dėmesio pabėgėlių integracijai.⁹

2019 m. reprezentatyvios gyventojų apklausų duomenys¹⁰ rodo, kad su pabėgėliais kaimynystėje nenorėtų gyventi 27 proc., o išnuomoti būsto – 30 proc. apklausos dalyvių. Apie 15 proc. tyrimo dalyvių teigė, kad nenorėtų dirbti su pabėgėliais vienoje darbovietėje. Toks priešiškas pabėgėlių atžvilgiu apsuksina būsto paieškas, įsidarbinimo galimybes ir bendrai integraciją į priimančiosios visuomenės gyvenimą.

Pastebima, kad tokios nuostatos yra susijusios su informacijos apie pabėgėlius ir prieglobsčio prašytojus trūkumu. Daugiau nei pusė (52 proc.) apklausoje dalyvavusių Lietuvos gyventojų teigė, kad per pastaruosius 12 mėnesių nėra girdėję, matę ar tiesiogiai bendravę su prieglobsčio gavėjais Lietuvoje, o apie 40 proc. šių asmenų grupę žino tik iš žiniasklaidos.¹¹

Lietuvos visuomenės kultūrinis uždumas yra viena iš sėkmingos pabėgėlių integracijos kliūčių, todėl turėtų būti skiriama daugiau dėmesio visuomenės (vietos gyventojų ir su šia grupe dirbančių asmenų) informavimui apie prieglobsčio prašytojų ir pabėgėlių situaciją bei iššūkius su kuriais jie susiduria, taip siekiant mažinti išankstinius nusistatymus ir neigiamas nuostatas šių asmenų atžvilgiu. Šiuo metu šalyje nėra nuoseklios visuomenės informavimo apie prieglobsčio prašytojus ir jo gavėjus politikos, o prevencinės kampanijos įgyvendinamos tik NVO ir privačių iniciatyvų pastangomis.

Teigiamai galima vertinti tai, kad į „Užsieniečių integracijos į visuomenę 2018–2020 metų planą“¹² (toliau Integracijos planas) yra įtrauktas uždavinys, kuriuo siekiama „mažinti diskriminaciją užsieniečių atžvilgiu“ (10 uždavinys). Viena iš šio uždavinio priemonių yra susijusi su informacinių kampanijų vykdymu, kuriomis siekiama skatinti visuomenės toleranciją, įvairovės supratimą ir tarpkultūrinį dialogą (10.2 priemonė). Svarbu pastebėti, kad šiame plane užsieniečio sąvoka apima visus teisėtai Lietuvoje gyvenančius ne Lietuvos Respublikos piliečius, tarp jų ir prieglobsčio gavėjus.

Tam, kad būtų užtikrintos prieglobsčio prašytojų ir pabėgėlių teisės, taip pat yra labai svarbus šių asmenų atstovavimas tiek vietos, tiek valstybiniame lygmenyje. Tikimasi, kad iki šiol esančią spragą ištaisys Lietuvoje besikuriantis Lietuvos pabėgėlių forumas. 2019 m. pabaigoje inicijuoti pirmieji pabėgėlių bendruomenių atstovų susitikimai. Kuriamos organizacijos atstovai akcentuoja, kad tokios organizacijos steigimui įtakos turėjo nepakankamas pačių pabėgėlių atstovavimas integracijos priemonių vystymo procesuose.¹³ Tikimasi, kad kuriamas Lietuvos pabėgėlių forumas taps organizacija, kuri skatins sklandžią pabėgėlių integraciją, bendruomeniškumą ir savitarpio pagalbą, pabėgėlių dalyvavimą ekonominiame, politiniame ir socialiniame gyvenime.

Tikimasi, kad kuriamas Lietuvos pabėgėlių forumas taps organizacija, kuri skatins sklandžią pabėgėlių integraciją, bendruomeniškumą ir savitarpio pagalbą, pabėgėlių dalyvavimą ekonominiame, politiniame ir socialiniame gyvenime. ●

ŠALTINIAI

- ¹ Migracijos departamentas, Prieglobsčio skyriaus statistika, <http://migracija.lrv.lt/lt/statistika/prieglobscio-skyriaus-statistika/statistika-1>
- ² Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. birželio 22 d. nutarimo nr. 628 „Dėl užsieniečių perkėlimo į Lietuvos Respublikos teritoriją“ pakeitimo“, 2019 m. spalio 23 d., Nr. 1058, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/86b27840f6fe11e99681cd81dcdca52c>
- ³ Daugiau informacijos: <http://www.forintegration.eu/>
- ⁴ Wolfhardt, A., Conte, C., Huddleston, Th. “The European benchmark for refugee integration: a comparative analysis of the national integration evaluation mechanism in 14 EU countries”, <http://www.forintegration.eu/pl/niem-baseline-study-the-european-benchmark-for-refugee-integration-a-comparative-analysis-of-the-national-integration-evaluation-mechanism-in-14-eu-countries>
- ⁵ LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl užsieniečių integracijos į visuomenę 2018–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“, 2018 m. gruodžio 21 d., Nr. A1-755, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/31d148100a-1911e98a758703636ea610?positionInSearchResults=6&searchModelUUID=e27a4cd7-4ffa-4784-ba08-210980bd79e-c&fbclid=IwAR1NSNs7gcW7ecN2juis0SaYJhRKQIDcpdlIRCs-dBa6lfjPUbcFyiqCcn0>
- ⁶ Ignas Jačauskas, „Sprendimo dėl prieglobsčio ilgai nesulaukiantiems pabėgėliams Lietuvoje svarstoma leisti dirbti“, 15min.lt, 2019 m. spalio 6d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualy/lietuva/sprendimo-del-prieglobscio-ilgai-nesulaukiantiems-pabegeliams-lietuvoje-svarstoma-leisti-dirbti-56-1212844>
- ⁷ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 2004 m. balandžio 29 d., Nr. IX-2206, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.232378/asr>
- ⁸ Migracijos departamentas prie LR Vidaus reikalų ministerijos, „Duomenys apie prašymus suteikti prieglobstį ir priimtus sprendimus 2019 m.“, <http://migracija.lrv.lt/lt/statistika/prieglobscio-skyriaus-statistika/statistika-1/2019-metai>
- ⁹ Daugiau informacijos: http://www.diversitygroup.lt/fwp_portfolio/snapshots-from-borders/
- ¹⁰ Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa buvo atlikta 2019 metų kovo – balandžio ir 2019 m. rugpjūčio-rugsėjo mėnesiais. Apklausa inicijavo LSTC Etninių tyrimų institutas ir nevyriausybines organizacijos Diversity Development Group ir Lietuvos įvairovės Chartija. Apklausa atliko Lietuvos – Didžiosios Britanijos rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų kompanija „Baltijos tyrimai“. Daugiau informacijos: <http://www.ces.lt/veikla-2/ziniasklaidos-stebesena/visuomenes-nuomones-apklausa/> ir http://www.diversitygroup.lt/fwp_portfolio/snapshots-from-borders/
- ¹¹ Ten pat.
- ¹² LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl užsieniečių integracijos į visuomenę 2018–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“, 2018 m. gruodžio 21 d., Nr. A1-755, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/31d148100a-1911e98a758703636ea610?positionInSearchResults=6&searchModelUUID=e27a4cd7-4ffa-4784-ba08-210980bd79e-c&fbclid=IwAR1NSNs7gcW7ecN2juis0SaYJhRKQIDcpdlIRCs-dBa6lfjPUbcFyiqCcn0>
- ¹³ „Artėjant pasauliniam pabėgėlių forumui, Lietuvoje kuriasi įvairias tautines bendruomenes apjungianti pabėgėlių organizacija“, mipas.lt, 2019 m. gruodžio 16 d., <https://mipas.lt/2019/12/06/lietuvoje-kuriasi-ivairias-tautines-bendruomenes-apjungianti-pabegeliu-organizacija/>

12

Teisė į sveikatą

Teisė į sveikatą

Dainius Pūras, Marija Jakubauskienė

Teisė į fizinę ir psichikos sveikatą yra įtvirtinta tarptautinės teisės dokumentuose, tokiuose kaip Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas¹. Ši teisė apima ne tik teisę į prieinamas ir kokybiškas sveikatos priežiūros paslaugas, bet ir teisę būti laisvu nuo veiksnių, trikdančių sveikatą – tokių kaip skurdas, smurtas, diskriminacija, informacijos apie sveikatą ribojimas.

Per 30 metų Lietuvos Respublikoje, atkovojusioje Nepriklausomybę ir įtvirtinusioje demokratiją, nemažai pasiekta užtikrinant kiekvieno gyventoją teisę į sveikatą. Veikia įstatymų reguliuojama sveikatos sistema, kuri daugumai gyventojų leidžia gauti sveikatos priežiūros paslaugas – tiek pirminiame lygįje, tiek specializuotas ambulatorines ir stacionarines medicinos paslaugas. Imamasi priemonių, kad veikėtų prevencijos mechanizmai, apsaugantys nuo sveikatos sutrikimų.

Vis tik visa eilė rodiklių, o taip pat visuomenės grupių nuomonė signalizuoja apie tai, kad formuluojant ir ypač įgyvendinant sprendimus sveikatos politikos srityje, dažnai nepaisoma šiuolaikinių mokslo žinių ir žmogaus teisėmis grįstų principų ir pritrūksta politinės valios kurti tokią sveikatos apsaugos sistemą, kurioje būtų išvengta istoriškai paveldėtų netolygumų ir neskaidrių sprendimų.

Šiame skyriuje atkreipsime dėmesį į sveikatos sistemos tvarumui grėsmes keliančius socialinius ir sveikatos netolygumus. Kaip ypatingai daug problemų turinčią sritį aptarsime psichikos sveikatos priežiūrą.

Sveikatos netolygumai Lietuvoje

Sveikatos sistemos tikslas yra gerinti gyventojų sveikatą, remiantis ekonominėmis, fiskalinėmis ir politinėmis priemonėmis užtikrinant sveikatos sistemos finansavimą, paslaugų organizavimą bei jų teikimą². Lietuvoje nuo 1997 m. veikia mišriu socialinio sveikatos draudimo modeliu paremta sveikatos priežiūros sistema, kuri yra finansuojama Privalomojo sveikatos draudimo fondo (PSDF) bei asmeninėmis gyventojų lėšomis. Sveikatos sistema remiasi solidarumo, teismo, lygiateisiškumo, skaidrumo principais ir siekia užtikrinti visuotinę sveikatos priežiūros aprėptį³. Lietuvoje apie 8 proc. gyventojų nėra drausti, tad gali gauti tik skubios medicinos pagalbos paslaugas, tačiau iš jų realiai šalyje gyvenančių asmenų dalis yra labai nedidelė, nes absoliuti dauguma jų gyvena užsienyje⁴.

Viena didžiausių Lietuvos sveikatos sistemos problemų yra dramatiški sveikatos netolygumai, pasireiškiantys gyventojų sveikatos rodiklių skirtumais, sveikatos priežiūros paslaugų kokybės, prieinamumo bei sveikatos sistemos finansavimo netolygumais.

Visuomenės sveikatos rodikliai Lietuvoje atspindi didžiulius sveikatos netolygumus lyginant su kitomis Europos Sąjungos (ES) šalimis, tiek ir regioninius skirtumus pačios šalies viduje. Lietuva yra viena sparčiausiai senstančių ES šalių⁵. 2018 m. vidutinė gyvenimo trukmė (VGT) Lietuvoje siekė 75 metus⁶ (ES šalių vidurkis – 81 metai⁷), tačiau vyrų (70 m.) ir moterų (80 m.) VGT skirtumas yra 10 metų ir tai vienas didžiausių VGT skirtumų tarp lyčių ES šalyse. VGT skirtumai tarp vyrų ir moterų didele dalimi nulemti gyvenamos rizikos veiksnių ir didelio išorinių mirties priežasčių paplitimo tarp vyrų (savižudijų, eismo įvykių, smurto).

Sergamumo ir mirtingumo rodikliai Lietuvoje taip pat yra smarkiai didesni nei ES šalyse ir tiesiogiai prisideda prie VGT netolygumų. Standartizuotas išvengiamas mirtingumas tarp Lietuvos gyventojų iki 75 metų vyrų grupėje sudaro 298 atvejus 100 tūkst. gyventojų, moterų – 141/100 tūkst. gyventojų. Vyrų išvengiamas mirtingumas yra 3 kartus, moterų – 2 kartus didesnis nei ES šalių vidurkis ir sudaro apie 80 procentų⁸. Sveikatą lemiančių socialinių veiksnių struktūra Lietuvoje taip pat pasižymi dideliais netolygumais – pajamų nelygybę atspindintis GINI koeficientas Lietuvoje siekia 0,37 (0 – visiškai

lygybė, 1 – visiška nelygybė) ir yra vienas didžiausių ES šalyse⁹. 28,3 proc. Lietuvos gyventojų patiria skurdo ir socialinės atskirties riziką¹⁰.

Europos Komisijos 2019 m. Sveikatos ataskaitoje tarp Lietuvai charakteringų sveikatos problemų išskiriama visuomenės psichologinė sveikata ir itin aukšti savižudybių mirtingumo rodikliai, tuberkuliozės paplitimas ir tymų protrūkiai¹¹.

Subjektyvus gyventojų sveikatos vertinimas yra vienas iš gyventojų sveikatos potencialą atspindinčių rodiklių. Lietuvoje tik 44 proc. gyventojų savo sveikatą vertina kaip gerą ir labai gerą, tuo tarpu ES šalių vidurkis sudaro 69,2 procento¹². Taigi Lietuvoje gyventojai iš visų ES valstybių savo sveikatą vertina prasčiausiai, kai pas gydytojus lankosi bene dažniausiai visoje ES – 2018 m. vienas šalies gyventojas pas gydytojus sveikatos priežiūros įstaigoje lankėsi beveik 10 kartų per metus¹³ (Latvijoje ir Estijoje – 6 kartus, Švedijoje – 2,8 karto)¹⁴.

Gyventojų sveikatos ir sveikatos priežiūros svarbą valstybės politikoje atspindi sveikatos priežiūros sistemos finansavimas. Bendros išlaidos, tenkančios sveikatos priežiūrai palyginti su bendruoju vidaus produktu (BVP) Lietuvoje sudaro 6,46 proc. (pagal šį rodiklį tarp ES valstybių Lietuva yra šeštoje, o po „Brexit“ – penktoje, vietoje nuo galo, kai ES vidurkis – apie 10 procentų)¹⁵. Bendros sveikatos priežiūros išlaidos vienam gyventojui per metus sudaro 1406 Eur ir tesiekia pusę ES šalių vidurkio¹⁶. Išlaidas sveikatos priežiūrai sudaro valstybės skiriama lėšų dalis ir asmens lėšomis dengiama išlaidų dalis. Lietuvoje valstybės skiriama lėšų dalis sudaro apie 66 proc. bendrų sveikatos priežiūrai skirtų išlaidų, o apie 1/3 (33 proc.) sudaro asmenų lėšomis dengiama dalis.¹⁷ Tai yra viena didžiausių proporcijų ES, kai sveikatos priežiūros išlaidos padengiamos mokėjimais iš asmeninių lėšų (daugiausia – vais-tams). ES šalyse šis rodiklis siekia 15 procentų. Finansinė apsauga susirgus Lietuvoje yra vertinama kaip nepakankama, o 9 proc. gyventojų susirgę patiria nepakeliamas sveikatos priežiūros išlaidas¹⁸. Didžiausia sveikatos priežiūros išlaidų našta tenka labiausiai pažeidžiamoms visuomenės grupėms – mažiausias pajamas turintiems ir vyresnio amžiaus šalies gyventojams.

Sveikatos priežiūros kokybė ir prieinamumas

Sveikatos priežiūros paslaugų kokybė vertinama veiksmingumo, saugumo ir į pacientą orientuotos sveikatos priežiūros rodikliais¹⁹. ES kontekste Lietuvoje teikiamų sveikatos priežiūros paslaugų kokybė vertinama kaip žema, o tai iš dalies lemia mažas sveikatos sistemos finansavimas, sveikatos priežiūros paslaugų kokybės kontrolės trūkumas²⁰. Pacientų gydymas dažnai neparemtas standartizuotais metodais, trūksta diagnostiką ir gydymą standartizuojančių protokolų, o gydytojų ir slaugytojų kompetencija neužtikrinama atsižvelgiant į medicinos normų reikalavimus. Trūksta nuoseklumo registruojant nepageidaujamus įvykius, pacientai, net ir patyrę nepageidaujamus įvykius, vengia dėl jų skųstis, o jų skundai sveikatos priežiūros įstaigose nevertinami kaip reikšmingas informacijos šaltinis ir kokybės rodiklis²¹.

Sveikatos priežiūros sistemoje trūksta vertinimo kultūros, ypač nepriklausomos procesų, rezultatų ir poveikių stebėsenos ir analizės. Sveikatos priežiūros paslaugų veiksmingumas nėra vertinamas²².

Sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumas, kaip sistemos veiklos indikatorius, vertinamas geriau nei paslaugų kokybė²³. Visgi pastaraisiais metais Lietuvos gyventojų nuomonė apie šeimos gydytojų ir gydytojų specialistų paslaugų prieinamumą prastėjo, taip pat išaugo gyventojų, kurie ligos atveju dėl per didelių eilių nesikreipia į sveikatos priežiūros įstaigas arba naudojami mokamomis sveikatos priežiūros paslaugomis, dalis²⁴.

Vis dar stringa realus pacientų įtraukimas į sprendimų priėmimo procesus, kadangi apie 60 proc. darbo grupių, sprendžiančių pacientams svarbius sveikatos priežiūros klausimus, vyksta be jų. Tobulinant sveikatos priežiūros paslaugų organizavimą, pacientų nuomonės ir lūkesčiai nevertinami kaip reikšmingi²⁵. Tokią situaciją iš dalies lemia pilietinės visuomenės brandos stoka, mažas gyventojų sveikatos raštingumas, abejotinas pacientų ir jų atstovų organizacijų savarankiškumas ir nepriklausomumas, vis dar vyraujanti vertikali gydytojų ir pacientų santykių hierarchija. Tai kelia iššūkių siekiant, kad santykiai tarp sveikatos paslaugų vartotojų, paslaugų teikėjų ir sveikatos politikos formuotojų būtų grįsti partnerystėje ir bendradarbiavimu.

Sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo regioniniai netolygumai yra dramatiški ir iš dalies sąlygoti ligoninių tinklo pertvarkos bei netolygaus sveikatos priežiūros resursų paskirstymo – stacionaro lovų skaičius, gydytojų ir slaugytojų skaičius miestuose ir rajonuose skiriasi 8–10 kartų (vidutinis gydytojų skaičius Lietuvoje yra 49,96/10 tūkst. gyventojų, Vilniuje – 87,4/10 tūkst. gyventojų, Kaune – 126,1/10 tūkst. gyventojų). Gydytojų skaičius tarp rajonų ir miestų skiriasi apie 8 kartus. Slaugytojų skaičius Lietuvoje siekia 81,49 10 tūkst. gyventojų, Vilniuje – 107,4, Kaune – 132,5. Palyginti su rajonais, slaugytojų skaičius miestuose yra 10 kartų didesnis²⁶. Gydytojų ir slaugytojų santykis Lietuvoje yra 1: 1,8²⁷ ir yra vienas iš mažą sveikatos sistemos efektyvumą atspindinčių rodiklių.

Lietuvoje nuo 2003 m. vykdomas ligoninių konsolidacijos procesas siekia optimizuoti sveikatos priežiūros paslaugas, restruktūrizuoti sveikatos priežiūros įstaigas ir pagerinti sveikatos priežiūros kokybę, pasiekiamumą ir gyventojų sveikatą²⁸. Nors ligoninių skaičius ir stacionaro lovų skaičius šalyje sumažėjo, pastarasis išlieka vienas didžiausių ES: stacionaro lovų (be slaugos ir palaikomo gydymo lovų) skaičius Lietuvoje 2018 m. siekė 645/100 tūkst. gyventojų²⁹, kai ES-28 šalyse (2017 m., iki „Brexit“) – 504/100 tūkst. gyventojų³⁰. Didžiausia stacionaro lovų koncentracija yra miestuose, kur veikia pagrindinės šalies ligoninės. Didžiausiuose Lietuvos miestuose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje) 2018 m. stacionaro lovų skaičius Lietuvos vidurkį viršijo iki 2,5 kartų (Vilniuje 910/100 tūkst. gyv., Kaune – 1268, Klaipėdoje – 1520, Šiauliuose – 1002, Panevėžyje – 890 lovų 100 tūkst. gyventojų). Stacionaro lovų skaičius miestuose yra 1,5 karto didesnis nei rajonų savivaldybėse³¹. Stacionarinės paslaugos gyventojams dažniau teikiamos rajonuose (252 atvejai/1 tūkst. gyventojų) nei miestuose (235 atvejai/1 tūkst. gyventojų), taip iš dalies kompensuojant ambulatorinių paslaugų stoką. Lietuvoje stacionaro lovos funkcionavimas siekia tik 80 procentų. Didžiausia stacionaro lovų koncentracija yra universitetinėse klinikose, kuriose lovų skaičius siekia 2 tūkst.³², ir tai apie 3 kartus viršija rekomenduojamą optimalų stacionaro lovų skaičių.

2018 m. Europos sveikatos paslaugų vartotojų indekse Lietuva užėmė 28 poziciją iš 35 valstybių ir, palyginti su 2017 m., pakilo per tris pozicijas. Visgi Lietuvoje vartotojų pasitenkinimas sveikatos priežiūros sistema yra labai žemas. Prasčiausiai vertinamos sveikatos priežiūros sritys yra: (1) pacientų teisių ir informavimo srityje – prieiga prie elektroninių paciento duomenų; (2) sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo srityje – patekimas pas šeimos gydytoją tą pačią dieną; (3) sveikatos priežiūros veiksmingumo srityje (sveikatos sistemos poveikiai) – mirštamumas nuo ūmaus miokardo infarkto ir insulto per 30 dienų, vėžio išgyvenamumo rodikliai bei gyventojų mirtingumas nesulaukus 65 m. amžiaus; (4) sveikatos priežiūros paslaugų aprėpties srityje – sveikatos priežiūros lygiateisiškumas (angl. *equity*), neoficialūs mokėjimai gydytojams, inkstų transplantacijų skaičius, tenkantis milijonui gyventojų, bei dializės procedūrų dalis, kuri atliekama ne sveikatos priežiūros įstaigoje; (5) prevencijos srityje didžiausias problemas atspindi didelis aukšto kraujospūdžio paplitimas tarp gyventojų, alkoholio vartojimas ir didelis mirčių eismo įvykiuose skaičius; (6) vaistų prieinamumo srityje – valstybės kompensuojama parduodamų vaistų dalis, naujų onkologinių vaistų naudojimas, artritui gydyti skirtų vaistų ir statinų prieinamumas³³.

Europos sveikatos paslaugų vartotojų indekse 2018 m. įtrauktas naujas rodiklis – psichikos sveikatos priežiūra, vertinta dviem rodikliais – savižudybių rodiklio pokyčiais ir laukimo laiku pirmam apsilankymui pas vaikų psichiatrą. Pagal šiuos rodiklius Lietuvos pozicija vertinama gerai, nes savižudybių rodiklis analizuojamu laikotarpiu (1999–2016 m.) smarkiai sumažėjo, o vaikų psichiatrai yra prieinami pirminiame sveikatos priežiūros lygyje veikiančiuose psichikos sveikatos centruose, į kuriuos kreipiantis šeimos gydytojo siuntimas nereikalingas. Deja, vertinant neatsižvelgta į tai, kad vaikų psichikos sveikatos sistemoje nevyksta kitų būtinų paslaugų plėtra, ir todėl jų prieinamumas bei kokybė Lietuvoje yra prasti.

Vis didesnio dėmesio sveikatos priežiūros sektoriuje sulaukia korupcijos prevencija kaip prioritentinė 17-osios Vyriausybės programos sritis³⁴. Korupcija apibrėžiama kaip piktnaudžiavimas įgaliojimais siekiant naudos, kuriai sudėtingas sveikatos sektorius yra itin jautrus. Korupcijos žala pasireiškia augančiu nepasitikėjimu tarp sveikatos sistemos dalyvių, prastesniais gyventojų sveikatos rodikliais, mažesniu

lygiateisišku sveikatos paslaugų prieinamumu, žmogaus teisių pažeidimais ir diskriminacija. Skaidrumo, dalyvavimo ir atskaitomybės stoka sveikatos priežiūros sistemoje kuria prielaidas korupcijai³⁵.

Pagrindinės sveikatos priežiūros sistemos skaidrumo grėsmės yra vyraujanti neformalių santykių kultūra (neoficialūs mokėjimai, neoficialūs santykiai teikiant sveikatos priežiūros paslaugas, informacijos asimetrija tarp pacientų ir paslaugų teikėjų (menkas sveikatos raštingumas), neefektyvus sveikatos priežiūros resursų paskirstymas³⁶. 2019 m. sudarytas Lietuvos korupcijos žemėlapis atskleidė, kad korupcija sveikatos priežiūros sistemoje išlieka aktuali problema. Lietuvos gyventojai gydymo įstaigas (47 proc. gyventojų) ir Sveikatos apsaugos ministeriją (69 proc. gyventojų) laiko labiausiai korumpuotomis institucijomis, nepaisant laiko dinamikoje stebimų pozityvių pokyčių³⁷. 2017 m. Europos Sąjungos šalyse vykdyto Eurobarometro tyrimo „Požiūris į korupciją“ duomenimis, 79 proc. apklaustų Lietuvos gyventojų nurodė, kad sveikatos priežiūros sistemoje vis dar yra paplitęs kyšių davimas ir ėmimas bei piktnaudžiavimas užimamų pareigų įgaliojimais siekiant asmeninės naudos. 12 proc. Lietuvos gyventojų (4 proc. ES–28 šalyse) nurodė, kad per paskutinius 12 mėn. neoficialiai mokėjo ar dovanavo dovanas už sveikatos priežiūros paslaugas³⁸. Didelis korupcijos paplitimas kelia šio reiškinio „normalizacijos“ grėsmę, suvaržo valstybės įsipareigojimą užtikrinti visiems gyventojams lygias teises į sveikatą ir sveikatos priežiūrą, trikdo sveikatos sistemos skaidrumą ir tvarumą.

Nuo Lietuvos įstojimo į ES, reikšmingos investicijos į sveikatos sektorių 2004–2013 m. sudarė beveik 0,5 milijardo eurų (2014–2020 m. ES struktūrinės paramos periodo poveikių vertinimai neatlikti). 2017 m. mokslininkų atlikta ES struktūrinės paramos į sveikatos sektorių analizė parodė, kad vienos didžiausių investicijų į sveikatos priežiūrą (423 mln. eurų) atėjo iš ES struktūrinių fondų 2007–2013 m., iš kurių apie 36 proc. teko prioritetinių sveikatos paslaugų (dienos centrų, ambulatorinės reabilitacijos, palaikomojo gydymo, slaugos ir kt.) plėtrai, 20 proc. teko traumų ir skubios medicinos pagalbos paslaugų vystymui, 18 proc. – onkologinių ligų diagnostikai ir gydymui, 16 proc. – širdies ir kraujagyslių sistemos ligų diagnostikai ir gydymui, 7 proc. – psichikos sveikatos priežiūrai, 1 proc. – visuomenės sveikatai. Didžioji dalis – apie 80 proc. investicijų buvo skirta infrastruktūros modernizavimui. Anot autorių, ne visos investicijos buvo įgyvendintos atlikus kaštų ir naudos analizę³⁹.

Aptarti sveikatos priežiūros sistemos iššūkiai nėra nauji, tad sveikatos netolygumų mažinimas yra vykdomos nacionalinės sveikatos politikos prioritetas⁴⁰. Didele dalimi sveikatos netolygumai siejami su prastais visuomenės sveikatos rodikliais, nulemtais socialinių (skurdo) ir gyvenimo rizikos veiksnių (alkoholio vartojimo, rūkymo, ypač tarp vyrų, mažo fizinio aktyvumo) bei nepakankamo sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo ir kokybės. Sveikatos apsaugos ministerija, kaip pagrindinė sveikatos politiką įgyvendinanti institucija Lietuvoje, atsižvelgdama į gyventojų sveikatos netolygumus, tarptautinių organizacijų rekomendacijas ir Valstybės kontrolės kritiką, atitinkamai keičia sveikatos politikos kryptis. Sveikatos apsaugos ministerija savo 2019–2021 m. strateginiame veiklos plane numato sisteminius poreikius atliepiančius prioritetus – ambulatorinių sveikatos priežiūros ir slaugos paslaugų plėtrą, sistemos infrastruktūros pertvarką, efektyvumo paskatų sukūrimą, išlaidų vaistams mažinimą ir sveikos gyvensenos bei prevencijos stiprinimą⁴¹. Kasmetiniuose ministerijos veiklos planuose yra numatytos priemonės šių strateginių tikslų įgyvendinimui⁴².

Nuo 2018 m. Lietuvoje įsigaliojo alkoholio prekybos apribojimai ir vykdyta griežta valstybės politika alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos srityje. 2020 m. Narkotikų, tabako ir alkoholio departamentas atliko gyventojų nuomonės apklausą, atspindinčią, kad dauguma gyventojų teigiamai vertino prekybos alkoholiu laiko sutrumpinimą, amžiaus cenzo, nuo kurio leidžiama įsigyti, turėti ir vartoti alkoholį, padidinimą iki 20 metų, daugiau nei pusė gyventojų yra patenkinti dėl visiško alkoholio reklamos uždraudimo. 35 proc. apklaustų Lietuvos gyventojų nurodė, kad „sugriežtinus alkoholio prekybos reglamentavimą, jų gyvenamoji aplinka (triukšmas sklindantis iš alkoholio prekybos vietų, kaimynystė, kriminogeninė situacija) pagerėjo“⁴³.

Pozityvūs pokyčiai sveikatos priežiūros sistemoje ir gausėjančios investicijos suteikia sveikatos sistemai naujas galimybes spręsti sisteminės problemas ir sumažinti vis dar didelius gyventojų sveikatos netolygumus. Didžiausia netolygumų našta tenka labiausiai pažeidžiamoms socialinėms grupėms, todėl teisė į sveikatą nėra vienodai užtikrinama visiems Lietuvos gyventojams.

Didele dalimi sveikatos netolygumai siejami su prastais visuomenės sveikatos rodikliais, nulemtais socialinių (skurdo) ir gyvensenos rizikos veiksnių (alkoholio vartojimo, rūkymo, ypač tarp vyrų, mažo fizinio aktyvumo) bei nepakankamo sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo ir kokybės. ●

Psichikos sveikatos priežiūros sistema ir jos spragos

Psichikos sveikatos sritis, kokia buvo paveldėta 1990 metais, taip ir išlieka su didelėmis sisteminėmis spragomis. Šioje srityje paskutiniaisiais metais ir dešimtmečiais pasaulyje įvyko daug permainų, skatinančių vyriausybes ir paslaugų teikėjus atsisakyti diskriminacinių nuostatų bei perteklinės medikalinės medicinos⁴⁴. Tuo tarpu Lietuvoje, nepaisant nevyriausybinių sektoriaus ir nepriklausomų ekspertų atliktos analizės bei rekomendacijų⁴⁵, psichikos sveikatos priežiūros sistema tebesiremia įstatymais, poįstatymiais aktais bei teikiamų paslaugų ypatumais, kurie skatina perteklinį gydymą vaistais, hospitalizaciją bei institucinę globą.

2019 metų pradžioje priimtos Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo pataisos išplėtė indikacijas prievartinėms priemonėms psichikos sveikatos priežiūros sistemoje⁴⁶. Tokios tendencijos prieštarauja tarptautinių organizacijų rekomendacijoms ir siunčia žinių visuomenei ir psichikos sveikatos sistemos dalyviams, kad psichikos sveikatos sutrikimų turinčių asmenų problemos Lietuvoje ir ateityje bus sprendžiamos naudojant prievartinę hospitalizaciją bei prievartinį gydymą, o ne diegiant veiksmingas pasaulyje žinomas alternatyvas šiems žmogaus teises pažeidžiantiems problemų sprendimo būdams.

Tenka priminti, kad 2007 metais Seimo patvirtinta ir moderniais žmogaus teisių bei mokslo žinių principais besiremianti Psichikos sveikatos strategija⁴⁷ iki šiol taip ir nebuvo pradėta įgyvendinti. Nors ekspertų atlikti tyrimai atskleidė, kad Lietuvos psichikos sveikatos sistemai reikalingi esminiai, proveržių lygio pokyčiai, kurie išaiškintą spragas užpildytų naujo turinio bei formų paslaugomis, o ne tas spragas dangstytų, 2018–2019 metais buvo tęsiama ankstesnių vyriausybių ir sveikatos sistemos vadovų tradicija vietoje sisteminių pokyčių priimti tokius sprendimus, kurie įtvirtina paskatas esančiai neveiksmingai psichikos sveikatos sistemai toliau veikti ir save pateisinti.

Tiek anksčiau minėtame nevyriausybinių organizacijų koalicijos siūlytame Alternatyviame plane, tiek VU ekspertų atliktoje mokslo studijoje⁴⁸ buvo atkreiptas valdžios institucijų dėmesys į tai, kad šiuo metu Lietuvoje veikianti psichikos sveikatos priežiūros sistema yra neveiksminga ir tinkamai nesprendžia nei vienos iš esančių sisteminių problemų.

Ypač grėsmingai visuomenės psichikos sveikatos problemos, nesant politinės valios jas spręsti moderniais būdais, metai iš metų kaupiasi šiose srityse:

- Vaikų psichikos sveikata ir didelės spragos pagalbos vaikams su sudėtingesniais psichikos sveikatos, elgesio ir raidos sutrikimais srityje.
- Perėjimas iš institucinės globos į bendruomeninių paslaugų plėtrą grįstą paslaugų infrastruktūrą asmenims, turintiems psichosocialinę ar intelekto negalią.
- Savižudybių ir kitokio save bei kitus naikinančio elgesio prevencija, atsisakant perteklinės medikalinės medicinos ir integruojant paslaugas į bendrąją sveikatos apsaugos, švietimo ir socialinės apsaugos paslaugų infrastruktūrą.

Nors 2018–2019 metais sumažėjo nusižudžiusiųjų skaičius, jis Lietuvoje vis dar išlieka itin didelis. Kitais svarbiais rodikliais, kaip labai didelis žmonių, esančių nuolatinėse institucinės globos įstaigose, skaičius, ar labai mažas vaikų ir paauglių su sudėtingais sutrikimais, kuriems prieinamos kokybiškos tęstinės nestacionarinės paslaugos, skaičius, Lietuva vis dar neturi ambicijos lygiuotis į labiau išsivysčiusias ir veiksmingą paslaugų infrastruktūrą sukūrusias valstybes.

Stebina valdžios institucijų atsisakymas pripažinti ekspertų seniai identifikuotas problemas ir jas rimtai spręsti. Tarp tokių problemų galima paminėti dvi svarbiausias. Pirmą, iki šiol nekuriama veiksminga bendruomeninių paslaugų infrastruktūra, klaidingai laikant, kad tokias paslaugas teikia pirminiame lygyje veikiančios psichikos sveikatos centrai. Antra, iki šiol nepašalinta istoriškai ir geopolitiškai prieš 30 metų paveldėta spraga ignoruoti kokybiškų nemedikamentinių (psichologinių, psichoterapinių ir psichosocialinių) paslaugų plėtos būtinybę. Dėl šių priežasčių iki šiol daugeliui vaikų ir suaugusiųjų nėra prieinamos jiems reikalingos paslaugos. Dangstant šią didelę spragą perteklinėmis hospitalizacijomis, institucine globa bei pertekliniu medikamentiniu gydymu, daroma dar didesnė žala ir pažeidžiamos žmogaus teisės.

Kadangi iki šiol už sveikatos sistemą atsakingi politikai atsisako pripažinti, kad Lietuvos psichikos sveikatos priežiūros sistemai reikalingas ne tik adekvatus finansavimas, bet ir esminės permainos infrastruktūroje ir kuriant paskatas kokybiškoms paslaugoms, grėsmingai tebesisuka neveiksminių paslaugų ir investicijų į jas ratas. Šis ratas toliau sukosi ir 2018–2019 metais. Psichikos sveikatos priežiūros sistema netenkina esminių žmonių poreikių, neužtikrina kokybiškų tęstinių nestacionarių paslaugų ir iš esmės apsiriboja vien medikamentiniu gydymu – ambulatoriškai ir stacionaruose. Toks vienpusis pagalbos teikimas nesprendžia susikaupusių problemų, todėl išlieka aukštas skaičius žmonių, nukreipiamų nuolatinei institucinei globai, aukštas savižudybių skaičius ir nepasitenkinimas esančia pagalbos sistema iš tų visuomenės narių, kurie susiduria su psichikos sveikatos sutrikimais patys ar tokie sutrikimai sutinkami tarp jų artimųjų ar šeimos narių.

Pavyzdžiui, ilgai laukta esminio proveržio kokybiškų paslaugų plėtroje ir netolygumų mažinimo, stabdant įsišaknijusias diskriminacines nuostatas asmenų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, atžvilgiu. Deja, tokio proveržio galimybe nebuvo pasinaudota trijų ministrų 2019 metais patvirtintame „Autizmo plane“⁴⁹. Iš šio plano neaišku, ar pagaliau bus pradėtos plėtoti kokybiškos paslaugos vaikams ir suaugusiems, paliestiems sunkesnių autizmo spektro sutrikimų formų, ir kaip tokios reikalingos paslaugos bus finansuojamos.

Daug metų buvo tikėtasi proveržio sveikatos sistemoje, teikiant paslaugas vaikams, turintiems psichikos sveikatos ir elgesio sutrikimų. Pagalbos vaikams standartai skiriasi nuo pagalbos suaugusiems tuo, kad vaikams reikia ypatingai daug ir įvairių nemedikamentinių paslaugų, ir ne pirminiame, o antriniame lygyje. Todėl nepriklausomi ekspertai jau daug metų rekomenduoja plėtoti tęstines nemedikamentines ir nestacionarines paslaugas vaikams ir paaugliams, turintiems psichikos sveikatos ir elgesio sutrikimų, kad šie pagaliau gautų kokybišką pagalbą, ir kad nebūtų piktnaudžiaujama medikamentiniu gydymu ir hospitalizacijomis. Deja, ilgai lauktas ir 2019 metais pasirodęs Sveikatos apsaugos ministro įsakymas⁵⁰ įtvirtino esančią neefektyvią paslaugų infrastruktūrą ir nesukūrė jokių paskatų kokybiškai naujų ir labai reikalingų paslaugų plėtrai.

Už sveikatos sistemą atsakingi politikai atsisako pripažinti dideles spragas, esančias paslaugų vaikams ir suaugusiems, turintiems psichikos sveikatos, elgesio ir raidos sutrikimų, teikimo srityje.

Apibendrinant, Lietuvos sveikatos apsaugos sistemai išlieka tvarumo grėsmė dėl per didelių netolygumų ir atsainaus požiūrio į šiuolaikinius sveikatos mokslų bei žmogaus teisių principus. Vienos sveikatos apsaugos sritys, istoriškai nulėmus, plėtojamos prioritetiškai, o kitų plėtra nuolat atidedama. Tai sukelia situaciją, kai ištisos žmonių grupės yra diskriminuojamos, jei jų sveikatos problemos nelaikomos „prestižinėmis“ ar vertomis investicijų. Šiame apžvalgos skyriuje atkreipiamas ypatingas dėmesys į tai, kad už sveikatos sistemą atsakingi politikai atsisako pripažinti dideles spragas, esančias paslaugų vaikams ir suaugusiems, turintiems psichikos sveikatos, elgesio ir raidos sutrikimų, teikimo srityje. Nesukuriamos paskatos plėtoti labai reikalingas tęstines nemedikamentines paslaugas, todėl iki šiol pacientų teisės pažeidžiamos, kai jiems kokybiškos paslaugos neprieinamos, arba jiems skiriamos pakartotinos hospitalizacijos bei ambulatorinis medikamentinis gydymas, nors tokio gydymo jiems dažnai nereikia. Tokiu būdu, teikiant minėtas perteklines paslaugas, pažeidžiamas principas „pirmiausia – nepakenk“, ir gali būti daroma žala asmenų fizinei ir psichikos sveikatai.

- ¹ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, 1966, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174850>
- ² Gulliford M. (2009), „Health services as determinants of population health“. Iš R. Detels, R. Beaglehole, M. A. Lansang, M. Gulliford, Oxford Textbook in Public Health, p. 239.
- ³ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas, „Dėl Lietuvos sveikatos sistemos 2011–2020 metų plėtros metmenų patvirtinimo“, 2011 m. birželio 7 d., Nr. XI-1430, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=q86m1vxsj&documentId=TAIS.401152&category=TAD>
- ⁴ Europos Komisija, „Lietuva. Šalies sveikatos profilis 2017“, 2017, https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/state/docs/chp_lt_lithuanian.pdf
- ⁵ OECD Reviews of Health Systems: Lithuania 2018. Assessment and Recommendations. <https://www.oecd.org/health/health-systems/OECD-Reviews-of-Health-Systems-Lithuania-2018-Assessment-and-Recommendations.pdf>
- ⁶ Higienos institutas, 2020. Lietuvos sveikatos rodiklių informacinė sistema (SRS), <http://www.hi.lt/lt/lrsis.html>
- ⁷ Eurostat, 2020, „Life expectancy at birth by sex“, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/view/SD-G_03_10?lang=en
- ⁸ Eurostat, 2019, „Preventable and treatable mortality statistics“, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Preventable_and_treatable_mortality_statistics
- ⁹ OECD (2020). Income inequality (indicator). doi:10.1787/459aa7f1-en (Accessed on 02 March 2020).
- ¹⁰ Eurostat, 2018, „People at risk of poverty or social exclusion“, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/t2020_50/default/table?lang=en
- ¹¹ European Commission, 2019, „State of Health in the EU: Companion Report 2019“, doi:10.2875/85326
- ¹² Eurostat, 2018, „Share of people with good or very good perceived health by sex“, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_03_20/default/table?lang=en
- ¹³ Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, 2019, „Lietuvos gyventojų sveikata ir sveikatos priežiūros įstaigų veikla 2018 m.“, <http://www.hi.lt/lt/lietuvas-gyventoju-sveikata-ir-sveikatos-prieziuros-istaigu-veikla-2013-m.html>
- ¹⁴ Eurostat, 2017, „Consultation of a medical doctor“, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Healthcare_activities_statistics_-_consultations
- ¹⁵ Eurostat, 2017, „Total Health Care Expenditure“, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00207/default/table?lang=en>
- ¹⁶ Europos Komisija, „Lietuva. Šalies sveikatos profilis 2017“, 2017, https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/state/docs/chp_lt_lithuanian.pdf
- ¹⁷ Murauskienė L., Thomson S., „Can people afford to pay for health care?“, World Health Organization, 2018. http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0005/372425/ltu-fp-report-eng.pdf
- ¹⁸ Ten pat.
- ¹⁹ WHO and OECD (2019). Quentin W., Partanen V. Brownwood I, Klatzinga N., „Measuring healthcare quality“. Iš R. Busse, N.Klatzinga, D. Panteli, W. Quentin. Improving healthcare quality in Europe: Characteristics, effectiveness and implementation of different strategies, p. 31–56.
- ²⁰ European Commission, 2019, „State of Health in the EU: Companion Report 2019“. doi:10.2875/85326
- ²¹ Valstybės kontrolė (2018). Valstybinio audito ataskaita Nr. VA 2018–P–9–3–9 „Asmens sveikatos priežiūros paslaugų kokybė: saugumas ir veiksmingumas“, p. 29, https://www.vkontrolė.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2
- ²² Ten pat; p. 32.
- ²³ European Commission, 2019, „State of Health in the EU: Companion Report 2019“, p. 71, doi:10.2875/85326
- ²⁴ Valstybės kontrolė (2018). Valstybinio audito ataskaita Nr. VA 2018–P–10–1–10 „Asmens sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumas ir orientacija“.
- ²⁵ Ten pat.
- ²⁶ Higienos institutas, 2020, „Lietuvos sveikatos rodiklių informacinė sistema (SRS)“, <http://www.hi.lt/lt/lrsis.html>
- ²⁷ Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, 2019, „Lietuvos gyventojų sveikata ir sveikatos priežiūros įstaigų veikla 2018 m.“
- ²⁸ Europos Komisija, „Lietuva. Šalies sveikatos profilis 2017“, 2017, https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/state/docs/chp_lt_lithuanian.pdf
- ²⁹ Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, 2019, „Lietuvos gyventojų sveikata ir sveikatos priežiūros įstaigų veikla 2018 m.“
- ³⁰ Eurostat, 2020, „Hospital beds“, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00046/default/table?lang=en>
- ³¹ Higienos institutas, 2020, „Lietuvos sveikatos rodiklių informacinė sistema (SRS)“, <http://www.hi.lt/lt/lrsis.html>
- ³² Higienos institutas (2018), „Traumų ir nelaimingų atsitikimų stebėsenos sistemos duomenys (stat.hi.lt): Stacionaro lovų skaičius pagal lovų profilių grupes ir gydymo įstaigas“, https://stat.hi.lt/default.aspx?report_id=254
- ³³ Health Consumer Powerhouse, „EuroHealth Consumer Index 2018“, <https://healthpowerhouse.com/media/EHCI-2018/EHCI-2018-report.pdf>
- ³⁴ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“, 2016 m. gruodžio 13 d., Nr. XIII-82 <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/886c7282c12811e682539852a4b72dd4>

- ³⁵ UN Human Rights Council, "Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, Geneva", 2017, (A/72/137), <https://undocs.org/A/72/137>
- ³⁶ European Commission, „Updated study on corruption in healthcare sector. Final report“, 2017, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/20170928_study_on_healthcare_corruption_en.pdf
- ³⁷ Lietuvos korupcijos žemėlapis, 2019, <https://www.stt.lt/analitine-antikorupcine-zvalgyba/lietuvas-korupcijos-zeme-lapis/7437>
- ³⁸ Europos Komisija, „Specialusis barometras 470: Korupcija“, 2017, https://ec.europa.eu/home-affairs/news/eurobarometer-country-factsheets-attitudes-corruption_en
- ³⁹ Murauskienė L., Karanikolas M., „The role of the European Structural and Investment Funds in Financing Health System in Lithuania: Experience from 2007 to 2013 funding period and implications for the future“, Health Policy, 2017 Jul; 121(7):727–730. doi: 10.1016/j.healthpol.2017.04.012.
- ⁴⁰ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos sveikatos 2014–2025 m. strategijos patvirtinimo“, 2019 m. birželio 26 d. Nr. XII-964, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/35834810004f11e4b0ef967b19d90c08?jfwid=-fxdp770g>
- ⁴¹ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministerijos 2019–2021 m. strateginio veiklos plano patvirtinimo“, 2019 m. sausio 14 d. Nr. V-53, https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/SAM%20SVP%202019-01-14%20isakym_%20Nr_%20V-53.pdf
- ⁴² Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministerijos 2019–ųjų metų veiklos plano patvirtinimo“, 2019 m. vasario 22 d. Nr. V-245, [https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/SAM%20MVP%202019%20metai\(1\).pdf](https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/SAM%20MVP%202019%20metai(1).pdf)
- ⁴³ Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, „Lietuvos gyventojų nuomonė apie vykdomą alkoholio kontrolės politiką“, 2020 m. kovo 13 d., <http://ntakd.lrv.lt/lt/naujienos/lietuvas-gyventoju-nuomone-apie-vykdoma-alkoholio-kontroles-politika>
- ⁴⁴ UN Human Rights Council, „Resolution on Mental Health and Human Rights. Geneva“, 2017, (A/HRC/36/L.25), <http://www.internationaldisabilityalliance.org/hrc-36-mental-health-resolution>
- ⁴⁵ Psichikos sveikatos perspektyvos, „Lietuvos psichikos sveikatos strategijos ir savivadybių prevencijos alternatyvus priemonių planas 2016–2018 m.“, 2015, http://www.perspektyvos.org/xinha/plugins/ExtendedFileManager/demo_images/AlternatyvusPlanas.pdf
- ⁴⁶ Lietuvos Respublikos Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo Nr. I-924 pakeitimo įstatymas, 2019 m. sausio 11 d. Nr. XIII-1906, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/47c6e7321a3411e9bd28d9a28a9e9ad9?jfwid=12h4nattn>
- ⁴⁷ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Psichikos sveikatos strategijos patvirtinimo“, 2007 n. balandžio 3 d., Nr. X-1070, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.295147?jfwid=fhhu5mo1q>
- ⁴⁸ Pūras D., Veniūtė M., Šumskienė E., Šumskas G., Juodkaitė D., Murauskienė L., Mataitytė-Diržienė J., Šliužaitė D., Iššūkių įgyvendinant Lietuvos psichikos sveikatos strategiją. Mokslo studija, 2013 m., Vilnius. https://www.fsf.vu.lt/dokumentai/Naujienos_Mokslo_pasiekimai/MOKSLO_STUDIJA_issukiai_igyvendinant_Lietuvos_psichikos_sveikatos_politika.pdf
- ⁴⁹ LR sveikatos apsaugos ministras, LR švietimo, mokslo ir sporto ministras, LR socialinės apsaugos ir darbo ministras, „Įsakymas dėl pagalbos vaikams, kuriems diagnozuotas autizmas ar kitas raidos sutrikimas, 2019–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“, 2019 m. balandžio 25 d., Nr. V-499/V-487/A1-225, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/54ed-22906b5511e99989e603c54a3595>
- ⁵⁰ LR sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro 2000 m. gruodžio 14 d. įsakymo Nr. 730 „Dėl vaikų ir paauglių psichiatrijos ir psichoterapijos paslaugų organizavimo principų, aprašymo ir teikimo reikalavimų“ pakeitimo“, 2019 m. birželio 27 d., Nr. V-752. Vilnius, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/3e96d9a-099b311e9ae2e9d61b1f977b3>

Žmogaus teisės Lietuvoje 2018–2019 Apžvalga

Redagavo Goda Jurevičiūtė
Dizainas Kristina Alijošiūtė

Tiražas 150 egz.
Spausdino KOPA
Šriftai Object Sans, Agrandir

Žmogaus teisės Lietuvoje 2018 – 2019

Žmogaus teisių
stebėjimo institutas